

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

ASIM US'UN MİLLETVEKİLLİĞİ DÖNEMİNDE YAKIN TARİHİMİZİN ÖNEMLİ
OLAYLARINA BAKIŞI
(1927-1950)

Sevgi SATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARAMAN-2019

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

ASIM US'UN MİLLETVEKİLLİĞİ DÖNEMİNDE YAKIN TARİHİMİZİN ÖNEMLİ
OLAYLARINA BAKIŞI
(1927-1950)

Sevgi SATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Erol YÜKSEL

KARAMAN-2019

TEZ ONAY SAYFASI FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	
Revizyon No	00
Sayfa No	1/1

ASIM US'UN MİLLETVEKİLLİĞİ DÖNEMİNDE YAKIN TARİHİMİZİN ÖNEMLİ OLAYLARINA BAKIŞI (1927-1950)

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 05.09.2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan: Doç. Dr. Alaattin UCA

Üye : Doç. Dr. Çağatay BENHÜR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erol YÜKSEL

İmzası

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 22.08.2019 tarih ve 37/546 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	vi
ÖNSÖZ.....	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1
1. Mehmed Asım ve Us Ailesi	1
2. Düşünce Hayatını Etkileyen Çevreler	3
3. Tanin'den Vakit Gazetesine Basın Hayatı.....	5
3.1. Gazetecilikte İlk Yılları	5
3.2. Vakit Gazetesi'nin Kurulması	8
3.2.1. Mehmed Asım- Ahmed Emin Ortaklığı ve Gazeteye Vakit İsminin Verilmesi. 8	
3.2.2. Mehmed Asım'ın Vakit Gazetesi'nin Başına Geçmesi.....	10
4. Mehmed Asım'ın Millî Mücadeleye Bakışı	12
5. Lozan Palas Yazıları.....	15
6. Eserleri ve Vefatı.....	19
I.BÖLÜM	23
BİRİNCİ DÖNEM MİLLETVEKİLLİĞİNDEN ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNE KADAR MEHMED ASIM US (1927-1938)	23
1. Üçüncü Meclis Dönemi ve Mehmed Asım'ın ilk Milletvekilliği (1927-1931).....	23
1.1. Şahsi Menfaatlere Meyledilen Olay: Havuz- Yavuz Davası.....	25
1.2. Lüzumsuz Fıkraların Değiştirilmesi: 1928 Anayasa Değişiklikleri	26
1.3. Latin Harflerinin Lisanımıza Tatbiki: Harf İnkılabı.....	27
1.4. Memleket İdaresinde Hakiki Bir Demokrasi Tesisi: Serbest Cumhuriyet Fırkası ...	31
1.5. Cumhuriyet'in 31 Mart İsyanı: Menemen Hadisesi	39
2. Dördüncü Meclis Dönemi (1931-1935)	41
2.1. Türk Milletinin Kültür Tekâmülüne Hizmet: Halkevleri	43
2.2. Matbuat Hayatının Tahrir-i Sükûn Kanunu: 1931 Matbuat Kanunu.....	45
2.3. Dünyadaki Buhran Tufanı: 1929 Ekonomik Bunalımı ve Devletçilik.....	52

2.4. Tarihî Bir Kıymet ve Ehemmiyeti Olan Hadise: Milletler Cemiyetine Giriş.....	55
2.5. Boş Kafalı Cahillerin Çıkardığı Mesele: Bursa Olayı	57
2.6. Gençlik Hareketleri.....	59
2.6.1. Vagon-Li Olayı.....	59
2.6.2. Razgrad Olayı.....	62
2.7. Balkan Paktı.....	64
2.8. Soyadı Kanunu	65
3. Beşinci Meclis Dönemi (1935-1939)	68
3.1. CHF'nin Dördüncü Kurultayı ve Parti-Devlet Anlayışı	70
3.2. Asım Us' un Almanya ve Yugoslavya Seyahatleri	73
3.3. Montrö Boğazlar Sözleşmesi.....	75
3.4. Hatay Meselesi	81
3.5. Atatürk-İnönü Anlaşmazlığı ve Celal Bayar Hükümeti	87
II. BÖLÜM.....	92
MİLLÎ ŞEF DÖNEMİNDE MEHMED ASIM US	92
1. Atatürk'ün Ölümü ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı.....	92
2. Altıncı Meclis Dönemi (1939-1943)	94
2.1. Yeni Bir Dünya Savaşına Doğru	95
2.2. Asım Us'un Paris ve Londra Seyahatleri	98
2.3. Asım Us'un İkinci Almanya Seyahati.....	100
2.4. Millî Korunma Kanunu	102
2.5. Varlık Vergisi Kanunu	104
3. II. Dünya Savaşı	105
3.1. Adana Mülakatı	107
3.2. Moskova Konferansı	109
3.3. Birinci Kahire Konferansı	110
3.4. İkinci Kahire Konferansı	111
3.5. Savaşın Son Yılları	113
3.5.1. Yalta ve Potsdam Konferanslarının Asım Us'un Yazılarına Yansıması.....	113
4. Yedinci Meclis Dönemi (1943-1946).....	116
4.1. Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası	118
4.2. Komünizm Tartışmaları ve Tan Olayı.....	121

4.3. Muhalefetin Doęuđu	126
4.3.1. Çiftçi Topraklandırma Kanunu.....	127
4.3.2. 1945 Yılı Bütçe Kanunu Görüşmeleri.....	129
4.3.3. Dörtlü Takrir.....	132
4.4. Demokrat Partinin Kuruluşu.....	137
4.5. Tek Dereceli Seçim	141
5. Sekizinci Meclis Dönemi (1946-1950) ve Tek Parti İktidarının Sonu.....	146
5.1. 1947 Yılı Bütçe Kanunu Görüşmeleri.....	148
5.2. 12 Temmuz Beyannamesi	151
5.2.1 12 Temmuz Beyannamesinin Sonuçları.....	156
5.3. Demokrat Parti'nin Bölünme Süreci	158
5.3.1. Millet Partisi	162
5.4. Demokratların Sertleşen Muhalefeti ve Yeni Seçim Kanunu	163
5.5. 1950 Genel Seçimleri	167
SONUÇ.....	172
KAYNAKÇA	176
EKLER	205

Bilimsel Etik Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Asım Us’un Milletvekilliği Döneminde Yakın Tarihimizin Önemli Olaylarına Bakışı (1927-1950)” adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ve akademik ilkelere uygun olarak yazıldığını ve yararlanılan eserlerin kaynakçada gösterildiğini beyan ederim.

20.08.2019

Sevgi SATI

ÖNSÖZ

Bu çalışmayla Osmanlı Devletini yıkılış sürecine götüren olayların ve yeni Türk devletinin kurulma veya inşa sürecinde yaşanan değişim ve dönüşümün yakın tanıklarından birisi olan Mehmet Asım Us'un, milletvekili seçildiği 1927 yılından Demokrat Partinin iktidarı devraldığı 1950 yılına kadar yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hadiselerle bakış açısının ortaya konması amaçlanmaktadır. Mehmet Asım, müellif ve aynı zamanda gazeteci kimliği hasebiyle döneminde yaşanan olaylara günü gününe vakıf bir şahsiyettir. Böylesine bir kişiliğin aktardıkları, yaşadığı yıllardaki gözlemleri, bahsi geçen dönemdeki tarihi olayların daha iyi anlaşılması ve tarihsel bir perspektiften bakılarak ortaya konması bakımından önemlidir. Zira Vakit Gazetesindeki yazılarıyla daima Mustafa Kemal ve fikirlerinin ateşli bir savunucusu olan Mehmet Asım, Mütareke Döneminden 1950 yılına kadar yaşanan olaylara şahit olmuş ve Atatürk inkılaplarını topluma benimsetmek adına büyük çaba sarf etmiştir. Millî Mücadele ve Cumhuriyet ile başlayan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel değişim sürecine hem gazeteci hem de siyasetçi olarak şahit olan bir şahsiyetin hayatı ve fikirleriyle alakalı akademik düzeyde müstakil bir çalışma yapılmamış olması çalışmamızın başlangıç noktalarından biridir.

Çalışmamızdaki temel referans noktamız Mehmet Asım'ın müellifi ve sahibi olduğu Vakit Gazetesinde tefrika edilen makaleleri olmuştur. Bunun yanında gazeteciliğe ilk başladığı Tanin Gazetesindeki yazıları da kullanılmıştır. Literatür taramamızda basın tarihi ile alakalı oldukça fazla yayına rastlamakla beraber konumuzla doğrudan ilgili olabilecek temel kaynaklar kullanılmaya çalışılmıştır. Atatürk ve Millî Şef dönemi ile ilgili olarak kullanılan kaynakların birinci elden kaynak olmasına dikkat edilmiştir. Dönemin dilinin günümüzde anlaşılabilmesi için de Osmanlıca-Türkçe Lügat'ten faydalanılmıştır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında eğitim ve memuriyet hayatı, Vakit Gazetesinin kuruluş süreci, Millî Mücadeleye bakışı ve Lozan Konferansı izlenimleri yer almaktadır. Birinci bölümde milletvekili seçildiği 1927 yılından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süre içerisinde yaşanan olaylara Mehmet Asım'ın gözünden bakılmıştır. Millî Şef dönemi ve II. Dünya savaşının yer aldığı ikinci bölüm ise, Demokrat Parti'nin iktidarı devraldığı 1950 yılına kadar Türkiye'de yaşanan önemli hadiseler Mehmet Asım'ın bakış, değerlendirme ve rolü çerçevesinde ele alınmıştır. Mehmet Asım

Us ismi, kendisinin Vakit'teki makalelerinde kullandığı şekliyle kullanılmıştır. İsim, dilde sadeleştirme çalışmalarının başladığı döneme kadar “Mehmed Asım”, daha sonra “Mehmet Asım” olarak geçmektedir. Soyadı kanunundan sonra ise makalelerini “Asım Us” adıyla yazmıştır. Biz de bu noktaları dikkate alarak çalışmamızı hazırladık.

Çalışmamızda ilmi yaklaşımlarıyla rehber olan, özveri ile desteklerini esirgemeyen ve akademik çalışmayı sevdiren teşvik eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Erol Yüksel'e teşekkürü bir borç bilirim.

Sevgi SATI

Karaman 2019

ÖZET

1884 yılında Manisa Gördes'te doğan Mehmed Asım, ilköğrenimine aynı kazada başladı. Beşiktaş Askeri Rüştiyesinden sonra Vefa İdadisine devam etti. 1907 yılında Mülkiye Mektebinden mezun oldu. İlk olarak Ziraat Bankası Piyango Kalemî Kâtipliğine atanan Mehmed Asım, İzmir Maiyyet memurluğunda stajını tamamladıktan sonra Gördes'te kısa bir süre Kaymakam Vekilliği yaptı. 14 Eylül 1909'da da Elmalı Kaymakamlığına atandı.

Dört ay gibi kısa bir süre kaldığı Kaymakamlık görevinden Konya Tetkik Komisyonunun kararı ile ayrılmak zorunda kalınca İstanbul'a gelerek Hüseyin Cahit'in (Yalçın) yanında Tanin Gazetesi'nde gazeteciliğe başladı. Haftada üç gün "Dereden Tepeden" başlığı altında burada yazdığı yazılar basın camiasında hızla tanınmasını sağladı. Aynı gazetede haftada bir gün de "Karikatür" başlığı altında dönemin devlet adamları ve tanınmış şahsiyetleri hakkında mizahi bir üslupla yazılar yazdı. Gazeteciliğe bir bakıma siyasal mizah ile başladığını söylemek mümkündür. Gazeteciliğin yanı sıra İstanbul Öğretmen Okulu ile Galatasaray Lisesinde de öğretmenlik yaptı.

Balkan savaşlarının kaybedilmesinden sonra, Tanin, yayını durdurma kararı aldı. Bu arada sağlık sorunları yaşayan Mehmed Asım tedavi için İsviçre'ye gitti. İsviçre'deki Davos Sanatoryumunda yaklaşık bir yıl verem tedavisi gördü. Ülkeye döndükten sonra Maliye Bakanlığında Özel Kalem Memuru olarak göreve başladı. Bu arada okul kitapları da yazan Mehmed Asım, böylece Vakit Gazetesini kurmak için ihtiyaç duyacağı parayı da kazanmış oldu. Bu sırada Sabah Gazetesi başyazarı Ahmed Emin (Yalman) ile beraber bir gazete çıkarma konusunda anlaştı. Gazetecilikle memurluğu aynı anda yürütmenin zor olacağını düşünerek özel kalemdeki görevinden istifa etti ve sadece gazetecilik yapmaya karar verdi. İkili, ilk sayısı 22 Ekim 1917 günü çıkan Vakit Gazetesi'ni kurdu.

Ahmed Emin'in Kütahya'ya sürülmesi üzerine Vakit, Mehmed Asım'ın kontrolünde yayın yapmaya başladı. Ahmed Emin Malta'ya sürülünce de gazete tamamen Mehmed Asım'a kaldı. İki arkadaş arasındaki ilk fikir ayrılıkları da bu süreçte ortaya çıktı. Türk milletinin haklarının savunulması konusunda aynı görüşte olan ikili bu hedefe ulaşmak için kullanılan yol konusunda ihtilafa düştü. Zira Ahmed Emin Wilson Prensipleri'nin en büyük savunucularındandı ve Amerikan mandasına sıcak bakmaktaydı.

Oysa Mehmed Asım yönetimindeki Vakit ise manda fikrine ilk tepki gösterenlerden olmuştu. Çünkü Mehmed Asım Mustafa Kemal'e bağlanmış ve vatanın kurtuluşu için mücadele edilmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştı.

Ortaklığının 18 Mart 1923'te sona ermesi üzerine Mehmed Asım Vakit Gazetesi'nin Ahmed Emin'e ait olan hisselerini satın alarak gazetenin tek sahibi oldu. Böylece Vakit, Millî Mücadelenin önde gelen savunucularından biri haline geldi. 1927 yılında Artvin'den milletvekili seçilen Mehmed Asım 1950 yılına kadar bu vazifeyi sürdürdü. Mustafa Kemal'le tanışması İzmir'in işgalden kurtulduğu günlere denk geldi. İzmir'de Başkomutanlık karargâhına giderek Mustafa Kemal Paşa ile tanıştı. Atatürk ilke ve inkılaplarını benimseyerek Harf İnkılabını diğer inkılapların zirvesinde gördü.

Serbest Fırka kurulacağı zaman bu haberi kamuoyuna ilk duyuran Mehmed Asım oldu. Mustafa Kemal böylesine önemli bir konuyu açıklama işini iktidarın önde gelen sözcülerinden olduğu için Mehmed Asım'a verdi.

1931 yılında kabul edilen Matbuat Kanunu'nu destekleyerek ülke güvenliğini tehdit eden gazetelerin kapatılabileceğini ve rejim aleyhinde yazı yazmanın vatan hainliğiyle aynı anlama geleceğini savundu. Vagon-Li ve Razgrad olaylarına Türk gençliğinin gösterdiği tepkileri destekledi. Soyadı Kanunu'ndan sonra kendisine Atatürk tarafından "Us" soyadı verildi.

Hatay meselesinde Atatürk, "Asım Us" takma adını kullanarak Kurun Gazetesi'nde makaleler neşretti. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İnönü'nün yürüttüğü dışişleri politikasını yazılarıyla destekledi. Cumhuriyet Halk Partisi'nin sosyalist bir parti olduğu fakat asla komünist bir parti olmadığı görüşünü savundu.

1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin elde ettiği başarıyı Cumhuriyet Halk Partisi'nin çıkardığı seçim kanununa ve II. Dünya Savaşından kaynaklanan ekonomik sorunlara bağladı. 1950 seçimlerinde aday gösterilmedi ve siyaset sahnesinden çekildi. Elli yıldan fazla süren bir basın hayatı olan Asım Us, 11 Aralık 1967'de 83 yaşında vefat etti.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Asım Us, Vakit, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti.

ABSTRACT

Mehmed Asım was born in 1884 in Gördes (Manisa) and started his primary education in Gördes. After Besiktaş Military Secondary School, he continued Vefa High School. He graduated from the School of Public Administration in 1907. Mehmed Asım, who was first appointed as Ziraat Bank Lottery Item Clerk, served as the Deputy Governor of Gördes after completing his internship at the İzmir Maiyyet Office. On September 14, 1909, he was appointed as the Governor of Elmalı.

He was forced to leave his post as Governor of Konya where he stayed for a short period of four months with the decision of Konya Investigation Commission. Upon his dismissal, he came to Istanbul and started to work as a journalist for Tanin Newspaper alongside Hüseyin Cahit (Yalçın). The articles he wrote under the title *Dereden Tepeden* three days a week at Tanin made it quickly recognized in the press community. One day a week, he wrote humorously in the same newspaper about the statesmen and prominent figures of the period under the title of *in Cartoon*. It is possible to say that he started journalism with political humor in a way. In addition to journalism, he taught at the İstanbul Teachers School and Galatasaray High School.

After the loss of the Balkan wars, Tanin decided to stop his broadcast. In the meantime, living in health problems Mehmed Asım went to Switzerland for treatment. He received tuberculosis treatment for about a year at Davos Sanatorium in Switzerland. After returning to the country, he started to work as a clerk in the Ministry of Finance. Meanwhile, Mehmed Asım, who also wrote school books, won the money he needed to establish the *Vakit Newspaper*.

Meanwhile, he agreed with Mehmed Asım Sabah newspaper editor-in-chief Ahmed Emin (Yalman) to publish a newspaper. Thinking it would be difficult to run the journalism and the civil service at the same time, he resigned from his post and decided to do only journalism. The two established the first edition of the daily *Vakit* on October 22, 1917.

When Ahmed Emin was deported to Kütahya, *Vakit* began broadcasting under the control of Mehmed Asım. When Ahmed Emin was deported to Malta, the newspaper was completely left to Mehmed Asım. The first differences of opinion between the two friends also emerged in this process. They agreed on the defense of the rights of the Turkish nation and disputed the path used to achieve this goal. Because Ahmed Emin was

one of the supporters of the Wilson Principles and he was warm to the American mandate. However, the Vakit under Mehmed Asım's colonial rule He was one of the first to react to the idea. Because Mehmed Asım was attached to Mustafa Kemal and started to think that he should fight for the liberation of the country.

After the partnership ended on 18 March 1923, he bought the shares of Mehmed Asım Vakit newspaper owned by Ahmed Emin and became the sole owner of the newspaper. Thus, Vakit became one of the leading defenders of the National Struggle. Mehmed Asım, who was elected as a member of parliament from Artvin in 1927, continued this duty until 1950. Atatürk adopted the principles and revolutions and saw the Letter Revolution at the top of the other revolutions. Mustafa Kemal met with the days of Izmir's liberation from the occupation. He went to the Commander-in-Chief's headquarters in Izmir and met Mustafa Kemal Pasha. Atatürk adopted the principles and revolutions and saw the Letter Revolution at the top of the other revolutions.

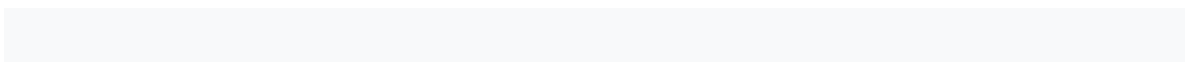
Mehmed Asım was the first to announce this news to the public when the Free Party was to be established. Mustafa Kemal gave Mehmed Asım his job of explaining such an important issue because he was one of the leading spokesmen of the government.

He supported the Press Law adopted in 1931 and argued that newspapers threatening the security of the country could be closed down and that writing against the regime would be the same as treason. He supported the reactions of Turkish youth to the Vagon-Li and Razgrad incidents. After the Surname law, he was given the surname "Us" by Atatürk.

On the Hatay issue, Atatürk published articles in the Vakit newspaper using the pseudonym "Asım Us". He supported İnönü's foreign policy during the Second World War with his writings. He argued that the Republican People's Party was a socialist party, but never a communist party.

Democrat Party's success in the 1950 elections, the Republican People's Party's It attributed to and the election laws the economic problems caused by World War II. He was not nominated in the 1950 elections and withdrew from the political scene. Mehmed Asım, who had a press life of more than fifty years, passed away on December 11, 1967 at the age of 83.

Key Words: Mehmed Asım, Vakit, Republican People's Party, Free Party, Democratic Party.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CTAD	: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
ÇTK	: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DP	: Demokrat Parti
Edt.	: Editör
ET.	: Erişim Tarihi
Haz.	: Hazırlayan
MC	: Milletler Cemiyeti
MP	: Millet Partisi
MTTB	: Millî Türk Talebe Birliği
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sırası
S	: Sayı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Mehmed Asım ve Us Ailesi

Mehmed Asım, Sıdıka Hanım ve Saatçi Hacı Hasan Hulusi Efendi'nin ilk çocuğu olarak 1884'te Gördes'te (Manisa) doğdu. Asım'ın Zarife (Kadayıfçı) ve Zübeyde (Çiçekoğlu) isimli iki kız, İsmail Hakkı ve Hasan Rasim isimli iki de erkek kardeşi vardı¹. Mehmed Asım ilk tahsiline Gördes'te başladı, daha sonra Beşiktaş Askeri Rüştiyesine devam etti. Orta Öğrenimini Vefa İdadisinde "Pekiyi" derecede tamamladıktan sonra 1904 yılında Mülkiye Mektebine girdi. Mülkiye'nin 243 numaralı² öğrencisi olan Mehmed Asım, 9 Temmuz 1907'de Mülkiye'den "İyi" derecede mezun oldu³. Öğrenciliği zamanında II. Meşrutiyet yıllarının öğrenciler arasındaki hareketliliğine rağmen eylemci, teşkilatçı bir yapıya sahip olduğunu gösteren hiçbir faaliyette bulunmadı. Daha çok, okumayı seven ve okuduğunu anlamaya çalışan bir öğrenci profili çizdi. Mehmed Asım, çok sağlam bir hukuk ve idarecilik bilgisinin yanında geniş bir kültürel bilgiye de sahipti. Bunu daha sonraki gazetecilik yıllarında ispatlayacaktır. Bu durum Mülkiye ve öncesinde iyi bir eğitim gördüğünün ispatıdır⁴.

9 Temmuz 1907'de Mülkiye'den mezun olan Mehmed Asım önce, Ziraat Bankası Piyango Kalemi Kâtipliğine getirildi. Bir yıl sonra da İzmir Maiyyet Memurluğunda⁵ stajını tamamladı. Doğum yeri olan Gördes'te kısa bir müddet Kaymakam Vekilliği yaptıktan sonra 14 Eylül 1909'da Elmalı Kaymakamlığına atandı⁶.

Kaymakamlık görevinde sadece dört ay kalabilen Mehmed Asım, Konya tetkik komisyonunun kararı ile görevden alındı. Hakkında hiçbir şikâyet olmaması ve resmi bir soruşturma yapılmamasına rağmen görevine son verilince İstanbul'a geldi ve Hüseyin Cahit'in yanında Tanin'de gazeteciliğe başladı⁷.

¹ Nuri Akbayar- Orhan Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yay., Ankara 1996, s.3.

² Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.18.

³ Ali Çankaya Mücellidoğlu, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C.III. , Mars Matbaası, İstanbul 1968, s.1136; Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.17.

⁴ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.17.

⁵ Bir valinin yanında idare stajı yapan memur. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2001, s.573.

⁶ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.20.

⁷ Zeynep Uysal, **Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi**, İstanbul Basın Kurumu Tesisleri, İstanbul 1991, s.9-10.

Gazeteciliğin yanı sıra Eylül 1910'da İstanbul Öğretmen okulunda Edebiyat, Hukuk Bilgisi ve Ahlak dersleri, Galatasaray Lisesi'nde ise Türkçe Öğretmenliği yaptı⁸. 1924 yılında Kâmuran Hanımla evlendi ve Ragıp adında bir oğlu oldu. 1927 yılında milletvekili seçilen Mehmed Asım 1950 yılına kadar da aktif siyasetin içinde yer aldı⁹.

Mehmed Asım'ın kardeşi İsmail Hakkı 1889 Gördes doğumludur. İlköğrenimini Gördes'te tamamlayan İsmail Hakkı ortaöğrenimini ailevi sorunlar nedeniyle tamamlayamadı. Buna rağmen kendi kendini yetiştirerek Gördes'te Belediye ve Sandık Emanetinde çalıştı. Ayrıca Evkaf Komisyonu kâtipliği de yaptı. Daha sonra yüksek tahsil yapmak için geldiği İstanbul'da Hukuk Fakültesini kazandı ve 1911 yılında buradan mezun oldu¹⁰. İsmail Hakkı, meşhur gazeteci Hakkı Tarık Us'tur¹¹. Hakkı Tarık, Hukuk eğitiminden sonra ağabeyi Mehmed Asım'a özendi ve Tanin'de başladığı gazeteciliği Tasvir-i Efkar'da sürdürdü. Bir süre Eskişehir'de yayımlanan Hakikat Gazetesi'nin de başyazarlığını yaptı. Mehmed Asım, bir yandan Tanin' de çalışırken diğer yandan da Öğretmen Okulunda Türkçe öğretmenliği yapıyordu. Mehmed Asım, Balkan Savaşından önce hastalanıp tedavi maksadıyla İsviçre'ye gidince Öğretmen Okulunda girdiği derslere kardeşi Hakkı Tarık girmeye başladı. Böylece Hakkı Tarık'ın hocalık vazifesi başlamış oldu. Bu doğrultuda Öğretmen Okulundan sonra İstanbul, Mercan ve Galatasaray Liselerinde de hocalık yaptı. 1923 yılında Giresun'dan milletvekili seçildi¹². 1947 yılından 1956 yılına kadar üç defa kalp krizi geçiren Hakkı Tarık, tedavi için İsviçre'ye gitti. Tedavilerden istediği sonucu alamadı ve yurda döndükten kısa bir süre sonra 21 Ekim 1956'da vefat etti¹³.

Hasan Rasim ise 1903 yılında Gördes'te doğdu. Us kardeşlerin en küçüğü olan Hasan Rasim'i, iyi bir eğitim görmesi için ağabeyleri İstanbul'a yanlarına aldırıldı. Hasan Rasim de eğitimini tamamladıktan sonra gazeteciliğe başladı. Hasan Rasim ağabeylerinden farklı olarak hikâye ve roman denemeleri yaptı, şiirler yazdı. Güzel resimler yapan ve karikatürler çizen Hasan Rasim, heykel yontma işinde de maharetliydi. Gazeteciliğini

⁸ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**,s.21.

⁹ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.51.

¹⁰ Uysal, **Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi**, s.105-106.

¹¹ Mehmed Asım, Abdülhak Hamit'in "Tarık" karakterini çok beğendiği için bir dönem kendi yazılarında bu ismi mahlas olarak kullanır. Fakat İsmail Hakkı'nın bu adı çok beğendiğini anlayınca bu ismi onun kullanmasını ister ve "sen al, Hakkı Tarık ol" der. Böylece İsmail Hakkı, Hakkı Tarık olur. Hakkı Süha Gezgin, **Edebi Portreler**, (Haz. Beşir Ayvazoğlu), Kapı Yay., İstanbul 2013,s.436.

¹² Uysal, **Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi**, s.106-107.

¹³ Uysal, **Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi**, s. 136-137.

Vakit Gazetesi ile sınırlandırmayan Hasan Rasim, “Haber ve En Son Dakika” isimli gazeteleri de yayınladı. Bab-ı âlî’de “centilmen gazeteciliği” ile tanındı¹⁴. Hasan Rasim, 6 Temmuz 1967’de Viyana’da bir gezi sırasında aniden vefat etti ve cenazesi İstanbul’a getirilip ağabeyi Hakkı Tarık’ın yanına defnedildi¹⁵.

2. Düşünce Hayatını Etkileyen Çevreler

Mehmed Asım’ın düşünce dünyasının şekillenmesi Mülkiye yıllarına dayanmaktadır. Dönem arkadaşları arasında yazar Baha Tevfik¹⁶, Büyükelçi Hasan Vasfi Menteş, yazar ve milletvekili Mustafa Safvet Tunçay bulunmaktaydı. Mülkiye’deki hocaları Osmanlı siyasetinde önemli roller oynayacak Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa¹⁷ gibi kişilerdi. Ayrıca Necmettin Molla¹⁸, Tevfik Fikret¹⁹, Hüseyin Cahit²⁰ gibi aydınların

¹⁴ Uysal, **Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi**, s.149-150.

¹⁵ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us’lar**, s. 148; **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1967.

¹⁶ 1881 yılında İzmir’de dünyaya gelen Baha Tevfik, Mülkiye’den “iyi” derecede mezun olarak Rehber-i İttihad-i Osmani lisesinde felsefe öğretmenliği yapmıştır. Hayatının önemli bir kısmını yayıncılıkla geçirmiştir. Çeviri ve telif olmak üzere birçok eser ortaya koymuştur. Bu eserlerin önemli bir kısmı felsefe ve doğa bilimleri üzerinedir. Birçok gazete ve dergide imzası olan Baha Tevfik, konusu yalnızca felsefe olan “Felsefe Mecmuası” isimli bir dergi çıkarmıştır. 1916 yılında İstanbul’da ölmüştür. Baha Tevfik, **Felsefe-i Ferd**, (Çev. Burhan Şaylı), Umud Matbaacılık, İstanbul 1997, s.23.

¹⁷ 1863 yılında İstanbul’da doğan İbrahim Hakkı Paşa, Mülkiye’den mezun olduktan sonra yine Mülkiye’de “İdare ve Devletler Hukuku” derslerini verdi. II. Meşrutiyetin ilanından bir gün önce kurulan yedinci Said Paşa kabinesinde Maarif Nazırı oldu. Bir süre sonra Roma’ya büyükelçi olarak atandı. Ardından Hüseyin Hilmi Paşa’nın yerine sadrazam tayin edildi. 1911 yılında İtalya’nın Osmanlı Devletine savaş açmasından kendisini sorumlu tutarak istifa etti. İngiltere’nin yardımı olmadan Osmanlı Devleti’nin devamının mümkün olamayacağı fikrini savundu. 1915 yılında Berlin Sefareti’ne gönderildi ve 1918 yılında ölene kadar bu vazifede kaldı. Zekeriya Kurşun, “*İbrahim Hakkı Paşa*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)**, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, C. XXI, İstanbul 2000, s. 311-314.

¹⁸ 1875 yılında doğan Necmeddin (Molla) Kocataş, iyi bir hukuk eğitiminin ardından ilk kez Sultan Abdülhamid’e karşı girişilen suikast olayında başsavcı olarak başarı gösterdi ve tanındı. 1908’den sonra Bağdat Valiliğine tayin edildi ve orada Bağdat Hukuk Mektebini kurdu. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde Adliye Nazırlığı yaptı ve adliye alanında geniş reformlar gerçekleştirdi. O dönemdeki Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa Avrupa’ya gidince, dönüşüne kadar Sadrazam Vekili olarak Hükümet Başkanlığı görevini yürüttü. İttihat ve Terakki Fırkasıyla sıkı ilişki içerisinde olduğundan dolayı Talat Paşa, Fethi Okyar gibi dönemin ünlü isimleriyle yakın dostluklar kurdu. Mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Meclisinde ve Milli Hükümetin kuruluşundan sonra Büyük Millet Meclisinde Kastamonu Mebusu olarak görev yaptı. Necmeddin Kocataş, aynı zamanda İstanbul’da ilk defa su ve gazoz fabrikasını kurdu, meşhur Kocataş suyunu İstanbul’da satışa sundu. İlk Türk anonim şirketi olan “Şirket-i Hayriye”ye (Boğaziçi Vapurları İşletmesi İdaresi) yönetim kurulu başkanı oldu. Elif Erdoğan, **Yusuf Sıtkı Mardin’in Hayatı ve Eserleri**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2012, s. 9-10-154.

¹⁹1867 yılında İstanbul’da dünyaya gelen Tevfik Fikret’inedebiyata ve şiire olan yeteneği lise yıllarında ortaya çıktı. Galatasaray Lisesini birincilikle bitirerek Babıâli Hariciye odasında çalışmaya başladı. Bir süre sonra Robert College’da Türkçe öğretmenliğine başladı ve hayatının sonuna kadar bu vazifede kaldı. Rezaizade Mahmut Ekrem’in çabalarıyla çıkarılan Servet-i Fünûn dergisinin başına geçti. Derginin kapanmasından kısa bir süre sonra babasını ve kız kardeşini arka arkaya kaybedince bir nevi inzivaya çekildi. İstibdat rejimine karşı büyük bir kin ve nefret duymaya başlayan Tevfik Fikret II. Meşrutiyet’in ilânına kadar elden ele dolaşan “Sis” (1902), “Sabah Olursa” (1905), “Târîh-i Kadîm” (1905), “Mâzî-Âtî” ile (1906) II. Abdülhamid’e bombalı suikast hazırlayan Ermeni komitacılarını alkışladığı “Bir Lahza-i Teahhur” (1906)

fikirlerinin ülke gündeminde olduğu bir dönemde yetişmesi, ona yeni bakış açıları kazandırdı. Dikkatli bir gözlemci olmasıyla da çevresindeki bu zenginliği iyi değerlendirdi. Dönemin sansür ve baskıcı ortamına rağmen Mülkiye'nin kendi iç özgürlük ortamında okuma, köklü bir bilgi ve kültür birikimine sahip olma fırsatı yakaladı. Bu birikim Tanin gazetesinde fikra yazarlığına başladığı zaman, kısa zamanda genç ve yetenekli yazarlar arasında iyi bir yer edinmesini sağladı. Mülkiye'den mezun olduğunda İttihat ve Terakki üyesi değildi. Fakat Jön Türk hareketinin temsil ettiği fikirleri de savunmaktaydı²¹.

Mehmed Asım, diğer kardeşleri gibi yeni Türkiye devletinin kuruluşunda Atatürk'ün sadece yanında yer almakla kalmadı aynı zamanda Atatürk devrimlerinin samimi savunucusu oldu. Bu durum kendisinin Atatürk'e olan bağlılığını ve ondan ne kadar etkilendiğini göstermesi bakımından dikkate değer bir durumdur.

Mehmed Asım Atatürk'ü anlatmanın zorluğunu şöyle ifade eder:...*Hakikaten onun şahsiyeti hakkında pek çok yazılar yazılmıştır... Yazıların içinde çok güzel parçalar olmakla birlikte Gazi'yi tamamen anlatabileni hiç görmedim diyebilirim.... Benim yazılarım Atatürk'ü ve eserlerini yakından bilen ve tanıyanları tatmin edemeyecektir. Bununla beraber ben de birçok arkadaşlarım gibi onun büyük eserlerinin yapılış tarihini yaşadım. Diğer taraftan zaman zaman onu yakından görmek ve doğrudan doğruya sözlerini*

gibi manzumelerini yazdı. 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine büyük bir sevinçle inzivadan çıkan Fikret "Millet Şarkısı" adlı manzumeyi kaleme aldı. Daha önce dargın olduğu bir kısım arkadaşlarıyla barıştıve yeni bir fikir hamlesine girişti. Eski arkadaşları Hüseyin Cahid ve Hüseyin Kâzım'la birlikte adını kendisinin koyduğu Tanin gazetesini yayımlamaya başladı. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine şiddetle karşı çıkan Tefik Fikret 19 Ağustos 1915'de vefat etti. Abdullah Uçman, "*Tefik Fikret*", TDVİA, C. 41, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2012, s. 9-11.

²⁰Balikesir'de doğan Hüseyin Cahit Yalçın, 1896 yılında Mülkiye'den mezun oldu. 1901-1908 yılları arasında Vefa ve Mercan İdadilerinde öğretmenlik ve müdürlük yaptı. 1 Ağustos 1908'de Hüseyin Kâzım Kadri ve Tefik Fikret'le beraber Tanin Gazetesi'ni çıkarmaya başladı. Bu sırada yapılan seçimlerde İstanbul'dan mebus seçildi. İstanbul'un işgali üzerine 1919 yılında Malta'ya sürüldü. Buradan 1921 yılında kurtulunca İstanbul'e gelerek Tanin'i yeniden yayımladı. Cumhuriyet'in ilk yıllarından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen dönemde Atatürk'e ve İnönü hükümetlerine yönelttiği sert eleştiriler ve İttihatçı kadroyu ısrarla savunması yüzünden üç defa tutuklanıp İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edildi. İkinci mahkemesi sırasında vatana ihanet suçundan 1925 yılının Mayıs ayında Çorum'da müebbet sürgün cezasına çarptırıldı. Ancak ceza kanununda yapılan bir değişiklikte bir yıl sonra cezasını tamamlamış sayıldı ve İstanbul'a döndü. Atatürk'ün ölümüne kadar siyasetin dışında kalan Hüseyin Cahit'e hiçbir memuriyet verilmedi. Türkçe'ye çevirip yayımladığı eserlerin geliriyle geçinmeye çalıştı. 1933-1940 yılları arasında dönemin önemli fikir dergilerinden "Fikir Hareketleri"ni çıkardı. 1938'de Cumhurbaşkanı seçilen İnönü'nün teklifi üzerine yeniden siyasete döndü. 1939-1954 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Çankırı, İstanbul ve Kars milletvekili olarak görev yaptı. Tanin ve Ulus gazetelerinde özellikle 1948'den sonra Demokrat Parti'ye karşı çok sert bir muhalefete girişti ve Aralık 1954'te yetmiş dokuz yaşında iken yirmi altı ay hapse mahkûm edildi. Basında çıkan büyük tepkiler üzerine üç buçuk ay sonra serbest bırakıldı. Fakat Demokrat Parti'ye karşı muhalefete devam etti. Adaylığını koyduğu 1957 seçimlerine çok az bir süre kala 18 Ekim 1957'de zatürreden öldü. Ömer Faruk Huyugüzel, "*Hüseyin Cahit Yalçın*", TDVİA, C. 43, TDV İslam Araştırmaları Merkezi İstanbul 2013, s. 300.

²¹ Akbayar- Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us'lar*, s.18.

dinlemek fırsatım buldum. İnsanlar için görüş, duyuş, düşünüş vasıtaları birdir. Fakat herkesin kendine göre bir görüşü kendine göre duygusu, kendine göre bir düşünüşü ve düşüncesi vardır. Şüphesiz benim Gazi hakkında yapacağım portre de noksan olacaktır. Fakat onun hakkında kendi samimi duygularımdan hiç olmazsa bir kısmını yazmaya muvaffak olursam bir hususiyeti olacaktır. Bu ise benim için kâfi bir neticedir²².

Atatürk'ün ne kadar ileri görüşlü, azimli, hiçbir zaman ümidini yitirmeyen, yerine göre çok mütevazı yerine göre çok mağrur olduğunu belirttiği başka bir yazısı ise şöyledir: *Atatürk'ün vasıflarından birisi de yüksek zekâsının an'ane kalıpları içinde kapalı kalmamasıdır. Daima hareket halinde olan uyanık dimağı her sahada yeni yollar araması ve bulmasıdır. Kıyafette, idarede, siyasette, ilimde tarihte ve dilde yapılmış olan inkılaplar hep bunun neticesidir. Atatürk'ün hiçbir tehlike ve zorluk önünde gevşemeyen yılmayan bir azmi vardı. Mütarekenin en karanlık günlerinde o ümitli idi. Mücadelenin en yeisli zamanlarında muvaffakiyetten emindi. Fakat Atatürk'ün azminde ve ümidinde şayan-ı dikkat olan cihet şudur ki; asla tesadüfi değildir..... Atatürk şahsen mütevazı mıdır? Mağrur mudur? Onu yakından görüp bilmeyenler için karakterinin anlaşılamayan bir tarafıdır. Hakikatte O çok mütevazı, tamamen halkçı bir insandır²³.*

Mehmed Asım'ın düşünce hayatının şekillenmesi Mülkiye yıllarına dayanmakla birlikte gerek okuldaki arkadaşlarından gerekse hocalarından ve en çok da Mustafa Kemal'den etkilendiğini söylemek mümkündür. Millîmücadelenin başlangıcından M. Kemal'in ölümüne kadar her zaman Atatürk'ün yanında olmuş, ona en büyük desteği de Vakit Gazetesinde yazdığı yazılarla vermiştir. Ayrıca İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde de bu desteğini tek parti iktidarının ateşli bir savunucusu olarak devam ettirmiştir.

3. Tanin'den Vakit Gazetesine Basın Hayatı

3.1. Gazetecilikte İlk Yılları

Elmalı Kaymakamlığından ayrılıp İstanbul'a gelen Mehmed Asım, Tanin Gazetesinde çalışmaya başladı. O sıralar Tanin, İttihat ve Terakki'nin sözcüsü ve yeni rejimin sembolü olan bir gazeteydi. Ayrıca yurt dışında da tanınan gazete, adeta okul niteliği taşıyan bir kurum gibiydi. Mehmed Asım bazen, Abdülhak Hamit'in ünlü

²² Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, Vakit Matbaası, İstanbul 1964, s. 107.

²³ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.116-118.

kahramanı Tarık'ı beğendiği için yazılarına “Tarık” imzasını atar bazen de isminin baş harfleri olan “م ve ع” harflerini²⁴ kullanırdı. Tanin gibi bir gazetede “Dereden Tepeden” adı altında haftada üç gün²⁵ yazılar yazması gazetecilik camiasında hızla tanınmasını sağladı. Daha sonra “Tarık” ismini, çok beğenen, kardeşi İsmail Hakkı'ya bıraktı²⁶. Kendisi “Dereden Tepeden” sütunlarının açılış nedenini *yazın sıcak ve sakin günlerine biraz zevk vermek* olarak ifade etti²⁷.

Bu sütunda yazdığı yazıları hakkında Hakkı Süha Gezgin şöyle demektedir: *Asım'ın Tanin'deki “Dereden Tepeden” leri tatlı bir mizah çeşnişi taşır. Onun ağırbaşlılığını görenler kendisinden böyle ince gülümsemelere yol açan bir şaka istidadını pek beklemezler. Başyazarlar arasında da onun kadar vesika toplayanını, dokümanlı makale yazanını pek hatırlamıyorum. Tahkik konusunda çok sabırlıdır. Hükümlerini zamanın yalanlamasından şiddetle çekinir. Herhangi bir meselede kendini daraya çıkarmasını, taraf tutmadan muhakeme etmesini bilir*²⁸. Gezgin, Mehmed Asım'ın çalışmalarında çok titiz davrandığını ve ağırbaşlı yapısına rağmen mizahi yönünün de olduğunu vurgulamaktadır.

“Dereden Tepeden” yazılarının yanında, haftada bir gün de “Karikatür” başlığı altında dönemin devlet adamları ya da tanınmış şahsiyetleri hakkında yine mizahi bir üslupla yazılar yazdı. Bu yazıları *için hiçbir kayıt ve şart gözetmeksizin yaptığım tenkitlerden dolayı hiçbir muahezeye (azarlama) maruz kalmadım* demektedir²⁹.

Mehmed Asım'ın gazeteciliğe “siyasal mizah” ile başladığını söylemek mümkündür. “Karikatürler” başlığı altında yazdığı yazılar çok beğenildi ve “edebi mizah” olarak adlandırıldı. Geniş bir kültürel birikime ve ince psikolojik değerlendirmelere istinaden yazdığı bu yazılar uzun bir baskı döneminden sonra, çok kaba eleştirilerin yapıldığı bu dönemde inceliği ve düşüncüyü ön plana çıkardı³⁰.

²⁴ Mehmed Asım, “*Dört Köşeli*”, **Tanin**, 6 Teşrinisani 1326 (19 Kasım 1910), s. 2; “م” harfi “Mehmed” isminin Osmanlıca yazılışındaki ilk harftir. “ع” harfi de “Asım” isminin Osmanlıca yazılışındaki ilk harftir.

²⁵ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.14.

²⁶ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.21.

²⁷ Mehmed Asım, “*Meclis Açıldı*”, **Tanin**, 3 Teşrinisani 1326 (16 Kasım 1910), s. 2.

²⁸ Gezgin, **Edebi Portreler**, s.431-432.

²⁹ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.14.

³⁰ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.21.

Örneğin; Sadrazam İ. Hakkı Paşa için “Kabinenin Demirbaşı” başlığını attığı yazısında Paşanın kafasının büyüklüğüyle dalga geçmiştir: *O her ne yaparsa arabasında giderken, gelirken, gezerken yapar*³¹, “Lalayı Hürriyet” adını verdiği Mahmut Şevket Paşa için ise, *en ihtiyarlara bile ‘oğlum’ diye hitap etmesine bakanlar bu sakallı bıyıklı sima içinde bir ‘ihtiyar badiye- nişin’ (çölde oturan) bulunduğunu zannederler. Kendisi bir genç Türk hararetiyle hürriyete âşıktır*³² diyerek ince göndermeler yapmıştır. Maliye Nazırı Cavit Bey için, *Meşrutiyet tellalıdır, elleri ayakları bir atlıkarıncaya benzeyen bu küçücük adam bir ağustos böceği gibi durmadan söyler*³³ yorumunu, Adliye Nazırı Necmettin Molla’ya ise *İmtiyazat mikrobudur... Numarasız bir gözlük gibi hangi makama geçirilse oraya münasip olur...Mebus, Vali, Nazır, Sadrazam vekili her şey olabilir*³⁴ yakıştırmasını yapar.

Tanin, döneminin en siyasi gazetesidir. Fakat Mehmed Asım böyle bir gazetede yazmaya başladığı halde hiçbir zaman aşırı bir siyaset yazarı ve kalemiyle kavga eden bir gazeteci olmadı. II. Meşrutiyet döneminin özgürlükçü ortamında yazma fırsatı bulduğu halde yazılarında kavga etme amacı gütmeydi. Aksine ona göre yazı yazmak düşünmek ve düşündürmenin aracıdır³⁵.

Balkan savaşlarının kaybedilmesinden sonra İttihat ve Terakki Fırkasının darbe yapmasından çekinen hükümet, yıldırma politikası izlemeye başladı. Bu aralar Tanin Gazetesi de yayınlarını durdurma kararı aldı. Tüm bunlar olurken sağlığı iyice bozulan Mehmed Asım, İsviçre’deki Davos Sanatoryumuna³⁶ giderek yaklaşık bir yıl tedavi gördü ve döndükten sonra Maliye Bakanlığında Kalem-i Mahsus Mümeyyizi (özel kalem memuru) olarak göreve başladı. Resmi vazifesini sürdürürken bir yandan da okul kitapları yazarak Vakıf Gazetesi’ni kurmak için ihtiyaç duyduğu ilk sermayeyi de kazanmış oldu³⁷.

³¹ Mehmed Asım, “Kabinenin Demirbaşı”, **Tanin**, 20 Teşrinisani 1326 (3 Aralık 1910), s. 2.

³² Mehmed Asım, “Lalayı Hürriyet”, **Tanin**, 25 Kanunievvel1326 (7 Ocak 1911),s. 2.

³³ Mehmed Asım, “Meşrutiyet Tellalı”, **Tanin**, 18 Kanunievvel1326 (31 Aralık 1910), s. 2.

³⁴ Mehmed Asım, “İmtiyazat Mikrobı”, **Tanin**, 30 Teşrinievvel 1326 (12 Kasım 1910), s. 2.

³⁵ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us’lar**,s.21-23.

³⁶ Özellikle veremli hastaların iyileştirilmesi için kurulmuş sağlık kuruluşu. <http://sozluk.gov.tr/>

³⁷ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.17.

3.2. Vakit Gazetesi'nin Kurulması

3.2.1. Mehmed Asım- Ahmed Emin Ortaklığı ve Gazeteye Vakit İsminin Verilmesi

Sabah Gazetesi'nin başyazarı olan Ahmed Emin (Yalman), I. Dünya Savaşı yıllarında savaş alanlarını görmek için Almanya'ya gidince gazeteyi Mehmed Asım'a bıraktı. *Bu münasebetle aramızda teessüs eden dostluğu bir iş arkadaşlığı haline getirmek için ara sıra birlikte gazete çıkarmağı düşünürdükdiyden* Mehmed Asım, savaşın sonlarına doğru İstanbul'daki gazetelerin fiyatlarını artırmaları üzerine Ahmed Emin'le beraber bu düşüncelerini gerçekleştirmek için harekete geçtiler. Gazetecilikle memuriyeti aynı anda yürütmenin zor olacağını düşünen Mehmed Asım, özel kalemdeki görevini bıraktı ve sadece gazetecilikle uğraşmaya karar verdi³⁸.

Ahmed Emin ortaklık için neden Mehmed Asım'ı seçtiğini hatıralarında şöyle dile getirmiştir: *....Başına geçtiğimden beri Sabah Gazetesi'nin tutması, maddi bakımdan geniş başarılar sağlaması bana bir fikir verdi: Niçin kendi hesabıma bir gazete çıkarmayayım ve mücadelelerimi kendi mesuliyetim altında daha fazla istiklalle yürütmeyeyim. 29 yaşındaydım. Önümde bütün ümitli bir istikbal uzanıyordu. Böyle bir iş için ortağa ihtiyaç duydum. Tanıdıklarım arasında en ziyade Maliye Hususi Kalem mümeyyizi, Tanin gazetesinin eski 'Dereden Tepeden' sütununun yazarı Gördesli Mehmet Asım'ın üzerinde durdum. Mehmet Asım'ı İsmail Efendi'nin oğlu Sabri'nin köşkünde sık sık görüyordum. Her vesile ile attığı kahkahalar benim üzerimde ruhumu aydınlatıyormuş gibi bir tesir yapıyor insana rahatlık ve emniyet veriyordu... Bir gazete çıkarmak hususundaki düşüncemi Mehmet Asım'a açtım, derhal ilgi gösterdi. 250'şer³⁹ lira sermaye ile işe girişmeye karar verdik⁴⁰.*

İki arkadaş çıkaracakları gazetenin isminin "Haber" olmasına karar verirler. Matbuat Müdürlüğüne başvuru yapmalarından birkaç gün sonra Matbuat Müdürü Hikmet Bey, Mehmed Asım'ı telefonla arayarak, *Asım, bir gazete imtiyazı istiyorsunuz. Vereceğiz. Fakat ben gazetenin adını beğenmedim. Daha güzel bir isim var. 'Vakit' ismini kabul*

³⁸ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s. 18-19; Uysal, **Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi**, s.12.

³⁹ Mehmed Asım sermaye konusunda 750 rakamını vermektedir. Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s. 18.

⁴⁰ Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.I. Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, s. 293-294.

ediniz. *Vakit*⁴¹ eski bir gazetenin adıdır. Çoktan imtiyaz hakkı kalmamıştır. Eskiden tanınmış bir isim olduğu için ben bunu tercih ederim demesi üzerinebu isimde karar kılmışlardır.⁴².

Sonunda 1917’de Mehmed Asım’la Ahmed Emin “Vakit” gazetesini kurdular. O dönemde İttihat ve Terakki Fırkası basından çok korktuğu için Fırkanın güvenini kazanmamış kimselerin kolay kolay gazete çıkarmasına izin vermemekteydi. Fakat Hüseyin Cahit’in Mehmed Asım’ı, Ziya Gökalp’in de Ahmed Emin’i desteklemesi sayesinde izin alınabildi⁴³.

Vakit Gazetesinin ilk sayısı 22 Ekim 1917’de çıktı. O sıralarda İstanbul’da çıkan gazeteler, Tasvir, Tanin, Sabah, İkdam ve Tercümandı. Vakit de bunların altıncısı oldu⁴⁴.

Gazetenin ilkyazı işleri müdürü Ali Naci Karacan’dı. Bu görevi daha sonra Enis Tahsin (Til)’e bıraktı⁴⁵.Günümüzde ‘Vakit’ olarak söylediğimiz kelimeyi Us kardeşler gazetelerinin başlığında ‘ı’ ile ‘Vakıt’olarak yazarlardı⁴⁶.

Ahmed Emin ise gazetenin ilk sayısında amaçlarından bahsederek esas gayelerinin memleketin ihtiyacı ve kurtuluşuyla alakalı meselelerle uğraşmak olduğunu, ülke meselelerine dış meselelerden daha fazla önem vereceklerini *vebilhassa içtimai ve iktisadi sahalarında canlı bir faaliyet göstermeyeçalışacaklarını* ifade eder. Yazısının devamında Mehmed Asım’la beraber sık sık gazete çıkarma fikrinden bahsettiklerini söyleyerek,*Sevgili arkadaşım Mehmed Asım’ın gazetecilik mesleğine aynı merbutiyeti (bağlılık) olduğunu ve gazetecilik hakkında aynı nokta-ı nazarı beslediğini anlayınca kendisiyle sık sık bundan bahsettik. Ve bu mübaheseler (sohbetler) neticesinde gazete tesisi kararı muayyen bir şekil peyda etti...*⁴⁷demektedir.

⁴¹ Bu gazete 1875 tarihinde, Filip Efendi tarafından çıkarılmıştır. Başyazarı Mehmed Sait Efendi’dir. Gazete devrinin en başarılı ve en büyük gazetelerinden biri olmuştur. Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara 1969,s.222; Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihinin Dair Bilgiler ve Hatıralar**, Hür Türkiye Dergisi Yay., İstanbul 1962, s. 76.

⁴² Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.18.

⁴³ Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. I, s. 296; Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us’lar**,s.25.

⁴⁴ Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.I.s.296.

⁴⁵ Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yay., İstanbul 1993, s.341.

⁴⁶ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us’lar**,s.4.

⁴⁷ Ahmed Emin, “*Gazetemiz*”, **Vakit**, 22 Teşrinievvel (Ekim) 1917, s.1. ; Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.I, s. 296.

Zamanının ünlü gazetecilerini⁴⁸ bünyesinde barındıran Vakıf, ilk sayısında önemli bir yolsuzluk haberi ile çıkınca halkın ilgisini çekmeyi başardı. Avusturya'dan 5 kuruşa alınan şekerin 300 kuruşa satılması nedeniyle eski Maarif Nazırı Şükrü Bey'in kendi adına milyonlarca lira kazanması büyük ses getirdi. Bu yolsuzlukların ortaya çıkarılmasına İttihatçılar pek tepki göstermedi. Çünkü İttihatçılar savaş yıllarında zor günler geçiren halkın, bu yolsuzluk haberlerinin ortaya çıkmasıyla rahatlayacağını düşünmekteydi. Bu nedenle Vakıf başka yolsuzluk haberleri de yaptı. Mütareke döneminde İttihatçılar bir bir temizlenirken Vakıf Gazetesi ve çalışanlarına hiç dokunulmamasının asıl nedeni Vakıf'ın yaptığı bu haberlerdi⁴⁹.

3.2.2. Mehmed Asım'ın Vakıf Gazetesi'nin Başına Geçmesi

Ahmed Emin- Mehmed Asım ortaklığı beş buçuk yıl sürdü. İlk yıllarda başyazılar genelde Ahmed Emin'in kaleminden çıktı. MehmedAsım ise bazen ilk sayfada bazen de ikinci sayfada yazdı. 1919'a gelindiğinde MehmedAsım'ın başyazılarında bir artış oldu. Ahmed Emin, Kütahya⁵⁰'ya sürülünce gazete tamamen Mehmed Asım'ın kontrolünde yayın yaptı. Bu nedenle 1919 yılından itibaren, gazetede MehmedAsım'ın etkisi giderek arttı. Daha sonra Ahmed Emin'in Malta'ya⁵¹ sürülmesi üzerine gazete tamamen Mehmed Asım'a kaldı. İşin ilginç tarafı bu dönemde Mehmed Asım'ın başyazılarının imzasız olmasıdır. Bu durumun Mehmed Asım'ın arkadaşına olan saygısından ileri gelmiş olması muhtemeldir. Bu sürede iki arkadaş "Türk milletinin haklarının savunulması" konusunda hiç bir fikir ayrılığı yaşamadı. Vakıf, her şeyden evvel bu hakları ön planda tuttu ve bu konuda taviz vermemeye çalıştı. Farklılık, bu hedefe ulaşmak için kullanılan yolun seçiminde ortaya çıktı⁵².

⁴⁸ Necmettin Sadak, Kazım Şinasi (bu ikisi birlikte daha sonra Akşam Gazetesini çıkarmıştır), Ruşen Eşref, Ali Naci gazetesinin kadrosundadır. Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit, Halide Edip, Selim Sırrı, Satı Bey, Doktor Adnan, Ömer Seyfettin gibi önemli isimler de gazeteye yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır. Akbayar-Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s. 26

⁴⁹ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**,s. 26.

⁵⁰Yalman, Kütahya'ya sürgün edilmesinin nedeni olarak saray ve hükümet hakkında yazdığı yazıları göstermekte ve yazdıklarından dolayı bütün hesapları bozulan saray ve hükümet şebekesinin hiddetlerinden deliye döndüklerini belirtmektedir. Ahmed Emin Yalman, **Yakın TarihteGördüklerim Geçirdiklerim**, C. II., Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, s. 7-8.

⁵¹ Yalman Anılarında, 16 Martta İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul'daki millî hareket taraftarlarının Malta'ya sürüldüğünü kendi adının da sürgün listesinde olduğunu fakat polisler kendisini yakalayamadığı için birkaç gün sonra karakola giderek teslim olduğunu yazmaktadır. Yalman, **Gördüklerim Geçirdiklerim**, C. II, s.55-67; Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s.181.

⁵² Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**,s.26-27.

Vakit'in iki kurucusu arasında sonraları iyiden iyiye gün yüzüne çıkacak olan fikir ayrılıklarının ilk belirtileri bu dönemde görüldü. ABD Başkanı Wilson'un toplumlara kendi kaderini belirleme hakkı tanıyan Wilson Prensipleri'nin en büyük savunucularından biri, öğrenimini Amerika'da yapmış olmasından dolayı Ahmed Emin'di. Ülkenin önde gelen aydınlarının da desteğiyle birçok yazar ve gazeteci bir araya gelerek Wilson Prensipleri Cemiyetini kurdu. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı ve cemiyet dağıldı. Böylece manda fikrinin ülkenin kurtuluşuna çözüm olamayacağı ortaya çıktı. Manda fikrini savunanlar “kendi güçlerinden başka bir etkenin geçerli olamayacağını” daha net bir şekilde görmeye başladı. Mehmed Asım yönetimindeki Vakit, manda konusunda ilk tepkiyi gösterenlerden oldu⁵³.

Ahmed Emin- Mehmed Asım ortaklığı 18 Mart 1923'te sona erdi. Anılarında Mütareke Devrinde ve İstiklal Harbinde Vakit Gazetesi'nin öncü bir rol oynadığını belirten Ahmed Emin, bu süre içerisinde Mehmed Asım ile hiçbir fikir ihtilafı yaşamadığını, asıl sorunu, gazetede işlere son zamanlarda fazlaca müdahale eden Hakkı Tarık Bey'le yaşadığını belirtti. Bu nedenle ortaklığı bozmaya karar veren ikili, Mehmed Asım'ın, Ahmed Emin'in hisselerine karşılık 12.000 lira ödeyerek Vakit Gazetesinin tek sahibi olmasıyla beraber yollarını ayırdı⁵⁴. Bu durum 19 Mart tarihli Vakit Gazetesinde şu açıklamayla okuyuculara duyuruldu: *Şimdiye kadar Vakit'i beraberce neşreden Ahmed Emin- Mehmed Asım Beyler aralarındaki şirketi feshetmişlerdir. Cereyan eden tasfiyede Ahmed Emin Bey hissesini Mehmed Asım Bey'e satmıştır. Bundan böyle Vakit, Mehmed Asım Bey'in tasarruf ve yönetiminde neşredilecektir. Ahmed Emin Bey, gelecek pazartesi gününden itibaren Vatan adında bir gazete neşredecektir*⁵⁵.

Vakit Gazetesi, 22 Kasım 1934 tarihinden itibaren “Kurun⁵⁶” adı ile yayınlanmaya başladı⁵⁷. Gazetenin ismi 1 Ocak 1939'dan itibaren yeniden “Vakit” oldu⁵⁸. 8 Eylül 1947 tarihinden itibaren de “Yeni Gazete” ile birleşerek “Vakit- Yeni Gazete” adıyla çıkmaya

⁵³ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s. 29-31.

⁵⁴ Ahmed Emin Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. III, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, s. 37-38.

⁵⁵ **Vakit**, 19 Mart 1923, s.1.

⁵⁶ Asım Us anılarında Atatürk'ün, gazetenin isminin değiştirilmesi konusunda şöyle dediğini nakletmektedir: *Atatürk 'Vakit' kelimesi Arapçadır, bunun Türkçesi 'Kurun' dur diyerek Vakit gazetesinin adını 'Kurun'a çevirmişti. Fakat Güneş Dil Teorisi'nden sonra bana bir gün şöyle dedi: 'Vakit kelimesinin biz Arapça sanyorduk. Şimdi onun da Türkçe olduğunu anladık.* Us, **Hatıra Notları**, s. 94.

⁵⁷ Asım Us, “*Büyük Önderimizin Gazetemize Verdiği Onur*”, **Kurun**, 22 İkinciteşrin (Kasım)1934, s. 1.

⁵⁸ **Kurun**, 31 Aralık 1938, s.1.

başladı⁵⁹. Çok partili hayata geçilmesi ve ülkenin tam anlamıyla kılıf değiştirmesi nedeniyle birçok yeni yayın organı basın hayatına katıldı. Bu yeni heyecanı yansıtan gazetelerin çıkması bir zamanların öncü gazetesinin eski gücünü kaybetmesine neden oldu⁶⁰.1950'den sonra fonksiyonunu kaybeden gazete 1959'da tabiri caizse bitkisel yaşama girdi. 1967'de “Vakit-Avcılık Spor”adıyla dergi haline dönüşen gazete Asım Us’un o yıl ölümüyle de yayın hayatını tamamladı⁶¹.

4. Mehmed Asım’ın Millî Mücadeleye Bakışı

Vakit gazetesi kurulduğunda I. Dünya savaşı bitmek üzereydi ve savaşı kaybeden müttefiklerin teker teker savaştan çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti de İtilaflarla Mondros Mütarekesini imzalayarak savaştan çekilmişti.

Osmanlı Devletini ve Anadolu’yu kendi aralarında paylaşma konusunda kararlı olan İtilaf Devletleri, bu amaçlarını gerçekleştirmek için ellerinden geleni yaptı. Osmanlı’nın mirasından en büyük payı alacak olan İngiltere Mondros’un sorunsuz bir şekilde imzalanıp kabul edilmesi ve maddelerinin de bir an evvel uygulanması için büyük çaba sarf etti⁶².

Vakitçilerin Mustafa Kemal ile tanışması da bu döneme denk gelir. 18 Teşrinisani (Kasım) 1918 tarihli Vakit Gazetesinde “Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat” başlıklı yazıda; *Muharrirlerimizden biri payitahtın müdafaasındaki iktidar ve meziyet-i askeriyesi ile temayüz etmiş olan Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat icra etmiştir* denilerek Mondros Mütarekesi ve Osmanlı Devletinin durumu hakkında Mustafa Kemal’in görüşleri aktarılmıştır.

Savaştan sonra ülke parçalandı, yoksullaştı, nüfusu azaldı ve halkın maneviyatı büyük ölçüde kırıldı. 15 Mayıs 1919 günü İngiliz, Fransız ve Amerikan savaş gemileriyle koruma altına alınan bir Yunan ordusunun İzmir’e çıkması, şehri ve civar bölgeleri işgale

⁵⁹ Bu durum gazetede şu haberle okuyuculara duyuruldu: *Vakit bu günden itibaren Yeni Gazete ile doğrudan doğruya birleşerek öğleye doğru çıkmaya başlıyor. Yeni Gazetenin gençliği ile eski gazetenin otuz yıllık tecrübeden geçmiş dürüst hayatı en son haberler ve fikirleri de ince bir süzgeçten geçirilmiş olarak ulaştırmak ve en olgun ve dolgun bir gazetenin bütün vaatlerine tahakkuk imkânı hazırlamak için okuyucularımıza kâfi teminat teşkil eder. Vakit-Yeni Gazete, 8 Eylül 1947.*

⁶⁰ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us’lar**, s.50.

⁶¹Orhan Koloğlu, “Vakit”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. VII, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994, s.359.

⁶² Tevfik Bıyıklıoğlu, **Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962, s. 45.

başlaması, Millî Mücadele'nin ilk kıvılcımını ateşledi. Türk halkının işgale tepkisi çok şiddetli ve ani oldu. İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok yerinde protesto mitingleri yapıldı⁶³. Anadolu'da, ulusal direniş hareketi başladığında, Osmanlı'nın asıl muhatabının İngiltere ya da Fransa değil Yunanistan olduğu anlaşıldı. Çünkü İngiltere Yunanistan'a Mayıs 1919'da İzmir ve civarındaki bölgeyi işgal etme hakkı vermişti⁶⁴.

Vakit'teki köşesinden İzmir'in işgaline sert tepki gösteren Mehmed Asım, *Türkler İzmir limanından içeriye tard (kovma) edilir, Akdeniz'in reyyan sularından mahrum edilirse bütün Anadolu baştanbaşa susuz kalmış bir çiçek gibi solacaktır* demektedir. İzmir meselesinin Yunanistan lehine sonuçlanması ile de Türkiye'nin ruh olarak mezara düşeceğini ve Anadolu'nun baştanbaşa mezaristan olacağını ifade etmektedir⁶⁵.

Yeni Meclisin açılmasıyla ilgili olarak yazdığı yazıda, *23 Nisan Türkler için Millî bir bayramdır* diyen Mehmed Asım, 23 Nisanda yeni bir devletin kurulduğunu ve Meclisin millet kaderine el koyduğunu, herkesin ümitsizliğe düştüğü anlarda bile M. Kemal'in asla ümidini kaybetmediğini, Türklerin önüne çıkacak her tehlikede gidilecek ilk yerin Meclis olduğunu ve bundan sonra Türk milletinin halledemeyeceği hiçbir sorun olmayacağını düşünmektedir⁶⁶.

Başka bir yazısında ise ilk Meclisin Türk milletinin ümitsizlik içinde çırpındığı bir zamanda açıldığını belirten Mehmed Asım, yazısının devamında Sultan Vahdettin'in İstanbul'un işgalinde tepki göstermediğini ve düşmanla işbirliği yaptığını söyleyerek hain olduğunu belirtmiştir⁶⁷.

Mehmed Asım'a göre I. İnönü Savaşında Yunan askerlerinin durumu *sahte kabadayılardan sahte kahramanlıklarına* benzemektedir. Mehmed Asım, I. İnönü savaşından sonra alınan neticeyi değerlendirirken Yunan kuvvetlerinin güya bir hafta içinde Ankara'ya kadar gelerek işgal hareketlerini genişleteceklerini buna rağmen kesin bir

⁶³ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kırathlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.241-242.

⁶⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yay., İstanbul 2000, s. 198.

⁶⁵ Mehmed Asım, "*İzmir İşgalinin Neticeleri*", **Vakit**, 18 Mayıs 1919, s.1.

⁶⁶ Mehmed Asım, "*23 Nisan*", **Vakit**, 23 Nisan 1925, s. 1.

⁶⁷ Mehmed Asım, "*Meclis Açılıyor*", **Vakit**, 11 Ağustos 1923, s. 1.

yenilgi aldıklarını ve Yunan ordusunun *Türk kahramanlarının önünde tahkîrî bir mağlûbiyete dûçar* olduğunu söylemektedir⁶⁸.

Mehmed Asım Vakî'te II. İnönü Zaferini değerlendirirken ise şöyle demektedir: *İkinci İnönü muzafferiyeti Eskişehir'e karşı hareket eden Yunan ordusunun kuvve-i taarruziyesini suret-i kat'ide kırmıştır.... Tabir-i ahir ile II. İnönü, Anadolu Müdafai Millîyesinin mukavemetini te'yit etmiştir.* Ayrıca Yunan ordusunun taarruz gücünün kırıldığını, I. İnönü zaferi ile istila edilmemiş Anadolu topraklarının korunduğunu, II. İnönü zaferi ile de işgal edilmiş toprakların kurtarılmasının yakın olduğunu ve bu durumun müjdenin başlangıcı olduğunu vurgulamaktadır⁶⁹. Uğradığı hezimet sonrası Yunan hükümetinin istifa etmesi üzerine II. İnönü zaferinin askeri bir zaferden ziyade, siyasi bir zafer olduğunu vurgulayarak şöyle demektedir: *Yunan kabinesinin son istifası Türkler için son muvaffakiyet-i askeriyeden mütevellid bir zafer-i siyasidir*⁷⁰.

Mehmed Asım'a göre Sakarya Zaferi ise Türk milletini ölümden kurtaran muzafferiyettir. Bu zafer Türk-Yunan savaşında bir dönüm noktasıdır, şimdiye kadar taarruz gücü bulunan Yunan ordusu bu gücü kaybetmiş ve Türk ordusu taarruz gücüne ulaşmıştır. Ayrıca, *Yunanlılar burada taarruz teşebbüslerini Türklere terk ederek geldikleri yerlere doğru perişan surette geri dönmeye başlamıştır*⁷¹.

Dumlupınar galibiyeti ile ordumuzun taarruz gücünün iyice pekiştiğini ve Yunan ordusunun Anadolu'dan atılma zamanının yaklaştığını ifade ettiği yazısında ise, *millet ve memleketimiz bin kere secde-i şükranı kapansa yeridir* demektedir. Son üç ay içinde Yunanlıların en küçük bir mevcudiyet bile gösterememiştir. Bu nedenle de Anadolu'da verilen mücadele bu günden itibaren artık son ve kesin muvaffakiyet safhasına girmiştir⁷². Bir başka yazısında ise Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilirken Türk halkına yaptıkları zulümden bahsederek ilahi adaletin gecikse bile bir gün tecelli edeceğini ve Yunanlılara hak ettikleri cezayı vereceğini belirtmektedir⁷³.

⁶⁸ Mehmed Asım, "Yunan Hezimetî", **Vakit**, 19 Kanunisanı (Ocak) 1921, s.1.

⁶⁹ Mehmed Asım, "Kat'î Darbe", **Vakit**, 17 Nisan 1921, s.1.

⁷⁰ Mehmed Asım, "İntizar Devri", **Vakit**, 14 Nisan 1921, s.1.

⁷¹ Mehmed Asım, "Sakarya Zaferi", **Vakit**, 15 Eylül 1921, s.1.

⁷² Mehmed Asım, "Kat'î Darbe", **Vakit**, 17 Nisan 1921, s.1.

⁷³ Mahmed Asım, "Ceza Saati", **Vakit**, 4 Eylül 1922, s.1.

Mehmed Asım'ın Mustafa Kemal'le tanışması İzmir'in işgalden kurtulduğu günlere denk gelmiştir. İzmir'deki son durumu görmek için Falih Rıfkı (Atay) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ile birlikte İzmir'e giden Mehmed Asım Başkumandanlık karargâhında Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir. *En heyecanlı hatıram diyeceği bu buluşmada ilk defa Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar ile tanışmış, çok heyecanlı ve şerefli tarihi mülakattan sonra dışarı çıktığımız zaman hâlâ başımızı saran bu sıcak hüsn-ü kabulün ve iki kahraman kumandanın üzerimizdeki intibalarının sarhoşluğu içinde idik, ayaklarımız birbirine dolaşıyordudemiştir*⁷⁴.

Mehmed Asım, Millî Mücadeleyi yakından takip ederek kaleme aldığı yazılarıyla hem bu sürece kayıt düşmüş hem de istiklal uğrunda millete manevi destek olmuştur. Dolayısıyla kalemi ile Milli Mücadele dönemine ışık tutmuş ve istiklal seferberliğine milleti teşvik etmiştir.

5. Lozan Palas Yazıları

Kurtuluş Savaşı kazanılıp Mudanya Mütarekesi imzalanınca Doğu Trakya savaşılmadan geri alındı. Bu arada İtilaf Devletleri bir barış konferansı toplanmasını istedi. Çünkü çok güvendikleri Yunan kuvvetleri Batı Anadolu'da mağlup olmuştu. Ayrıca İtilaf Devletlerinin halkları da savaştan bıkmıştı. İngiltere ve Fransa sömürgeleri ise yeni bir savaş çıkması halinde asker göndermeyeceklerini ilan etti. İtilaf devletleri arasında başlayan çıkar çatışmaları da, konferansı toplamak istemelerinin bir diğer nedeniydi. Neticede tarafsız bir ülke olması hasebiyle konferansın İsviçre'de toplanmasına karar verildi⁷⁵.

27 Ekim 1922 günü Müttefik Devletlerin İstanbul ve Anadolu hükümetlerini, Lozan'a davet etmeleri üzerine iki hükümetin barış konferansına birlikte gitmeleri gündeme geldi. Fakat bu konuyla ilgili özellikle Ankara tarafında ciddi tereddütler vardı⁷⁶. Neticede, 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat kaldırıldı. Mehmed Asım saltanatın kaldırılmasını memnuniyet karşıladı. Anadolu hareketinin başarı ile sonuçlanması dolayısıyla mütareke zamanlarında her türlü ihaneti yapmış olan sarayın, ülke yönetiminde

⁷⁴ Nusret Sefa Coşkun, "Matbuat Hatıraları", **Son Posta**, 14 Birincikanun (Aralık) 1939, s.6.

⁷⁵ Hüseyin Avni Çavdaroğlu, **Öncesi ve Sonrası ile Lozan**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 65.

⁷⁶ Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 514.

hak iddia edeceği bilindiği için saltanatın kaldırıldığını, saltanatın kaldırılmasıyla da Türk milletinin saltanat ile olan bütün bağlarının koptuğunu düşünmektedir.⁷⁷

Türkiye'yi İsmet Paşa'nın temsil ettiği Lozan Barış Konferansı görüşmeleri 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde başladı. Konferansın açılış konuşmaları başlayınca İsmet Paşa, Türkiye'nin şimdiye kadar çok acılar çektiğini ve artık bağımsız bir ülke olmak istediğini dile getirdi. Bu sözlerini Konferans boyunca sürekli tekrar eden İsmet Paşa, İngiliz Murahhası ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un kendince bir taslak hazırlayarak sunduğu teklifleri kabul etmeyince, Lord Curzon'un konferansı terk etme tehdidiyle karşılaştı. Fakat İsmet Paşa buna rağmen tasarıyı kabul etmedi ve iki buçuk ay boyunca çalışan konferans dağıldı⁷⁸.

Yaklaşık olarak 3 ay süren kesinti sırasında Türkiye, savaşın yeniden başlaması ihtimaline karşı askeri tedbirler aldı. Yapılan diplomatik görüşmeler sonunda, 23 Nisan 1923 günü Lozan Konferansı tekrar toplandı. 3 ay süren konferansta şu konular ele alındı: Arazi ve sınırlar, kapitülasyonlar, iktisadi ve mali konular, Boğazlar, Yunanistan ile ilgili meseleler⁷⁹.

1923 yılında Türk Murahhas heyeti ile İkinci Lozan Konferansına giden⁸⁰ Mehmed Asım, Lozan görüşmelerinin ikinci aşamasını İsviçre'den takip ederek her gelişmeyi gazetesine bildirdikten ve sulh imzalandıktan sonra yurda döndü⁸¹.

Lozan Konferansının ilk aşaması hakkında yazdığı yazısında Türk murahhaslarının Konferansın ilk bölümünde müdafaada kaldıklarını, yabancı murahhasların ise, *adeta taarruza geçen bir düşman vaziyetinde* bulunduğunu söyleyen Mehmed Asım, karşı tarafın bütün taarruz planlarını önceden hazırladığını ve Türk murahhaslarına, karşı tarafa cevap verecek bir zaman bile verilmediğini belirtir. Aynı yazısının devamında ise artık bu durumun tamamen değiştiğini Türk murahhaslarının sorulabilecek her türlü soruya karşı hazırlıklı olduğunu ve taarruz sırasının Türklere geçtiğini belirterek şöyle demektedir: *İsmet Paşa geçenki konferansta yalnız müdafaa, sonuna kadar müdafaa yolunu takip*

⁷⁷ Mehmed Asım, "Cumhuriyet Yolunda", **Vakit**, 29 Teşrinievvel (Ekim) 1926, s.1.

⁷⁸ Sina Akşin, **Türkiye'nin Yakın Tarihi 2**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Ankara 1997, s.40.

⁷⁹ Akşin, **Türkiye'nin Yakın Tarihi 2**, s.40-43.

⁸⁰ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.80.

⁸¹ Akbayar-Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.46.

etmişti. Fakat artık konferansın bu yeni safhasında bu vaziyeti esaslı bir surette tebdil etmiş addolunabilir....Binaenaleyh taarruz sırası şimdi bize geçmiştir...⁸²

Lozan'da Duyunu Umumiye için yapılan görüşmeler sırasında Fransa'nın tavrını eleştiren Mehmed Asım, bu konu ile ilgili yazdığı yazıda, Fransa'nın, faizleri altın para ile istememesine ve bu meselenin Türkiye ile alacaklılar arasında bir mesele olduğunu belirtmesine rağmen konuyla ilgili bir maddeyi anlaşılmaya sokmaya çalıştığını belirtmiştir. Bu durumun Türkiye'yi faizleri altınla ödemeye zorlamak ve bunun da Muharrem Kararnamesini onaylamak anlamına geldiğini düşünmektedir⁸³.

Lozan'da en fazla tartışılan konuların başında gelen kapitülasyonlar mevzusunda da Müttefik Devletleri eleştiren Mehmed Asım'ın bu konuda yazdıkları şöyledir: *Müttefikler bir taraftan adli kapitülasyonları ilgaya muvafakat ettikleri halde diğer taraftan eski kapitülasyon usulünün başka nâm ve şekil altında idâmesine çalışmaktadırlar.* Müttefik devletler kapitülasyonları kaldırmamak için ellerinden geleni yapmaktadır⁸⁴. Yaklaşık on beş gün sonra yazdığı bir başka yazısında ise, *kapitülasyonlar hakkında ittihaz edilen karar mucibince muahedeye bu usulün her nokta-i nazardan ilga edildiği sarhaten kayd edilecektir* demek suretiyle de kapitülasyonların tamamen kaldırıldığını belirtmiştir⁸⁵.

Yabancı okullar meselesinde ise Lozan'da alınan kararlar hakkında bilgi verirken yabancı mektep ve ibadethanelerinin Türk mektep ve ibadethanelerinin uyması gereken usullere tabi olacağını belirterek bu konuda Türk heyetinden daha fazla taviz istenmeyeceğini dile getirir⁸⁶.

Vakit'teki köşesinde Lozan'da Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılması ile Yunanistan'dan talep edilen tamirat hakkından vazgeçilmesinin büyük bir fedakârlık olduğunu yazan Mehmed Asım Yunanistan'ın tazminat esasını kabul etmesinin Anadolu'da yaptığı vahşi tahribat ve mezalimi dünya kamuoyu önünde itiraf etmesi anlamına geldiğini ifade ederek, *Bu itirafın maddi bir kıymeti yok ise de manevi sahada faydası pek büyüktür* demektedir. Mehmed Asım Sevr imzalandığı sıralarda Türkiye'nin

⁸² Mehmed Asım, "Taarruz Sırası Bizimdir", **Vakit**, 27 Nisan 1923, s.1.

⁸³ Mehmed Asım, "Pelle Tashih Ediyordu", **Vakit**, 12 Mayıs 1923, s.1.

⁸⁴ Mehmed Asım, "Üçüncü Bir Adli Formül", **Vakit**, 10 Mayıs 1923, s.1.

⁸⁵ Mehmed Asım, "İki Meselenin Halli", **Vakit**, 24 Mayıs 1923, s.1.

⁸⁶ Mehmed Asım, "İki Meselenin Halli", **Vakit**, 24 Mayıs 1923, s.1.

idam cezasına çarptırılmış bir canı gibi gözüktüğü fakat şimdi zulme uğrayan bir masum olduğunun uluslararası bir anlaşma ile de onaylandığı kanaatindedir⁸⁷.

Lozan'da Boğazlar konusunda alınan kararlar hakkında yazdığı yazısında ise, anlaşma gereğince Boğazlardan yabancı savaş gemilerinin geçişinin bazı şartlara bağlandığını fakat bu geçiş hakkının ikamet anlamına gelmeyeceğini belirtir. Tahliye sona erdiğinde *Boğazlarda İstanbul limanında ve Marmara'da hiçbir ecnebi sefain-i harbiyesi kalmayacaktır* demektedir⁸⁸.

Köşesinde Sevr ve Lozan'ı karşılaştıran Mehmed Asım, Sevr'in Türk milletinin idam kararı olduğunu fakat Lozan'ın Türk milletini esaretten kurtardığını, böylece Türk Devletinin de Avrupa Devletleri ile hukuk önünde eşit haklara sahip olduğunu ifade eder. Sevr Anlaşmasının *Türkiye'yi ellerinden ayaklarından en hain en insafsız bağlar ile bağlayan esir bir insan haline getirdiğini* Lozan ile de *bu esirin ellerinde ayaklarında en son kalan bağların da artık çözüldüğünü* belirtir⁸⁹.

Mehmed Asım, "Sulhu Gazi Paşamızın Altın Kalemî İmzaladı" haberini de verdikten sonra yurda döndü⁹⁰. Aynı başlıklı yazısında şunları söylemektedir: *Lozan Palas 24 Temmuz-....Muahedeye vazi' edilen ilk imzalar saat 4'ü 15 geçe murahhaslarımızın imzaları oldu. İsmet Paşa imzasını Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin suret-i mahsusada gönderdiği altın kalemle attı*⁹¹.

Neticede Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalandı. Osmanlı Devletinin sona erdiği ve yerine çağdaş ve bağımsız bir Türkiye'nin geldiği uluslararası alanda kabul edildi. Sevr anlaşmasının geçersiz olduğu onaylandı⁹².

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilince Mehmed Asım, bunu memnuniyetle karşılamış ve "Cumhuriyet'in İlanından Sonra" başlıklı yazısında Cumhuriyetin ilanı üzerinde gereksiz yere tartışmaktansa bundan sonra yapılacak işler üzerinde düşünmenin daha doğru olacağını ifade etmiştir⁹³.

⁸⁷ Mehmed Asım, "Tenkidât Üzerine", **Vakit**, 1 Haziran 1923, s.1.

⁸⁸ Mehmed Asım, "Tahliyeden Sonra", **Vakit**, 25 Eylül 1923, s.1.

⁸⁹ Mehmed Asım, "Neler Kazandık", **Vakit**, 23 Temmuz 1923, s.1.

⁹⁰ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.48.

⁹¹ Mehmed Asım, "Sulhu Gazi Paşamızın Altın Kalemî İmzaladı", **Vakit**, 25 Temmuz 1923, s.1.

⁹² Akşin, **Türkiye'nin Yakın Tarihi 2**, s.46.

⁹³ Mehmed Asım, "Cumhuriyet'in İlanından Sonra", **Vakit**, 31 Teşrinievvel (Ekim) 1923, s.1.

6. Eserleri ve Vefatı

Elli yıldan fazla süren bir yazı hayatı olan Mehmed Asım'ın pek çok farklı konuda yayımlanmış eseri vardır. Bunlardan;

“Amel-i Kitabet, Usul-ı Tahrir” isimli eserinde, yazmanın düşünmeyi öğreten bir uygulama olduğunu belirtmiş ve yazı çalışmalarının amacının “terbiye-i millîye ve vataniyeyi” güçlendirecek mahiyette olması gerektiğini öne sürmüştür. Kitapları ilkokullardan liselere kadar bütün eğitim kurumlarında kullanılmak üzere hazırlamıştır. Kitapta, şekle bağlı kalarak yazılan yazıların bir değeri olmadığından bahseden Mehmed Asım'a göre yazmak “doğru dürüst düşünmek ve düşündürmek” amacı gütmelidir⁹⁴. Carret ve Moy'dan iktibas⁹⁵ olarak yazdığı bu kitap, İstanbul'da, 1914'te Hayriye Matbaası'nda basılmıştır⁹⁶.

Ahmed Cevat Bey ile beraber ilkokullar için yazdığı “Anadolu Yavrusunun Kitabı” isimli eseri ise beş ciltten oluşmaktadır. Her bir ciltte o zaman beş sınıf olan ilkokulların her bir sınıfında okunan dersler (tarih⁹⁷, coğrafya⁹⁸, kıraat⁹⁹, resim¹⁰⁰, hesap¹⁰¹ gibi) bir araya getirilmiştir. Kitapçı İbrahim Hilmi Çırağan'ın bastığı bu kitaplar ayrıca ilkokullara da tavsiye olunmuştur¹⁰².

“Seçme Çocuk Şiirleri” isimli kitabı Celal Sahir¹⁰³ ile birlikte Maarif Nezareti için hazırlamıştır. Kitapta Ziya Gökalp, Mehmet Emin, Ali Ulvi, Tevfik Fikret, İbrahim

⁹⁴ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s.20-23.

⁹⁵ Bir kelimeyi, bir cümleyi veya bunların anlamlarını olduğu gibi alma. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s.424.

⁹⁶ Mücellidoğlu, **Mülkiye Tarihi**, C.III, s.1138.

⁹⁷ Mehmed Asım-Ahmed Cevad, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Tarih-i Osmani**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1338-1340.

⁹⁸ Mehmed Asım-Ahmed Cevad, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Coğrafya Dersleri**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1338-1340.

⁹⁹ Mehmed Asım-Ahmed Cevad, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Kıraat ve Muhasebat-ı Ahlakiye**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1338-1340.

¹⁰⁰ Mehmed Asım-Ahmed Cevad, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Resim Dersleri**, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1338.

¹⁰¹ Mehmed Asım-Ahmed Cevad, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Hesap Dersleri**, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1333.

¹⁰² Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.17.

¹⁰³ 1883-1935 yılları arasında yaşayan Celal Sahir (Erozan), “Kadın Şairi”, “Şair-i Nisa”, “Aşk Şairi”, “Feminist Şair” olarak da bilinir. Şiire ilgisi çocuk yaşlarda başladı ve II. Abdülhamit'in huzurunda şiir okuyarak bir liyakat nişanı ve nakdi ödül aldı. Henüz on altı yaşındayken şiirleri Servet-i Fünûn'da neşredildi. 1909 yılında Fecr-i Âtî denen edebi topluluk onun başkanlığında kuruldu. Servet'i Fünun, Fecr-i Ati, Milli Edebiyat ve Cumhuriyet döneminin ilk devresinde pek çok edebi, sosyal ve kültürel harekete katıldı. II. Meşrutiyet'ten sonra “Türkçülük”, “Yeni Lisan”, “Milli Edebiyat” gibi akımların içinde bulundu.

Alaettin¹⁰⁴ ve Celal Sahir'in şiirleri bulunmaktadır¹⁰⁵. Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümü Devre-i Üla 1918'de, Devre-i Mutavassıta denen ikinci bölümü 1919'da, Üçüncü bölüm ise aynı yıl Devre-i Âliye adıyla, Matbaa-i Amire'de basılmıştır¹⁰⁶.

“İzmir'den Bursa'ya” adlı kitabını Halide Edip, Yakup Kadri ve Falih Rıfkı ile beraber yazmıştır. Bu kitapta İzmir'den başlayarak Menemen, Salihli, Alaşehir, Uşak, Kütahya, Eskişehir istikametini takip ederek Bursa'ya kadar Yunan ordusunun tahrip ettiği yerlerden bahsedilmektedir. Falih Rıfkı ve Yakup Kadri ile beraber mezalime şahit olan halkı dinleyen Mehmed Asım, bizzat şahit oldukları bu olayları Bursa'da yazıya dökmüşlerdir. 4 yazarın müşterek eseri olan ve İstanbul 1922'de Akşam Teşebbüs Matbaasında basılan bu kitap Millî Mücadele devrindeki Yunan mezalimi gözler önüne sermesi bakımından önemlidir¹⁰⁷.

“Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım” isimli kitap, Mehmed Asım'ın Meşrutiyet, Cumhuriyet ve İmparatorluk devirlerine ait bazı hatıra ve incelemelerini içermektedir. Hatıraların yazılışı, olayların tarihi sırasına göre değildir. Şahsi görüşlerini gösteren hatıralarını, özel tetkiklerine tercihen öne almak suretiyle yazmıştır¹⁰⁸. İstanbul Vakit Matbaası'nda basılan eser, 1964 tarihlidir¹⁰⁹.

“Hatıra Notları” isimli eser, 1930 yılından 1950'ye kadar yani CHP'nin iktidarı kaybederek bunu Demokrat Parti'ye bıraktığı güne kadarki çeşitli hadiselerle ait notlardan oluşmaktadır. Ayrıca siyasi ve ekonomik olaylara ait bir takım anekdotlar da içermektedir.

Dilde sadeleştirme hareketini destekledi. Mustafa Kemal ve Millî Mücadeleyi destekleyenler arasında oldu. ‘Harf inkılabı Komisyonu’ üyelerinden biri olan Celal Sahir, Türk Dil Kurumu'nun kurucularından olup, birinci ve ikinci Türk Dil Kurultaylarında önemli görevler üstlendi, Terim ve İstilah Kolu Başkanlığı yaptı. M. Orhan Okay, “*Celâl Sahir Erozan*”, **TDVİA**, C.VII, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993, s. 245-246; **Taha Toros Arşivi**, No: 11641374.

¹⁰⁴ İstanbul'da doğan İbrahim Alaeddin (Gövsa) 1910 yılında Hukuk mektebinden mezun oldu. 1911 yılında Trabzon Lisesinde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1916'da Jean-Jacques Rousseau Pedagoji Enstitüsü'nden diploma aldı.1916-1926 yılları arasında Dârümuallimîn-i Âliye'de pedagoji ve psikoloji hocalığı ve müdürlük yaptı. Bu arada orta muallim mektebinde ve Dârülfünun'da bir süre psikoloji ve felsefe dersleri okuttu. 1926'da Maarif Vekâleti Tâlim ve Terbiye Heyeti üyesi oldu. III ve IV. dönem (1927-1934) Sivas ve Sinop, VI ve VII. dönem (1939-1946) İstanbul milletvekili olarak görev yaptı. Âlim ve şair yetiştirmiş bir aileden gelen İbrahim Alâeddin küçük yaşlarda şiire ilgi duydu. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra o dönemin gençlerinde görülen edebî heyecan kısa sürede onda da uyandı. Bu sırada Servet-i Fünûn mecmuası ile Celâl Sâhîr'in çıkardığı Demet adlı kadın dergisinde A. Ulviye takma adıyla uzunca bir süre yazılar ve şiirler yayımladı. 29 Ekim 1949'da Ankara'da öldü. Atilla Çetin, “*İbrahim Alâeddin Gövsa*”, **TDVİA**, C. XIV, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1996, s. 158-160.

¹⁰⁵ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**,s.19.

¹⁰⁶ Mücellidoğlu, **Mülkiye Tarihi**, C.III. s.1138.

¹⁰⁷ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duyduklarım**, s.54; Mücellidoğlu, **Mülkiye Tarihi**, C.III, s.1138.

¹⁰⁸ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.6.

¹⁰⁹ Mücellidoğlu, **Mülkiye Tarihi**, C.III., s.1138.

Olaylarla ilişkisi olmayan fakat yazılmasında fayda görülen notları ile fıkralar da mevcuttur.¹¹⁰ Eser İstanbul 1966'da Vakit Matbaası'nda basılmıştır¹¹¹.

Bu eserlerden başka, 1911 tarihli “Karikatür”, 1912 tarihli “Malumat-ı Kanuniye”; 1916 tarihli “Mekatib-i İbtidaiye’de Tahrir Dersi Nasıl Tedris Edilmeli”; 1936 tarihli “Yugoslavya Seyahat Notları” ; 1936 tarihli “Kader” (Voltaire’nin Zadig’inin terc.); 1939 tarihli “Londra Seyahat Notları” ve 1965 tarihli “Tanzimat Paşaları” (Son 150 Yılın Tarihi serisinde) isimli eserleri de bulunmaktadır¹¹².

Çok partili siyasi hayat geçilmesiyle beraber ülkede yaşanan değişim basına da yansdı. Gazeteler heyecanlı ve dinamik bir kamuoyu oluşturma çabasına girince devrimlerin içinde olan ve o zamanların bire bir şahidi olarak yaşayan Mehmed Asım bu yeni duruma ayak uyduramadı. Ülkenin baştan sona değiştiği bu dönemde, yaşanan yeni heyecanı halka yansıtan gazeteler karşısında Vakit daha fazla dayanamadı ve gazete eskiden gördüğü ilgiyi kaybetmeye başladı. Hakkı Tarık’ın 1956 yılında 67 yaşında ölmesi ile gazete bütün canlılığını kaybetti. Çünkü Vakit Gazetesi dinamizmini Hakkı Tarık’a borçluymdu. Hakkı Tarık öldüğünde 72 yaşında olan Mehmed Asım, gazeteyi tekrar canlandırarak gücü kendisinde bulamadı. Oğlu Ragıp da bunu başaracak niteliklerde değildi. Hakkı Tarık’ın ölümüyle çok sarsılan Mehmed Asım, kardeşinin vasiyetini¹¹³ yerine getirmek için büyük emek harcadı. Hatta Mehmed Asım’ın ölüm ilanında “Hakkı Tarık Us Kütüphanesi¹¹⁴ Tesisi Tenfiz Memuru” ibaresine yer verildi. Çok yorulan Mehmed Asım bütün gazete ve matbaa işlerini kardeşi Hasan Rasim’e bıraktı. Fakat Hasan Rasim’in de 15 Temmuz 1967’de Viyana’da aniden ölmesi Mehmed Asım’ı büsbütün sarstı. Mehmed Asım kardeşinin ölümünden yaklaşık beş ay sonra 11 Aralık 1967’de Kadıköy’de¹¹⁵ bir aracın çarpması sonucu 83 yaşında hayatını kaybetti ve Karacaahmed

¹¹⁰ Asım Us, **Hatıra Notları**, (Haz. İsmail Dervişoğlu), Kitabevi, İstanbul 2012, s.1.

¹¹¹ Mücellidoğlu, **Mülkiye Tarihi**, C.III, s.1138.

¹¹² Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us’lar**, s.59; Mücellidoğlu, **Mülkiye Tarihi**, C.III, s.1137-1138.

¹¹³ Hakkı Tarık Us vasiyetinde şöyle demektedir: *Sahibi olduğum ve olabileceğim bütün yazma, basma kitaplar, risaleler, gazete ve dergiler, kesintiler, resimler, haritalar, planlar hasılı bir umumi kütüphaneye veya bir müzeye mal edilebilecek veya fikir ve sanat eserleri kanununa konu olabilecek bütün mevcudumla yayınlanmış eserlerim üzerinden kanuni mirasçılara kalabilecek bütün haklarım Hakkı Tarık Us kütüphanesi adıyla vücuda getirilecek tesise verilir.* Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us’lar**, s. 127.

¹¹⁴ **Cumhuriyet**, Kitap Eki, 11 Ağustos 2016, s.15.

¹¹⁵ Milliyet Gazetesi Mehmed Asım’ın ölüm haberini şöyle vermiştir: *Eski gazetecilerden Asım Us, dün akşam bir trafik kazası sonucu ölmüştür. Kadıköy’de araba vapuru iskelesinden yolcu alan şoför Kadir Tüzel yönetimindeki 34 DL 954 plakalı taksi, Söğütöççe’ye giderken saat 18.30 sıralarında hal binası yanında Asım Us’ a çarpmıştır. 83 yaşında olan ve basında hayli emeği bulunan Asım Us, hastaneye kaldırılmış ise de başından aldığı yara ile beyin kanaması sonucu ölmüştür.* **Milliyet**, 12 Aralık 1967, s.1.

aile mezarlığına defnedildi. Böylece “Us” ailesi basın dünyasından tamamen silinmiş oldu¹¹⁶.

¹¹⁶ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us’lar**, s.50-51; Cumhuriyet, 13 Aralık 1967, s.1.

I.BÖLÜM

BİRİNCİ DÖNEM MİLLETVEKİLLİĞİNDEN ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNE KADAR MEHMED ASIM US (1927-1938)

1. Üçüncü Meclis Dönemi ve Mehmed Asım'ın ilk Milletvekilliği (1927-1931)

İkinci Meclisin 26 Haziran 1927'de tatile girmesi üzerine yeni seçim hazırlıkları başladı. Fakat Meclis tatil olmadan önce 23 Haziranda Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) parti grubu, tüzüklerinde önemli bir değişiklik yaptı. Değişikle beraber milletvekili adaylarını belirleme yetkisi parti divanından alınarak parti başkanı Mustafa Kemal'e verildi. İki dereceli olarak yapılan seçimlerde ilk seçmenlerin seçimi 30 Temmuz - 5 Ağustos tarihleri arasında tamamlandı¹¹⁷.

İlk seçmenlerin seçiminden sonra sıra milletvekili adaylarının açıklanmasına geldi. Mustafa Kemal, seçim bölgelerinin tamamında sadece seçilecek milletvekili sayısı kadar yani 316 kişiyi aday gösterdi. İkinci tur seçimler de Eylül'ün ilk haftası tamamlandı. Seçimlere sadece tek partinin katılmasının doğal sonucu olarak CHF adayları bütün illerde seçimi kazandı. Bağımsız adaylar pek fazla etkili olmadı. Sonuçta tamamı CHF'den 316 kişi vekil olarak Meclise girmeye hak kazandı¹¹⁸.

Mehmed Asım, yapılan seçimlerde 175¹¹⁹ oy alarak Artvin'den milletvekili seçildi. 1 Eylül 1927'de mazbatasını aldı ve 1 Kasım 1927'de Meclise katıldı. 14 Kasım 1927'de de mazbatasını onaylanan¹²⁰ Mehmed Asım bu dönemde Teşkilat-ı Esasiye Encümeni görevinde bulundu¹²¹.

İlk toplantısını 1 Kasım 1927'de yapan üçüncü Meclis, aynı gün Mustafa Kemal'i 288 milletvekilinin oybirliğiyle yeniden Cumhurbaşkanı, Kazım (Özalp) Bey'i de 264 oyla yeniden Meclis Başkanı seçti¹²². Yeni yasama döneminin başlaması nedeniyle görevinden istifa eden Vekiller Heyeti'nin yeniden kurulması için Cumhurbaşkanı, İsmet (İnönü) Bey'i

¹¹⁷ Ahmet Demirel, **Tek Partinin İktidarı, Türkiye'de Seçimler ve Siyaset(1923-1946)**, İletişim Yay., İstanbul 2014, s.85.

¹¹⁸ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.86-87.

¹¹⁹ Mehmet Asım'ın TBMM 3. Dönem Hal Tercümesi Kâğıdı, Sicil No: 657.

¹²⁰ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, III. Dönem, (1927-1931), C. III.TBMM Vakfı Yay., Ankara 1995, s.80.; **TBMM Zabıt Ceridesi (ZC)**, 3. Dönem, 1. Cilt, 14 Kasım 1927, s. 29.

¹²¹ **TBMMZC**, 3. Dönem, 1. Cilt, 5 Kasım 1927, s. 22.

¹²² **TBMMZC**, 3. Dönem, 1. Cilt, 1 Kasım 1927, s.2-3.

tekrar görevlendirdi. Yeni kabinesini kuran İsmet (İnönü) Bey, 5 Kasım'da Mecliste hükümet programını okudu ve aynı gün güvenoyu aldı¹²³.

Bu dönemde Mehmed Asım'ın dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Meclise bir tezkere gelmiştir. Tezkerede kısacaşundan bahsedilmektedir: 25 Ekim 1929 tarihli Vakit Gazetesi'nde "Aldanmayınız" başlıklı yazıda şahsının tahkir edildiğini iddia ederek İstanbul savcılığına başvuran Habil Âdem Bey, Hakkı Tarık ve Mehmed Asım Bey'ler hakkında kovuşturma yapılmasını talep etmiştir. İki de milletvekili olduğundan haklarında kanuni takip yapılabilmesi için dokunulmazlıklarının kaldırılması gerekmektedir. Bu nedenle Adliye Vekâletine gönderilen bir dilekçe ve gazete nüshası Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 17.¹²⁴ maddesi gereğince, gereği yapılmak üzere Meclise gönderilmiştir¹²⁵.

Vakit'in 25 Ekim 1929 tarihli nüshasında çıkan "Aldanmayınız" başlıklı yazıda bazı dolandırıcıların Vakit Gazetesi adına halktan abonelik parası topladığı, Habil ve Nurullah isimli kişilerin adını vererek okuyucuların bu şahıslara karşı dikkatli olması gerektiği belirtilmiştir. Gazetede adı geçen Habil ve Nurullah Bey'ler kendilerine hakaret edildiği iddiasıyla savcılığa suç duyurusunda bulunmuştur. Fakat Hakkı Tarık ve Mehmed Asım'a isnat edilen bu suçlar, Anayasa'nın 12¹²⁶ ve 27.¹²⁷ maddelerinde bulunan yasak fiillerden olmadığından takibatın dönem sonuna bırakılmasına karar verilmiştir¹²⁸.

¹²³ Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri(1924-1930)**, Başnur Matbaası, Ankara 1972, s.230-231.

¹²⁴ Teşkilat-ı Esasiye'nin 17. maddesi şöyledir: *Hiçbir mebus Meclis içindeki rey ve mütalaasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalaasının ve beyanatının Meclis haricinde irad (söylemek) ve izharından(açığa çıkma) dolayı mesul değildir. Gerek intihabından evvel ve gerek sonra aleyhine cürüm isnad olunan bir mebusun maznunen (zan altında bulunan) isticvabı (sorguya çekme) veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Heyet-i Umumiye'nin kararına bağlıdır.* <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1924.aspx>.

¹²⁵ TBMMZC, 3. Dönem, Cilt 19, 26.05.1930, s.4-5.

¹²⁶ 12. madde şöyledir: *Ecnebi hizmeti resmiyesinde bulunanlar,,sahtekarlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, hileli iflas cürümlerinden biriyle mahkum olanlar, mahcurlar, tabiiyeti ecnebiye iddiasında bulunanlar, hukuku medeniyeden ıskat (düşürülmüş) edilmiş olanlar, Türkçe okuyup yazma bilmeyenler mebus intihab olunamazlar.* <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1924.aspx>

¹²⁷ 27. madde şu şekildedir: *Bir mebusun vatana ihanet veya mebusluğu zamanında irtikâp töhmetlerinden biriyle müttehem (suçlanan) olduğuna TBMM Heyet-i Umumiyesi azayı mevcudiyesinin sülüsani (üçte ikisi) ekseriyet-i ârastıyla (oylar) karar verilir veyahut on ikinci maddede münderiç ceraimden biriyle mahkûm olur ve mahkûmiyeti kaziyei muhkeme halini alırsa mebusluk sıfatı zail olur.* <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1924.aspx>

¹²⁸ TBMMZC, 3. Dönem, 19. Cilt, 26 Mayıs 1930, s.8; Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s.274.

1.1. Şahsi Menfaatlere Meyledilen Olay: Havuz- Yavuz Davası

Bu dava Cumhuriyet tarihindeki ilk siyasal yolsuzluk davası olarak bilinir. Dava sonunda Bahriye Vekili İhsan Bey ve arkadaşları Yüce Divan'da yargılanmış ve hüküm giymiştir. Olay I. Dünya Savaşının sembol gemilerinden biri olan Yavuz zırhlısının tamir edilerek yeniden donanmaya dâhil edilmek istenmesi sonucunda yaşanır. Çünkü teknik olarak üstün savaş gücüne sahip olan bu geminin yeniden aktif hâle getirilmesi stratejik bakımdan çok önemlidir¹²⁹.

1927 yılında Havuz-Yavuz yolsuzluğu adıyla ortaya çıkan bu hadiseye Bahriye Vekili Topçu İhsan (Eryavuz) Bey'in adı da karışmıştır. İhsan Bey Bakan olmadan önce Ertuğrul (Bilecik) milletvekili Dr. Fikret (Onuralp) ve Enver Paşa'nın eniştesi Ömer Nazım Beylerle birlikte bir şirket kurmuş ve Yavuz zırhlısının tamiri için hükümete bir teklif götürmüştü. Bu teşebbüslerinden bir netice alamayan İhsan Bey, Bahriye Vekili olunca tamirat işini Fransız Flander¹³⁰ şirketine vermişti. Fakat 1927 yılında geminin tamiri sırasında yolsuzluk yapıldığına dair iddialar ortaya çıkınca Başbakan İsmet (İnönü) Bey, bu meseleyle ilgili olarak Meclis soruşturması açılmasını ve sorumlu olanların Yüce Divan'da yargılanmasını istedi¹³¹. Mehmed Asım, Havuz-Yavuz soruşturma komisyonunda görev alan vekillerden biriydi¹³². Bu vazifeye ilgili olarak kendisi şöyle demektedir: *Resmi vazifem icabı olarak sabık Bahriye Vekili İhsan Bey'e ait Yavuz ve Havuz işlerinin Meclis tahkikatına iştirak ettim...*¹³³

Yapılan tahkikat sonucunda Meclis Soruşturma Komisyonu iddiaları yerinde buldu. İhsan Bey ile şirket ortağı Dr. Fikret Bey'in dokunulmazlıklarının kaldırılmasına ve Yüce Divan'da yargılanmalarına karar verildi. Yüce Divan, yaptığı yargılama sonunda İhsan Bey'e iki yıl ağır hapis cezası ve iki yıl memuriyetten men cezası verdi. Suçu ise görevini kötüye kullanmak ve Fransızlardan rüşvet alma teşebbüsünde bulunmaktı. Dr. Fikret Bey

¹²⁹Ahmet Mehmetefendioğlu-Cemal Necip Gürel, "Yavuz - Havuz Davası", **Tarih Okulu Dergisi**, Eylül 2014, Yıl 7, S. XIX, s.234.

¹³⁰Yunus Şen, "Havuz- Yavuz Olayı", **Popüler Tarih Dergisi**, Haziran 2001, s.39.

¹³¹Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.106.

¹³²Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, III. Dönem, (1927-1931), C. III. ,s.80.

¹³³Mehmed Asım, "Hususi Mülahazalarım", **Vakit**, 1 Şubat 1928, s.1.

de dolandırıcılık suçundan dört ay hapis ve yüz lira ağır para cezası aldı. Dava sonucunda her iki milletvekilin de milletvekillikleri düştü¹³⁴.

Havuz-Yavuz davasıyla ilgili Mehmed Asım Vakit'teki köşesinde şöyle demektedir:*Yavuz ve Havuz meselelerinin tatbiki esnasında tesadüf edilen suiistimallerden biri devletin en hayati menafî'ine ait olan bir takım mukavelelerin memleket aleyhinde olarak ta'dilata uğratılmakta olmasıdır.İhtimal ki bu ta'dilden sonra hükümetin hazinesinden mevzu bahis olan iş için altmış beş bin değil, hatta yüz bin değil, belki iki yüz bin lira verilir... İsmet Paşa hükümeti Yavuz ve Havuz mukavelesinde görülen bu acı tecrübelerin tekrarına meydan vermeyecektir. Onarım meselesinde devletin menfaatlerine ters düşecek şekilde yapılmış ve bu iş için devlet kasasından haksız yere binlerce lira çıkmıştır*¹³⁵.

Bir başka yazısında ise, *Tahkikat Encümeni otuz gün devam eden tahkikatı esnasındaneticede Havuz ve Yavuz işlerindeki yolsuzlukların, usulsüzlüklerin, kanunsuzlukların bir takım şahsi menafî'i te'mine ma'tuf (meyletmiş) müsamahalardan, gayretlerden çıktığı kanaatine varmıştır*¹³⁶ diyerek yapılan inceleme sonucunda komisyonun, Yavuz Zırhlısının tamiri meselesinde yolsuzluk ve usulsüzlük yapıldığı ve bir takım kişisel menfaatlerin sağlanmasına çalışıldığı sonucuna vardığını belirtmektedir.

Böylece Cumhuriyet Dönemindeki ilk mahkûmiyet kararını veren Yüce Divan'ın bu kararı Cumhuriyet tarihine “Bakan mahkûm ettiren” ilk yolsuzluk davası olarak geçmiştir¹³⁷.

1.2. Lüzumsuz Fıkraların Değiştirilmesi: 1928 Anayasa Değişiklikleri

11 Nisan 1928'de kabul edilen "20 Nisan 1340 (1924) tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 2, 16, 26 ve 38'inci Madde-i Kaimeleri Hakkında Kanun" ile Anayasa'da önemli bazı değişiklikler yapılarak Anayasa dinsel unsurlardan temizlenmeye çalışılmıştır. Anayasa'nın 2. maddesi “Türkiye Devletinin dini İslam, resmi dili Türkçe, başkenti ise Ankara'dır” şeklinde idi. Yapılan değişiklik neticesinde Türkiye Devletinin dininin İslam

¹³⁴ Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s. 246-247; **TBMMZC**, 3. Dönem, 3. Cilt, 21 Nisan 1928, s. 174-175.

¹³⁵ Mehmed Asım, “*Mukaveleler ve Ta'dilleri*”, **Vakit**, 30 Kanunisanı (Ocak) 1928, s.1.

¹³⁶ Mehmed Asım, “*Hususi Mülahazalarım II*”, **Vakit**, 2 Şubat 1928, s.1.

¹³⁷ Şen, “*Havuz- Yavuz Olayı*”, s. 41.

olduğu hükmü ile 26. maddede yer alan TBMM'nin görevleri arasında sayılan "ahkam-ı şer'iyenin tenfizi (şer'i hükümlerin yürütülmesi)" ibaresi Anayasa'dan çıkarıldı. 16. ve 38. maddede yapılan değişikliklerle de milletvekillerinin ve Cumhurbaşkanının yemin ederken "vallahi" yerine "namusum üzerine söz veririm" tabirinin kullanılmasına karar verildi¹³⁸.

Mehmed Asım,1928 Anayasa değişikliklerini yapan Teşkilat-ı Esasiye komisyonunda görev aldı¹³⁹. Mehmed Asım, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması hususunda daha önceden bazı düzenlemeler yapıldığını belirttiği yazısında özellikle Şeyh Sait isyanından sonra bu düzenlemelerin hayata geçirildiğini, ülkede dini siyasete alet edebilecek olan bütün teşkilatların kaldırıldığını (Şeriyeye vekâleti gibi), yeni çıkarılan kanunlar ile de akıl ve mantığın ön plana çıkarıldığını ifade etmektedir. Aynı yazısının devamında ise Anayasada yapılan bu değişiklikler hakkında şunları söylemektedir: *İşte Büyük Millet Meclisi tarafından yapılan bu son tadilat hadd-i zatında tamamen zaid (sonradan eklenen) ve lüzumsuz olan bu fıkraların tay (üzerinden geçme) edilmesinden ibarettir. Bu itibarla mevzubahis tadilat zaten mevcut olan bu vaziyetin bir emir ve....tasdik ve te'yidinden başka bir şey değildir. Yine bundan dolayı bu tadilatın icrası hakkında vuku bulan teklif Meclis heyet-i umumiyesi tarafından bila-münakaşa ittifak ile kabul edilmiştir....*¹⁴⁰

Mehmed Asım'a göre, din ve devlet işleri birbirinden ayrılmış olmasına rağmen, Anayasa'nın bazı maddelerinde bu kanuna ters düşen ibareler bulunmaktaydı (vallahi gibi). Yapılan değişiklikler ile bu lüzumsuz ve fazlalık olan ibareler Meclis tarafından tartışılmaksızın oy birliği ile Anayasa'dan çıkarılmıştır.

1.3. Latin Harflerinin Lisanımıza Tatbiki: Harf İnkılabı

Hiç şüphesiz 1928 yılının en önemli olayı Harf İnkılabı ve inkılabın basında meydana getirdiği etkidir. Atatürk Harf İnkılabını yapmaya karar verirken tek başına hareket etmedi, aydın ve düşünürlerle tartışıp onların desteğini kazandı. Değişim çalışmaları daha önceden toplanan dil komisyonunda tamamlanınca 9 Ağustosta İstanbul'da yapılan bir halk toplantısında Latin alfabesine geçileceği duyuruldu¹⁴¹.

¹³⁸ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.107.

¹³⁹ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem(1927-1931)*, C. III. ,s.80.

¹⁴⁰ Mehmed Asım, "İngilizler ve Müslümanlık", *Vakit*, 8 Mayıs 1928, s.1.

¹⁴¹ Bünyamin Ayhan, *Atatürk ve Basın*, Palet Yay., Konya 2009, s.157-159.

Mustafa Kemal 14-21 Eylül tarihleri arasında halka Türk harflerini tanıtmak amacıyla bir yurt gezisine çıktı. İstanbul'dan başladığı geziye sırasıyla Sinop, Samsun, Amasya, Sivas, Kayseri'de devam ederek 21 Eylülde Ankara'ya döndü. Seyahate İzmir Vapuruyla çıkan Mustafa Kemal, vapurdayken bir telgraf metni hazırlayarak İstanbul Valisine, Meclis Başkanı Kazım Paşa'ya, ordu komutan ve müfettişlerine, dil heyeti üyeleri ile bazı vekillere, Vakit, Son Saat, Akşam ve İkdam Gazetesi sahiplerine gönderilmesini istedi. Mustafa Kemal'in telgrafı şu şekildeydi:

İdealist arkadaşlarım, büyük milletimizi irşat için Karadeniz'in dalgaları sinesinde beni, aciz arkadaşınızı hatırladığınızdan çok mütehassis oldum. Cümleiniz için millete nafi olmanızı temenni ederim. Aynı dalgalar içinde sizi de karanlık gecenin milletimiz için nur saçan rehberleri olarak takip ediyorum. Muvaffakiyet.

14.9.1928

Gazi Mustafa Kemal¹⁴²

Telgrafı alan kişiler 15-16 Eylül tarihleri arasında çektikleri telgraflarla Mustafa Kemal'e teşekkürlerinin iletmişlerdir. Mehmed Asım da Mustafa Kemal'in telgrafına karşılık şu telgrafı göndermiştir:

“Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

Büyük reisicumhurumuzun Karadeniz'in dalgaları içinde seyr ü sefain telsizi vasıtasıyla İstanbul ahalisine karşı lütfen izhar ettikleri iltifat ve teveccühat-ı hissiyatın iblâğı hususunda gazetemizin tavsif edilmiş olması ve hususi ve kıymettar iltifat ve teveccühat-ı şahsî-i acizanemde hisse-mend buyrulması hayatımda hiçbir vakit unutamayacağım bir muazzez hatıra olarak yaşayacaktır. Bu mesut vesile ile şahsi minnet ve hürmetlerimi tekrar arz ederim efendim.

Vakit Gazetesi Sahibi ve Artvin Mebusu Asım¹⁴³.

¹⁴²Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.589.

Türk toplumunu çağdaştırmak amacıyla olan Mustafa Kemal, bu amacını gerçekleştirmek için Harf İnkılabını bir basamak olarak görmekteydi. Mustafa Kemal'e göre Türk kültürünü yaymak ve geliştirmek, Türk halkının eğitim seviyesini yükseltmek ve insanlar arasında kültür birliğini sağlamak için Türklere özgü bir alfabe gerekmekteydi¹⁴⁴.

1 Kasım 1928 günü Meclisin ikinci toplantı yılının ilk gününde yaptığı konuşmada Latin alfabesi konusuna değinen Mustafa Kemal şöyle demiştir: *Her vasıttan evvel Büyük Türk Milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır. Büyük Türk Milleti cehâletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk Alfabesidir. ...Büyük Millet Meclisinin kararı ile Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır*¹⁴⁵.

Mustafa Kemal'den sonra, Meclis Başkanı söz alarak, üç mebus tarafından (Erzincan Mebusu Saffet Bey, Tekirdağ Mebusu Cemil Bey, Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey) bir tahrir (önerge) verildiğini bildirerek bunu okutmuştur. Başbakan İsmet Bey ise, Latin alfabesi ile ilgili kanun tasarısının Meclis'e verildiğini ve meselenin acilen görüşülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Oylamaya sunulan tasarının 1. maddesinde; *Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve (merbut) ilişik cetvelde şekilleri gösterilen harfler Türk harfleri unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.* denilerek 1353 sayılı kanun kabul edilmiştir¹⁴⁶.

Mehmed Asım, Latin alfabesine geçilmesi hususunda, batı milletlerinin alfabelerinin aynen alınmasının uygun olmayacağını, Türkçeye uygun olanların seçilmesi gerektiğini, icap ederse bazı şekillerin değiştirilerek yeni harflerin oluşturulabileceğini, yeni

¹⁴³ Yücel Özkaya "Gazi Mustafa Kemal Paşanın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 4, 1994. s.191.

¹⁴⁴ Neriman Tongul, "Türk Harf İnkılabı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 112.

¹⁴⁵ TBMMZC, 3. Dönem, 5. Cilt, 1 Kasım 1928, s.4.

¹⁴⁶ TBMMZC, 3. Dönem, 5. Cilt, 1 Kasım 1928, s.6-10.

harfler ile okuyup yazmanın çok kolay bir iş olduğunu ve insanların birkaç gün içinde okuma yazmaya geçebileceğini düşünmektedir¹⁴⁷.

Başka bir yazısında ise şu değerlendirmeyi yapmıştır: *Cumhuriyet idaresinin Türkçemiz için şimdiye kadar tahrir(yazı yazma) vasıtası olan eski Arap esasından alınmış harfler yerine Latin esasından alınmış yeni Türk harflerini kullanması bir başlangıçtır. Bu başlangıcı lisanımızın lüzumsuz olan Arabi, Farisi ve ecnebi kelimelerden ve tabirlerden tasfiyesi takip edecektir*¹⁴⁸. Mehmed Asım, Latin alfabesine geçişin bir başlangıç olduğu devamında ise dilimizin bütün yabancı kelimelerden arındırılacağı kanaatindedir.

Latin alfabesine geçilmesi basın hayatını olumsuz etkiledi. Çünkü gazetelerin düşük olan tirajları daha da aşağı indi. Tirajlar 1934 yılına kadar 1928 düzeyine çıkamadı. Örneğin Vakit Gazetesi'nin tirajı 1925 yılında 17 bin civarında iken bu sayı 1931 yılında 10 bine düştü.¹⁴⁹

8 Kasım 1928'de deyeni Türk harflerinin gerektirdiği harcamalar için Eğitim Bakanlığı bütçesine 400 bin liralık olağanüstü bir tahsisat kondu. Başbakan İsmet Bey aynı gün yaptığı konuşmada, *Türk harflerinin bütün vatandaşlara kapılarının önünde ve işlerinin başında öğretilmesi için daha bu sene içinde millet mektepleri teşkilatı yapacağız. Bu teşkilat şehir ve köy, bütün yurdu kaplayacak, vatandaşların işlerinin müsaitliklerinde en müsait devirlerinde ve yanlarında ya iki aylık ya dört aylık kurslar açılacak, şehirde ve köyde mektepler, muayyen içtima mahallerine gelmeye vakitleri müsait olmayan vatandaşlar için seyyar muallim teşkilatı yapılacaktır. Devletin en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün memurları millet mektepleri teşkilatının ihtiyaca göre çalışacaklar. Reisi cumhuriyetimiz Millet Mektepleri teşkilatının Başmuallimliğini kabul buyurmuşlardır* diyerek Millet Mekteplerinin açılacağını belirtmiştir¹⁵⁰.

11 Kasım 1928 günü çıkarılan bir kararname ile "Millet Mektepleri Talimatnamesi" kabul edilerek yürürlüğe girdi. Millet Mekteplerinin amacı, yeni Türk harflerinin kısa bir

¹⁴⁷ Mehmed Asım, "Yeni Harfler", **Vakit**, 3 Ağustos 1928, s.1.

¹⁴⁸ Mehmed Asım, "Nereye Gidiyoruz?", **Vakit**, 11 Teşrinisani (Kasım) 1928, s.1.

¹⁴⁹ Mete Tunçay, **TC'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, 3. Basım, İstanbul 1992, s.232-233.

¹⁵⁰ **TBMMZC**, 3. Dönem, 5. Cilt, 8 Kasım 1928, s. 23-26.

zamanda ve kolaylıkla herkes tarafından öğrenilmesive Türk milletinin hızla okuma yazma öğrenmesini sağlamaktı¹⁵¹.

1 Ocak 1929'dan itibaren başlatılan okuma-yazma seferberliği ile halkın yeni harfleri öğrenmesi amaçlanmaktaydı. 1 Ocakta yapılan törenler ve çalınan bandolar ile beraber halk mekteplere akın etti. Seferberlik olumlu etkilerini gösterdi ve bir yıl içinde yaklaşık altı yüz bin kişi Millet Mekteplerinden diploma aldı. Bu sayı 1936 sonuna kadar iki buçuk milyonu aştı¹⁵².

Mehmet Asım'a göre halk en küçüğünden en büyüğüne kadar, eğitim nuruyla aydınlanmalıydı. Bunun için de hükümet Millet Mekteplerine özel bir önem veriyordu. Gazi'nin Millet Mekteplerinin Başöğretmenliğini kabul etmesinden sonra cehalete karşı asıl büyük savaş başlamıştı ve Harf İnkılabından sonra daha büyük ve daha heyecanlı hamleler gelecekti¹⁵³.

Mehmed Asım için Harf İnkılabının diğer inkılaplardan ayrı ve özel bir yeri vardı. Çünkü Harf İnkılabı Türk milletini kendi kendine müstakil olarak yaşatmak için gerekli olan bilgi ve görgüleri gelecek nesillere aktarmak için yapılmıştı. Gazi'nin eserlerini bir piramite benzetecek olursak bu piramitin zirvesinde harf inkılabı bulunmaktaydı¹⁵⁴.

1.4. Memleket İdaresinde Hakiki Bir Demokrasi Tesisi: Serbest Cumhuriyet Fırkası

1920'li yılların sonlarına gelindiğinde sert bir tek parti iktidarı kuruldu veülkedeki muhalif kesimler susturulmaya çalışıldı. Zaten 1929 dünya ekonomik krizinin etkisiyle ekonomide büyük sıkıntılar yaşanmaktaydı. Mustafa Kemal, bu sorunların ortadan kaldırılması için hükümeti eleştirecek ve denetleyecek kontrollü bir muhalefet partisine ihtiyaç olduğunu düşünmekteydi¹⁵⁵. Çünkü politika ve basın hayatını baskı altına almakla işler düzelmemişti. Toplumdaki genel memnuniyetsizliğin asıl nedenini fark eden Mustafa Kemal, en doğru ve yerinde tedbirin çok partili siyasi hayata geçmek olacağına karar verdi¹⁵⁶.

¹⁵¹ Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s. 258.

¹⁵² Sami N. Özerdim, **Yazı Devriminin Öyküsü**, Yenigün Yayıncılık, Basım Yeri Yok, 1998, s. 34-35.

¹⁵³ Mehmed Asım, "Nereye Gidiyoruz?", **Vakit**, 11 Teşrinisani (Kasım) 1928, s.1.

¹⁵⁴ Taha Toros Arşivi, No: 11514486

¹⁵⁵ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.107.

¹⁵⁶ Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s.276.

Bu nedenle Mustafa Kemal, 1930 yılında kendi denetimi altında bir muhalefet partisinin kurulması için düğmeye bastı. Böylece hem varlığını gizli olarak sürdüren muhalefetin gücü ortaya çıkacak hem de iki partili bir sisteme geçen Türkiye'nin Batıdaki saygınlığını artacaktı¹⁵⁷. Mustafa Kemal'in yeni bir muhalefet partisi kurulmasını istemesinin bir diğer sebebi de, CHF'yi denetlemek arzusuuydu. Çünkü CHF'li bazı vekiller devlet tekellerinde ve diğer ekonomik veya yarı ekonomik kuruluşlarda kârlı mevkilere gelmişlerdi¹⁵⁸.

Mustafa Kemal bir muhalefet partisi kurulmasına karar verdikten sonra bu fırkanın liderliğine Fethi (Okyar) Bey'i getirmek istedi. Bunu nedeni Fethi Bey'in kendisinin en yakın arkadaşlarından biri olması ve aralarında siyasi düşünce yapısı olarak da yakınlık bulunmasıydı. Bütün bunlara rağmen Fethi Bey'in yeni fırka liderliğini kabul etmesi kolay olmadı. Fethi Bey'e göre İnönü hükümetine karşı yapılan muhalefet bir bakıma Mustafa Kemal'e karşı yapılmış sayılırdı. Ayrıca şimdiye kadar CHF'ye muhalif olanların uğradıkları akıbet de Fethi Bey'i düşündürüyordu¹⁵⁹.

Fethi Okyar, Mustafa Kemal'in teklifini kabul ederken, *Cumhuriyeti kuvvetlendirmek için bana verdiğiniz hizmet, hem takdis ettiğim bu emelinizi yerine getirmeyi hem de tamamen ideallerime uygun olan bir sahada çalışmayı temin ettiği için reddetmek elimden gelemez* demek suretiyle bu iş için icraata geçmeye hazır olduğunu bildirdi¹⁶⁰.

Fethi Bey, Mustafa Kemal'den her iki fırkaya da eşit davranmasını isteyerek *Ancak bu şartlarla fırkanın kurulmasına teşebbüs edebilirim* demiştir¹⁶¹. Mustafa Kemal ise Fethi Bey'e cevaben şunları söylemiştir: *Devletin idaresini ele alan bir siyasi partinin karşısında bir kontrol heyeti bulundurmak lazımdır. Bütün medeni memleketlerde böyledir. Mademki biz memleketimizi Cumhuriyetle idare edeceğiz diğer medeni milletlerin usullerini tatbik etmeliyiz. Ben Serbest Cumhuriyet Fırkasından iki esaslı prensibe riayet etmesini isterim. Bu iki prensipten biri Cumhuriyet diğeri laikliktir. Bunların dışında hükümete karşı*

¹⁵⁷Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.107-108; Erdal Aydoğan- Tansu Barış Mahmutoglu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", **Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2013, S. 10, s. 121.

¹⁵⁸ Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul 2015, s. 54.

¹⁵⁹ Uş, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.137-138.

¹⁶⁰ Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yay., İstanbul 1980, s.413.

¹⁶¹ Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s. 415.

yapılacak bütün tenkitleri hoş görürüm. Bu tenkitler İsmet İnönü hükümetini düşürebilir. Onun yerine muhalefet lideri olarak senin hükümet teşkil etmeni tabii bulurum. Yalnız bunun için Mecliste bir ekseriyete sahip olmak icap eder. Şimdiki halde sefirlikten çekilirsin. Mecliste arkadaş olarak sana iltihak edenler olacaktır. Bu hususta sana yardımcı da olurum. Sen tenkitlerini yaparsın. Sonra yeni bir umumi seçim yaparız. Bu seçimde ekseriyeti alırsan iktidara gelirsin. Mustafa Kemal bu düşüncelerini yazılı bir mektupla da Fethi Bey'e iletmiştir¹⁶².

Mustafa Kemal mektubunda Cumhurbaşkanlığı makamında bulunduğu müddetçe kendi yetkilerini iktidar ve muhalefet partilerine karşı eşit bir şekilde kullanacağını, laik Cumhuriyet esasları dâhilinde yeni kurulan fırkanın yapacağı hiçbir siyasi faaliyetin kesintiye uğramayacağını teminatını vermiştir¹⁶³. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) siyasi meşruiyetinin tek kaynağı Mustafa Kemal'in Fethi Bey'e yazdığı bu mektuptur. Meşruiyet temelini genişleten bir diğer konu da SCF'nin CHF tüzüğünde yer alan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik ilkelerini kendi ilkesi olarak vurgulamasıdır¹⁶⁴.

Başbakan İsmet Bey de, Mustafa Kemal gibi yeni bir partinin kurulmasından yanadır. Fakat İsmet Bey'in, Mustafa Kemal'in bu konuda bir an önce harekete geçeceğini kestiremediğini Mehmet Asım, Hatıra Notları'nda, şöyle dile getirmektedir: *17 Haziran 1930'da İsmet Paşa dedi ki; ...Nasıl ki garp memleketleri münakaşa ve mücadeleye alışmış ise biz de alışacağız. Ancak şimdilik fırka meselesinden bahsi muvafık bulmam, daha bir buçuk sene var. Bir sene sonra görüşülebilir. Fethi Bey ile aramızda telakki farkı var. Onun başka bir fırka başına geçmesi düşündük fakat bilmiyoruz kabul eder mi? Çünkü ne de olsa bunda bir risk vardır.*

NOT: İsmet Paşa'nın bu sözünde dikkat edilecek bir nokta var. Haziran ayında yeni fırka kurulması için bir senelik bir zaman düşünüyor. Hâlbuki Atatürk bir ay sonra bu işe teşebbüs etti¹⁶⁵.

Mehmet Asım, Başbakan İsmet Bey'in bir muhalefet partisi kurulması yolundaki istek ve kararlılığından bahsederken kendisinin gerekirse Meclise bir kanun teklifi vererek

¹⁶² Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.138; Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s. 436-437.

¹⁶³ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s. 139-140.

¹⁶⁴ Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yay., İstanbul 2014, s.265.

¹⁶⁵ Us, **Hatıra Notları**, s.7

iktidar partisinin milletvekili sayısına sınırlama getirebileceğini söylediğini şöyle nakletmektedir:

İsmet: “Bir muhalefet fırkasına ihtiyaç var. Bu hususta o kadar kararlıyım ki şayet Fethi Bey Fırkası muvaffak olamazsa, dağılırsa bir kanun yapacağım, Meclise teklif edeceğim. Mecliste: Ekseriyet Fırkası mebusları şu kadar adetten fazla olamaz” diyeceğim¹⁶⁶.

Meclis içi muhalefet partisi olarak düşünülen ve bu amaçla kurulan SCF'ye CHF'den katılacak milletvekillerinin sayısı pazarlık yolu ile belirlenmiştir. Başbakan İsmet Bey, Mustafa Kemal'in huzurunda buldukları bir sırada Fethi Bey'e, şimdilik 40-50 arkadaş verebileceğini söyleyerek, 1931 seçimlerinde kaç milletvekili istediğini sormuş, Fethi Bey Meclis üye tam sayısının üçte biri yani 120 milletvekili istemiştir. İsmet Bey 50'de ısrar edince, Mustafa Kemal'in araya girmesiyle 70'de karar kılınmıştır. Fakat Fethi Bey, 70 milletvekilini garanti olarak görmekte geri kalan yerlerde ise CHF'ye karşı seçim mücadelesine katılmak istemektedir. Yani bu, 70 milletvekilliği için CHF'nin aday göstermeyeceği anlamına gelmektedir. Genel seçimlerden önce, SCF'ye girme ihtimali olan 40 kadar milletvekilinin adı gazetelerde yayımlanmıştır. Fakat gerçekte SCF tarafına geçen milletvekili sayısı 15'te kalmıştır¹⁶⁷.

Serbest Fırkanın kurulacağı haberini ilk defa Salih (Bozok) Bey'den duyduğunu belirten Mehmed Asım bu konu ile ilgili olarak Yalova'da yaşadığı hadiseyi anılarında ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Mustafa Kemal'indinlenmek için Yalova'da bulunduğu 7 Ağustos 1930 günü otele düzenlenen bir baloya davet edilen Mehmet Asım, baloda Mustafa Kemal'den başka İsmet Bey ile Paris sefiri Fethi (Okyar) Bey'in de bulunduğunu ve Salih Bey'in, yanına gelerek, *Sana mühim bir haber vereceğim. Serbest Fırka adı ile yeni bir parti kuruluyordediğini* ifade etmektedir. Fırkayı kimin kuracağı konusunda bilgi alamayan Mehmet Asım, Mustafa Kemal'inkendisine şöyle dediğini nakletmektedir: *Öyleyse ben bu işte seni inisiye edeyim. Git İsmet Paşa'yı bul ona sor dedi. İnisiye edeyim tabiri Atatürk'ün aynen kullandığı bir ifadedir. Bu işte sana rehberlik edeyim demek suretiyle beni taltif etmiş oluyordu.* Sonra hızlı bir şekilde İsmet Bey'i bulduğunu ve beraber Fethi Bey'in yanına gittiklerini belirten Mehmet Asım şöyle devam etmektedir:

¹⁶⁶ Us, **Hatıra Notları**, s.14.

¹⁶⁷ Tunçay, **Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, s.257-258; Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s. 416-417.

1930 senesi Ağustos'un bir gecesinde Yalova'nın Büyük otelindeki baloda Atatürk ve İsmet İnönü ile aramızda geçen bu konuşmalar olduğu sırada Serbest Fırka'nın kurulması teşebbüsü henüz bu safhada bulunuyordu. Atatürk, Fethi Okyar'ı bir muhalefet partisi teşkiline ikna etmişti. Başbakan İsmet İnönü de muhalefet partisinin ne zaman ve nasıl kurulacağını henüz bilmiyordu. Atatürk beni çağırarak İnönü'ye göndermekle ve Serbest Fırka teşkili hakkında Vakıf Gazetesine beyanat vermesini teşvik etmekle artık Serbest Fırka işini halk efkârına intikal ettirmek ve açıklamak istiyordu¹⁶⁸.

Mehmet Asım, Yalova'daki o gece, Mustafa Kemal'in bir yanına İsmet Bey'i diğer tarafına Fethi Bey'i alarak söylediği sözlerin çok partili demokrasi rejiminin temel taşı sayılabileceğini belirtmekte ve Mustafa Kemal'in sözlerini şöyle aktarmaktadır: *Ben şimdi bir babayım. Siz ikiniz de benim evladımsınız. İkiniz arasında benim nazarımda hiçbir fark yoktur. Benim istediğim sadece memleket işlerinin Büyük Millet Meclisi'nde açıkça münakaşa edilmesidir. Büyük Millet Meclisi'nde Türk milletinin gözü önünde açıkça konuşulamayacak hiçbir iş yoktur*¹⁶⁹. Mustafa Kemal'in bu sözleri muhalefet partisi meselesine ne kadar samimi bir şekilde yaklaştığını ve asıl amacının memleket meselelerinin açık bir şekilde tartışılması olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Mustafa Kemal muhalefet partisi kurmaya kararı verdikten ve Fethi Bey'i bu partinin lideri seçtikten sonra bu haberi kamuoyuna ilk defa duyuran Vakıf Gazetesi oldu¹⁷⁰. Çünkü CHF iktidarının en önde gelen sözcülerinden biri olan Mehmet Asım'ın yeni çıkan haberleri kaynağından halka ilk ulaştıran kişi olma gibi bir ayrıcalığı vardı. Bu iş için Mehmet Asım'ın seçilmesinin nedeni böylesine önemli ve ciddi bir konunun yanlış anlaşılmasını engellemek ve kamuoyuna net bir şekilde açıklamaktı¹⁷¹.

Mehmet Asım hatıralarında, Mustafa Kemal'in yeni partinin kurulurken İsmet ve Fethi Beylere yaptığı uyarıyı şöyle nakletmektedir: *Gazi, İsmet ile Fethi'ye hitap ederek: Dikkat ediniz muvazeneyi bozmayınız. İstediğimiz şey açık münakaşadır. Münakaşa ile hakikatlerin anlaşılmasıdır. Milletın mukadderatına ait işler mevzubahistir. Neden dolayı yapılan işlerde doğru ve eğri hareketler, mantıki münakaşalar, fenni ve ilmi muarazalar ile*

¹⁶⁸ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s. 127-130..

¹⁶⁹ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s. 132; Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s. 425

¹⁷⁰ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.130-131; **Vakıf**, 9 Ağustos 1930, s.1.

¹⁷¹ Akbayar- Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, s. 47.

*meydana çıkmasın? Bundan ne fenalık gelebilir? Fenalık değil ancak iyilik gelir. Göreceksiniz ne kadar iyi olacak*¹⁷².

Genel Başkanı Ali Fethi (Okyar) ve Genel Sekreteri Nuri Bey (Conker) olan SCF,12 Ağustos 1930 tarihinde kuruldu. Yeni parti yayımladığı programında “Cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik” esaslara bağlı bir parti olduğunu, Anayasa’daki hak ve özgürlüklerin kesintiye uğratılmadan herkes için yürürlükte kalacağını¹⁷³ veiktidara geldiği takdirde ekonomide liberal bir politika uygulayacağını ve devletin ekonomi alanındaki rolünün o günlerde hâkim olan anlayışa göre çok daha sınırlı olacağını belirtti¹⁷⁴. Mehmet Asım’a göre yeni fırka,*Memleket idaresinde hakiki bir demokrasi tesis edebilmek için* kurulmuştu¹⁷⁵.

Fakat Fethi Bey, Mustafa Kemal’ın tarafsız davranmadığını düşünmüş ve Mehmet Asım’ı şahit göstererek,*İsmet Paşa ile beni bir babanın evladı gibi kabul buyurduğunuzu söylemişsiniz, hâlbuki öyle olmuyor* diyerek şikâyetini dile getirmiştir. Mustafa Kemal’in Yalova’daki sofralarında sürekli fırka meselelerinden bahsedildiğini yazan Mehmet Asım, yine bu sofraların birinde Mustafa Kemal’in Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver’e Fethi Bey’in fırkasına geçme tavsiyesinde bulunduğunu fakat Tanrıöver’in bunu kibarca reddettiğini belirtir. Tarafsızlık konusunda Fethi Bey’e hak veren Mehmet Asım anılarında şunları yazmaktadır: *Atatürk, Hamdullah Suphi Bey’e SCF’ye geçmek teklifi yaptığı gece sofradan kalktı. Atatürk’e veda ederken ben Hamdullah Suphi Bey’in yanında bulunuyordum. Atatürk Hamdullah’ın elini sıktıktan sonra hafifçe gülümseyerek şöyle dedi: ‘Sizi bu akşam Serbest Cumhuriyet Fırkasına verecektim fakat sonra düşündüm sizinle beraber Türk ocaklarını da vermiş olacaktım. Buna gönlüm razı olmadı’. Atatürk’ün Hamdullah Suphi Bey’esöylediği bu söz Fethi Okyar’ın fırkalar arası tarafsızlık bakımından yaptığı şikâyette biraz haklı olduğunu gösteriyordu*¹⁷⁶.

Fethi Bey’in Eylül ayının ilk haftası yaptığı İzmir gezisi, SCF’nin gövde gösterisine dönüştü. Ege’nin uluslararası ticarete açık bir bölge olması dolayısıyla, dünya ekonomik

¹⁷² Us, **Hatıra Notları**, s.8.

¹⁷³ Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s. 280; **Vakit**, 13 Ağustos 1930.

¹⁷⁴ Hamit Emrah Beriş, **Tek Parti Döneminde Devletçilik**, Liberte Yay., Ankara 2009, s. 111.

¹⁷⁵ Mehmet Asım, “*Gazi’nin İzahı*”, **Vakit**, 11 Eylül 1930, s.4.

¹⁷⁶ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s.142-143.

bunalımından çok fazla etkilenmesi İzmir’de sayısı elli bini bulan bir halk kitlesinin toplanmasına neden oldu. Fethi Bey burada yaptığı konuşmada hükümetin demiryolu ihalelerinde uyguladığı ağır şartları ve ekonomi politikalarını eleştirdi. SCF’nin olaylı ve başarılı Ege gezisi partinin sonunun gelmesindeki en önemli nedenlerden biri olacaktır. Çünkü İzmir’de çıkan şiddet olayları Mustafa Kemal’in tepkisini çekmiştir¹⁷⁷.

CHF ve onun taraftarı gazetelerin Serbest Fırkayı yıpratmak için yaptıkları eleştiriler İzmir olaylarından sonra artarak devam etmiştir. Bunun için de SCF’yi gerçek kurucusu sayılan Mustafa Kemal’in gözünden düşürmek için çabalamışlar, Serbest Fırka tabanına “şeriatçı, inkılap düşmanı, komünist” gibi ağır ithamlarda bulunarak SCF’nin artık geri dönülemez bir yola girdiğini ve kontrolden çıktığını yazmış ve bu düşüncenin halk arasındada yayılmasına çalışmışlardır¹⁷⁸.

Mehmet Asım, Serbest Fırka kurulduğu günden beri *memleketin temiz havasını bulandırmak için bir takım tezcirciler (yalan, dolan) ve tahrikçilerin muhtelif yerlerde faaliyete geçtiğini* ve İzmir hadisesinin de bunlar yüzünden meydana geldiğini, firkaların kendilerine taraftar toplamak için memleketin huzur ve sükûnunu bozmaya haklarının olmadığını ve herkesin kanunlara uymak zorunda olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, etraflarında meydana gelen olaylar Serbest Fırka taraftarı bazı uğursuz kimselerce çıkarılmıştı. Bu vaziyetin böyle devam etmesi halinde ise kanunların ve mahkemelerin devreye girmesi gerekecekti¹⁷⁹.

Diğer bir dikkat çekici nokta ise yerel seçimlerde İstanbul’dan partilerin gösterdikleri adaylardı. SCF, adaylarını daha çok avukat, iş adamı ve emekli subaylar arasından seçmekle birlikte Yarın Gazetesi başyazarı Arif Oruç ile beraber altı Rum, dört Ermeni ve üç Yahudiyi İstanbul Belediye Meclisine aday göstermişti. SCF’nin bu davranışiyeni partiyi sıkıntıya sokmuş ve evlere “Serbest Cumhuriyet Fırkası Rumları Ermenileri işbaşına getiriyor” yazan bildiriler dağıtılmaya başlanmıştı¹⁸⁰. Mehmet Asım, Serbest Cumhuriyet Fırkasının bu hareketini, *Serbest firkacılar her ne bahasına olursa olsun fazla rey kazanmak için İstanbul’daki ırki ekalliyetleri (azınlık) kendi taraflarına*

¹⁷⁷Tunçay, **Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, s.266-267.

¹⁷⁸Abdülhamit Avcı, **Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü, Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Kitabevi, İstanbul 1998, s.135-136.

¹⁷⁹ Mehmet Asım, “*Tezcirciler ve Tahrikçiler*”, **Vakit**, 20 Eylül 1930, s.4.

¹⁸⁰Avcı, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s.151-152.

celbetmek istemişler, bunun için Rumlardan, Ermenilerden, Musevilerden de mütaaddit (çok sayıda) namzet göstermişlerdir şeklinde yorumlamıştır¹⁸¹.

Bu arada yapılan yerel seçimlerinde SCF kendisinden beklenmeyecek şekilde başarılı bir sonuç aldı ve arkasındaki halk desteği hızla büyüdü¹⁸². Belediye seçimlerinde İzmir'in Serbest Fırkaya oy vermesini eleştiren Mehmet Asım şöyle demektedir: *Biliyorum muhterem (Vakit) okuyucuları İzmir belediye intihabatının(seçim) neticesini bildiren rakamlar karşısında ne düşünecekler, ne hissedecekler? Yani kendi hesabıma bu rakamları görünce bir taraftan memnun, bir taraftan da mahzun oldum. Memnun oldum; Çünkü gördüğüm 14,624 rakamı Halk Fırkası namzetlerinin kazandığını gösteriyordu. Mahzun oldum; Çünkü Serbest Fırka'nın kazandığı 9,960 rakamı İzmir'de Halk Fırkası'nın bu kadar vatandaş reyini kaybetmiş olduğunu ifade ediyordu. Bizim için teselliye mucip olan o kazancın yanındaki bu zayıflık memleket hesabına sadece mahzun olacak değil, ağlanacak bir şeydir.* Serbest Fırkaya verilen oyları bir kayıp olarak gören Mehmet Asım, yazısının devamında İzmir'in Yunan çizimleri altında çiğnendiği günlerin İzmirli tarafından ne çabuk unutulduğunu sormakta ve kendilerini bu felaketten kurtaranların bugün hangi fırkanın başında olduğunu unutulmaması gerektiğini ifade etmektedir¹⁸³.

SCF'nin kuruluş amacı, Mehmet Asım'ın da dediği gibi, *Fethi Beyin yeni bir fırka teşkil etmesinin sebebi İsmet Paşa'nın tatbik ettiği bazı esasların Büyük Millet Meclisi kürsüsünden aleni olarak tenkit ve münakaşası*¹⁸⁴ idi. Yani Mecliste ılımlı bir muhalefet yaparak CHF'yi eleştirmek ve denetlemektir. Fakat ülkedeki bütün muhalif kesimler hızla SCF çatısı altında toplanmaya başlayınca parti kısa sürede büyük bir toplumsal destek kazanarak CHF'ye alternatif haline geldi. Bu durum partinin sonunun gelmesine neden oldu. Çünkü bu büyük ilgi, partiyi kuruluş amacından uzaklaştırmıştı. SCF'nin hızla sona doğru yaklaşmasına neden olan bir diğer husus da Mustafa Kemal'in iki fırka arasında uygulamaya çalıştığı tarafsızlık ilkesini terk edip CHF'den yana tavır koymasındır¹⁸⁵. Zira Mustafa Kemal, Serbest Parti Genel Başkanı Fethi Bey'e, *Serbest Partiye karşı vaziyet almak ve sizinle mücadele etmek zorundayım*¹⁸⁶ diyerek en başta

¹⁸¹ Mehmet Asım, "Serbest Fırkanın Namzetleri", **Vakit**, 6 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1930, s.4.

¹⁸² Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.109.

¹⁸³ Mehmet Asım, "İzmir İntihabati", **Vakit**, 21 Teşrinievvel (Ekim)1930, s.1.

¹⁸⁴ Mehmet Asım, "Doğru Yoldan Şaşmayalım", **Vakit**, 19 Ağustos 1930, s. 4.

¹⁸⁵ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.108-109.

¹⁸⁶ Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s..289.

vurguladığı eşit muamele fikrinden vazgeçmiştir. Oysa Mehmet Asım hatıralarında, *Gazi, benim yanımda İsmet ve Fethi Bey'e hitap ederek: Benim nazarımda her ikinizin bir babanın iki evladından farkınız yoktur. Reiscumhur oldukça her ikinize müsavi muamele edeceğimden hiç şüpheniz olmasın. Fakat iyi anlaşılmalı ben her iki taraftan da değilim yahut bitaraf değilim Ben bir tarafım. Fırkam Cumhuriyet Halk Fırkasıdır. Reiscumhur oldukça İsmet Paşa'yı kendime vekil yapmışımdır. Eğer İsmet Paşa'nın idare ettiği bu fırka azınlıkta kalırsa onu da memnuniyetle kabul edeceğim*¹⁸⁷ diye yazmaktadır.

SCF asla, CHF iktidarına karşı bir seçenek olarak düşünülmemiştir. Fakat SCF'nin kısa sürede potansiyel bir iktidar odağı haline gelmesi üzerine kurucu ve yöneticileri, partinin varlığını devam ettirebilmesi için Mustafa Kemal ile açık bir siyasi mücadele içine girmeyi göze alamadılar. Bunun üzerine Ali Fethi Bey 17 Kasım 1930'da Dâhiliye Vekâletine bir dilekçe göndererek partinin kendini feshettiğini açıkladı¹⁸⁸.

Bu durum, Türk siyasi tarihi için olumsuz bir sonuç doğurdu: *Türkiye'nin yakın geleceğinde politik tarafsızlığın mümkün olduğuna dair her türlü düşüncenin önü tıkandı*¹⁸⁹. Bütün bu yaşananların olumlu bir de sonucu oldu. CHF, Türkiye'nin Ankara haricindeki yerlerinde de neler yaşandığını görmeye başladı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, durumu bizzat müşahade etmek için üç aylık bir yurt gezisine çıktı¹⁹⁰.

Serbest Fırka'nın kurulma sürecinde yaşananlar Türk edebiyatına da yansdı. Kemal Tahir, "Yol Ayrımı" isimli romanında bu konudan bahsetmektedir. Kemal Tahir, Mehmet Asım'ın Yalova'daki baloda Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar ile görüşmesinin ardından haberi sabahki baskıya yetiştirmek için gösterdiği çabayı edebi bir dille anlatmaktadır.

1.5. Cumhuriyet'in 31 Mart İsyanı: Menemen Hadisesi

Tarihler 23 Aralık 1930'u gösterdiğinde dördü Mehmet, ikisi Hasan adında altı kişi Manisa'nın bir köyünden Menemen'e gelerek, etraflarına topladıkları yaklaşık yüz kişiyle şeriat ilan etmeye kalkışmış, bu sıradakendilerini engellemeye çalışan yedek subay Kubilay ile iki mahalle bekçisininide (Hasan ve Şevki) şehit etmişlerdir. Bunun üzerine

¹⁸⁷Us, **Hatıra Notları**, s.8.

¹⁸⁸ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.109; **Vakit**, 17 Kasım 1930; Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s. 528-529.

¹⁸⁹ Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, s.55.

¹⁹⁰ Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Çev. Necdet Sander), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, s. 616.

harekete geçen askeri birlikler Mehmetlerin üçünü öldürmüş bir Hasan'la iki Mehmet'ide yakalamıştır¹⁹¹.

Nakşibendilerin bu eylemi ilk bakışta esrardan başı dönmüş birkaç zavallının teşebbüs ettiği basit bir irtica eylemi olarak görülmüş fakat sonradan bu olayın bilinçli ve teşkilatlı bir şekilde yapıldığı anlaşılmıştır¹⁹².

Menemen hadisesi ile ilgili Mehmet Asım şöyle demektedir: *Manisa taraflarında Nakşibendi şeyhliği yapan Derviş Mehmet isminde mürteci bir yobaz Mehdilik davasına kalkmış, yanına kendi kafasında beş serseri almış, hepsini silahlandırmış; başlarına külah, sırtlarına birer cüppe giyen bu adamlar iki gün evvel Menemen'e gelmişler, orada halkı Cumhuriyet kanunları aleyhine kıyama teşvik etmişler, "Şeriat isteriz! .. yaygarası ile Anadolu'nun bu saf köşesindeki halk arasında bir "Otuz bir Mart" isyanı çıkarmak istemişler!... Hadisenin ehemmiyetini takdir etmek için müsellâh (silahlı) mürtecilerin kendilerine nasihat etmek isteyen Ragıp Kubilay ismindeki bir münevver muallimimizi şehit ettiklerini, zavallı muallimin başını bıçakla vücudundan ayırarak, İna fetahna leke, yazılı bir bayrağa taktıklarını ve bu suretle tahrikâta devam eylediklerini, daha sonra kanun namına kendilerini teslim olmaya davet eden hükümet kuvvetlerine müsellâhan karşı gelerek bir küçük zabıt ile bir kır bekçisini şehit ettiklerini, ahaliden dört beş kişiyi de ağır surette yaraladıklarını düşünmek kâfidir.* Hadisenin oluşu hakkında bilgi veren Mehmet Asım, olayının şeriat istemiyle ortaya çıktığını ve 31 Mart vakasına benzediğini, isyancıların çok cahil olmakla beraber bir plan dâhilinde halkı isyana teşvik ettiklerini belirtmektedir¹⁹³.

Mehmet Asım, Menemen hadisesini basit bir olaymış gibi telakki edenlerin ve olayı iki delinin cinneti olarak göstermek isteyenlerin olduğunu, Cumhuriyet kanunlarının kimsenin dini itikadına ve ibadetlerine karışmadığını, buna rağmen isyancıların masum halkı Cumhuriyet kanunları aleyhine isyana teşvik ettiğini düşünmektedir. Ayrıca el altından hükümeti dinsizlikle suçlayan bu asilere karşı ciddi tedbirler alınmazsa telafisi zor sonuçlarla karşılaşılabilir¹⁹⁴.

¹⁹¹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.110-111.

¹⁹² Hikmet Çetinkaya, **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**, Çağdaş Yay., İstanbul 1995, s. 16.

¹⁹³ Mehmet Asım, "Menemen'de İrtica Hareketi", **Vakit**, 25 Kanunievvel (Aralık) 1930, s.4.

¹⁹⁴ Mehmet Asım, "Vaziyet Ciddidir", **Vakit**, 26 Kanunievvel (Aralık) 1930, s.1.

Menemen olayında bazı görevlilerin vazifelerini hakkıyla yapmadıklarını ve bundan dolayı asilere yardım etmeseler bile bundan aşağı kalır bir hareket sergilemediklerini belirttiği yazısında Mehmet Asım, Menemen Kaymakamı Cevat Bey ile Jandarma Kumandanı Fahri Bey'in de olayda mesuliyetleri olduğunu vurgulamaktadır. Fahri Bey isyandan haberdar olduktan sonra olay mahalline gitmiş fakat isyancılarla görüşükten sonra oradan ayrılmıştır. Fahri Bey hadiseyi Menemen'deki alay kumandanlığına anlattıktan sonra Kubilay Bey'in emri altında bir manga, olay yerine gönderilmiş, sonrasında ise Kubilay Bey şehit edilmiştir. Kubilay Bey ve askerlerinin mahalli jandarmalar ile birlikte hareket etmesi gerekirken neden olay yerine tek başına gönderildiklerini, Menemen Kaymakamı Cevat Bey'in de yaşanan bunca olay karşısında neden sessiz kaldığını soran Mehmet Asım *İrtica hâdisesi karşısında asıl mühim vazife kaymakama düşerken o bu işten hiç haber almamış mıdır?* demektedir¹⁹⁵.

30 Aralık 1930 günü "Cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fiili teşebbüs" olduğu gerekçesiyle Manisa, Menemen ve Balıkesir'de Bakanlar Kurulu tarafından bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim Komutanlığına ikinci Kolordu Müfettişi Fahrettin Paşa¹⁹⁶, Sıkıyönetim mahkemesi başkanlığına da Mustafa Muğlalı getirildi. Mahkeme, olayın elebaşı olan ve kendisini mehdi ilan eden Derviş Mehmet'in Nakşibendi tarikatı üyesi olduğu sonucuna vararak, Nakşibendiliği kastedip, olayın arkasında gizli bir örgütün bulunduğunu belirtti¹⁹⁷. 15 Ocak 1931'de hâkim karşısına çıkan 122 sanıktan 37'si, 5 Şubat 1931'de idam edildi. 6 kişi çok yaşlılık veya küçüklük nedeniyle ömür boyu hapis, kalan sanıklar ise değişen sürelerde hapis cezalarına çarptırıldı¹⁹⁸.

2. Dördüncü Meclis Dönemi (1931-1935)

SCF'nin kurulmasıyla amaçlanan demokratik açılım politikasının umulduğu gibi neticelenmemesinin yanı sıra güdümlü parti halktan beklenmedik bir destek aldı. Bu durum ülkede CHF'nin politikalarından rahatsız olan bir kesim olduğunu açık ve net bir

¹⁹⁵ Mehmet Asım, "Vatan İşinde Vazifesizlikler", **Vakit**, 31 Kanunievvel (Aralık)1930, s.4.

¹⁹⁶ Çetinkaya, **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**, s.23.

¹⁹⁷ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.110-111.

¹⁹⁸ Eyüp Öz, "Yasak Bir Hafızayla Yüzleşmek: Menemen Olayı İrtica mı, Komplö mü ?", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S. 5 2015 Bahar, s. 420-421.

şekilde göstermekteydi. Bunun üzerine Mustafa Kemal 3 Mart 1931'de Meclis grup başkanlığına bir yazı göndererek seçimlerin yenilenmesini istedi¹⁹⁹.

Erzincan Milletvekili Saffet Bey ve iki arkadaşının verdiği seçimlerin yenilenmesi hakkındaki karar 5 Mart 1931'de Mecliste görüşüldü ve 268 milletvekilinin oyuyla seçimin yenilenmesine karar verildi²⁰⁰. Üçüncü Meclis 26 Mart 1931'de son toplantısını yaparak dağıldı²⁰¹.

20 Nisan 1931'de CHF'nin milletvekili aday listesini açıklayan Mustafa Kemal, 317 kişinin seçileceği dördüncü Meclis için 287 aday göstererek 22 ilde 30 milletvekilliği için bağımsızlara yer açtı²⁰². Mustafa Kemal'e göre muhalefet olmalı ve iktidarı eleştirmeliydi. Fakat bu muhalefet bir parti çatısı altında değil tek tek kişiler tarafından yapılmalıydı. Yani bağımsız seçilecek vekiller de yine halk partililer tarafından seçilmeliydi²⁰³. Yapılan seçimler sonunda 287 CHF adayının tamamı milletvekili seçildi ve Meclise girmeye hak kazandı²⁰⁴.

İlk toplantısını 4 Mayıs 1931'de yapan dördüncü Meclis, Mustafa Kemal'i 289 oyla Cumhurbaşkanlığına, Kazım (Özalp) Bey'i de 285 oyla TBMM başkanlığına seçti²⁰⁵. Hükümeti kurmakla görevlendirilen İsmet Bey, 9 Mayıs'ta Mecliste hükümet programını okuyup, toplantıya katılan 287²⁰⁶ milletvekilinin oyuyla güvenoyu aldı²⁰⁷.

Bu seçimlerde 186²⁰⁸ oy alarak Artvin'den vekil seçilen Mehmet Asım, 4 Mayıs 1931'de Meclise katıldı. 9 Mayıs 1931'de mazbatası²⁰⁹ onaylandı. Dönem boyunca Anayasa Komisyonunda çalıştı. Meclisin üçüncü ve dördüncü toplantı yıllarında da bu Komisyonun Kâtipliğini yaptı²¹⁰.

¹⁹⁹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.113.

²⁰⁰ TBMMZC, 3. Dönem, 26. Cilt, 5 Mart 1931, s. 18-19.

²⁰¹ TBMMZC, 3. Dönem, 26. Cilt, 26 Mart 1931.

²⁰² Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.116.

²⁰³ Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017, s.10.

²⁰⁴ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.127.

²⁰⁵ TBMMZC, 4. Dönem, 1. Cilt, 4 Mayıs 1931, s. 2-9.

²⁰⁶ Bu konuda Mehmet Asım 292 rakamını vermekte ve şöyle demektedir: *İsmet Paşa hükümeti mecliste beyannamesini okudu ve 292 reyli bir ittifak ile itimat kararı verildi.* Mehmet Asım, "İsmet Paşa Kabinesine İtimat", **Vakit**, 11 Mayıs 1931, s.1.

²⁰⁷ TBMMZC, 4. Dönem, 1. Cilt, 9 Mayıs 1931, s. 22-29.

²⁰⁸ Asım Us'un TBMM IV. Dönem Seçim Mazbatası.

²⁰⁹ TBMMZC, 4. Dönem, Cilt 1, 9 Mayıs 1931, s. 16.

²¹⁰ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, , IV. Dönem 1931-35, C.II. TBMM Vakfı Yay., Ankara 1996, s.66; TBMMZC, 4. Dönem, 1. Cilt, 9 Mayıs 1931, s. 29.

28 Mart 1931 tarihli yazısında birinci, ikinci ve üçüncü Meclisleri karşılaştıran ve her Meclisin döneminin şartları içinde memlekete faydalı işler yapmaya çalıştığını belirten Mehmet Asım, birinci Meclisi bir savaş Meclisi olarak görmekte ve Türk ordularının büyük zaferler kazandıktan sonra seçimlerin yenilenmesine karar verdiğini belirtmektedir. Mehmet Asım'a göre ikinci Meclis bir inkılap Meclisidir ve Türk milletine medeni bir şekil vermiştir. Üçüncü Meclis ise Cumhuriyetin muhafazasını gençliğe emanet ederek Harf İnkılâbını yapmış ve Türk nesillerinin yükselmesini sağlamıştır. Kısacası *her meclis kendi zamanındaki umumî ahval ve şeraite göre en yüksek ve memleket için en faydalı bir meclis olmuştur*²¹¹.

2.1. Türk Milletinin Kültür Tekâmülüne Hizmet: Halkevleri

Mustafa Kemal, tek partili Cumhuriyet düzenini tamamlamak gayesiyle Meclise kendi istediği mebusları getirdiği gibi CHF'yi de kendi isteğine uygun bir şekle sokmak için Parti Kurultayını toplantıya çağırdı. 10 Mayıs 1931'de CHF'nin ikinci büyük kurultayı toplandı²¹². Mehmet Asım Vakit'teki köşesinden kurultayın toplanması ve Mustafa Kemal'in burada okuduğu nutuk ile ilgili olarak şunları yazmıştır: *Cumhuriyet H. Fırkasının büyük kongresi memleketin her tarafından gelen azaların iştiraki ile açılmıştır....Birinci derecede bu nutkun kıymeti çok güzel ve temiz bir söz olmasıdır. Millî edebiyat nokta-i nazarından bir sehl-i mümteni*²¹³ *olan bu nutuklarını, Gazi Hz. nin şimdiye kadar söylediği birçok nutuklar arasında bile emsali pek nadir bulunduğu iddia edilebilir*²¹⁴.

Bu dönemde devlet dışında örgütlenen oluşumların sayısı bir hayli azdır. Örgütlenebilenler de siyasal alanda aktif olmayan ve dayanışmayı amaçlayan küçük oluşumlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki en aktif oluşum, CHF'ye yakınlığıyla bilinen Türk Ocakları'dır. Türk Ocakları 1912'de kurulmuş, CHF'nin politikalarına destek vermiş, bu nedenle de serbestçe faaliyette bulunabilmiştir. Türk Ocakları'na CHF'nin ve bizzat Atatürk'ün ekonomik yardımları olmuştur. Rejimin değerlerinin topluma yayılması için bir

²¹¹ Mehmet Asım, “Üçüncü Millet Meclisi”, **Vakit**, 28 Mart 1931, s.1.

²¹² Bu kurultaya üçüncü kurultay da denir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, CHP'yi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı saymış ve Sivas Kongresini de Halk Partisi'nin birinci kurultayı gibi göstermiştir. Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.19

²¹³ Kolay ve sade görüldüğü halde bulunup söylenmesi ve taklidi zor olan söz. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s.930.

²¹⁴ Mehmet Asım, “Gazi Hz. 'nin Nutku”, **Vakit**, 12 Mayıs 1931, s.4.

araç olarak kullanılan Türk Ocakları, kendisine yüklenen bu görevin gereklerini yerine getirmeye çalışmış fakat sivil topluma yapılan müdahâlelerden nasibini alarak 1931 yılında kapatılmıştır²¹⁵.

Sivil toplum kuruluşlarının kapatılmalarının en temel nedeni devlette var olan “tüm ulusun devlet tarafından belirlenen ortak çıkarlara sahip olduğu, bunun dışında özel çıkar veya amaçlara sahip olamayacağı” düşüncesidir. Bundan dolayı bu tür örgütlenmeler çıkabilecek farklı fikir ve seslerin önünü kesmek maksadıyla üstlendikleri görev ya da amaçlarına bakılmaksızın ardı ardına kapatılmıştır. Çünkü CHF’de mevcut olan parti-devlet bütünleşmesinden dolayı iktidar, dışarıdan gelebilecek her türlü etkiyi en baştan yok etmeyi amaçlamıştır. Bu noktada Halkevlerini devreye sokan CHF, bu sivil kuruluşların kapatılması ile meydana çıkan boşluğu kapatmaya çalıştı. 1931 yılındaki CHF kurultayında, Halkevlerinin Türk Ocakları’nın yerine kurulması kararı alındı. Amaç devrimi kalıcı hâle getirmek ve tek parti ideolojisini sağlamlaştırmaktı. Çünkü CHF’ye göre, doğrudan partiye bağlı bir şekilde çalışacak olan Halkevleri, rejimin değerlerini halka ulaştırmakta yararlanılacak birer araçtı. Bu nedenle CHF’ye göre Halkevlerinin temel amacı, halkı eğitmek, aydınlatmak, bilinçlendirmek ve rejimin değerleri doğrultusunda yönlendirmektir²¹⁶. Ayrıca toplum hayatının her parçasının parti denetimi içinde olması ve sosyal hayatla politik hayatın dengeli bir şekilde ilerleyebilmesi de amaçlanmaktaydı²¹⁷.

Mehmet Asım’a göre Halkevleri CHF’ye mensup olsun olmasın bütün halk için bir toplanma ve çalışma yeridir. Hangi siyasi kanaatte olursa olsun isteyen herkes buralarda memleketine hizmet için toplanabilir. Amaç Türk milletinin kültürel olarak gelişmesini sağlamaktır. Ayrıca *Halkevlerinde her yaştaki vatandaşlar aralarında hiçbir rütbe ve mevki farkı gözetilmeksizin bir araya toplanacak, Türk milletinin muhtelif sahadaki kültür tekâmülüne hizmet edeceklerdir*²¹⁸.

Parti kurultayında yeni tüzük ve program onaylanmasıyla beraber CHF, altı ilkeyi kabul ederek tek parti düzenini pekiştirdi. Bu ilkelere “Altı Ok” adını vererek partinin simgesi haline getirdi. Artık devletin yetkili bir organı haline gelen CHF, devlet işleri Meclise ya da hükümete gelmeden önce ilgili ve yetkili parti organlarında görüşüp karara

²¹⁵ Beriş, *Tek Parti Döneminde Devletçilik*, s.50-51.

²¹⁶ Beriş, *Tek Parti Döneminde Devletçilik*, s. 52-54.

²¹⁷ Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet*, s. 21.

²¹⁸ Mehmet Asım, “*Halk Evleri*”, *Vakit*, 22 Şubat 1932, s.1.

bağladı. Tek partili Cumhuriyet düzeni uygulamaya konmasına rağmen ekonomik bunalım çok ağır bir şekilde devam etti, bu durum ise basında çok sert eleştirilere neden oldu²¹⁹.

2.2. Matbuat Hayatının Takrir-i Sükûn Kanunu: 1931 Matbuat Kanunu

1929 ekonomik bunalımıyla birlikte ülkede iyice artan huzursuz ortam CHF'nin tek partili düzeni tarafından ortadan kaldırılamadığı gibi basında da bu konuda çok şiddetli eleştiriler yapılırca bu eleştirilerden rahatsız olan iktidar, çözümü basını da tek parti kurallarına uydurmakta buldu. Bu konuyla ilgili Elazığ mebusu Fazıl Ahmet Bey ve arkadaşları Meclise bir gensoru önergesi getirdi. Fakat bu durum basının daha da sert bir tutum takınmasına neden oldu²²⁰.

Matbuat Kanunu ile ilgili olarak Mecliste yapılan tartışmalar sırasında Kocaeli Mebusu Sırrı Bey, Hükümet taraftarı gazetelerin eleştiride geri kaldığını, bu nedenle buradan doğan boşluğun da muhalif gazeteler tarafından doldurduğunu iddia ederek; *Eğer beri taraf gazeteleri de gördükleri noksanları biraz tenkit gibi ifadelerle eskârı umumiyeyi tenvir (aydınlatma) etmiş olsalar; elbette ötekiler meşgul olacak hiç bir zemin bulamazlar. Fakat beri taraf gazeteleri, bu vaziyeti tamamilen onlara terk ettikleri içindir ki onlar bu boşluğu işgal ediyorlar. Bu mesuliyet de beri taraf gazetelerine aittirdemesi üzerine söz alan Mehmet Asım, bunun doğru olmadığını Sırrı Bey'in kendisine defalarca müracaat ederek Rusya ile ilgili yaşadıkları sıkıntıları Vakıf'te yazmasını istediğini ve kendisinin de bu konuda yazdığını belirtmiş vebu durumda Sırrı Bey'in çelişkiye düştüğünü ve eleştiri sahasının muhalif gazetelere bırakıldığı iddiasının gerçeği yansıtmadığını dile getirmiştir²²¹.*

Matbuat Kanunu 25 Temmuz'da kabul edildi ve kanuna Hakkı Tarık (Us) dışında red²²² oyu veren olmadı. Ülkede bir muhalefet partisi olmadığı için basın ve basın hürriyeti savunulmadı²²³.

Cumhuriyetin ilk matbuat kanunu olan 1931 Matbuat Kanunu'na göre, yayın yapmak için izin belgesi alma şartı getirildi. İzin almadan yapılan basımlar ceza alacaktı.

²¹⁹ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 21-22.

²²⁰ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 23.

²²¹ **TBMMZC**, 4. Dönem, 3. Cilt, 22 Temmuz 1931, s. 357-358.

²²² **Vakit**, 26 Temmuz 1931.

²²³ Nurettin Güz, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 1993, s.133.

Yapılan baskılarda suç unsuru teşkil edecek herhangi bir şey varsa bu durumdan matbaa da sorumlu olacak, basılan evraklar her gün Cumhuriyet savcılıklarına gönderilecekti. Bir diğer konu ise gazete ve mecmua sahiplerinin taşınması gereken özelliklerdi. Mesela gazete sahibinin Türk olmasının yanındaiyi bir eğitim görmüş olması şarttı²²⁴.Örneğin gazetelerin başyazarları ile gazeteyi idare eden kişilere yükseköğrenim şartı getirilmişti²²⁵. Gazetelerde takma isimlerle yazılan yazılara da müdahâle edildi. Savcılık bu yazıları istediği ve gönderilmediği durumda hapis cezaları verilebilecekti. Gazetelerin içeriğine kadar müdahâle eden kanuna göre, özellikle intihar, boşanma ve mahkeme haberlerinin nasıl yazılacağı belli kurallara göre belirlenir, intihar haberleri izin almadan yayınlanamaz, intihar resimleri yayınlamak ise yasaktır²²⁶.

Bu kanunun basın için en olumsuz yanı kapatma cezasının Mülki amirlere devredilerek,onlara da kapatma yetkisi verilmesiydi. Bunun yanındaBakanlar Kurulunun yanı sıra dışişlerine, dışarıdan gelen gazeteleri, savcılara da içeride yer alan gazeteleri kapatma yetkisi verildi. İlk etapta basını kontrol eden Matbuat Umum Müdürlüğü kapatıldı, fakat 1933 yılında yeniden tesis edilerek İçişlerine bağlandı. Hükümet, kendisine ait olan gazete kapatma yetkisini Matbuat Umum Müdürlüğüne devredince müdürlük basını takip ederek Matbuat Kanunu'na aykırı neşriyatta bulunan gazeteleri bir telefon emri ile kapatmaya başladı. Kanunun, taşıdığı özelliklere ve iktidara verdiği yetkilere bakılırsabir devrim kanunu niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Kanuna göre basının görevi, mevcut sistemi korumak ve yapılan inkılapları savunmaktır. Basın yaşamakistiyorsa iktidarın kontrolünde yayın yapmak zorundadır²²⁷.

Matbuat Kanunu'nun getirdiği en önemli kısıtlama 50. maddedir. Yıllar boyunca birçok gazete ve dergi sık sık uygulanacak olan bu 50. maddeye dayanılarak kapatılacaktır. 50. madde şöyledir:*Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı İcra vekilleri heyeti kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir.(...) Bu şekilde kapatılan bir gazetenin sorumluları, kapatılması süresince başka bir adla gazete*

²²⁴Ayhan, **Atatürk ve Basın**, s.175-176.

²²⁵Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul 1990, s.128.

²²⁶Ayhan, **Atatürk ve Basın**, s.175-176.

²²⁷Ayhan, **Atatürk ve Basın**, s.176; Güz, **Basında Muhalefet**, s.134.

çıkaramaz. Bu kanunun çıkmasından sonra basın tam anlamıyla iktidarın kontrolü altına girmiş oldu²²⁸.

Mehmed Asım Matbuat Kanunu hakkında şöyle demektedir:....*Matbuat Kanunu hükümete memleketin dahili ve haricî emniyetini ihlâl edecek mahiyette neşriyatta bulunan gazeteleri kapatmak hakkını vermiştir...Şimdiye kadar heyet-i vekile tarafı ile gazete tatil edildiği görülmemiştir. Demek istiyoruz ki matbuat sahasında gördüğümüz elim manzarayı fikir hürriyetinin salim tezahüratından addetmek mümkün değildir. Bu manzara en basit bir şekilde eskârı umumiye tehyiç (heyecanlandırma) ve tahrik ederek fazla gazete satışı yapmak hırsından ibaret olan mikrobun tevlit (yol açmak) ettiği bir matbuat hastalığı olarak ifade edilebilir²²⁹. Ülkenin iç ve dış güvenliğini tehlikeye sokacak şekilde yayın yapan gazetelerin bakanlar kurulu tarafından kapatılabileceğini belirten Mehmet Asım, matbuat sahasında görülen bu vahim manzaranın fikir hürriyeti ile açıklanamayacağı, bu durumun bazı gazetelerin halkı heyecanlandırmak ve tahrik etmek için daha fazla gazete satmaya çalışması nedeniyle ortaya çıktığı kanaatindedir.*

Mecliste Matbuat Kanunu tartışmaları yapıldığı sırada bazı milletvekilleri, muhalif basını ihanetle suçlayarak bunların memleketteki huzur ortamını ortadan kaldırmaya çalıştığını ifade etmiştir²³⁰. Bu konuyla ilgili olarak Mehmet Asım Vakit'teki köşesinden yazdığı yazıda, muhalif basının ihanet ile itham edilmesi ve muhaliflerin de buna karşı çıkarak yaptıkları şeyin samimi eleştiri olduğunu iddia etmesi üzerine bunun doğru olmadığını belirtmiş ve bütün muhalif basının ihanet içinde olmadığını fakat bazılarının yaptığı yayınları *hıyanet ile tavsif etmekten başka çare yoktur* demiştir. Vatan hainliğinin muhalif kesimin anladığı şekilde sadece düşman ile işbirliği yapmak anlamına gelmediğini "rejim aleyhindeki her hareketin de hıyanet-i vataniye cümlesinden olduğunu" ifade etmiştir²³¹.

Başka bir yazısında ise *Matbuat Kanunu matbuat hayatına mahsus bir tahriri sükûn kanunudur* diyerek bu kanunu, Hükümete gazeteleri kapatma yetkisi verdiği için Tahrir-i Sükûn kanununa benzetmiştir. Hükümete verilen yetkilerin sınırsız olmadığını, bu yetkinin Meclis tarafından denetlendiğini, yeni kanunun, olumlu ve olumsuz fikirlerin çatışması ile

²²⁸Alpay Kabacalı, **Türk Basımında Demokrasi**, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s.153.

²²⁹ Mehmet Asım, "*Hastalığın Teşhisi*", **Vakit**, 27 Haziran 1931, s.1.

²³⁰ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.24.

²³¹ Mehmet Asım, "*Hıyanet mi Tenkit mi?*", **Vakit**, 14 Temmuz 1931, s.1.

çıkabilecek sorunların halledilebilmesi için hükümeti geniş yetkilerle donattığını dile getirmiştir. Ayrıca şimdiye kadar memleket aleyhine işlenen suçların derecelerinin matbuat kanunlarında açık bir halde gösterilmediğini, bu nedenle yeni kanunun bu açıdan önemli olduğunu vurgulamıştır²³². Bir diğer yazısında ise kanunun amacının Cumhuriyeti korumak ve fikir eşkıyalığının önüne geçmek olduğunu belirtmiştir²³³.

1935 yılında ise ülkedeki basın alanındaki çalışmaların daha koordineli yürütmek, basının sorunları için çözüm yolları bulmak ve devrimlere bağlı bir basın oluşturabilmek amacıyla bir basın kongresi toplanması fikri ortaya atıldı. Neticede 25 Mayıs 1935 tarihinde Matbuat Kongresi toplandı. Kongrede üç komisyon kuruldu. Basın ve Matbuat Umun Müdürlüğü arasında işbirliğini sağlayacak komisyon, Kültür komisyonu ve Meslek Komisyonu. Kültür komisyonunun başkanlığına Mehmet Asım seçildi. Kültür komisyonu 26 Mayıs'ta yaptığı toplantıda, kaliteli yayınlar yapmak, devrim ve memleket problemlerini halka en doğru şekilde ulaştırmak, ülkeyi ve halkı yakından tanımak, iç ve dış politikada ülkenin çıkarlarını gözetmek gibi kararlar aldı²³⁴.

Matbuat Kanunu'nda 28 Haziran 1938'de yapılan değişikliklerle hükümete daha geniş yetkiler verildi. Ayrıca hükümet, gazetecilerden oluşan Matbuat Cemiyetini ortadan kaldırarak hükümete bağlı bir "Basın Birliği"²³⁵ kurdu. Amaçiktidarın basın üzerindeki denetimini artırmak ve basını tamamen kontrolü altına almaktı. Bunun yanında, II. Dünya savaşı ve savaş yılları boyunca uygulamada kalan sıkıyönetim, basın üzerinde zaten var olan yasak ve sıkıntılara yenilerini ekledi. Gazeteler sıkıyönetim idaresinin baskısı altında yayın yapamaz hâle getirildi²³⁶.

Basın Birliği Yasasının²³⁷ geçici maddesine göre, kanunun kabulünden itibaren bir sene içinde ülkedeki gazete ve mecmuaların gönderecekleri delegelerden oluşan olağanüstü bir kongre toplanacaktı. Toplanan kongrede Asım Us, Basın Birliği Merkez İdare Heyetine seçildi. Türk Basın Birliğinin ilk kongresi 3-5 Ocak 1941 tarihinde yapıldı.

²³² Mehmet Asım, "Yeni Matbuat Kanunu", **Vakit**, 28 Temmuz 1931, s.1.

²³³ Mehmet Asım, "Matbuat Hürriyeti Hudutsuz mudur?", **Vakit**, 4 Temmuz 1931, s.1.

²³⁴ İ. Ceyhan Koç, **Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 37-40.

²³⁵ Türk Basın Birliği, basın organlarının sahipleri ile çalışanlarından oluşurdu. Amaç meslekte inzibat ve intizamı idame etmek, matbuatı millî maksatlar uğrunda uyanık ve cumhuriyet menfaatlerine hâdim kılmaktı. Basın Birliğine üye olmadan gazetecilik yapmak mümkün değildi. Cemil Koçak, **İkinci Parti, Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, C. I, İletişim Yay., İstanbul 2010, s. 413-414.

²³⁶ İsmet Binark, **Parlamento Tarihi VII. Dönem 1943-1946**, C.II, TBMM Kültür, Sanat Yayın Kurulu Yay., Ankara 2009, s. 1257; Kabacalı, **Türkiye'de Basın Sansürü**, s. 143-150.

²³⁷ **TBMMZC**, 5. Dönem, 26. Cilt, 28 Haziran 1938, s. 400-412.

Asım Us, Birliğin Yüksek Haysiyet Divanı üyesi oldu. 13-15 Aralık 1943 tarihinde yapılan ikinci kongresinde Us, yeniden Yüksek Haysiyet Divanına seçildi²³⁸.

CHF'nin basın üzerindeki denetimini kolaylaştıran bir başka etken ise büyük gazete sahiplerinin ve yazarlarının büyük çoğunluğu CHF milletvekili ya da bu partinin üyesi olmasıydı. Yavuz Abadan, Falih Rıfkı Atay, Abidin Daver, Vedat Dicleli, Nihat Erim, Ahmet Şükrü Esmer, Sadi Irmak, Recep Peker, Necmeddin Sadak, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ahmet Kutsi Tecer, Asım Us, Hüseyin Cahit Yalçın, Suut Kemal Yetkingibiyazarlar, hem gazeteci hem de CHF milletvekiliydi. 1939 tarihli CHF tüzüğünün 160. maddesi gereğince bu yazarlar parti menfaatlerine ve siyasetine uygun yayın yapmak ve hükümetin uygulamalarını halka benimsettirmekle görevliydi²³⁹. 1939 tarihli CHP Nizamnamesi şöyleydi: *Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti azalarının neşriyatı, parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yapılır. Partililer, sermayesiyle alakalı ve idaresinde müessir buldukları gazete ve mecmua ve matbualarda, parti program ve nizamnamesine, iç ve dış siyasetin ana hatları ile yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettiremezler*²⁴⁰.

Basın üzerindeki diğer bir denetim organı olan Matbuat Umum Müdürlüğü de CHF ve hükümetleriyle beraber II. Dünya Savaşı boyunca gazeteleri idare etti. Basına uygulanan kapatma cezalarının yanında gazeteler ve gazeteciler hakkında davalar açıldı, gazetecilerin yazı yazması yasaklandı, bazı gazete ve kitaplar toplattırıldı²⁴¹. Basını zor durumda bırakan ve 1938 yılında yapılan bir diğer değişiklik de yeni gazete çıkaracaklardan bin ile beş bin lira arasında bir teminat mektubu istenmesi kararının alınmasıydı²⁴².

24 Nisan 1940'ta Matbuat Kanunu'nun 30. ve 35. maddelerine yeni fıkralar eklendi. 30. maddeye eklenen fıkraya göre; *Millî hisleri inciten veya bu maksatla millî tarihi yanlış gösteren yazıları neşredenler elli liradan beş yüz liraya kadar ağır para*

²³⁸ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s. 415.

²³⁹ Yetkin, Barış. "1945-1950 Arası Demokratikleşme Sürecinde Basın", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 17-18. 2010, s.5

²⁴⁰ Koçak, **İkinci Parti**, C.I.,s. 415.

²⁴¹ Binark, **Parlamento Tarihi VII. Dönem 1943-1946**, C.II, s. 1257; Kabacalı, **Türkiye'de Basın Sansürü**, s. 143-150.

²⁴² Güz, **Basında Muhalefet**, s.134.

cezası ile cezalandırılacaklardı²⁴³. Böylece hükümet, olayların resmi görüş dışında yorumlanmasına sansür getirmiş oldu²⁴⁴.

35. maddeye ise; *Memleketin emniyeti ile alâkadar meseleler hakkında yapılmakta olan tahkikattan ve yine memleket emniyeti bakımından alınan tedbirlerden bahseden yazılar memnudur (yasak)* şeklinde bir fıkra eklendi. Mehmet Asım bu fıkranın çok geniş anlamlar barındırdığını ve herkesin gözü önünde büyük şehirlerde olabilecek bazı hâdiselerin bile devlet emniyetini ihlal manasına gelebileceğini ifade ederek fıkra da değişiklik yapılmasını teklif etti. Mehmet Asım, fıkranın *Devlet emniyeti ile alâkalı meseleler hakkında yapılmakta olan tahkikattan ve yine Devlet emniyeti bakımından alınan mahrem tedbirlerden bahsedenler* şeklinde değiştirilmesini istediysede teklifi kabul edilmedi²⁴⁵.

1939-1945 yılları arasında diğer gazetelerin yanı sıra Mehmet Asım'ın Vakit Gazetesi de bir kez hükümet bir kez de sıkıyönetim idaresi tarafından olmak üzere 2 kez, toplamda 12 gün kapatma cezası aldı. Fakat dönemin gazetelerinde, gazetelerin gerçek kapatılma nedenlerini ortaya koyacak bilgiler açıkça yer almamaktaydı. Hatta yayındaki gazetelerin kapatılan gazeteler ile ilgili bilgi vermesi ve kapatılan gazete tekrar çıktığı zaman bu durumunu okuyucularına duyurması bile yasaktı²⁴⁶.

1944 yılında hükümet ve basın ilişkileri açısından önemli bir gelişme yaşandı. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun isteği üzerine basının yaptığı muhalefet ve Us'un tabiriyle "Basın ve yayın vasıtalarını daha yapıcı bir hâle getirmek için alınacak tedbirler"²⁴⁷ ile alakalı bir rapor hazırlandı. CHP Meclis grubunda kurulan ve başkanlığını Asım Us'un yaptığı bir komisyon²⁴⁸ tarafından hazırlan ve 9 madde ile alt başlıklarından oluşan raporda, zaman zaman devletin umumi siyasetine uygun olmayan nitelikte yayınların yapıldığı belirtildi. Türk milletinin ve idarecilerinin ilk görevinin devleti ayakta tutan inkılapları ve rejimi, basın ve diğer propaganda kaynaklarından gelebilecek zararlara karşı korumak olduğu ifade edildi. Raporda ayrıca, *Hükümet Matbuat Kanunu'nun 50.*

²⁴³ TBMMZC, 6. Dönem, Cilt 10, 24 Nisan 1940, s.131.

²⁴⁴ Kabacalı, *Türkiye'de Basın Sansürü*, s. 138.

²⁴⁵ TBMMZC, 6. Dönem, Cilt 10, 24 Nisan 1940, s. 139-147.

²⁴⁶ Kabacalı, *Türkiye'de Basın Sansürü*, s. 143-144.

²⁴⁷ Us, "Parti Matbuat Komisyonu Raporu Neşredilirken", *Vakit*, 6 Nisan 1944, s.1.

²⁴⁸ Komisyon üyeleri: Kemal Turan, Reşat Şemsettin Sirer, Ali Süha Delilbaşı, Atıf Akgüç, Yavuz Abadan, Hikmet Onat ve Asım Us. Us, *Hatıra Notları*, s. 530.

*maddesinin verdiği gazete ve mecmuaları kapatma salâhiyetini rejimin esaslarını aykırı neşriyatta bulunanlara karşı müsâmahasız kullanılmalıdır. Hükümet tenkit altında devletin itibar ve otoritesine karşı tecavüzlerde bulunulmasına da müsaade etmemelidir*denmekteydi²⁴⁹. Asım Us'a göre raporun hazırlanmasındaki amaç *basın müesseselerinin gerek millîve gerek meslekî maksatlara göre daha iyi işlemlerini ve daha iyi ayarlanmasını temin*²⁵⁰ etmektir.

1945 yılına gelindiğinde Celal Bayar, Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinde değişiklik yapılması hususunda Meclise bir önerge verdi. Önergede gazete kapatma yetkisinin Bakanlar Kurulundan alınıp Cumhuriyet mahkemelerine verilmesi istenmekteydi²⁵¹. Ayrıca Bayar, gazete ve dergi çıkarabilmek için Hükümetin yaptığı incelemenin süresizlikten çıkarılarak bir ay içinde sürecin tamamlanmasını istedi²⁵². Neticede 13 Haziran 1946'da Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisini veren 50. maddesi kaldırılarak bu yetki mahkemelere devredildi²⁵³.

Matbuat Kanunu ilk çıktığı 1931 yılında, kanunu sonuna kadar destekleyen Mehmet Asım'ın, 1945 yılına gelindiğinde düşüncelerinin değiştiği görülmektedir. 1931 yılında, Bakanlar kuruluna gazete kapatma yetkisinin verilmesini desteklerken 1945 yılında Celal Bayar tarafından verilen bu önergeyi savunur.

Bu konu ile ilgili olarak yazdığı yazısında Bakanlar Kurulunun, kapatma kararı vermeden önce gazete sahibinin veya gazetenin mesul müdürünün savunmasını almadığını belirten Us, önergenin kabulü ile birlikte gazete sahiplerinin kendini savunabileceğini, ülkenin genel siyasetine aykırı yayın yapıp yapmadıklarının ortaya çıkarılacağını, bunun da basın hürriyeti adına önemli bir genişlik olacağını belirtmektedir. Yazısının devamında sadece matbuat işlerine bakan özel mahkemelerin kurulması gerektiğini dile getirerek, mahkemelerin tarafsızlığı konusunda bir eleştiri yapmaktave şunları söylemektedir: *Mahkemeler tahmin edebiliriz ki memleketin umumî siyaseti olmak üzere kendisine verilecek malûmatı esaslı olarak tetkike girişemeyecek ve hemen hükümetin her dediğini*

²⁴⁹**Vakit**, 6 Nisan 1944; Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın(1945-1950)**, İletişim Yay., İstanbul 1998, s.59-61.

²⁵⁰Us, "*Parti Matbuat Komisyonu Raporu Neşredilirken*", **Vakit**, 6 Nisan 1944, s.1. ; Us, **Hatıra Notları**, s. 530.

²⁵¹Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın**, s.171-172.

²⁵² Mahmut Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017, s. 404.

²⁵³**TBMMZC**, 7. Dönem, 24. Cilt, 13 Haziran 1946, s. 261-288.

yine kabul edeceklerdir. Ayrıca kanundaki bazı ibarelerin çok genel anlamlar ifade ettiğini, örneğin“memleketin umumi siyasetine aykırı neşriyat”ifadesinin çok genel bir ifade olduğunu,bu ifadelerin yerine daha açık ve net ifadelerin olması gerektiğini mesela “iç ve dış emniyeti bozacak, millîrejimi zaafa uğratacak neşriyat”ifadesinin kullanılabileceğini belirtmektedir²⁵⁴.

Bir gazetede çıkan ve Matbuat Kanunu'nun tamamen kaldırılması gerektiği yönündeki yazıya tepki göstererek bunun hürriyet adına müfrit istekler olduğunu düşünen Us, yazdığı yazıda, *bilhassa harp tehlikesinin hâlâ başlarımız ucunda Demokles'in kılıcı gibi sallanıp durduğu bir devirde vatandaşların hürriyetine değil, sadece memlekette anarşiye hizmet olur*” demiştir²⁵⁵.

2.3. Dünyadaki Buhran Tufanı: 1929 Ekonomik Bunalımı ve Devletçilik

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de mevcut olan ekonomik kriz nedeniyle toplumda huzursuz bir ortam hâkimdi. İktidarın yaptığı ve yapmaya devam ettiği devrimler ve düzeltmeler de bu huzursuzluğu ortadan kaldıramadı. Başbakan İsmet Beyve hükümetinin devamlı olarak savunduğu ve uygulamaya çalıştığı “denk bütçe”, “uygulamada tasarruf”, “ihtiyaçlarda kanaatkârlık” kuralları toplumdaki bunalımın son bulmasında ve ekonominindüzelmesinde etkili olamadı²⁵⁶. İsmet Bey ise iddiasında direnmekte ve şöyle demektedir: *Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbana yani istihsaline (üretim) kifayet etmek endişesi: işte asıl büyük tedbir budur. Millet kendi istihsalinden fazla sarf etmeyecek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir*²⁵⁷.

Mehmet Asım’a göre ise sadece Türkiye değil bütün dünya sıkı tedbirler almak zorunda kalmış ve *Cihan buhranı, İngiltere başta olduğu halde bütün Avrupa devletlerini en sıkı himaye usullerini tatbik*²⁵⁸yönelmiştir.

Tüm dünyayı saran ekonomik kriznedeniyle tedbirler alınmasınarağmen, ülkedeki ekonomik sıkıntılarda bir hafifleme olmadı. Tüm bunların yanında Rusya’nın ticaretimizi

²⁵⁴Us, “Matbuat Kanununun 50. Maddesi”, **Vakit**, 15 Haziran 1945, s.1.

²⁵⁵Us, “Hürriyet Adına Müfrit İstekler”, **Vakit**, 20 Haziran 1945, s.1.

²⁵⁶Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**,s. 298-299.

²⁵⁷**TBMMZC**, 3. Dönem, 14. Cilt, 12 Aralık 1929, s. 33.

²⁵⁸ Mehmet Asım, “İktisadi, Mali Sahada Millî Müdafaa”, **Vakit**, 21 Teşrinisani (Kasım) 1931, s.1.

baltalamak için kendi mallarını Türk mallarından daha düşük fiyatlarla piyasaya sürmesi ekonomik sorunları iyice arttırdı. Hükümete göre ise krizden çıkabilmenin en etkili yolu topyekûn yapılacak fedakârlıktı²⁵⁹. 1 Kasım 1931'de Mecliste bir konuşma yapan Mustafa Kemal, ekonomik kriz nedeniyle milletin zor bir sınavdan geçtiğini fakat buna rağmen halkın kanaatkârlığı ve fedakârlığıyla övgüye layık bir mücadele verdiğini belirtti²⁶⁰. Birkaç gün daha devam eden görüşmeler sonunda hükümetin aldığı ve almayı planladığı bütün tedbirler kabul edildi. Neticede 1931 yılı, harcamaların kısıldığı ve yeni vergilerin konduğu bir yıl olarak geçti²⁶¹.

Vakit'teki köşesinde; *Avrupa'da ve Amerika'da milyonlarca insanı aç ve işsiz bırakan malî ve iktisadi buhranın bugünkü manzarası karşısında her memleket dehşet içerisinde kendi başının çaresini arıyor* diyen Mehmet Asım krizin büyüklüğünden bahsederek hükümetin krizi atlatmak için savunma vergisi aldığını, ithalâtı sınırlandırdığını, kaçakçılık ve vurgunculukla mücadele ettiğini ifade etmiştir²⁶².

Ekonomik kriz 1932 yılında da devam etti. Artan tarım ürünleri nedeniyle fiyatlar düşüncü üretim azaldı, işsizlik ve parasızlık başladı. Bu durum, ihracatı tarım ürünlerinden ibaret olan devletleribüsbütün sıkıntıya soktu. Uluslararası ticaret yok denecek kadar azalırken ülkeler krizin etkilerinden kurtulmak için çareler aramanın yanında en etkili kurtuluş yolu olarak da kendi kendine yetme prensibini gördü²⁶³.

Mehmet Asım kıyamet gününde nasıl kimse kimseyi tanımayacaksa bu krizde de herkesin kendi derdine düştüğünü ve herkesin kendi gemisini kurtarmaya çalıştığını belirttiği yazısında durumu mahşer manzarasına benzeter ve şöyle der: *Hani ya meşhur bir söz vardır. Kıyamet koptuğu zaman mahşer yerinde hiç kimse birbirini tanımayacak, herkes "nefsi! nefsi!" diye feryat ederek kendi derdine çare arayacak, derler. Cihan iktisadi buhranı içinde kendi başlarının derdine düşen muhtelif memleketlerin haline bakınca da hatıra bu mahşer manzarası geliyor. Çünkü her memleket buhran tufanı içinde yalnız kendi gemisini kurtarmaya çalışıyor....*²⁶⁴

²⁵⁹ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.35-36.

²⁶⁰ TBMMZC, 4. Dönem, 4. Cilt, 1 Kasım 1931, s. 3.

²⁶¹ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.36-37.

²⁶² Mehmet Asım, "Fevkalade Günlerdeyiz", **Vakit**, 23 Teşrinisani (Kasım) 1931, s.1.

²⁶³ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.45.

²⁶⁴ Mehmet Asım, "Siyaset Âleminde Kıyamet!", **Vakit**, 1 Kanunievvel (Aralık) 1931, s.1.

Hükümetin takip ettiği ekonomi politikasını öven Mehmet Asım, köşe yazısında alınan tedbirlerden şöyle bahsetmiştir: *Millî paranın değerini korumak, ekonomik dengeyi sağlamak, dışarıya borçlanmamaya dikkat etmek, ihracatı mümkün olduğu kadar artırmak hiç olmazsa azalmamasını sağlamak, Millî sanayinin gelişmesine yardım etmek*²⁶⁵.

Ekonomik kriz, Türk devlet adamlarında devletçilik düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyetlerin beş yıllık sanayi planını görüp beğenen ve kendilerinin de böyle bir plan yapabilmesi için yardım isteyen İsmet Bey'in bu teklifini kabul eden Ruslar, Profesör Pavlov başkanlığındaki bir kurulu Türkiye'ye göndererek Türk sanayisinin kurulması konusunu incelemeye almıştır. Sanayileşmenin devlet eliyle olması gerektiğini savunan İsmet Bey ve hükümeti, “kendine yeterlilik” ve “devletçilik” fikirlerinin yanı sıra “dışarıdan para ile mal almak” yerine “mal karşılığında mal almak” yani takas usulünü hayata geçirmeye çalışmıştır²⁶⁶.

Takas usulünü destekleyerek bunun ihracatı artıracaklarını düşünen Mehmet Asım konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: *Ihracatı arttırmak için hariçten memlekete bilhassa hükümet hesabına mal getirecek olanların buna mukabil diğer taraftan memlekette mal satın alıp çıkarmaları şart konulmuştur*²⁶⁷.

Takas usulünün yanı sıra eski usul tedbirlerin alınmasından vazgeçilmeyerek halktan fedakârlık isteyen kanunlar arka arkaya çıkarıldı. Devletçilik hedefine doğru yürüyen hükümet ise zaten doğmamış olan özel teşebbüsün iyice gerilemesine neden oldu. Hükümetin yaptığı bütün çalışmalar devletçilik istikametine doğru ilerleyince bir süre sonra devletçilik tek parti döneminin en belirgin özelliklerinden biri haline geldi. Devletçiliğin iyice kök salması ise devletin kendi eliyle işletmeciliğe başlamasıyla gerçekleşti²⁶⁸. Böylece devletçilik tek parti iktidarını besleyen ve ona yasal bir içerik kazandıran temel öge haline geldi. Devleti merkeze alan bu durum, ister istemez birey haklarının ikinci plana itilmesine neden oldu²⁶⁹.

Mustafa Kemal'e göre ise devletçilik, kişileri büsbütün ekonominin dışında tutan komünizm gibi bir sistem değildi. Kişilerin ekonomi hayatında aktif olmasıyla beraber, en

²⁶⁵ Mehmet Asım, “İktisadi Vaziyet”, **Vakit**, 11 Eylül 1932, s.1.

²⁶⁶ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.45-46; **TBMMZC**, 4. Dönem, 8. Cilt, 29 Mayıs 1932, s. 352.

²⁶⁷ Mehmet Asım, “Takas Usulü ve Vesika Ticareti”, **Vakit**, 16 Eylül 1932, s.1.

²⁶⁸ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 46-48.

²⁶⁹ Beriş, **Tek Parti Döneminde Devletçilik**, s. 15.

kısa sürede halkı refaha ulaştırmak ve milletin menfaatlerini ön plana çıkararak, özellikle ekonomik sahada devleti aktif hâle getirmektir²⁷⁰.

Hiçbir taklit rejim kabul etmeyen Mustafa Kemal, devletçiliği sadece ülke ekonomisinin içinde bulunduğu zor şartlardan doğan bir karma ekonomi sistemi olarak görmüştür. Hem İsmet Bey'in²⁷¹ hem de Mustafa Kemal'in düşüncelerine bakıldığında zaman zaman görülüyor ki, tek partili Cumhuriyet düzeninin temel taşlarından biri devletçilik olacaktır²⁷².

Devletçiliğin yavaş yavaş Bolşevikliğe doğru kaydığını iddia edenlere karşı Mehmet Asım, köşesinden şunları yazmıştır:....*Büyük Gazimiz Türkiye Cumhuriyetinde hiç bir vakit bir sınıf hâkimiyeti mevzuu bahis olamayacağını.... Türkiye camiası içinde memur,tüccar, san'atkâr, amele gibi muhtelif tabirlerle ifade edilen mesai erbabının menfaatleri itibari ile birbirlerinden ayırmak, bir kısmının menfaatlerini diğerlerine tercih etmek doğru değildir. Şüphe yoktur ki harp zamanında muzafferiyet için nasıl çalışmak icap ederse sulh zamanında da millî iktisadiyata memleket ve milletçe o suretle ehemmiyet vererek elbirliği ile çalışmak lâzımdır....*²⁷³. Mustafa Kemal'in ülkede hiçbir vakit bir sınıf hâkimiyetinin olamayacağını belirttiğini yazan Mehmet Asım'a göre, bütün iş kolları birbiriyle el ele vererek çalışmalı ve hiç biri diğerine tercih edilememelidir.

2.4. Tarihî Bir Kıymet ve Ehemmiyeti Olan Hadise: Milletler Cemiyetine Giriş

I. Dünya Savaşı sonrasında dünya barışını korumak, ülkeler arasında işbirliği yapmak ve Versailles Antlaşması ile meydana gelen barış ortamının devamını sağlamak amacıyla galip devletler tarafından kurulan Milletler Cemiyeti'ne (MC) savaşta mağlup olan devletler alınmamıştı. Türkiye de savaşta yenildiği için cemiyetin asıl üyeleri arasında yer almamaktaydı. Fakat kısa bir süre sonra I. Dünya Savaşı'nda yenilen devletler de teker teker cemiyete alınmaya başlayınca 1925 yılındacemiyetin üye sayısı 55'e ulaştı. Türkiye, MC'nin Musul meselesinde takındığı taraflı tutum nedeniyle cemiyete giriş için başvuru yapmadı. Ayrıca Türkiye'nin yakın müttefiki olan Sovyetler Birliği de cemiyete sıcak

²⁷⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.428.

²⁷¹ Başvekil İsmet, "*Fırkamızın Devletçilik Vasfı*", **Kadro**, Sayı 22, Teşrinievvel (Ekim) 1933, s.4-5.

²⁷² Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 49-50.

²⁷³ Mehmed Asım, "*Gazi Hazretlerinin İşaretleri*", **Vakit**, 14 Eylül 1932, s.1.

bakmamaktaydı²⁷⁴. Fakat 1930 yılından itibaren Türkiye'nin dış ilişkilerinde meydana gelen değişim sonucu Türkiye, MC ile de ilgilenmeye başladı. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Silahsızlanma Konferansının 13 Nisan 1932 günkü oturumunda Türkiye'nin MC ile işbirliğine hazır olduğunu ifade etti²⁷⁵.

Milletler Cemiyeti Genel Kurulu 6 Temmuz 1932 tarihinde yaptığı olağanüstü toplantıda İspanya'nın teklifi, Yunanistan'ın desteği ile Türkiye'nin MC'ye davet edilmesi ile ilgili kararı kabul etti²⁷⁶.

Türkiye'nin MC'ye daveti konusunda, başka hiçbir ülkeye gösterilmeyen samimi ilgi ve alakanın gösterildiğini, bu durum karşısında her Türk vatandaşının gurur duyması gerektiğini yazan Mehmet Asım, şunları söylemektedir...*Hepimiz biliyoruz ki Milletler Cemiyetine hariçten diğer bir memleketin iştiraki ilk defa vaki olmuyor. Türkiye'den evvel bu cemiyete sonradan iştirak eden başka milletler vardır. Fakat şimdiye kadar milletler Cemiyeti'nin resmî müzakeratı arasında Türkiye'nin daveti mevzu-u bahs olduğu sırada olduğu kadar samimî teveccüh ve muhabbet eseri gösterilmemiştir, denilebilir. Milletler cemiyetinin muhterem azası tarafından gösterilen bu yüksek teveccüh ve muhabbet karşısında her Türk iftihar edebilir...*²⁷⁷

Kararın Türkiye'ye bildirilmesi üzerine de Meclis, 9 Temmuz 1932²⁷⁸ tarihinde bu kararı kabul etti ve 18 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye MC'ye üye oldu²⁷⁹.

Türkiye'nin MC'ye katılması ile ilgili olarak köşesinde, *Haddi zatında bu hâdise tarihî bir kıymet ve ehemmiyeti haizdiriyen Mehmet Asım, Türkiye'nin artık uluslararası siyaset ve ekonomi konularında söz hakkına sahip olduğunu vurgulamıştır*²⁸⁰.

Türkiye'nin kendisinden uzaklaşarak Batılı devletlere yaklaşmasından endişe eden Sovyetler Birliği Türkiye'nin MC'ye katılmasından pek de memnun olmadı. Fakat bu

²⁷⁴Şayan Ulsan, “Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-İ Akvam) Girişi, Öncesi ve Sonrası”, **ÇTTAD**, VII /16-17, (2008/Bahar-Güz), s.. 238-239.

²⁷⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Timaş Yay., İstanbul 2016, s.302.

²⁷⁶Ulsan, “Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-İ Akvam) Girişi, s.246.

²⁷⁷ Mehmet Asım, “Türkiye Milletler Cemiyetinde”, **Vakit**, 11 Temmuz 1932, s.1.

²⁷⁸**TBMMZC**, 4. Dönem, Cilt, 09 Temmuz 1932, s. 537-543.

²⁷⁹Ulsan, “Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-İ Akvam) Girişi, s.246.

²⁸⁰ Mehmet Asım, “Türkiye Milletler Cemiyetinde”, **Vakit**, 11 Temmuz 1932, s.1.

endişe uzun sürmedi. Nazi Almanya'sının ortaya çıkması ve Japonya'nın Mançurya'ya saldırması üzerine Sovyetler Birliği de 1934'de MC'ye üye oldu²⁸¹.

Türkiye'nin MC'ye girmesinin Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri bozmayacağını Türk-Sovyet dostluğunun, amacı barışı korumak olan bu cemiyete, daha fazla kuvvet kazandıracağı fikrinde olan Mehmet Asım, *Türkiye, Milletler Cemiyetinin davetini kabul ederken keyfiyeti resmen Moskova hükümetine de bildirmiştir. Bununla beraber bu vaziyet milletler cemiyetinde hiç bir memleket murahhası tarafından şüphe ile telâkki olunmamıştır. Türkiye ile Rusya arasında mevcut olan samimî dostluk ve rabita milletler cemiyetinin hedefi olan sulh davasına muhalif olmak şöyle dursun, bilâkis fazla bir kuvvet teşkil edeceği takdir olunmuştur...*²⁸² demektedir.

Milletler Cemiyetine girdikten sonra cemiyete her zaman bağlı kalan Türkiye dünya barışının korunması için de desteklerini esirgememiştir²⁸³.

2.5. Boş Kafalı Cahillerin Çıkardığı Mesele: Bursa Olayı

Mustafa Kemal'in dil ile ilgili çalışmaları Cumhuriyetin ilk yıllarında başladı. Meclis, halkın dinî konuları daha doğru anlaması için dinî eserlerin Türkçe'ye çevrilmesine yönelik adımlar attı. Bu amaçla Kur'an-ı Kerim'in ve Sahih-i Buhari'nin Türkçe'ye çevrilmesi için karar alındı²⁸⁴. Bu konu için Diyanet İşleri bütçesine ayrıca bir ödenek konuldu²⁸⁵.

Bu sıralarda İstanbul'daki Göztepe Camii'nde meydana gelen bir hadise büyük tepki çekti. Göztepe Camii imamı Cemaleddin Efendi, 19 Mart 1926 tarihine denk gelen o yılın Ramazan ayının ilk Cuma gününde, Cuma hutbesini tüm ayet ve dualarıyla Türkçe okudu. Ardından Cuma namazını da Türkçe olarak kıldıran Cemaleddin Efendi, selamı bile Türkçe verdi. Böylece ilk kez namaz tamamıyla Türkçe kılınmış oldu²⁸⁶. Fakat halktan

²⁸¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.302.

²⁸² Mehmet Asım, "*Türkiye Milletler Cemiyetinde*", **Vakit**, 11 Temmuz 1932, s.1.

²⁸³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.302.

²⁸⁴ Ali Dikici, "*İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler*", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.10, 2010, s.80.

²⁸⁵ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C.V., Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.1930.

²⁸⁶ Hidayet Aydar, "*Ezanın Tarihi ve Başka Dillerde Okunması Meselesi*", **Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, Haziran 2016, s. 25-26.

gelen yoğun tepkiler üzerine Cemaleddin Efendi, Diyanet İşlerince görevden alındı ve Maarif Vekâletince İmam-Hatip Mektebi öğretmenliğine atandı²⁸⁷.

Mehmet Asım, namazın Türkçe kılınması konusunda herkesin kendi hür vicdanına göre hareket etmesi gerektiğini, ibadetlerin Kur'an tercümesiyle yapılabileceğini, böyle yapanların dinden çıkmış gibi telakki edilmemesi gerektiğini, Türkçe namaz kılanların aşağılanıp hor görülmesinin din ve vicdan hürriyetiyle bağdaşmayacağını düşünmektedir. Mehmet Asım'a göre, *namazlarını kıraatin aslı ile yahut tercümesi ile kılmak meselesinde herkesi kendi fikir ve ihtiyatında serbest bırakmak kanuni bir vazifedir*²⁸⁸.

23 Aralık 1931 tarihli kararname ile Arap harfleri ile öğrenim yapmak için gizli ya da açık ders okutma yerleri açmayı yasaklayan yönetmeliğin uygulamaya konması ile Mustafa Kemal'in din konusundaki çalışmaları yoğunlaşmaya başladı. Amaç Kur'an'ın Türkçe 'ye çevrilerek okunması ve Kur'an'daki dini hükümlerin herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilmesini sağlamaktı. Mustafa Kemal, bu amaç doğrultusunda ünlü hafızları sık sık yanına çağırarak Türkçe Kur'an okuma denemeleri yaptırmıştı²⁸⁹.

Ezanın Türkçe okunmasına yönelik çalışmalar ise 1931-1932'li yıllarda bizzat Mustafa Kemal'in gözetiminde uygulanmaya başlandı. İbadetlerin anadilde olmasından yana olan Mustafa Kemal, kişinin Allah'a kendi lisanıyla değil de Arapça ile ibadet etmesinin anlamsız olduğunu düşünmekteydi. Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği konular şunlardı: Tekbir, ezan, kamet ve salânın Türkçeleştirilmesi, hutbenin Türkçeleştirilmesi ve namazın Türkçe Kur'an'la kıldırılması²⁹⁰.

18 Temmuz 1932 tarihinde Diyanet İşleri, yayınladığı bir genelgeyle Arapça ezan ve kamet okunmasını yasakladı. Mustafa Kemal'e atfen yayınlanan bu genelgeyle, Türkiye'deki tüm camilerde ezan Türkçe okunmaya başlandı. Bunun yanında Arapça ezan okumakta ısrar edenler hakkında soruşturma açıldı²⁹¹.

İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi basit bir mesele olmadı ve halkın büyük bir kısmı buna tepki gösterdi. Küçük tepkilerin yanında zaman zaman ayaklanmalar çıktı ve Mustafa

²⁸⁷Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi", s.80.

²⁸⁸ Mehmed Asım, "Namazda Türkçe", **Vakit**, 7 Nisan 1926, s.1.

²⁸⁹ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 97-98.

²⁹⁰ Aydar, "Ezanın Tarihi Ve Başka Dillerde Okunması Meselesi", s. 27; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C.V, s. 1916.

²⁹¹ Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi", s. 84.

Kemal olaya bizzat el koymak zorunda kaldı. Bu tepkilerin en önemlilerinden biri 1 Şubat 1933'te Bursa'da Türkçe ezan okunmasına karşı çıkılması ile meydana geldi²⁹².

Olay çıktığı sırada Bilecik'te bulunan Mustafa Kemal, Bursa'ya geldi ve kendisinin hazırladığı bir bildiriye millete sundu. Bildiride olay hakkında bilgi verilmekte ve sonuç olarak şöyle denmekteydi:*Olaya dikkatimizi özellikle çevirmemizin sebebi, dinin, siyaset ve herhangi bir kışkırtma sebebi yapılmasına asla hoşgörüyüyle bakılmayacağıının bilinmesidir. Konunun aslı esasında din değil dildir. Kesin olarak bilinmelidir ki Türk milletinin millî dili ve millî benliği, bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır*²⁹³. Mustafa Kemal olaya dini bir mesele olarak bakmamakta, dinin kışkırtma sebebi olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır.

Mehmet Asım hatıralarında bu konuyla ilgili olarak şunları nakletmektedir:*Bursa'nın temiz ve saf muhiti yine uygunsuz bir hadise ile bulandırıldı. Bir takım boş kafalı cahiller Ulu camide Türkçe ezan okunması ve kamet getirilmesi yüzünden ortaya bir mesele çıkardı. Gürültülü bir şekilde hükümete karşı yürüyüş yapılmıştır. Mehmet Asım'a göre Türk vatanında Müslümanları Türkçe olarak namaza çağırmaktan ve Türkçe olarak namaz kılmaktan daha makul bir şey olamaz. Müslümanlık akıl ve mantık üzerine kurulmuştur bu nedenle de en mantıklı olan şey Arapça ile ezan ve ibadetin terk edilmesidir. Böyle giderse Türk dili yabancı istilalardan kurtulamaz. Bu nedenle Gazi'nin açtığı bu yolda gidilmeli ve Türk dili hayatın her alanına kayıtsız şartsız hâkim olmalıdır*²⁹⁴.

İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi bağlamında 1932 yılında başlayan Türkçe ezan uygulaması, 1950 yılında Demokrat Parti'nin iş başına geçmesine kadar devam etti²⁹⁵.

2.6. Gençlik Hareketleri

2.6.1. Vagon-Li Olayı

1930'lu yıllar siyasi hayatta suların durulduğu ve kültür alanında bir takım yeniliklerin yapılmaya çalışıldığı bir dönem oldu. Bu dönemde yapılan en önemli girişim

²⁹²Aydar, "Ezanın Tarihi ve Başka Dillerde Okunması Meselesi", s.30-31; Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi", s.84-88.

²⁹³ Cemal Kutay, **Türkçe İbadet**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 147.

²⁹⁴ Us, **Hatıra Notları**, s.68.

²⁹⁵Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi", s.97.

Türk dili ile ilgili yapılan çalışmalardır. Millîbir kimlik oluşturulabilmesi için Türkçenin çok önemli bir unsur olduğundan hareketle 30'lu yılların başından itibaren dil alanında bir takım düzenlemeler yapıldı. Türkçenin sadeleştirilerek bir bilim dili haline getirilmesi amaçlandı. Bu nedenle 12 Temmuz 1932'de Türk Dilini Tetkik Cemiyeti kuruldu. 26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında da Birinci Dil Kurultayı toplandı²⁹⁶.

Atatürk,*Ulusallığın çok belirgin niteliklerinden birisi dildir. Türk ulusundanım diyen, her şeyden önce ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan, Türk kültürüne, topluluğuna, bağlılığına iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz*²⁹⁷ diyerek, Türküm diyen her ferdin Türkçe konuşması gerektiğini vurgulamıştır.

1933 yılı ise gençlik hareketlerinin yoğunlaştığı ve MillîTürk Talebe Birliği'nin²⁹⁸ (MTTB) bu gençlik hareketlerinin liderliğini yaptığı bir yıl olmuştur. MTTB, Hükümet tarafından belirlenen "Vatandaş Türkçe Konuş" , "Yerli Malı Kullanalım" gibi kampanyalarla Türk diline sahip çıkılması konusunda aktif rol almıştır²⁹⁹.

Vagon-li Olayı 1933 yılının ilk önemli gençlik hareketidir³⁰⁰. 23 Şubat 1933 günü Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi Vagon-Li (Wagon-Lit)'nin Beyoğlu Şubesi Müdürü Dr. Gaetan Jannoui'ni, şubede görevli Naci Bey bir müşteri ile Türkçe konuştuğu sırada Fransızca olarak "bu memur, böyle nece anırıp duruyor, Türkçe mi?" diye diğer memurlara sormuş ve Türkçeye hakaret ederek Naci Bey'i görevinden uzaklaştırmıştır. Bu durum Türk basınının ve üniversite gençliğinin sert tepki göstermesine neden olmuştur³⁰¹.

²⁹⁶ Hakan Uzun, "Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt.6, Sayı 3, Eylül 2009, s.58-59; **Vakit**, 27 Eylül 1932, s.1.

²⁹⁷ Şerafettin Yamaner, **Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim, Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 1998, s.248.

²⁹⁸ Türkiye Tarihinin en eski öğrenci kuruluşu olan MTTB, Darülfünun öğrencileri tarafından 4 Aralık 1916 tarihinde kurulmuştur. 27 Nisan 1927'de tüzel kişilik kazanan MTTB, tek parti dönemi boyunca siyasal iktidarla uyumlu bir çizgi izlemiştir. Yeni rejimin değerlerini paylaşmış, Atatürk ilke ve inkılaplarının savunucusu olmuştur. MTTB, Mart 1933'de düzenlenen kongrede amblem olarak bozkurt simgesini kabul etmiştir. 21 Kasım 1936'da, Hatay'da yaşayan Türklere yapılan zulümleri protesto eden ve Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını savunan MTTB, izinsiz bir miting düzenlemiş "izinsiz gösteri yapılması ve söz konusu öğrenci teşekkülünün siyasî bir amaç doğrultusunda harekete geçirilmesi" gerekçesiyle de 22 Aralık 1936'da feshedilmiştir. Emine Öztürk, "Millî Türk Talebe Birliğinde Değişen Milliyetçilik Anlayışı ve Anti-Komünizm (1965- 1971)" ,**Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.25, 2016/3, s. 105. ss.103-126.

²⁹⁹ Uzun, "Vagon-Li ve Razgrad Olayları", s.58.

³⁰⁰ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.101.

³⁰¹ Şaduman Halıcı, "Vagon-Li Olayı: Türkçeye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.11, s.64.

Şirket müdürüne hak ettiği cevabı verme kararı alançoğunluğu üniversite öğrencisi olan milliyetçi gençlik, Yataklı Vagonlar Şirketi'nin bulunduğu binanın önüne gelmeyebaşlayınca halktan da katılımcılar olmuş ve büyük bir kalabalık toplanmıştır. Şirket müdürü kalabalığı görünce çalışmayı sonlandırarak, memurları şirketten göndermiş ve büronun bütün kepenklerini de kapattırmıştır. “Bu memlekette sadece Türkçe vardır” şeklinde sloganlar atıp şirketi protesto eden gençler, ellerine geçirdikleri her şeyi büroya atmaya başlayınca büronun kepenkleri ve camları kırılmıştır. Hızını alamayarak şirketin Karaköy'deki şubesinin de camlarını kıran gençler, başka herhangi bir olay çıkarmadandağılmıştır³⁰².

İstanbul'da yapılan gösterilerden başka, ülkenin farklı yerlerinde de gençlere destek yürüyüşleri yapılmıştır. Olaylar protesto gösterileriyle sınırlı kalmamış, öğrenci ve yöneticiler üzerinde farklı etkilere de yol açmıştır. Öğrenciler dil sorunu ile daha çok ilgilenmeye karar vermiş ve yabancı isimli şirketlere mektuplar göndererek şirketlerine Türkçe isim koymaları konusunda ricada bulunmuşlardır³⁰³.

Vagon-Li olayı ile ilgili olarak köşesinden, *Türk dili Türk milletinin mukaddesatındandır. Türkiye topraklarında Türkçe konuşan ecnebi bir şirket memurunun âmiri tarafından cezalandırılması, böyle bir ceza mevzuu bahis olmasa bile manevî bir tazyik altına alınması Türk milletinin mukaddesatına hakaretten başka bir şey değildir...* diyen Mehmet Asım, böyle bir cezanın Türk milletinin kutsal saydığı değerlere hakaret manasına geleceğini belirtmektedir. Türk dilinin yasaklanmasını ve şirket yöneticilerinin bu konuda herhangi bir açıklama yapmamasını da eleştirmiştir. Olayın asıl can alıcı noktasının Dr. Gaetan'ın, Türkçe öğrenmek için çaba göstermediği halde çalışanları Fransızca konuşmaya zorlaması olduğunu vurgulamaktadır. Yazısının devamında Dr. Gaetan'ın açıklamaları için, *Türk efkârı umumiyesini tatmin edecek mahiyette değildi* diyerek, Vagon- Li gibi uluslararası bir şirketin, merkez ve şubeleri ile olan iletişimini Fransızca yapabileceğini, fakat Fransızca'yı bütün çalışanları için tek konuşma aracı yapacak kadar ileri gidemeyeceğini vurgulamıştır³⁰⁴.

Yaşananlar üzerine Dr. Gaetan görevinden alındı. Uluslararası bir özellik taşıyan Vagon-Li şirketinde meydana gelen bu olay, halkın dil konusundaki duyarlılığını arttırdı.

³⁰² Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet*, s.101-102.

³⁰³ Uzun, “*Vagon-Li ve Razgrad Olayları*”, s.63-64.

³⁰⁴ Mehmet Asım, “*Yataklı Vagon Hadisesi*”, *Vakit*, 27 Şubat 1933, s.1.

Çünkü olay tam da dilde Türkçeleştirme ve sadeleştirme çalışmalarının yoğunlaştığı, ibadet dilinin Türkçeleştirildiği bir zamanda meydana gelmişti. Dilde yapılan bu değişim hareketlerine karşı çıkanlara, gençlik ve hükümet büyük tepki göstermekteydi. Bu nedenle Vagon-Li olayı gençliğin devrimleri ne pahasına olursa olsun her zaman koruyacağını göstermesi bakımından önemlidir³⁰⁵.

2.6.2. Razgrad Olayı

16 Nisan 1933 gecesi Bulgaristan'ın Rusçuk vilayetine bağlı Razgrad kasabasında bulunan bir Türk mezarlığının çoğunluğu öğrencilerden oluşan elleri baltalı iki yüz kişilik bir Bulgar topluluğu tarafından tahrip edildiği şeklindeki bir haber, Türk gençliğinin millîduygularının kabardığı bu dönemde yayılmaya başladı. Olay Bulgaristan'daki azınlıklara karşı gelmesiyle tanınan Rodna Zaştita (Müdafa-i Vatan) gibi ırkçı derneklerin kışkırtmasıyla meydana gelmişti. Mezarlık bekçisinin kulübesini yakan saldırganlar daha sonra mezarlığın kapısı ile parmaklıklarını ve bazı mezar taşlarını kırıp mezarları açarak ölülerin kemiklerini etrafa saçmışlardı. Olaydan büyük bir üzüntü duyan bölgedeki Türk halkı ise, gerekli makamlara yazılar göndererek tepkilerini dile getirmiş fakat Bulgar makamları Türklerin bu olaya gösterdiği tepkiye pek de kulak asmamıştır³⁰⁶.

Olanları inkâr etmeyen Bulgar makamları olayın, belediyenin Türk mezarlığının bulunduğu bu alanı park haline dönüştürmek için istimlak etmesinden kaynaklandığını belirten bir açıklama yapmıştır. Bulgar makamlarına göre Türk halkı bu istimlak kararını hoş karşılamamış, yıllardır kullanmadıkları bu mezarlığa yeniden cenaze defnetmeye başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Bulgar gençler de istimlak kararını uygulamayan belediyeyi protesto etmek için böyle bir hadiseye kalkışmıştır. Bulgar makamları ceset ve kemiklerin mezarlardan çıkarılmadığını sadece birkaç mezar taşının kırıldığı yönünde bir açıklama yapmıştır³⁰⁷.

Mehmet Asım, Razgrad hadisesinde kanunsuz hareketler yapıldığını, mezarlığı kaldırmak mecburiyeti varsa bunun kanunlar çerçevesinde yapılması gerektiğini belirttiği yazısında şu değerlendirmeleri yapmıştır: *Razgirat belediye bahçesini genişletmek, bunun için orada Türk mezarlığını kaldırmak idarî bir zaruret idiyse bunun için Bulgar*

³⁰⁵ Halıcı, "Vagon Li Olayı", s. 73-74.

³⁰⁶ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.103-104; Uzun, "Vagon-Li ve Razgrad Olayları", s. 67.

³⁰⁷ Uzun, "Vagon-Li ve Razgrad Olayları", s. 67.

*kanunlarının gösterdiği yollar vardı. Türk mezarlığına tecavüz edenlerin bu yolları bilmemeleri mümkün değildir. Diğer taraftan Sıhhiye komisyonu tarafından bu yolda verilmiş olan kararın tatbikinde gecikilmişse bunu protesto etmek için de mutlaka Türk mezarlığına malûm şekilde tecavüz etmek lazım gelmezdi.*³⁰⁸.

Haberin duyulması üzerine Türk gençliği olaya büyük bir tepki gösterdi. MTTB, Yönetim Kurulunu toplantıya çağırınca, resmi makamlar gençliğin olaya müdahil olacağını anladı ve önleyici tedbirler almaya başladı. Hükümet, olayla ilgilendiği, gençlerin herhangi bir harekette bulunmaması gerektiği yönünde açıklamalar yaptı. Fakat 20 Nisan 1933 günü liseli öğrencilerin de katılması ile büyük bir kalabalık oluşturan Türk gençleri İstanbul'daki Bulgar Konsolosluğu önünde toplanmaya başladı. Güvenlik güçleri olaya müdahâle ederek gençleri dağıttı. Fakat bazı göstericiler ara sokaklardan kaçarak Bulgar Mezarlığı'na gitti. Gençler Bulgarlar gibi saygısız hareketler yapmayarak; "Bulgarlar bizden insanlık ve uygarlık dersi almalıdırlar. Biz ölümlere kötülük etmeyiz, saygı duyarız" dedikten sonra mezarlığa bir çelenk bırakıp Taksim'e doğru yürüyüşe geçti. Güvenlik güçleriyle yaşanan arbededen sonra aralarında MTTB başkanının da olduğu öğrenci 80 kişi tutuklandı. Bir süre sonra olaylar yatıştı ve gençler dağıldı³⁰⁹.

Mehmet Asım, bu olay ile Türk-Bulgar dostluğunun bir sarsıntı geçirdiğini fakat hadisenin daha fazla büyümemesinde Türk hükümeti ve Türk halkının soğukkanlı davranmasının büyük etkisi olduğunu, Bulgar mezarlığına gidip çelenk bırakan gençlerin "bu hareketleriyle Razgrad mücrimlerine karşı ölümlere hürmet dersi vermek" istediğini düşünmekte ve bu hareketi çok insani ve çok asil bir hareket olarak yorumlamaktadır. Ayrıca Türk-Bulgar dostluğundan rahatsız olan bir takım yabancı unsurların olayı provoke ettiğinden şüphelenmektedir³¹⁰.

İki savaş arası dönemde meydana gelen bu olayda her iki devlet de soğukkanlı davranmaya çalışmıştır. Amaç, iki ülke ilişkilerine zarar vermeden sorunun diplomatik yollarla çözülmesini sağlamaktır³¹¹.

³⁰⁸ Mehmet Asım, "Razgrad Hadisesinin Tahlili", **Vakit**, 24 Nisan 1933, s.1.

³⁰⁹ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 104.

³¹⁰ Mehmet Asım, "Razgrad Hadisesinin Tahlili", **Vakit**, 24 Nisan 1933, s.1.

³¹¹ Uzun, "Vagon-Li ve Razgrad Olayları", s. 79.

2.7.Balkan Paktı

1929 Dünya Ekonomik bunalımı tüm dünya ülkelerini olduğu gibi Balkan ülkelerini de zora sokmuştu.Bu durum Balkan devletlerini kendi aralarında iş birliği yapmaya sevk etti. 1930'lu yılların ortalarında neredeyse bütün Balkan devletleriyle ilişkileri düzelen Türkiye, Balkanlar'da işbirliği fikrini ilk ortaya atan ülke oldu³¹².

1930-1933 yılları arasında Balkanlar'da işbirliği sağlamak amacıyla Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk arasında dört defa Balkan Konferansı toplandı. Bu konferanslar Balkan Paktı'nın temelini oluşturdu ve Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasındaki Balkan Paktı, 9 Şubat 1934 günü Atina'da imzalandı³¹³.

Vakit'teki köşesinden bu yeni anlaşmanın Balkan ülkelerine huzur getireceğini yazan Mehmet Asım, *Balkan misakının ilk müteşebbisi Türkiye Cumhuriyetidir* diyerek Türkiye'nin bu uğurda sonuna kadar mücadele ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Atina'da imzalanan Paktın sadece Türkiye için değil bütün dost memleketler için gurur duyulacak bir mahiyette olduğunu düşünmekte ve Balkan ittifakının fikir babası olarak gördüğü Gazi'yi ve İsmet Bey hükümetini bu siyasi başarılarından dolayı tebrik etmektedir³¹⁴.

Paktın amacı Balkanlar'daki mevcut toprak düzenini devam ettirmenin yanı sıra Paktı imzalayan devletler arasında siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda işbirliği yapmaktır. Ayrıca Pakta katılan devletler sınırlarını birbirlerine karşı güvence altına almayı ve herhangi bir Balkan devleti başka bir ülkeye saldırırsakendi aralarında yardımlaşmayı taahhüt etmekteydi. Paktı imzalayan dört devletten birine Balkanlı olmayan bir ülke saldırır ve bir Balkan devleti bu saldırgan ülkenin yanında yer alırsa Paktın hükümleri bu Balkan ülkesine karşı uygulanabilecekti³¹⁵.Mehmet Asım da, anılarında Balkan Paktı ile

³¹² Barış Ertem, "Atatürk'ün Balkan Politikası Ve Atatürk Dönemi'nde Türkiye-Balkan Devletleri İlişkileri", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 21, Temmuz -Ağustos-Eylül, 2010, s. 14-15.

³¹³ Ertem, "Atatürk'ün Balkan Politikası", s. 15-16.

³¹⁴ Mehmet Asım, "Balkan Misakı Büyük Bir Siyasal Muvaffakiyettir", **Vakit**, 13 Şubat 1934, s.1.

³¹⁵Esra S. Değerli, "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, S. 2,s.127; **Hakimiyet-i Milliye**, 3 İkinciteşrin (Kasım) 1934, s.1.

ilgili olarak Balkan devletlerinin herhangi bir saldırı karşısında ortak harekete geçerek saldırılara karşı birlikte mücadele edeceklerini belirtmektedir³¹⁶.

Paktta yer almayan Balkan ülkeleri de vardı. Mesela 1926'dan beri hem askeri hem de ekonomik açıdan İtalya'nın etkisi altında olan Arnavutluk pakta katılmamıştı. Bulgaristan ise Balkanlardaki mevcut durumu korumak istemediğinden dolayı pakta girmemişti. Çünkü Bulgaristan'ın Batı Trakya'da talepleri vardı ve statükonun korunması, çıkarlarına ters düşmekteydi³¹⁷.

Mehmet Asım, Bulgaristan'ın Pakta katılmamış olmasının üzüntü verici olduğunu fakat bu durumun Paktın önemini asla kaybettirmeyeceğini³¹⁸, Balkan Paktının imzasıyla menfaatleri zedelenecek bir tek ülke bile olmadığını, Pakta en çok karşı çıkan ülke olan Bulgaristan'ın bile ilerleyen zamanlarda Pakta katılacağını düşünmektedir³¹⁹.

Başka bir yazısında ise Balkan Paktının Balkanlardaki barış ortamını korumak gayesiyle doğduğunu ve dört Balkan devletinin ortak menfaatlerini muhafaza ettiğini belirten Mehmet Asım, bu Pakt ile *asırların tozları altında silinmiş ve unutulmuş olan bir takım bağlılıkların yeniden canlandığını* söylemektedir. Ayrıca dört Balkan devletinin bir araya gelerek yeni ve güçlü bir siyasi varlık oluşturduğunu da ifade etmektedir³²⁰.

Türkiye'nin uluslararası alandaki saygınlığını artıran Pakt, II. Dünya savaşı öncesinde yayılcı politika izleyen ülkelere karşı, üye ülkeler arasında iş birliği oluşturulmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan birçok sorunun çözümünde Balkan devletleriyle ortak hareket eden Türkiye, özellikle İtalya ve Almanya'nın yayılcı tutumlarından dolayı kendi güvenliği için yeni girişimlerde bulunmak zorunda kalmıştır³²¹.

2.8. Soyadı Kanunu

1934 yılında kabul edilen soyadı yasası ile bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının öz adları yanında soyadı kullanmaları zorunluluğu getirildi. Osmanlı döneminde soyadı kullanma zorunluluğu olmamakla beraber bazı ailelerin kullandığı etnik

³¹⁶ Us, **Hatıra Notları**, s. 69.

³¹⁷ Ertem, "*Atatürk'ün Balkan Politikası...*", s.16-17.

³¹⁸ Mehmet Asım, "*Balkan Misakı Büyük Bir Siyasal Muvaffakiyettir*", **Vakit**, 13 Şubat 1934, s.1.

³¹⁹ Mehmet Asım, "*İmzadan Sonra*", **Vakit**, 12 Şubat 1934, s.1.

³²⁰ Us, "*Balkan Basın Birliği*", **Kurun**, 16 Haziran 1936, s.1.

³²¹ Ertem, "*Atatürk'ün Balkan Politikası...*", s.21.

kökene bağlı isimler vardı.Soyadı yasası ileHalkçılık ilkesi doğrultusunda sınıf farklılıklarının ad olarak kullanılması yasaklandı³²².

Muğla Mebusu Nuri Bey tarafından verilen kanun teklifi 16 Haziran 1934 günü Mecliste görüşülmeye başlanmıştır³²³. 21 Haziranda,*Her Türk öz adından başka soy adı da taşımaya mecburdur. Şöyleyişte, yazışta, imzada öz ad öne, soy adı sonda kullanılır. Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimler ile umumî edeplere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soy adları kullanılamaz* şeklinde hükümleri içine alan 2525 sayılı Soyadı Kanunu kabul edilmiştir³²⁴.

Mehmet Asım Soyadı Kanunu ile ilgili olarak Kurun'daki köşesinden şöyle yazmıştır:*Soyadı almanın amacı her adamın, her kadının kim olduğunu, soyunu sopunu bununla anlamak ve anlatmaktır. Bu işin sebebi böyle olunca her kişinin soyadı başkalarınınkine benzememelidir*³²⁵. Soyadı kanununun amacını açıklayan Mehmet Asım, kişilerin daha rahat tanınması için farklı farklı soyadları almaları gerektiğini belirtmiştir.

MehmetAsım'a da Mustafa Kemaltarafından "Us" soyadı verilmiştir.Hatıralarında bu konuda,*Us Ailesi soyadları ulu Atatürk'ün acun (cihan) değerinde bir armağanı olduğunu unutmaz* demektedir³²⁶.Bu arada Vakit Gazetesi'nin ismi de değişmiş ve21 Kasım 1934 tarihli Vakit Gazetesi'nde gazetenin adının değiştirileceği okuyucularına duyurulmuştur.Gazetede Vakit'in sahibi ve başyazarı Asım Bey'in gazetenin adını değiştirmeye karar verdiği, bundan sonra öz Türkçe Vakit manasına gelen "Kurun"³²⁷ adının kullanılacağı, Asım Bey'in de "Us" soyadını alarak bundan böyle yazılarında "Asım Us" imzasını kullanacağı belirtilmiştir³²⁸.

22 Kasım 1934 tarihinden itibaren Vakit Gazetesi, "Kurun" adı ile yayınlanmaya başladı. Mehmet Asım, ilk kez bu nüshada "Asım Us" imzasını kullanarak "Büyük Önderimizin Gazetemize Verdiği Onur" başlıklı yazıda şunları kaleme aldı:*Bunca yüksek*

³²²Bahir Mazhar Erüreten, **Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Mart 1999, s.108-109.

³²³**TBMMZC**, 4. Dönem, 23. Cilt, 16 Haziran 1934, s.191-202.

³²⁴**TBMMZC**, 4. Dönem, 23. Cilt, 21 Haziran 1934, s. 245.

³²⁵ Us, "*Soyadı Çekişmeleri*", **Kurun**, 5 Birincikanun (Aralık) 1934.

³²⁶ Us, **Hatıra Notları**, s. 72.

³²⁷Asır, devir, zaman anlamlarına gelmektedir. Bu konuyla ilgili olarak gazetede yapılan açıklamada; *Şu halde güneşin belli bir hareket anını bildirdiğinden ziyade daha çok devir, asır manaları yerinde VAKİT' in tam karşılığıdır* denmektedir. **Kurun**, 22 İkinciteşrin 1934, s.1.

³²⁸**Vakit**, 21 Kasım 1934, s.1.

onuru Türk gündelik gazetecileri içinde benden önce alan yoktur, sanırım; onun için benim olan (Vakit) in adı bugünden böyle 'Kurun' olmuştur. Ben de bu yeni adlı gazetenin, 'Kurun'un iyisi(sahip) olmakla sonsuz kıvanç duyduğumu Türk ulusuna bildiririm. Bu güne kadar Vakit adlı eski gazetenin yeni onurlu 'Kurun' adını başlık olarak koyarken yüksek Türk yurttaşlarının benim ne denli mutlu duygular içinde bulunduğumu kolaylıkla anlayacaklarını umarım...Eski 'Vakit'adının gazetecilik tarihine gömülerek yeni 'Kurun'un ortaya çıkmasını okurlarımıza bildirmekleसेvinç duyuyorum. Dilimizin özüne kavuşması için açılmış olan yolun dönmez yolcusuyum³²⁹demektedir. Türkçenin yabancı kelimelerden arındırılması yolunda atılan adımlar gereği, ilk olarak kendi gazetesinin isminin değiştirilmesinden büyük onur duyduğunu belirten Asım Us, Türkçenin sadeleştirilmesi için elinden geleni yapacağını da ifade etmiştir.

Yine aynı nüshada ailenin memnuniyeti yansır;*Dün Vakit' in, Kurun adını aldığı yazarken Asım Bey'in de Us sözünü soyadı yaptığı bildirilmişti. Bay Asım Us, üç erkek kardeşin en büyüğüdür. Kendisinin Ankara'da Us gibi güzel bir soyadı aldığı öğrenen öteki iki kardeşi, Giresun mebusu Hakkı Tarık Beyle,Haber Gazetesi sahibi Hasan Rasim Bey de kan ve can kardeşliklerini bu adın çevresinde toplamışlardır. Anneleri Sıdika Hanım da oğullarını Us'lu görmekten duyduğu kıvanç ile soyadı kütüğüne gene bu adı yazdıracaktır....*³³⁰

24 Kasım 1934'te İsmet Bey ve yirmi iki arkadaşı "Kemal, özadlı Cumhurbaşkanımıza Atatürk soyadı verilmesi..." konusunda Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir. Bu konuda Mecliste tek konuşmacı olarak söz alan İsmet Bey şöyle demiştir: *Düşündük ki; soy adı kanunu tatbik olunurken Büyük Önderin taşıyacağı adı tayin etmek Büyük Meclisin borcu ve hakkıdır. Kanunda biz (Atatürk) adını teklif ediyoruz. İnaniyoruz ki; ulusun en değerli varlığı olan Cumhur Reisimizin adını söylerken derin saygı ve sevgi duygularımızı birlikte sezdirmiş olacağız. İnaniyoruz ki (Atatürk) adı ile Büyük Türk ulusu en büyük oğluna en büyük, en saygılı hitabını yapmış olacaktır.Oybirliği ile kabul edilen kanun sonunda Mustafa Kemal'in öz adının Kemal, soyadının Atatürk olması kararlaştırılmıştır*³³¹.

³²⁹ Us, "Büyük Önderimizin Gazetemize Verdiği Onur", **Kurun**, 22 İkinciteşrin (Kasım)1934, s.1.

³³⁰ **Kurun**,22 İkinciteşrin (Kasım) 1934.

³³¹ **TBMMZC**, 4.Dönem, 25. Cilt, 24 Kasım 1934, s. 34-35.

Us, Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadının verilmesi ile ilgili olarak yazdığı yazısında Mustafa Kemal'in kendi adı haricinde "Gazi" ve "Atatürk" isimlerinin de olduğunu belirtmektedir. Bu üç isminde kendine özgü evrensel bir değeri olduğunu söyleyen Us, M. Kemal'in Çanakkale ve Kurtuluş savaşında gösterdiği kahramanlıklardan bahsederek, "Gazi, Türk ulusunu ölümden kurtarmıştır" demektedir. Aynı yazısında; *Bundan sonra büyük önderimizi sevenler ve onun yolunda gidenler kendisine yalnızca (Atatürk) diyebilir ve diyeceklerdir....Artık Mustafa Kemal bir tarihtir. Artık Gazi bir tarihtir. Şimdi büyük önderimiz Türk ulusuna yeni (Atatürk) adı ile yeni ilerleme amaçlarını gösteriyor*³³² demek suretiyle de Mustafa Kemal'in bütün isimleriyle artık bir tarih olduğunu vurgulamaktadır.

Bir süre sonra Atatürk Başbakanlığa bir yazı göndermiş ve şöyle demiştir: *Sayın Başbakan İsmet Paşa'nın, devrim tarihimizin ilk şerefli ve parlak sayfası olan İnönü Meydan Savaşları'nın başkahramanı olmuş bulunmasından, Soyadı Kanunu gereği olarak, alacağı aile adının İnönü olması çok yerinde bulunmakla, kendilerine bu soyadını verdiğimi bildiririm.* İsmet Paşa da, 26 Kasım 1924 gününden itibaren "İnönü" soyadını kullanmaya başlamıştır³³³. İsmet Paşa ise kendisine "İnönü" soyadının verilmesi ile ilgili olarak, *Atatürk benim, muharebe hatıralarına istinat eden bir soyadı almamı uygun gördüğünü söyledi ve sonra bunu bana yazı ile bildirdi. O mektubunu kıymetli bir hatıra olarak saklarım*³³⁴ demektedir.

3. Beşinci Meclis Dönemi(1935-1939)

Dördüncü Meclis 5 Aralık 1934 günü İsmet İnönü ve arkadaşlarının verdiği öneriyi kabul edilerek seçimlerin yenilenmesi kararı aldı. Aynı gün yapılan bir diğer oturumda ise Meclis, Kadınlara da seçme ve seçilme hakkı verdi. Oy kullanma yaşı da 18'den 22'ye yükseltildi³³⁵. Meclis 23 Aralık 1934'te de son toplantısını yaparak dağıldı³³⁶.

Dönem içinde bazı değişiklikler yapılarak bir önceki seçimlerde 63 olan il sayısı 57'ye indirilmişti³³⁷. 20 Mayıs 1933'te Meclis; Aksaray, Artvin, Cebelibereket, Hakkâri,

³³² Us, "Atatürk", **Kurun**, 27 İkinciteşrin (Kasım)1934, s.1.

³³³ Us, **Hatıra Notları**, s. 72; Goloğlu, , **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 146.

³³⁴ Abdi İpekçi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004, s.13.

³³⁵ **TBMMZC**, 4. Dönem, 25. Cilt, 5 Aralık 1934, s. 81-86.

³³⁶ **TBMMZC**, 4. Dönem, 25. Cilt, 23 Aralık 1934, s. 310.

³³⁷ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 169.

Mersin ve Şebinkarahisar illerini feshetti. Daha önce her biri birer il olan Aksaray'ı Niğde'ye, Şebinkarahisar'ı Giresun'a, Hakkâri'yi ise Van'a bağladı. Aynı kanunla Mersin ve İçel illeri birleştirilerek merkezi Mersin olan İçel ili kuruldu. Ayrıca Cebelibereket ile Adana birleştirildi ve merkezi Adana olan Seyhan ili, Artvin ile Rize illeri birleştirilerek ise merkezi Rize olan Çoruh ili kuruldu³³⁸.

18 Ocak 1935'te birinci seçmenler ikinci seçmenleri belirlemek için oylarını kullanmaya başladı. 25 Ocak akşamına kadar tüm ülkede seçimin ilk aşaması tamamlandı ve tamamına yakını CHF adayı olan ikinci seçmenler seçildi³³⁹.

Seçimin ilk aşamasından sonra yazdığı yazısında Asım Us, seçimin galibi olan CHF'ye herkes tarafından güven duyulduğunu belirtmiş ve *Halk Fırkasının yüksek şefi olan K. Atatürk'e yüreği ile bağlı bulunduğunu bütün acunönünde açıkça göstermiştir*³⁴⁰ demiştir. Ayrıca Türk milletini, liderlerinin arkasında tek yumruk ve ayrılmaz bir bütün olarak görmektedir.

Seçimin birinci kısmının tamamlanmasının ardından CHF'nin, milletvekilleri adaylarını belirleme çalışmaları başlamış ve Atatürk 13 ilden aday göstermemiştir. Amaç bir önceki Mecliste olduğu gibi, yeni Meclise de bağımsız adayların girmesini sağlamaktır³⁴¹. Atatürk yayımladığı bir beyanname de CHF'den bağımsız olarak çalışacak vekillerin Meclise girmesiyle halkın siyasi olgunluğa erişeceğini ve Meclis kürsüsünden CHF'yi eleştirerek de millî çalışmaların güçleneceğini belirtmiştir³⁴².

İkinci aşaması 8 Şubat'ta yapılan ve bir gün içinde tamamlanan seçimler sonucunda CHF'nin 386 adayı milletvekili seçilmiştir³⁴³. Meclis'e giren 17 kadın milletvekili de, 1 Mart 1935'te Meclisin ilk toplantısında hazır bulunmuştur³⁴⁴. Mustafa Kemal de vatandaşlara bir beyanname yayımlayarak, aday gösterdiği kişilerin milletvekili seçilmesinin kendisine ve partisine duyulan güvenden kaynaklandığını belirtmiş bundan

³³⁸ TBMMZC, 4. Dönem, 15. Cilt, 20 Mayıs 1933, s. 198-199.

³³⁹ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s. 170.

³⁴⁰ Us, "*Ulusal Benliğe Onur Veren Seçgi*", *Kurun*, 2 Şubat 1935, s.1.

³⁴¹ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s. 170-174.

³⁴² Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, İletişim Yay., İstanbul 1991, s.63-64.

³⁴³ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s. 178.

³⁴⁴ Semra Gökçimen, "*Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi*", *Yasama Dergisi*, S. 10, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 2008. s.22.

sonra Türkiye'nin karşılaştacağı her meselede daha güçlü ve kuvvetli olacağını vurgulamıştır³⁴⁵.

1 Mart 1935'te başlayan beşinci dönem çalışmalarında Meclis, aynı gün yapılan seçimler neticesinde Abdülhalik Renda'yı 377 oyla TBMM başkanı, Mustafa Kemal Atatürk'ü de 386 oyla Cumhurbaşkanı seçmiştir³⁴⁶. Yeniden hükümet kurmakla görevlendirilen İsmet İnönü 7 Mart 1935'te hükümet programını Mecliste okumuş ve güvenoyu almıştır³⁴⁷.

Asım Us, bu seçimlerde Çoruh'tan milletvekili seçilmiştir. 763³⁴⁸ oyla vekil seçilen Us, 8 Şubat 1935'te mazbatasını alarak 1 Mart 1935'te Meclis'e katılmış, 7 Mart 1935'te mazbatası³⁴⁹ onaylanmış, Hariciye, Millî Müdafaa ve İktisat³⁵⁰ encümenleri ile İş Kanunu ve İskân Kanunu geçici encümenlerinde görev almıştır³⁵¹.

3.1. CHF'nin Dördüncü Kurultayı ve Parti-Devlet Anlayışı

Beşinci dönem milletvekili seçimlerinden sonra 9 Mayıs 1935'te toplanan CHF'nin dördüncü büyük kurultayında "fırka" yerine "parti" kelimesinin kullanılmasına karar verilmesiyle beraber partinin yeni tüzük ve programı da kabul edilmiştir. Yeni programda CHF'nin temel özelliklerini tanımlayan "Altı Ok", daha detaylı bir şekilde tanımlanmış, Kemalizm, resmi olarak ilk kez bu programda yer alarak, programın başına "partinin güttüğü bütün bu esaslar Kemalizm prensipleridir" ifadesi eklenmiştir. Programın bir diğer maddesinde "Türkiye, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci bir cumhuriyettir" denilir. 95. maddede ise "parti, kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı ile kendi teşkilatını birbirini tamamlayan bir birlik tanır" demek suretiyle parti-devlet bütünleşmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır³⁵².

Parti-devlet bütünleşmesini savunan Asım Us şöyle demektedir:....*Şimdi artık önümüzdeki güneş ile ışıklanmış bir duru su gibi açık bir Parti programı vardır; bu*

³⁴⁵ Parla, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, s. 65.

³⁴⁶ TBMMZC, 5. Dönem, 1. Cilt, 1 Mart 1935, s. 2-4.

³⁴⁷ TBMMZC, 5. Dönem, 1. Cilt, 7 Mart 1935, s.27-32.

³⁴⁸ Asım Us'un TBMM V. Dönem Seçim Mazbatası.

³⁴⁹ TBMMZC, 5. Dönem, 1. Cilt, 7 Mart 1935, s. 15.

³⁵⁰ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM- V. Dönem (1935-1939), C. I**, TBMM Vakfı Yay., Ankara 2001, s. 51.

³⁵¹ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM- V. Dönem (1935-1939), C. II**, TBMM Vakfı Yay., Ankara 2001, s. 179

³⁵² Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.209.

programın ana direktifleri baş yasamıza girecektir; ulus işlerinde Parti anlayışı ile devlet görüşü -aralarında kıl kadar ayırdım olmaksızın- yan yana, el ele gidecektir.....³⁵³

Başka bir yazısında ise tek parti yönetimini eleştirenlere karşı tek parti rejiminin kanun haline getirilmesi gerektiğini belirtmiş ve *Bugüne kadar yapılan tecrübeler göstermiştir ki devletimizin işlerini ulus için en iyi yolda yürütmek için (tek parti) rejimi çok faydalı olmuştur. Bu rejimi kanunlaştıralabiliriz* demiştir. Millî Mücadele yıllarında birçok parti kurulduğunu fakat hiç birinin başarılı olamadığı gibi millete de zararlarının olduğunu, parti dışında kalmış olan samimî yurttaşların fikirlerinden yararlanmak amacıyla Mecliste bağımsız adayların olabileceğini fakat yeni bir partinin olamayacağını ifade etmektedir³⁵⁴.

Parti kurultayında kabul edilen Altı Ok'un Anayasaya da gireceğini belirten Us şöyle demektedir:...*Şimdiye kadar sadece Cumhuriyet Halk Partisinin sembolü olarak tanınan bu vasıflar baş yasamıza da (teşkilâtı esasiye) girecek, ondan sonra Cumhuriyet Halk Partisi ile Türkiye Cumhuriyeti arasında ülkü bakımından tam bir birlik ve kaynaşma olacaktır. Şimdiye kadar (altı ok) ile gösterilen altı ulusal amacımız vardı. Bu altı amaç şu kelimelerin anlamında toplanıyordu:*

1-Cumhuriyetçilik 2-Milliyetçilik 3-Halkçılık 4-Devletçilik 5-Lâiklik 6- İnkılâpçılık

Bu ilkelerin millî olsalar bile Anayasaya girmedikleri müddetçe devletçe tanınmış prensipler olamayacağını, Anayasaya girmeleri halinde ise parti ile devletin “ülkü alanında birleşmiş” olacağını düşünmektedir. Ayrıca Altı Ok Anayasaya girerse, günün birinde CHP'den başka bir partinin kurulması halinde o partinin de bu prensiplerden farklı bir yol izleyemeyeceğini belirttiği yazısının devamında ise şöyle demektedir: *Türk ulusu bugünkü varlığını ve benliğini Büyük önder Atatürk'ün kulu eliyle Cumhuriyet Halk Partisi için çizmiş olduğu ulusal direktiflerde bulmuştur. Bu direktifleri Türkiye Cumhuriyetinin baş yasasının başına yazmak ülkemize ve ulusumuza yalnız şeref değil, hem de bahtiyarlık getirir³⁵⁵.*

Dördüncü kurultayda kabul edilen yeni tüzüğe göre parti örgütü ile yönetim arasındaki irtibatı merkezde parti genel sekreteri ile bakanlar, illerde ise partinin il

³⁵³ Us, "Dördüncü Kurultayın Sonu", **Kurun**, 19 Mayıs 1935, s.1.

³⁵⁴ Us, "Tek Parti", **Kurun**, 12 Mayıs 1935, s.1.

³⁵⁵ Us, "Parti ve Devlet", **Kurun**, 14 Mayıs 1935, s.1.

başkanları ile valiler sağlayacaktı. Parti-devlet bütünleşmesinin ilk adımı olarak, parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı'nın birleştirilmesi istendiği için uzun yıllar partinin genel sekreterliğini yapmış olan Recep Peker, görevinden alınmış ve yerine İçişleri Bakanı Şükrü Kaya getirilmiştir. İsmet İnönü'nün 18 Haziran'da parti örgütlerine, vilayetlere ve genel müfettişliklere gönderdiği genelgede parti bünyesinde bazı değişiklikler yapıldığını bildirmiştir³⁵⁶.

Genelgeye göre İçişleri Bakanlığı ile Parti genel sekreterliği birleştirilmiştir. Valiler artık partinin il başkanlığı görevini de üstlenecektir. Genel müfettişler kendi görev alanları içerisinde devlet işlerini denetledikleri gibi partinin faaliyetleri ile teşkilatını da denetleyebilecektir. Daha önceki il başkanlarının görevleri sona ermiş ve eski il başkanları üye statüsüne indirilmiştir³⁵⁷.

Hükümetin aldığı bu kararları, daha kararlar alınmadan yazılarında destekleyen Us, Hükümet teşkilatı ile Parti teşkilatının uyumlu bir şekilde çalıştığını, bu müesseselerin birbirlerinin çalışmalarını tamamlamaları ve birbirlerine destek olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Fakat son zamanlarda illerde parti ile hükümet teşkilatları arasında yetki mücadelesinin çıktığını bu nedenle bu ikiliğe bir son vermek gerektiğini belirtmiş ve tek parti ile idare edilen memleketlerde hükümet teşkilatının tamamen o partiden sayılmasının ve ülkedeki bütün memurların da parti üyesi olmasının doğal olduğunu bu nedenle de bir valinin parti başkanı olabileceğini dile getirmiştir³⁵⁸.

Bütün bu gelişmelere rağmen 1924 Anayasa'sında CHP ilkeleri ile devletin temel niteliklerinin aynı olduğunu gösteren bir kanun yoktur. Zaten ülke Anayasa'dan ziyade CHP tüzük ve programına göre idare edilmektedir. 5 Şubat 1937'de parti-devlet bütünleşmesinin son basamağı da hayata geçirilir. Anayasa'da bir yapılan bir değişiklik ile Altı Ok Anayasa'ya dâhil edilir. Ayrıca daha önce "Türkiye devletinin resmi dili Türkçedir, başkenti Ankara şehridir" şeklindeki ikinci maddede de değişiklik yapılır. Maddenin başına "Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır" cümlesi eklenir³⁵⁹.

³⁵⁶ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 212; Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.210; **Kurun**, 16 Haziran 1936.

³⁵⁷ **Kurun**, 19 Haziran 1936.

³⁵⁸ Us, "Hükümet ve Fırka", **Vakit**, 20 Temmuz 1934, s.1.

³⁵⁹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 213-214.

“Altı Ok” un Anayasa’ya girmesi ile ilgili olarak Us, *Şimdi Teşkilat-ı Esasiye kanununa bir kelime şeklinde giren bu fikirlerden ve prensiplerden her birinin tatbikatı yolunda büyük mücadeleler olmuştur... Kelimelerin her biri büyüklerimizin senelerce didinerek, uğraşarak kendi millî hayatımızın icaplarını tetkik ederek buldukları ve tatbikat neticesinde feyizli tesirlerine kanaat getirdikleri prensipleri ifade eden birer remiz (sembol) hükmündedir. Onun için bu kelimelerin asıl manalarını ve hüviyetlerini anlamak isteyenler on üç seneden beri Türkiye’de olup biten hâdiseleri bütün teferruatı ile göz önüne getirmelidir*³⁶⁰ dediği yazısında Anayasa’ya dâhil olan bu kelimelerin çok derin anlamlar ifade ettiğini, bu anlamları idrak etmek isteyenlerin ise Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yaşanan olaylara bakması gerektiğini ifade emektedir. Teşkilat-ı Esasiye’ de yapılan değişiklikler toplum hayatında meydana gelen gelişme ve değişimlerin bir sonucu olarak Anayasa’nın bilinçli ve yavaş yavaş olgunlaşmasından kaynaklandığını, zira “İnkılapçılık” prensibinin Anayasa’ya girmesinin de bundan kaynaklandığını düşünmektedir.

Kısacası ülkedeki tek partili düzen “Partisiz Cumhuriyet” şekline dönüşmüş, bütün bu yaşananlar ise ülkenin bir “diktatörlük” idaresine doğru gittiği yönünde söylentilerin çıkmasına neden olmuştur³⁶¹.

3.2. Asım Us’ un Almanya ve Yugoslavya Seyahatleri

1929 dünya ekonomik krizinin Alman ekonomisi üzerindeki kötü etkileri, halkın Hitler’in ırk temelli Nazi Partisi’ne büyük ilgi göstermesine neden olmuştu. Nazilerin 1932 Temmuzunda yapılan seçimlerde Alman Millî Meclisi’nde en fazla üyeye sahip olması üzerine Cumhurbaşkanı Hindenburg, Hitler’i hükümetin başına getirmişti. Cumhurbaşkanı Hindenburg’un 1934’te ölmesi üzerine de Hitler, Cumhurbaşkanı seçilmiş böylece Almanya’da Nasyonal Sosyalist düzen kurulmuş ve Almanya’nın Nazileştirilmesi başlamıştı³⁶².

1935 Nisan’ında Almanya Türk gazetecileri ülkelerine davet etmiştir. Almanya’ya giden Türk Gazetecileri³⁶³ arasında yer alan Asım Us, Kurun’da Alman Matbuat

³⁶⁰ Us, “Cumhuriyet’in Tekâmülü”, **Kurun**, 5 Şubat 1937, s.1.

³⁶¹ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.212.

³⁶² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, s. 214-216; Us, **Hatıra Notları**, s. 61.

³⁶³ Almanya seyahatine katılanlar; Ahmet Şükrü Esmer (Milliyet), Abidin Daver (Cumhuriyet), Burhan Belge (Matbuat Müdürlüğü’nden) Asım Us (Kurun). Us, **Hatıra Notları**, s. 89.

Birliği'nin Türk gazetecilerini yeni Almanya'ya çağırđını ve çok geniş bir tetkik seyahat programı çizdiğini belirtmektedir³⁶⁴. Almanya seyahatinden izlenimlerini, hatıralarında ve gazetede ki köşesinde nakletmektedir.

Hatıralarında, *23 Nisan 1935. Gazetecilerin Almanya seyahati. Almanya'ya Alman milletinin Bayram yaptığı bir gün girdik*³⁶⁵ demek suretiyle Almanya gezisinin başladığını belirten Us, 25 Nisan 1935'te Hitler'in evini ve o mntıkayı görmek için Güney Bavyera'ya gittiklerini, Hitler'in iş kamplarını³⁶⁶ gezdiklerini ve Führerschule (Parti Gençlik Mektebi) denen ve Hitler'in, fırkası için gençleri yetiştirdiği yerleri gezdini anlatmaktadır³⁶⁷.

Hitler ile yaptıkları görüşmeden ise şöyle bahsetmektedir: *2 Mayıs 1935. Bugün öğleden sonra Adolf Hitler'in yemekten evvel Türk gazetecilerini kabul edeceği bildirildi. Hemen gittik. Başvekâlet dairesinde kabul edildik.... Hitler'in yanına girdiğimiz vakit orada Göbels*³⁶⁸ *de vardı. İptida ne zamandan beri ve nerelerde gezdini sordu....Sonra gazetecilikten bahsetti:*

*Gazetecilik hakikati yazmak şartıyla şerefli bir meslektir. Fakat birkaç zaman sonra yalanı meydana çıkacak şeyleri yazarlar var. Mesela benim hastalığımdan, tedavi edildiğimden sinir buhranına uğradığımdan bahsedilir. Görüyorsunuz burada çalışıyorum dedi. Göbels söze karıştı: Birkaç memleketin gazetecileri doğru yazıyorlar. Türkiye gazetecileri bunlardandır dedi. O vakit Hitler teşekkür etti, minnettarlığını söyledi. Sonra devam ederek Ben matbuat serbestisine müdahâle etmedim. Gazeteler bugünkü cereyanı kendi kendilerine aldılar' dedi. Hitler'in kabulünden sonra matbuat Cemiyeti'nin ziyafetine gittik*³⁶⁹.

Daha önce İngiltere hariç hiçbir ülkenin gazetecileriyle görüşme yapmayan Hitler'in kendilerini kabul etmesini bir iltifat olarak gören Us, Hitler'in yabancı

³⁶⁴ Us, "Hitler'le Konuştuk", **Kurun**, 7 Mayıs 1935, s.1.

³⁶⁵ Us, **Hatıra Notları**, s. 86.

³⁶⁶ Bütün Alman gençlerini bir çatı altında toplamak, birbirlerine kaynaştırmak ve Nasyonal Sosyalist Fırkanın inkılâpçı fikirlerini Alman gençliği arasında yaymak ayrıca Almanya'ya daha önce girmiş olan komünist fikirleri ortadan kaldırmak için bu kampların kurulduğunu belirten Us, yaşı 19 ile 25 arasında olan gençlerin bu kamplara alındığını ve altı ay süreyle kamplarda çalıştıklarını belirtmektedir. Kamplarda gençlerin kendi yemeklerini kendilerinin pişirdiğini, tarlalara patates gibi mahsuller ektiklerini, yollar ve köy evleri yaptıklarını, bataklıklarını kurduklarını ve ormanlar yetiştirdiklerini belirtmektedir. Us, "Almanya'da İş Kampları Niçin Kurulmuştur?", **Kurun**, 2 Mayıs 1935, s.1.

³⁶⁷ Us, **Hatıra Notları**, s.87-89.

³⁶⁸ Us, "Hitler'le Konuştuk", **Kurun**, 7 Mayıs 1935, s.1.

³⁶⁹ Us, **Hatıra Notları**, s.91.

gazetecilerin yazdığı gibi hiç de soğuk bir insan olmadığını tam aksine muhataplarının kalbine girmeye çalıştığını ve görüşme sırasında hiçbir siyasi mevzudan bahsedilmediğini nakletmektedir³⁷⁰.

Almanya dönüşünde yazdığı yazısında, *Almanya'da uğradığımız her yerde, selâmlaştığımız ve konuştuğumuz her muhitte Türk'e ve Türklüğe karşı yalnız sevgi değil aynı zamanda derin bir saygı eseri de gördük. Sıkığımız her el bize yürekten gelen bir sıcaklık verdi... Diyebilirim ki 1914 senesinde varlığını ve mukadderatını Alman imparatorluğuna bağlayan Osmanlı imparatorluğu zamanında Türk ulusunun kıymeti ve kabiliyeti Almanya'da bugünkü kadar takdir edilmiş değildi.... 'Yeni Almanya'yı ancak Yeni Türkiye anlayabilir', sözünü sık sık hemen her yerde işittik³⁷¹* diyen Us, Almanya'da Türklere gösterilen ilgi ve alakadan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, I. Dünya savaşı sırasında bile Türklerin kıymetinin yeteri kadar anlaşılmadığını fakat bugün tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu belirtmiştir.

Asım Us bu geziden yaklaşık bir buçuk sene sonra da Yugoslavya'ya gitmiştir. 4 Eylül 1936 Pazartesi günü gazeteci arkadaşlarıyla beraber yola çıkan Us, hatıralarında Yugoslavların kendilerini tanıtmak için Türk gazetecileri ülkelerine davet ettiğini ve Yugoslavların iki ülke ilişkilerinin gelişmesini ve ittifak bağlarının kuvvetlenmesini bu seyahate bağladığını belirtmektedir. Yugoslavya Başbakanı ile görüşmelerinden bahseden Us, Başbakanın Balkan İttifakına büyük önem verdiğini ve bu ittifakın Milletler Cemiyetinin yapamadığı şeyleri yapacağını söylediğini aktarmaktadır. Us, Yugoslavya'da gezdiği yerlere kitabında geniş yer vermiştir. Bu seyahat sırasında edindiği intibaları daha sonra bir kitaba dönüştürmüştür. Bu durum Yugoslavların çok hoşuna gitmiş ve Yugoslav Krallığı Asım Us'a bir nişan göndermiştir³⁷². Us, 1937 yılında İsmet İnönü'nün yaptığı Yugoslavya seyahatine de katılmıştır³⁷³.

3.3. Montrö Boğazlar Sözleşmesi

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ne göre Boğazların açılması gerektiği için başta İngiltere olmak üzere Boğazlar İtilaf Devletlerince işgal edilmiştir.

³⁷⁰ Us, "Hitler'le Konuştuk", **Kurun**, 7 Mayıs 1935, s.1.

³⁷¹ Us, "Duygular ve Düşünüşler", **Kurun**, 11 Mayıs 1935, s.1.

³⁷² Us, **Hatıra Notları**, s. 113-116.

³⁷³ Us, **Hatıra Notları**, s. 132-136.

Wilson Prensiplerine dayanan İtilaf Devletleri Boğazların bütün devletlere açık olması yolunda ilk adımı atmıştır. Wilson Prensiplerinin 12. maddesi; “Çanakkale Boğazı devamlı surette açık tutulacak ve uluslararası garantiler altında bütün milletlerin gemileri ve ticaretleri için bir geçit teşkil edecektir” şeklinde idi. Daha sonraları İngiltere’nin yardımlarıyla Yunanistan Batı Anadolu’da işgallere başlayınca bu durum Millî Mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Bununla yetinmeyen İtilaf Devletleri aralarında anlaşarak Anadolu’yu paylaşma planları yapmış ve neticede 19 Ağustos 1920’de Sevr Antlaşması imzalanmıştır³⁷⁴.

Sevr’in 37. maddesine göre, Boğazlar savaşta ve barışta bütün ticaret ve savaş gemilerine ayrıca ticari ve askeri uçaklara açık olacaktı. Çanakkale Boğazının Avrupa kıyıları Yunanistan’a bırakılacak, Boğazlar askerden arındırılacak ve bir “Boğazlar Komisyonu” kurulacaktı. Fakat Anadolu’da başlayan Millî Mücadele hareketi bu antlaşmanın yürürlüğe girmesine engel oldu. Anadolu’daki millî hareketi tanımak zorunda kalan müttefikler yeni Türkiye Devleti’ni Lozan’a davet etti. Böylece Boğazlar sorunu Lozan’da ele alınmaya başlandı³⁷⁵.

Lozan’a göre ise Boğazlar bölgesi silahtan arındırılmış ve Boğazlardan geçişi denetleyecek uluslararası bir Boğazlar Komisyonu kurulmuştu. Türkiye’nin bu olumsuz sözleşmeyi imzalamasının nedeni o günün koşulları altında başka çaresinin olmaması ve MC’nin uluslararası barışı koruyacağına olan inancıydı³⁷⁶.

Fakat Lozan Antlaşmasının Boğazlarda serbestlik tanıyan maddesi Türkiye için tehlikeli bir hâl almaya başlamıştır. Boğazların askerden arındırılması da Türkiye’nin İstanbul ve Boğazları savunmasını engellediği gibi o bölgeyi her türlü dış tehlikelere karşı açık hâle getirmiştir. Bu arada Almanya’nın yeniden silahlanarak Ren bölgesinin işgal etmesi, Japonya’nın MC’den ayrılması, İtalya’nın 12 adaya göz dikmesi üzerine Türkiye, Boğazlar sözleşmesinin değiştirilmesi için MC’ye başvurmuştur³⁷⁷.

Türkiye, Boğazlar rejimini yeniden düzenlemek için sözleşmeyi imzalayan devletlere 10 Nisan 1936’da bir nota vermiştir³⁷⁸. Asım Us, Hatıralarında Türk tarafının

³⁷⁴ Hüseyin Tosun, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi Boğazlar Sorununda Son Aşama", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 4.13 (1994). s. 89-90.

³⁷⁵ Tosun, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi", s. 90.

³⁷⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi Yay. Ankara 1996, s. 95.

³⁷⁷ Tosun, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi", s. 99.

³⁷⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 309.

neden konferans talep ettiği ile ilgili olarak şunları nakletmektedir: *Mayıs 1936. Türkiye alakalı Lozan muahedesini imza eden devletlere bir nota vermiş. Boğazlar mukavelesinin bugünkü Beynelmilel ahval ve şerâit içinde kıymetini kaybetmiş olduğunu ve yeni bir mukavelenin tanzimi lazım geldiğini çok kuvvetli deliller ile ispat etmiştir*³⁷⁹.

Türkiye'nin bu çağrısına Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Japonya, Romanya, Rusya ve Yugoslavya'dan olumlu cevap gelmiştir. İtalya ise Habeşistan savaşından dolayı MC'nin kendisine uyguladığı tedbirleri kaldırmaması nedeniyle konferansa katılmayacağını bildirmiştir³⁸⁰.

Asım Us, İtalya'nın Konferansa katılmaması ile ilgili olarak hatıralarında, *Habeş meselesinde Milletler Cemiyeti'nin vaziyeti dolayısıyla İtalya resmen konferansa iştirak edemiyor. Milletler Cemiyeti tedbirleri kaldırılabilirse o zaman iştirak edecek. Fakat müşahit göndermesi ihtimali var*³⁸¹ notunu düşmüştür.

İsviçre'nin Montrö şehrinde toplanan Boğazlar Konferansı'na Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki Türk temsilciler kurulu katılmıştır³⁸². Montrö Konferansına giden gazeteciler arasında yer alan Us, *17 Haziran 1936. Sirkeci'den Express ile Montrö'ye hareket ettik* demektedir³⁸³.

Değişen dünya şartları içinde Boğazların statüsünün de değişmesi gerektiğini ve savaş çıkma ihtimalinin 1914 yılından daha fazla olduğunu köşesinden ifade eden Us'a göre, dünyadaki genel güvensizlik ortamında her ülkenin ilk başvurduğu tedbir silahlanmaktır. Lozan Antlaşması ile uluslararası barışın korunması için Boğazlar askerden arındırılmıştı fakat bugün Akdeniz emniyeti için bu kararın kaldırılması ve Boğazların bekçiliğinin gerçek sahiplerine verilmesi gerekmektedir³⁸⁴.

Başka bir yazısında ise Türkiye'nin izlediği barışçı dış siyaseti öven Us, konferansın bu barışçı siyaset neticesinde toplandığı, Cumhuriyet Türkiye'sinin kendi

³⁷⁹ Us, **Hatıra Notları**, s. 105.

³⁸⁰ Sander, **Siyasi Tarih(1918-1994)**, s. 96; Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.203.

³⁸¹ Us, **Hatıra Notları**, s. 108.

³⁸² Erel Tellal, "*SSCB'yle İlişkiler*", (Edt) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I., İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 321. ; Konferansa katılanlar: Vedat Nedim Tör, Muhittin Birgen, Ekrem Uşaklıgil, Abdülkadir, Muvaffak Menemencioğlu, Ziya Hüsnü, Necmeddin (Sadak), Kâzım Şinasi (Dersan), Asım Paşa, Bedri Tahir (Şaman), Ahmet İhsan (Tokgöz). Us, **Hatıra Notları**, s. 111.

³⁸³ Us, **Hatıra Notları**, s. 107.

³⁸⁴ Us, "*Montreux Yolunda*", **Kurun**, 21 Haziran 1936, s.1.

menfaatini başka milletlerin ve memleketlerin arasını açmakta değil, aralarını bulmakta gördüğü ve konferansın da bu siyaset neticesinde toplandığı³⁸⁵ yorumunu yapmıştır.

Konferansta Türkiye“Serbesti İçinde Emniyet” tezini savunmuştur³⁸⁶. Ayrıca Boğazlar Komisyonunun kaldırılmasını ve sözleşmenin, imzalanmasından itibaren yürürlüğe girmesini de istemiştir³⁸⁷.

Boğazlar Konferansında Türkiye'nin savunduğu tezin barışçı ve uzlaştırıcı olduğunu düşünenUs'a göre, dünya barışı ancak Karadeniz'e kıyısı olan devletlerle Boğazlar konusunda bir anlaşma yapılmasıyla mümkün olacaktır³⁸⁸.

Konferansta savunulan İngiliz tezine göre savaş halinde Boğazlar ya herkese açılmalı ya da herkese kapatılmalıydı. Ruslara göre ise savaş halinde Boğazlardaki geçiş tamamen yasaklanmalıydı³⁸⁹. Us ise Boğazlar meselesinde ortaya çıkan fikir ayrılıklarının Türkiye ile diğer devletler arasında olmadığını, daha çok diğer devletlerin kendi aralarında olduğunu belirterek bu noktada Türkiye'ye düşen görevin uzlaştırıcı bir tavır takınmak olduğunu düşünmektedir³⁹⁰. Konferansta ileri sürülen İngiliz teklifinin Türklere seçme hakkı verdiği için Rus teklifinden üstün olduğunu düşünmektedir³⁹¹.

Hatıra Notları'nda,*Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar. Boğazlar meselesinde de biri için kapanır diğeri için açılırsa kıyamet ondan kopar. Tarihte bunun misalleri çoktur. Biri için kapandığı zaman diğeri içinde kapanmalı, biri için açıldığı zaman diğeri içinde açılmalı ki kıyamet kopmasın, dünya sulhu muhafaza edilebilsindiyen Us, Boğazların ya bütün devletlere kapanması ya da hepsine açılması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Boğazlar Komisyonunun kaldırılmasında ısrar eden Türk tarafına karşılık İngiltere ve Fransa'nın, Komisyonun devamından yana tavır takındıklarını Boğazlar komisyonunun ilgasında ısrar ediyoruz. İngilizler ve Fransızlar ipkasında(daim kılma) mustırdırlar(ısrarcı)*³⁹² sözleriyle ifade etmektedir.

³⁸⁵ Us, “Boğazlar Konferansı Nasıl Açıldı?”, **Kurun**, 27 Haziran 1936, s.1.

³⁸⁶ Us, **Hatıra Notları**, s. 108.

³⁸⁷ Tosun, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi", s.103.

³⁸⁸ Us, **Hatıra Notları**, s. 107.

³⁸⁹ Us, **Hatıra Notları**, s.109; Us, “İngiliz ve Rus Tezleri Arasındaki Zıtlık”, **Kurun**, 30 Haziran 1936, s.1.

³⁹⁰ Us, “Türkiye'nin Boğazlar Meselesindeki Rolü Neden İbarettir?”, **Kurun**, 29 Haziran 1936, s.1.

³⁹¹ Us, **Hatıra Notları**, s. 108.

³⁹² Us, **Hatıra Notları**, s. 108-109.

Nihayet, Montrö Boğazlar Sözleşmesi Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 20 Temmuz 1936'da imzalanmıştır. İtalya ise sözleşmeye 2 Mayıs 1938'de katılmıştır³⁹³.

Sözleşmeye göre ticaret gemileri barış zamanında herhangi bir engellemeye tabi olmadan serbestçe Boğazlardan geçebilecekti. Savaş zamanında Türkiye savaşan değil ise ticaret gemileri yine serbestçe geçebilir. Fakat Türkiye savaşan taraflardan ise Türkiye ile savaşmayan devletlerin ticaret gemileri Boğazlardan geçebilir³⁹⁴.

Savaş gemileri ile ilgili olarak da; Türkiye savaşta değil ise savaşan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçemeyeceği hükme bağlanmıştır. Türkiye bir savaşa girer veya kendisini savaş tehlikesi içinde hissederse diğer devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi Türk tarafının inisiyatifine bırakılmıştır. Boğazlar üzerindeki silahsızlandırma şartı kaldırılmış ve Türkiye Boğazların tam hâkim duruma gelmiştir³⁹⁵. Ayrıca Sözleşmeyle Boğazlar Komisyonu lağvedilerek yetkileri Türk Hükümetine, Dışişleri Bakanlığında teşkil edilen hususî bir büroya devredilmiştir³⁹⁶.

Türkiye'nin Boğazlara istediği kadar asker yerleştirilebilmesiyle ilgili olarak Us, gazetesinde şu yorumu yapmıştır: *Montreux konferansı kendisinden beklenen ilk mühim neticeyi vermiştir: Konferansa iştirak eden bütün devletler Türkiye'nin Boğazları tahkim etmek hakkını fiilen tasdik etmişlerdir...*³⁹⁷

Sözleşmede Karadeniz'e kıyısı olan ve olmayan devletler ile ilgili olarak farklı hükümler konmuştur. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin buradan geçirebilecekleri savaş gemilerinin cinsi, tonajı ve büyüklüğüne sınırlamalar getirilmiştir. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinde ise kolaylıklar tanınmıştır³⁹⁸.

³⁹³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 310.

³⁹⁴ Tosun, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi", s.105.

³⁹⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 310.

³⁹⁶ Us, "Dünya Siyasasına Toplu Bir Bakış", **Kurun**, 15 Ağustos 1936, s.1.; Tosun, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi", s.107.

³⁹⁷ Us, "Türkiye Bütün Vaziyete Hâkimdir", **Kurun**, 13 Temmuz 1936, s.1.

³⁹⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 310.

Konferansta alınan neticeyi Türk diplomasisi için unutulmaz bir şeref olarak gören Us'a göre Atatürk Türkiye'si yeni anlaşma ile yalnız müdafaasını sağlamamış aynı zamanda Avrupa barışının da belkemiği olmuştur³⁹⁹.

Asım Us, Boğazlar Sözleşmesinin imzalanmasından sonra Atatürk'e bir telgraf çekerek şöyle demiştir:

Türkiye Reis- i Cumhuriuru Atatürk' ün yüksek huzuruna:

Konferansta Türk diplomasisinin kazandığı büyük zafer üzerine Atatürk Türkiye'sinin cihan karşısında manen, maddeten yükselmesi tezahüratıyla nihayetsiz sevinç içindeyiz. Bütün muvaffakiyetlerin kaynağı olan yüksek varlığınız önünde eğilerek ebedi bağlılıklarımı ve saygılarımı sunarım."

Asım US

Mustafa Kemal de bu telgrafa cevaben;

"Milletinin yüksek seciyesine, ordusunun bükülemez bazusuna ve medenî beşeriyetin aldatılmaz bonsansına dayanarak ve güvenerek kullanılan zekâ, lojik ve enerjinin, bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montrö konferansı eseri cidden sevinmeğe ve sevindirmeğe değer bir tarihi hadisedir. Tebrikinize teşekkür eder ben de sizi tebrik etmekle kıvanç duyarım."

ATATÜRK

Bu telgraflara bakıldığında anlaşmadan duydukları memnuniyeti karşılıklı olarak dile getirdikleri anlaşılmaktadır⁴⁰⁰.

Eskiden Boğazların her türlü tahkimattan mahrum olduğunu ve savaş gemilerinin istedikleri zaman Boğazlardan geçebildiğini söyleyen Us, *Geceleri her türlü yabancı*

³⁹⁹ Us, "Diplomasimizin Zaferi", **Kurun**, 17 Temmuz 1936, s.1.

⁴⁰⁰ Us, "Ulu Önder Söylüyor", **Kurun**, 21 Temmuz 1936, s.1.

suikastlara karşı kapısı açık olan bir adam nasıl rahatça uyku uyuyamazsa, bizim de *çimizde Boğazların vaziyeti daimi bir endişe sebebi oluyordu* demektedir. Montrö'de imzalanan sözleşme ile Türkiye'nin Boğazlara tam olarak hâkim olduğunu ve bu başarının Türkiye için paha biçilemez derecede önemli olduğunu ifade etmektedir⁴⁰¹.

3.4. Hatay Meselesi

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra, Fransa işgal ettiği Maraş, Antep ve Urfa'da Kuva-yı Millîye birliklerine yenilince ateşkes imzalamak istemiştir. Böylece İskenderun meselesinde pazarlık yapma şansı yakalayan Türkiye, Sakarya Savaşında Yunanlıları mağlup edince elini iyice güçlendirmiş ve 20 Ekim 1921'de Türkiye ile Fransa arasında Ankara Antlaşması imzalanmıştır. İstenildiği gibi bir netice alınamayan bu antlaşma ile İskenderun, Türkiye dışında kalmıştır⁴⁰². Özel bir idare şekline kavuşan İskenderun Sancağında Türk parası kullanılmaya devam edilecek ve halka millîkültürlerinin korunması konusunda her türlü kolaylık sağlanacaktı⁴⁰³.

Her ne kadar İskenderun, Misak-ı Millî sınırları dışında kalmış ise de Türkiye hiçbir zaman buradan vaz geçmemiştir. Fransızların Eylül 1936'da Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklamasından sonra Türkiye 10 Ekim 1936'da Fransa'ya bir nota vererek Suriye'ye verilen bağımsızlığın İskenderun'a da verilmesini istemiş⁴⁰⁴, Fransa hükümeti de, Türkiye'ye verdiği cevapta İskenderun Sancağına bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak manasına geleceğini ve buna yetkisinin olmadığını belirtmiştir. Görüşmelerden herhangi bir netice alınamayınca mesele MC'ye havale edilmiştir⁴⁰⁵.

Bu konuda, *Antakya ve İskenderun vaziyeti ne olacak? Bu soru bir zamandan beri Türkiye efkârı umumiyesini ehemmiyetle meşgul ediyordiyen Us*, bunun sebebi olarak Suriye'ye bağımsızlık verilmiş olmasını görmektedir. Aynı yazısının devamında Hatay'a özel bir idare verilmesi gerektiğini savunarak şöyle demektedir: *Biz Türkler bir müstakil Suriye'nin teşekkülünü memnuniyetle karşılarız. Fakat herhangi şartla olursa olsun Antakya ve İskenderun'un Suriye'ye bağlanmasını istiklal fikri ile asla telif edemeyiz.*

⁴⁰¹ Us, "Montreux'dan Dönüş", **Kurun**, 30 Temmuz 1936, s.1.

⁴⁰² Ercan Karakoç, "Atatürk'ün Hatay Davası", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 50, Yaz 2009, s. 100.

⁴⁰³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 313.

⁴⁰⁴ Karakoç, "Atatürk'ün Hatay Davası", s.101-103; Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.263.

⁴⁰⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.313.

Demek istiyoruz ki Suriye ne ise Antakya ve İskenderun muntıkası da odur. Onun için Antakya ve İskenderun'a Suriye'den ayrı ve tamamen müstakil bir idari birlik temini lâzımdır. Aksi takdirde Antakya ve İskenderun'un muhtariyetinden bahsetmek büyük bir mantıksızlık, hem de büyük bir basiretsizlik olur. Suriye'nin bağımsız olmasından duyduğu memnuniyeti dile getiren Us, Antakya ve İskenderun'un Suriye'ye bağlanmasının doğru olmayacağını, buralarda özel bir idari birlik kurulması gerektiğini vurgulamaktadır⁴⁰⁶.

İskenderun'un Türkiye'den tamamen koparılıp bağımsız olmasını uygun görmeyen Us'a göre İskenderun ve Antakya'ya Türkiye'den tamamen ayrı bir idare şekli vermekle bu mesele kesin olarak halledilmiş olamaz. Çünkü İskenderun limanının asıl hinterlandının güney vilayetleri olduğunu, İskenderun'un bu vilayetlerle bağlantısının kopması halinde limanın ekonomik olarak çökeceğini düşünmektedir. Bu nedenle de İskenderun ile Antakya'nın Türkiye'ye bağlanması bu bölge mukadderatının en son varacağı neticedir⁴⁰⁷.

Türkiye Sancak sorununda iki aşamalı bir strateji izlemiştir. İlk olarak amaç Hatay'ı Suriye'den kopararak bağımsızlığını sağlamak, ikinci aşama ise Hatay'ı Türkiye'ye ilhak etmektir⁴⁰⁸.

Bu sırada Atatürk'ün Kurun Gazetesi'nde yazdığı yazılar Batının, Türkiye'nin Hatay'a askeri bir müdahâlede bulunacağından şüphelenmesine neden olmuştur. Araya giren İngiltere, Fransa'nın daha yumuşak bir diplomasi izlemesinde etkili olmuştur⁴⁰⁹.

Asım Us, hatıralarında Atatürk'ün kendisini Dolmabahçe Sarayına çağırarak Hatay meselesi ile ilgili yazmaya karar verdiği makalelerin Vakit Gazetesinde ve Asım Us takma adıyla yayınlanmasını istediğini şöyle anlatır: *Meclisinin kış tatili esnasında İstanbul'da bulunurken Hatay meselesi Türkiye ile Fransa arasında şiddetli bir münakaşa mevzuu idi. Bir akşam Atatürk tarafından Dolmabahçe sarayına çağırılmışım. İptida bu daveti o akşam Atatürk'ün sofrasında mevki alan misafirleri arasında bulunmaktan ibaret bir şahsi iltifat gibi telâkki etmişim. Meğer bu davette şahsi iltifat olmaktan fazla bir sebep varmış. Atatürk o gün Hatay meselesi hakkında makale yazmak kararını vermiş imiş. Sofraya oturup da Atatürk'ün maksadını anlayınca böyle hayırlı bir hizmete Vakit'i tavsiye*

⁴⁰⁶ Us, "Antakya ve İskenderun", **Kurun**, 24 Eylül 1936, s.1.

⁴⁰⁷ Us, "Bu Muahedenin Revizyonu Lâzımdır", **Kurun**, 2 Birinciteşrin (Ekim)1936, s.1.

⁴⁰⁸ Burhan Şahin, "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C.16, No. 2, Ekim 2008, s. 608.

⁴⁰⁹ Ali Dağıstan- Adnan Sofuoğlu, **İşgalden Katılıma Hatay**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008, s. 58.

etmesinden dolayı teşekkür ettim. Yazı kâğıtlarımı hazırladım, Kalemi elime aldım. Atatürk kendine mahsus olan süratli ifadesi ile söyledi. Ben olduğu gibi söylediklerini not ettim. Makale bittikten sonra altına kendi imzama koyarak ertesi gün çıkacak Vakit'te neşretmek emrini aldım. Atatürk'ün Vakit sütunlarında Hatay davasını cihan efkar-ı umumiyesine karşı müdafaa etmesi böyle bir güne, bir defaya münhasır kalmadı. Beş gün sırası ile sahne tekerrür etti ve her sabah çıkan Vakit nüshalarının ilk sayfalarında Asım Us, imzası ile fakat Atatürk tarafından not ettirilmiş birer başmakale çıktı....⁴¹⁰

Atatürk, Hatay sorununda İsmet Paşa'nın fazla ihtiyatlı davranmasını eleştirmiş⁴¹¹ ve İsmet İnönü'nün izlediği politikayı "ihtiyat sınırlarını aşan bir vehim" olarak görmüştür⁴¹². Us'a göre Atatürk, bu makalelerle hem Hatay meselesindeki haksız hareketlerinden dolayı Fransa'yı eleştirmiş hem de İnönü hükümetine serzenişte bulunmuştur⁴¹³.

Kurun'un yazı işleri müdürü Niyazi Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün yazdırdığı bu makaleler ile ilgili anılarını şöyle nakletmektedir: *Kurun Gazetesi başmuharriri Asım Us, o gün baş makalesini yazmamış, fakat telefon ederek 'Geç de olsa mutlaka baş makaleyi getireceğim, yer ayırınız' demişti. Muayyen saatlerde matbaaya gelen, muayyen saatlerde masası başına oturan ve muayyen saatte baş makalesini bitirip masamın üstüne koyan Asım Us, ilk defa itiyadını bozuyordu. Hakikaten oldukça geç saatte geldi. Garip bir telaş ve heyecanı vardı. Makaleyi masamın üstüne koymadı, elime tutuşturdu ve:*

-Birinci sayfadan iyi göster, büyük harflerle başlık koy, tashihine çok dikkat etsinler, hatta kendin oku....tenbihinden sonra:

-Sakin kaybolmasın hemen dizdir....ihtarını da unutmadı.⁴¹⁴

Çok mütevazı bir kişiliği olan Asım Us'un bu davranışlarının tuhafına gittiğini belirten Banoğlu, bu makaleye neden bu kadar önem verdiğini önceleri anlayamadığını ifade etmiştir. Fakat ikinci gün Hakkı Tarık Us'un Dolmabahçe Sarayından arayarak bir arkadaş istemesi üzerine Vakit yazarlarından Hikmet Münir Ebcioğlu'nun saraya gittiğini

⁴¹⁰ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s. 152.

⁴¹¹ Kinross, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, s. 661.

⁴¹² Uysal, **Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi**, s. 45.

⁴¹³ Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s. 153.

⁴¹⁴ Niyazi Ahmet Banoğlu, **Basın Tarihinin Kara ve Ak Günleri**, Sıralar Matbaası, İstanbul 1960, s. 98.

ve Hikmet Münir'in, elinde Atatürk'ün makalesiyle dönmesi üzerine olaya vâkıf olduğunu belirtmiştir. Hatta üçüncü gün Dolmabahçe Sarayına Banoğlu gitmiş ve Atatürk'ün Hakkı Tarık'a yazdırdığı üçüncü makaleyi alarak gazeteye dönmüştür. Banoğlu kitabında, üçüncü makalenin de yayınlanmasından sonra gazeteci arkadaşlarının kendisine, *Ne o, Asım Us muhalefete mi geçti? Hükümete meydan okuyor* diye sorduklarını, kendisinin de, *Tabii geçer. Bir gazete hükümetten neden hesap sormasın cevabını verdiğini anlatmaktadır*⁴¹⁵.

Kurun Gazetesinde Atatürk'ün "Asım Us" ismiyle 22-26 Ocak tarihleri arasında yazdığı makaleler Ankara ve Paris'te ilgi uyandırmıştır. Ankara'da hükümet çevreleri ile Fransız elçiliği hariç, kimse bu yazıların Atatürk tarafından kaleme alındığından haberdar değildir. Son yazının yayınlandığı 26 Ocak 1937'den sonraki gün Fransa ile Türkiye arasında Cenevre'de anlaşmaya varıldığı haberi Türkiye'nin başarısı olarak tüm gazetelerde yer almıştır⁴¹⁶.

Milletler Cemiyeti yaptığı tetkik neticesinde Sancakta çoğunluğu Türklerin oluşturduğunu tespit etmiştir. Yaklaşan savaş tehdidi nedeniyle Türkiye ile Fransa arasında bir sorun çıkmasını istemeyen İngiltere'nin araya girmesiyle İskenderun Sancağı iç işlerinde bağımsız, dış ilişkilerinde Suriye'ye bağlı, kendine has bir Anayasa ile idare edilen bir "Bağımsız Sancak" statüsüne kavuşmuştur. Bundan sonra Sancak, "Hatay"⁴¹⁷ adını almıştır⁴¹⁸.

27 Ocak günü "Davamızı Kazandık" başlıklı yazısında Us, *Haftalardan, hatta aylardan beri cenup hudutlarımızda arsulusal bir tehlike manzarasını gösteren Hatay ülkesi bu sabahtan itibaren sulh ve saadet diyarı haline girmiş sayılabilir demektedir.* Ayrıca memleketin bağrına saplanmak için hazırlanan suikast silahlarının kırıldığını ve bütün Türk milletinin varlığına ve güvenliğine ait en hayati bir meselenin halledildiğini vurgulamaktadır. Hatay meselesinin yeni bir mesele olmadığını 1921 yılından beri "kül altında saklanan kor gibi" göze çarpmadan durduğunu ve Türk diplomasisinin Cenevre'de

⁴¹⁵ Banoğlu, **Basın Tarihinin Kara ve Ak Günleri**, s. 98-101.

⁴¹⁶ Uysal, **Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi**, s.48-49.

⁴¹⁷ Bölgeye "Hatay" ismini 2 Kasım 1936'da Mustafa Kemal vermiştir. Dağıstan- Sofuoğlu, **İşgalden Katılma Hatay**, s. 48-49.

⁴¹⁸ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.263-264; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.314; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Anılar**, C. II, Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul 1973, s. 632-634.

büyük bir zafer kazandığını belirterek “bu zaferden dolayı Türk milleti bayram yapabilir” yorumunu yapmaktadır⁴¹⁹.

Us’a göre tek suçları Türk olmaktan ibaret olan Hatay halkı on beş seneden beri türlü işkenceler altında inleyen esir sürüsü gibi olmuştu. Yeni Hatayise her türlü kötülük unsurlarından temizlenecek ve Türkiye’nin manevi hududu olacaktır⁴²⁰.

Fransa ile yapılan antlaşmaya göre 15 Nisan 1938 tarihine kadar Hatay’da seçimlerin yapılması gerekmektedir. Fakat Nisan ayında yapılan seçimler sırasında olaylar çıkmış ve seçim iptal edilmiştir. Hatay’daki seçimler Almanya ve İtalya’nın yayılcı politikaları nedeniyle Türkiye ile anlaşmak isteyen Fransa’nın kontrolünde yeniden yapılmış,22 Temmuzda başlayan birinci seçmenleri seçme işlemi 1 Ağustosta tamamlanmıştır. İkinci derece seçimler ise 24 Ağustosta yapılmış ve40 kişilik mecliste 22 milletvekilliği kazanan Türkler çoğunluğu elde etmiştir. Eylül ayında ilk toplantısını yapan Meclis, bağımsızlığını ilan etmiş ve “Hatay Cumhuriyeti” kurulmuştur⁴²¹.

Cumhurbaşkanlığınaseçilen Tayfur Sökmen⁴²²Abdurrahman Melek’i⁴²³ hükümetin başına getirmiş ve Mecliste büyük çoğunluğu Türkler oluşturduğu için Meclis, Millî Hükümetin kanun ve inkılaplarını olduğu gibi kabul etmiştir⁴²⁴.

Anılarında;*Hatay devleti kuruldu. Tayfur Sökmen devlet reisi oldu....Hatay Devleti'nin merkezi Antakya'dır.* diyen Us,Türkiye'nin amacının Hatay'daki Türkler ile

⁴¹⁹ Us, “*Davamızı Kazandık*”, **Kurun**, 27 İkincikanun (Ocak) 1937, s.1.

⁴²⁰ Us, “*Hatay’ı Mesut Bir İstikbal Bekliyor*”, **Kurun**, 2 Şubat 1937, s.1.

⁴²¹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.264; Dağıstan- Sofuoğlu, **İşgalden Katılma Hatay**, s. 90-91.

⁴²² Antep doğumlu olan Tayfur Sökmen, 1915-16 yıllarında ordu emrinde daha sonra da Halep’te istihbarat görevlisi olarak çalıştı. 1918’de Antakya, İskenderun, Belen, Reyhaniye, Ordu ve Bayır-Bucak bölgelerini işgal eden Fransızlara karşı direniş hareketini örgütledi. 1920 yılında Reyhaniye ’de Kuva-yı Millîye çetesini, 1922 yılında da Antakya, İskenderun ve Havalisi Müdafa-i Hukuk Cemiyetini kurdu.2 Eylül 1938’de kurulan Hatay Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanlığına seçildi. Hatay Devleti Türkiye’ye ilhak kararı alınca Cumhurbaşkanlığı görevi sona erdi. 1950-54 yılları arasında Hatay milletvekili olarak Mecliste yer aldı.7 Haziran 1968’de kontenjan senatörlüğüne seçildi. Bu görevi 2 Haziran 1974 tarihine kadar devam etti, ardından siyasî hayatı sona erdi. 3 Mart 1980’de de vefat etti. Şerafettin Can Erdem, “*Tayfur Sökmen*”, **TDVİA**, C. 37, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2009, s. 391-392.

⁴²³ 1896 yılında Antakya’da doğan Abdurrahman Melek, 1919yılında İstanbul Tıp Fakültesinden mezun oldu. 1931 yılından itibaren siyasi faaliyetlerde bulundu. İskenderun Sancağını anavatana katma amacı taşıyan Hatay Erkinlik Cemiyeti’nin kuruluşunda görev aldı. 1938 yılında İskenderun Sancağı valisi oldu.6 Eylül 1938 ile 29 Haziran 1939 tarihleri arasında Hatay Devleti Başbakanlığı yaptı. TBMM’de 6, 7 ve 8. dönem Gaziantep, 9. dönem Hatay Milletvekilliği yaptı. 13 Ocak 1978 tarihinde vefat etti. Mustafa Abdullah Kündeyi, “*Hatay Devleti Başbakanı Doktor Abdurrahman Melek’in Yeni Mecmua’daki Yazıları Üzerine*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 34(2), 2018, s.283-284.

⁴²⁴ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi**, Kamer Yay., İstanbul 1998, s. 735; Dağıstan- Sofuoğlu, **İşgalden Katılma Hatay**, s. 93.

azlıkların kardeşçe yaşaması sağlamak olduğunu vurgulamıştır⁴²⁵. Hatay devletinin kurulmasını Türk-Fransız işbirliğinin en güzel eseri olarak görmüş ve *Hatay Millet Meclisinin kürsüsünden bu küçük Türk devletinin varlığını ilân eden kardeş seslerini dinleyerek bahtiyar oluyoruz* demiştir⁴²⁶.

Avrupa'nın 1939 yılından itibaren savaşa doğru gitmesi nedeniyle Fransa Türkiye'nin isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Fransa ve Türkiye arasında 23 Haziran 1939' da yapılan bir antlaşma ile Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını kabul etmiş aynı gün Hatay Meclisi, Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Bunun üzerine TBMM, Hatay'ı bir kanunla il statüsüne getirmiş ve Hatay Türkiye'nin 63. ili olmuştur⁴²⁷.

Artık Hatay'ın doğrudan doğruya millî sınırlarımız içerisine girmiş bir vatan parçası olduğunu ve senelerden beri Fransa ile Türkiye arasında devam eden ve adına Hatay meselesi denilen davanın bittiğini⁴²⁸ düşünenUs; *Hatay'ın millî hudutlarımız içerisine girmiş olması ile artık Türk-Fransız münasebetlerini zehirleyen yegâne âmil ortadan kalkmış, Türk - Fransız anlaşması ile hiçbir kuvvetin çözemeyeceği kuvvetli bir halka ilave edilmiştir. Bu suretle Akdeniz'in şarkında sulh ve emniyet cihazı tamamlanmıştır* demektedir. Yazısının devamında meselenin hallinin Türk dış işlerinin sabır ve tahammülü ve Türkiye Cumhuriyetinin basiretkâr siyasetine borçlu olduğunda vurgulamaktadır⁴²⁹.

Asım Us, Atatürk'ün Montrö Mukavelesinin imzalanmasından sonra ölünceye kadar hemen her gün Hatay davası ile uğraştığını Vakit'te şöyle dile getirmektedir: *...Herkes biliyor. Atatürk Montrö mukavelesi ile Boğazların tahkimi beynelmilel bir karara bağlandıktan sonra büyük millî mesele olarak Hatay işini eline almıştı. 1935 senesi İkinciteşirini(kasım) iptidasında(başlama) ve Büyük Millet Meclisini açarken Hatay'ın istiklâlini ilân etmişti. Atatürk o günden sonra fâni hayata gözlerini yumuncaya kadar hemen her gün Hatay davası ile uğraştı...Atatürk'ün çok heyecanlı ve gayretli bir şekilde çalıştığı bu davanın onun ölümünden sonra da İsmet İnönü tarafından terkedilmediğini*

⁴²⁵ Us, **Hatıra Notları**, s. 260-261.

⁴²⁶ Us, "Yaşasın Hatay Devleti", **Kurun**, 4 Eylül 1938, s.1.

⁴²⁷ **TBMMZC**, 6. Dönem, 4. Cilt, 7 Temmuz 1939, s. 190; Us, **Hatıra Notları**, s.330; Şahin, "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi", s.613.

⁴²⁸ Us, "Atatürk'e Ait Bir Hatıra", **Vakit**, 18 Haziran 1939, s.1; (Gazete 1939 Ocak ayından itibaren yeniden Vakit olarak çıkmaya başlamıştır)

⁴²⁹ Us, "Sulh Cephesinde Türkiye ve Fransa", **Vakit**, 26 Haziran 1939, s.1.

belirten Us, İnönü'nün direktifleri ile hareket eden hükümetin bu meseleyi kesin bir şekilde hallettiğini ve Hatay'ın Anavatana ilhakını sağladığını ifade etmektedir⁴³⁰.

3.5. Atatürk-İnönü Anlaşmazlığı ve Celal Bayar Hükümeti

Cumhuriyetin ilanından 1937 yılına kadar, aradaki üç buçuk aylık Fethi Okyar hükümeti hariç Başbakanlık görevini İsmet İnönü yürütmüştü. Fakat 1937 yılına gelindiğinde Atatürk ile İsmet İnönü arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Bu anlaşmazlıkların nedenleri şunlardır:

- Atatürk'ün İsmet İnönü hükümetinin çalışmalarına çok sık müdahalelerde bulunması ve bazı bakanların görevden alınıp yenilerinin atanması kararlarının Çankaya'da alınması⁴³¹.

-İki lider arasında, hükümetin izlediği ekonomi politikası konusunda da sorunlar yaşanması. İnönü sert bir Devletçilik taraftarıyken Atatürk özel teşebbüsün de desteklenmesini istemekteydi.

-Dış politikada izlenecek yol konusunda anlaşmazlıklar çıkması. Mesela Atatürk, Hatay konusunda bir an evvel harekete geçilmesini isterken İnönü ise sorunu diplomatik yollardan gerekirse daha uzun sürede çözüme taraftarıydı⁴³².

Atatürk ile İnönü arasında ipleri koparan olay ise Nyon Konferansı sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler olmuştur.

1937 yılından Akdeniz'de ticaret gemilerine saldıran bazı meçhul denizaltılar ortaya çıkmıştı. Kimliği belirsiz gibi görünen bu denizaltılar aslında İtalya'ya aitti. Bu denizaltılara ve İtalya'ya karşı sert önlemler almak amacıyla İsviçre'nin Nyon kentinde İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde bir konferans toplanmıştır.10 Eylül 1937 günü toplanan Konferansa Arnavutluk, Bulgaristan, Mısır, Yunanistan, Fransa, Romanya, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya katılmıştır. Konferansa korsan faaliyetlerin karasularına

⁴³⁰ Us, "Atatürk'e Ait Bir Hatıra", **Vakit**, 18 Haziran 1939, s.1.

⁴³¹Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi**, C.I, s. 25-27.

⁴³² Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 215-216; Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi**, C.I,s. 27-29.

kadar yayılması nedeniyle Türkiye de davet edilmiş ve konferansta Türkiye'yi Hariciye vekili Tevfik Rüştü Aras temsil etmiştir⁴³³.

Nyon'da verilen karara göre anlaşmayı imzalayan devletler Akdeniz'de ticaret gemilerine saldırı denizaltıları batırabilecekti. Bunun üzerine imzacı devletlerin, ortak operasyon sırasında Türkiye'den yardım talep etmeleri halinde Türkiye'nin bu talebi yerine getirmek zorunda kalabileceği endişesi ortaya çıkmıştır. Zira bu talep İtalya ile bir savaşa sürüklenme anlamına gelebileceği gerekçesiyle İnönü tarafından kabul edilmemiştir. Çünkü İnönü Batılı devletlerle yakınlaşma konusunda daha tedbirli davranmak istemektedir. İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşmak gerektiğine inanan Atatürk ise anlaşmanın imzalanmasından yanadır⁴³⁴.

Konferansta Türkiye'yi temsilen bulunan Tevfik Rüştü Aras ise yaşanan gelişmeleri ve alınan kararları hem Ankara'da bulunan İnönü'ye hem de İstanbul Florya'daki Atatürk'e bildirmiştir. İsmet İnönü, Nyon Konferansı sırasında Tevfik Rüştü Aras'ın hükümetin verdiği talimatlara ters düşen teşebbüslerde bulunduğunu ve Tevfik Rüştü'nün Atatürk'ü ve kendisini ayrı ayrı idare ettiğini ifade etmektedir⁴³⁵.

Bu tartışmada İnönü'nün kızdığı nokta Atatürk'ün kendisini es geçerek direk Hariciye Vekili Tevfik Rüştü ile bağlantı kurması ve ona talimatlar vermesidir. Ayrıca dış politika konularında da ikili arasındaki farklı yaklaşımlardan dolayı görüş ayrılıkları mevcuttur⁴³⁶.

Nyon'da varılan mutabakat neticesinde, anlaşma, 18 Eylül 1937 günü Mecliste onaylanacaktı. Atatürk de Meclis görüşmelerini izlemek için Ankara'ya gelmiş fakat Meclis görüşmelerine katılmamıştır. Çünkü Atatürk'ün Ankara'ya gittiği günün gecesinde Çankaya'da yapılan bir toplantıda Atatürk ile İnönü arasında sert bir tartışma yaşanmış, Atatürk Nyon Sözleşmesinde yer alan Fransız ve İngiliz donanmalarına yardım için savaş gemisi verilmesi maddesinin Türkiye'yi savaşa sürükleyebileceğini, sözleşmenin iyice incelenmeden imzalandığını dile getirmiştir. Bir ara sözü Ankara Bira Fabrikasının genişletilmesine getiren Atatürk, Tarım Bakanından memnun olmadığını

⁴³³ Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, s. 657-664; Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, C.I.s. 53.

⁴³⁴ Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, C.I.s. 53-54.

⁴³⁵ İpekçi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, s. 11

⁴³⁶ Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, C.I.s. 56.

söylemiş, Atatürk'ün bu eleştirilerine sinirlenen İnönü ise kendisine danışılmadan bakanların değiştirilmesinden duyduğu rahatsızlığı ifade ederek, *önemli memleket meselelerinin içkili yemek sofralarında halledilemeyeceğini* belirtmiştir. Bu tepkiye çok sinirlenen Atatürk masayı terk ederek odasına çekilmiştir⁴³⁷.

Asım Us, Hatıra Notları'nda Atatürk-İnönü gerginliğini şöyle anlatmaktadır: *1937 senesinde İsmet İnönü'nün Başbakanlık'tan istifası sebebi şu idi: Atatürk İngiltere ile münasebetlerimizi daha ziyade yakınlaştırmak istiyordu. Nyon Muahedesi esnasında İngilizler korsan gemilerine karşı yapılacak beynelmilel mücadeleye Türkiye'nin silahlı yardımını -hiç olmazsa bir destroyer vererek- teklif ettiler. Atatürk bu teklifi İsmet İnönü'nün kabul etmeyeceğini bildiği halde Hariciye Vekili Teyfik Rüştü Aras'a verdiği talimat ile emrivaki yapmıştır. İngilizler ve Fransızlar ile yapılan bu türlü anlaşmayı tehlikesiz ad ederek Rusya'ya karşı almak istediği vaziyeti uygun bulunmuştur. Fakat İsmet İnönü bu taahhüdün bilakis tehlikeli olabileceğini düşünmüş ve tekrar bir mektup ile bu emrivakiyi bozmuştur. Aralarında nokta -i nazar ihtilafı bu mesele de bu şekilde tebarüs ettikten sonra İsmet İnönü'nün bir gün Atatürk'e karşı hırçın bir tavır alması Başbakanlık'tan çekilmesine sebep olmuştur⁴³⁸.*

İnönü'ye göre Atatürk ile aralarında olan hadisenin patlamasına sebep olan olaylar birer vesile ve bahanedir. *Aslında ikimiz de dolu idik. Ben çoktan beri çekilmek istiyordum. Fakat istiyordum ki bu çekilmem kolay olmasın. Öyle bir çekileyim ki onu sarssın, intibaha getirsin* diyen İnönü tartışma yaşandıktan bir gün sonra Atatürk ile aynı trenle İstanbul'a Dil Kongresine gitmiştir. Trende Atatürk, İsmet İnönü'ye, *Şimdiye kadar beraber çalıştığımız zamanda pek çok defa kavga etmişizdir. Ama bu kadar açıktan bu kadar serti olmamıştı. Bu sebeple sizin çalışmanıza biraz aralık vermek doğru olacaktır* demiş, çok yorgun ve çalışamaz bir halde olduğunu belirten İnönü ise bu teklifi memnuniyetle kabul etmiştir. Sıra ayrılığın şekline gelince İnönü, *hastalık* cevabını vermiş, Atatürk de, *evvela izinle yapalım* demiştir. Atatürk'ün Başbakanlık için Celal Bayar'ı düşündüğünü söylemesi üzerine de İnönü, *hakikaten bana iyi tesir etti* cevabını vermiştir⁴³⁹.

⁴³⁷ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 276.

⁴³⁸ Us, **Hatıra Notları**, s. 281-282.

⁴³⁹ Sebahattin Selek, "*Atatürk-İnönü Ayrılığı*", **Milliyet**, 9 Ocak 1975, s.6; İsmet İnönü, **Cumhuriyet'in İlk Yılları II**, Yenigün Haber Ajansı, Basım Yeri Yok, 1998, s. 69-70.

İsmet İnönü 20 Eylül 1937’de Başbakanlıktan izinli olarak ayrılınca Celal Bayar bu görevi vekâleten yerine getirmeye başlamıştır. 25 Ekim 1937’de İnönü’nün resmen istifa etmesi üzerine Başbakan asaleten Celal Bayar olmuştur. İnönü, CHP genel başkan vekilliği görevini de Bayar'a devretmiştir⁴⁴⁰. Atatürk yeni kabine oluşturulmadan önce İsmet İnönü kabinesindeki bütün Bakanlara teker teker Celal Bayar ile çalışmak isteyip istemediklerini sormuş, Refik Saydam hariç bütün Bakanlar olumlu cevap vermiştir⁴⁴¹.

Peki, İsmet İnönü bir buçuk ay sonra kesin olarak Başbakanlıktan çekilecekse bu karar neden hemen tatbik edilmemiş de bir buçuk ay beklenmiştir? Us’a göre bunun nedeni yeni kabineyi oluşturmak için gerekli olan hazırlık devresi ve Meclisin tatilde olmasıdır⁴⁴².

İsmet İnönü’nün Başbakanlıktan istifa etmesiyle alakalı olarak yazdığı yazıda, *Türk milleti için mühim olan şey ismet İnönü’nün hükümet reisliğinden çekilmesi değil, Atatürk’ün kalbindeki çok kıymetli yerini dün olduğu gibi bugün de muhafaza etmekte bulunmasıdır* diyen Us, İnönü’nün siyasi, idari ve askeri hayatı boyunca Atatürk’ün verdiği bütün vazifeleri canla başla çalışarak yerine getirdiğini bu nedenle de yorulmasının doğal olduğunu belirtmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında memleket meselelerinin yüksek icabının da etkili olduğunu ifade ederek, *Bu icap olsa olsa Türkiye’yi idare edebilecek Kemalist kadronun genişliğini dâhilde ve hariçte göstermek zamanı gelmiş bulunması olabildemektir*. İnönü’nün Başvekâletten ayrılmasıyla Atatürk Türkiye’si içindeki mevkiinin değişmediğini, dün olduğu gibi bugün de yarın da Atatürk’ün emrinde çok kıymetli bir devlet hizmetkârı vaziyetinde bulunacağını düşünmektedir⁴⁴³. Ayrıca Us’a göre Atatürk’ün bu değişikliği yapmasının bir diğer nedeni ise *Türkiye'nin bir tek kabine kurulabilir bir memleket olmadığı kanaatini dâhilde ve hariçte göstermektir*⁴⁴⁴.

Celal Bayar’ın Başbakan olmasıyla ilgili yazdığı yazısında, İnönü’nün istirahat etmek için Atatürk’ten bir buçuk ay izin alarak ailesiyle birlikte Ankara’ya gitmesinin bu istirahat süresinin bir buçuk ay ile sınırlı kalmayacağını göstergesi olduğunu belirtir. Asım

⁴⁴⁰ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s. 216; TBMMZC, 5. Dönem, 20. Cilt, 1 Kasım 1937, s. 10.

⁴⁴¹ Us, *Hatıra Notları*, s. 200.

⁴⁴² Us, *Hatıra Notları*, s. 183-184.

⁴⁴³ Us, “*Celal Bayar’a Yardım*”, *Kurun*, 1 Ekim 1937, s.1.

⁴⁴⁴ Us, *Hatıra Notları*, s. 188.

Us, Başvekil Vekili Bayar'ın Meclis açılınca doğrudan doğruya Başvekâlet sıfatı ile yeni kabinesini kuracağını ve devlet işlerini idare etmeye başlayacağını ifade etmektedir⁴⁴⁵.

⁴⁴⁵ Us, “*Kabinede Değişiklik*”, **Kurun**, 29 Eylül 1937, s.1.

II. BÖLÜM

MİLLİ ŞEF DÖNEMİNDE MEHMED ASIM US

1. Atatürk'ün Ölümü ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı

Atatürk'ün sağlığı Ege Manevralarında bulunduğu 1936 senesinden sonra bozulmaya başladı. Sağlık sorunlarının iyice artması üzerine de 10 Kasım 1938 günü hayata veda etti⁴⁴⁶.

Asım Us'a göre Atatürk'ün ölümünü matemlerin en büyüğüdür. Sağlığında kendisine sonsuz bağlılığını gösteren Türk milleti ölümünden sonra da onun mukaddes hatırasına karşı her zaman hürmet edecektir. Türk milleti her vakit Atatürk'ün izinde yürüyecek böylece ona karşı olan minnet ve şükran görevini yerine getirmiş olacaktır. Atatürk'ün en büyük vasiyeti ise “Türkiye Cumhuriyeti ve kanunlarının muhafazasıdır⁴⁴⁷”. Atatürk'ün son güne kadar iyi olacağından hiç ümidini kesmediğini belirten Us, anılarında Atatürk'ün cenazesinin İstanbul'da halkın önünden geçebileceği bir yerde üç gün bekletileceğini, cenazenin bir heyet ile Ankara'ya getirileceğini ve defin işleminin nereye yapılacağına Meclisin karar vereceğini belirtmektedir⁴⁴⁸.

Atatürk'ün ölümünden sonra TBMM 11 Kasım'da oybirliğiyle İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçmiştir⁴⁴⁹.

Kurun'da Meclisin aday göstermeye bile gerek duymadan İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçtiğini yazan Us'a göre, İnönü'nün Meclis kürsüsünden yemin etmesi bütün dünyaya karşı Türk milletinin sarsılmaz bir birlik içinde olduğunu göstermiştir. Atatürk'ün İsmet İnönü'yü başvekilliğinden sonra Cumhurbaşkanlığı için hazırladığını belirterek buna delil olarak da Cumhuriyet ilan edildiği sırada Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılırken Mustafa Kemal'e verilen oylar arasında bir oyun İsmet İnönü'ye çıkmasını bu oyun da Atatürk tarafından İnönü'ye verilmiş olmasını göstermektedir⁴⁵⁰. Ayrıca İnönü'ye verilen oyları bir plebisit kuvvetinde görmekte ve Meclisin bu seçim ile gösterdiği birlik

⁴⁴⁶ Us, **Hatıra Notları**, s.252-253; Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 331;

⁴⁴⁷ Us, “*Büyük Yas*”, **Kurun**, 11 Teşrinisani (Kasım) 1938, s.1.

⁴⁴⁸ Us, **Hatıra Notları**, s. 277; Us, “*Atatürk'e Ait Bir Hatıra*”, **Sebilürreşad**, C.1, No:14, Eylül 1948, s. 220.

⁴⁴⁹ **TBMMZC**; 5. Dönem, 27. Cilt, 11 Kasım 1938, s. 17; Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 101; Us, **Hatıra Notları**, s. 277-278.

⁴⁵⁰ Us, “*İsmet İnönü*”, **Kurun**, 13 Teşrinisani (Kasım) 1938, s.1.

manzarası ile Türk milletinin mukadderatına hâkim, tek siyasi güçolduğunu ispatladığını düşünmektedir⁴⁵¹.

Aralık ayında toplanan CHP'nin I. Olağanüstü Kurultayında Atatürk "Ebedi Şef", İnönü ise "MillîŞef" ilan edilmiştir⁴⁵². Ayrıca kurultayda bir tüzük değişikliği yapılarak İnönü'ye "Değişmez Genel Başkanlık" hakkı verilmiş, böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Millî Şef dönemi başlamıştır⁴⁵³.

İnönü Cumhurbaşkanı olunca Başbakanlık makamını yine Celal Bayar'a vermiştir. Kısa bir süre sonra Mecliste bir Cumhurbaşkanlığı tezkeresi okunmuş ve eğitim ile ekonomi bakanları değiştirilmiştir. Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın yerine Hasan Ali Yücel, Ekonomi Bakanı Şakir Kesebir'in yerine Hüsnü Çakır getirilmiştir⁴⁵⁴. İki gün sonra da Adalet Bakanı Hilmi Uran'ın yerini Tevfik Fikret Sılay almıştır⁴⁵⁵. Böylece İnönü, Atatürk dönemimde sık sık şikâyet ettiği, hükümete dışarıdan müdahâle yolunu kendisi de uygulamaya başlamış, üstelik böylesine önemli kararları kimseye danışmadan almıştır⁴⁵⁶.

Hükümetteki bu hızlı değişikliklere daha fazla dayanamayan Celal Bayar Hükümeti istifa etmiş, yerine Refik Saydam 11. hükümeti kurmuştur⁴⁵⁷. Asıl mesele İnönü'nün Celal Bayar'ın ekonomi politikalarından duyduğu hoşnutsuzluktur. Hiçbir hesaba dayanmayan bu politikaların devlet maliyesini mahvettiğini, ticaret ve millîparanın alt üst olduğunu düşünen İnönü, Meclis seçimlerinin yenilenmesi kararı verileceği zaman Celal Bayar ile bir görüşme yapmıştır. İnönü seçimlere yeni bir hükümetle gitmek gerektiğini söyleyince Bayar, başbakanlıktan istifasını sunmuştur⁴⁵⁸.

Yeni Hükümeti kuran Refik Saydam 27 Ocak 1939'da Mecliste Hükümet Programını okumuş ve aynı gün Meclis 3 Nisan 1939'da toplanmak üzere tatil edilerek seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir⁴⁵⁹.

⁴⁵¹ Us, "Siyasi Bir Olgunluk İmtihani", **Kurun**, 16 Teşrinisani (Kasım) 1938, s.1.

⁴⁵² Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s. 101.

⁴⁵³ Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 8; Osman Akandere, **Millî Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 39-42.

⁴⁵⁴ **TBMMZC**, 5. Dönem, 29. Cilt, 2 Ocak 1939, s. 3.

⁴⁵⁵ **TBMMZC**, 5. Dönem, 29. Cilt, 4 Ocak 1939, s. 10; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s.3.

⁴⁵⁶ Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi**, C.I, s. 228.

⁴⁵⁷ **TBMMZC**, 5. Dönem, 29. Cilt, 25 Ocak 1939, s. 144; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 4-5.

⁴⁵⁸ İnönü, **Cumhuriyet'in İlk Yılları**, s. 107-108.

⁴⁵⁹ **TBMMZC**, 5. Dönem, 29. Cilt, 27 Ocak 1939, s. 220-221; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 5-8.

Refik Saydam başkanlığında yeni bir kabine kurulmasını memleketin siyasi hayatında yeni bit tekâmül merhâlesi olarak gören Asım Us, yeni seçimlere giderken yapılan bu değişikliğin millet idaresinin tam olarak tecellisine hizmet edeceği ayrıca hükümet değişikliğinin şahsi sebeplerden ziyade millî menfaatlere dayandığı düşünülmektedir. Bu nedenle de Bayar istifa ederek millet ve memleket menfaatine uygun hareket etmiş ve *bu tarz-ı harekatiyle deruhte ettiğivazifede yüksek bir feragat eseri göstermiştir*⁴⁶⁰.

Seçimlerin normal zamanından evvel yapılmasının hiçbir iç meseleden kaynaklanmadığı ve dünyadaki savaş manzarasından dolayı CHP'nin böyle bir tercih yaptığı kanaatinde olan Us, *Cumhuriyet Halk Partisinin yüksek prensibinin insan idrakinin görebileceği hadiseleri beklemek ve onların arkasından sürüklenmek değil, hadiseleri vaktinden evvel tahmin ederek her ihtimale göre peşinden icap eden tedbirleri almak olduğu düşüncesindedir*⁴⁶¹.

2. Altıncı Meclis Dönemi (1939-1943)

Seçimlerin yenilenmesi kararının ardından 10 Şubat 1939'da CHP, birkaç il hariç bütün illerden aday göstereceğini açıkladı. İnönü bu seçimleri eski muhaliflerle barışmanın bir fırsatı olarak gördü⁴⁶². Avrupa'da ortaya çıkan savaş ihtimali karşısında, Atatürk ve Kemalizm'e karşı olanlarla uzlaşma yolunu seçti. Atatürk döneminde sürgünde olan birçok tanınmış sima Türkiye'ye dönerek yeniden aktif siyasete katıldı⁴⁶³. Asım Us hatıralarında İnönü'nün kendisine şöyle dediğini nakletmektedir: *Evvelce bizden ayrılmış olanlar içinde tekrar bizimle birlikte çalışmak isteyenler bulunursa kendilerine imkân vereceğim. Bir devletin başına her türlü kayıttan azade bir şef getirilmesi bunu icap eder*⁴⁶⁴. Us'a göre İnönü, eski kırık kalpleri tamir etmeye çalışmaktadır⁴⁶⁵.

İkinci seçmen adaylarının isimleri 13 Martta açıklanınca ilk seçimler 15 Martta yapılmaya başlandı. 21 Martta tamamlanan ilk seçimler neticesinde milletvekillerinin

⁴⁶⁰ Us, "Memleketin Siyasi Hayatında Yeni Bir Tekâmül Merhalesi", **Vakit**, 27 İkincikânun (Ocak) 1939, s.1.

⁴⁶¹ Us, "İntihabat Niçin Yenileniyor", **Vakit**, 28 İkincikânun (Ocak) 1939, s.1.

⁴⁶² Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 222-223.

⁴⁶³ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s. 101-102.

⁴⁶⁴ Us, **Hatıra Notları**, 294.

⁴⁶⁵ Us, **Hatıra Notları**, 318.

seçecek olan ikinci seçmenler belirlenmiş oldu⁴⁶⁶. CHP seçimlerde 420 kişiyi aday gösterdi. Bağımsızlar için ise sadece 4 ilde Afyonkarahisar, Ankara, Eskişehir ve Niğde’de aday göstermedi. 26 Mart günü yapılan ikinci oylama sonucunda CHP’nin 420 adayı da Meclise girdi⁴⁶⁷. Atatürk’e yakınlığıyla bilinen bazı kişiler seçilemediği gibi, Atatürk’e muhalifliğiyle tanınan Fethi Okyar, Kazım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi isimler ise Meclise girmeye hak kazandı⁴⁶⁸.

Asım Us bu seçimlerde 387⁴⁶⁹ oy alarak yeniden Çoruh’tan milletvekili seçildi. Dönem boyunca Hariciye Encümeni azası görevinde bulundu⁴⁷⁰.

Altıncı Meclis ilk toplantısını 3 Nisan 1939’da yaptı ve Abdülhalik Renda’yı 408 oyla Meclis Başkanı, İsmet İnönü’yü de 413 oyla Cumhurbaşkanı seçti. İnönü 12. Hükümeti kurma görevini ise Refik Saydam’a verdi⁴⁷¹.

2.1. Yeni Bir Dünya Savaşına Doğru

Yeni bir dünya savaşının ayak sesleri 1931 yılında duyulmaya başladı. 1931’de Japonya Mançurya’yı işgal etti. 1932 yılında Almanya’ya tekrar silahlanma hakkı tanındı. Bir yıl sonra da Almanya ile Japonya Milletler Cemiyetinden çekildi. 1934 yılında ise Hitler kendini “Führer” ilan ederek Almanya’nın Cumhurbaşkanı⁴⁷² oldu. 1935 yılına gelindiğinde bir sınır anlaşmazlığını bahane eden İtalya, Habeşistan’a saldırdı. Us’a göre, İtalya ile Habeşistan arasındaki sorun İtalya’nın Habeşistan üzerinde manda yönetimi kurmaya çalışmasından ve Habeşistan’ın ise bu duruma karşı çıkmasından kaynaklanmaktadır⁴⁷³. Anılarında, *İngiltere Habeşistan'ın 1/4 toprağını vermek üzere arabuluculuk yapmak istemiş ise de İtalyanlar reddetmişler. İtalyanlar diyorlar ki: Habeşistan'da İtalya'nın istediği bir parça arazi değildir, bütün Habeşistan üzerinde İtalyan himaye ve mandasının konulmasını istiyoruz. Ancak bu temin edildiği takdirde*

⁴⁶⁶ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 223-224.

⁴⁶⁷ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.229-234.

⁴⁶⁸ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s. 102.

⁴⁶⁹ Asım Us’un TBMM VI. Dönem Seçim Mazbatası.

⁴⁷⁰ TBMMZC, 6. Dönem, 1. Cilt, 10 Nisan 1939, s. 19

⁴⁷¹ TBMMZC; 6. Dönem, 1. Cilt, 3 Nisan 1939, s. 2-3; Us, “Yeni Kabine”, **Vakit**, 4 Nisan 1939; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 11;

⁴⁷² Us, **Hatıra Notları**, s. 61.

⁴⁷³ Us, “İtalyan- Habeş İşleri Uluslar Kurumunda”, **Kurun**, 21 Mayıs 1935, s.1.

harbin önüne geçilebilir.demektedir⁴⁷⁴. İtalya 1936’da Habeşistan’ı topraklarına kattığını ve İtalya Kralının aynı zamanda Habeş İmparatoru olduğunu ilan etti⁴⁷⁵.

Yine 1936 yılında Almanya askerden arındırılmış olan Ren bölgesine asker çıkardı.İspanya’da iç savaş başladı veJaponya, Pekin yakınlarındaki küçük bir çatışmayı bahane ederek Çin’i işgal etti. 1938 yılında Avusturya, Almanya’ya katıldı. Almanlar daha sonra Çekoslovakya içinde yer alan ve Alman nüfusunun fazla olduğu Südet bölgesini de istedi. Çekoslovaklar buna karşı çıkmak istese de daha sonra imzalanan Münih Anlaşmasıyla Südet bölgesi Almanya’ya bırakıldı. Bununla yetinmeyen Almanya, yavaş yavaş Çekoslovakya’yı işgal etti ve 14 Mart 1939’da Çekoslovakya tamamen ortadan kalktı⁴⁷⁶.

Orta Avrupa’da Çekoslovakya’nın ortadan kaldırılışını önceden hazırlanmış bir taarruz projesinin sonu değil başlangıcı olarak gören Us, asıl mühim olanın, bundan sonra yaşanacak olan gelişmeler olduğunu vurgulamış, aynı yazısının devamında Almanya’nın asıl hedefinin Karadeniz’e inmek olduğunu belirtmiş ve Almanya’nın bir sonraki hedefi de “Memel olabilir” demiştir⁴⁷⁷. Gerçekten de Almanya 23 Mart 1939’da Litvanya’dan Memel bölgesini almıştır⁴⁷⁸.

Nisan ayının ilk günlerinde İtalya, Arnavutluk’u işgal etti. 1927 yılında İtalya ile Arnavutluk arasında imzalanan anlaşmanın yenilenmesi nedeniyle Roma hükümetinin ileri sürdüğü yeni talepleri reddeden Arnavutluk, kara, deniz ve havadan işgale uğradı⁴⁷⁹.

22 Mayıs 1939 tarihinde İtalya ile Almanya imzaladıkları bir anlaşma ile Mihver Devletler bloğunu kurdu⁴⁸⁰. Anlaşmaya göre iki taraftan biri bir anlaşmazlığa, yani harbe sürüklendiği takdirde diğeri bütün deniz, hava ve kara kuvvetleri ile yardım edecekti. Us’a göre bu madde yalnız savunma amaçlı bir madde değil, aynı zamanda “tecavüzî bir ittifakı” da barındıran bir maddedir⁴⁸¹.

⁴⁷⁴ Us, **Hatıra Notları**, s. 93.

⁴⁷⁵ Us, **Hatıra Notları**, s.96-98; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 38.

⁴⁷⁶ Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 38-39.

⁴⁷⁷ Us, “*Orta Avrupa Hadiselerinin İstikameti*, **Vakit**, 18 Mart 1939, s.1.

⁴⁷⁸ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yay., İstanbul 2006, s. 541.

⁴⁷⁹ Us, “*İtalya-Arnavutluk Harbi*”, **Vakit**, 8 Nisan 1939, s.1.

⁴⁸⁰ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s. 541.

⁴⁸¹ Us, “*Alman-İtalyan Askeri İttifakı*”, **Vakit**, 23 Mayıs 1939, s.1.

24 Ağustosta Almanya serbest şehir statüsündeki Danzing'i topraklarına kattığını ilan etti. Almanya'nın 1 Eylülde Polonya'ya saldırması ve Polonya'nın da karşılık vermesiyle Avrupa'da savaş başlamış oldu. Bunun üzerine Polonya ile aralarında anlaşma yapmış olan Fransa ve İngiltere de Almanya'ya savaş ilan etti. Bütün bunlar yaşanırken Rusya da doğudan Polonya topraklarına girdi ve burada Almanya ile buluşarak Polonya topraklarını aralarında paylaştılar⁴⁸².

Us'a göre Almanlar ve İtalyanlar sömürge kelimesini bir tarafa bırakarak "Hayat Sahası" tabirini kullanmaya başlamıştır. "Hayat Sahası" anlayışı Almanya'nın geniş istila siyasetini ifade eden bir tabirdir. I. Dünya savaşında birçok yer kaybeden Almanya'nın amacı kaybettiği bu yerleri geri almak olsaydı yeni bir savaş tehdidi ile karşı karşıya kalınmazdı. Fakat Almanya, Avusturya ve Çekoslovakya'nın ilhakından sonra "elinin erdiği ve gücünün yettiği" yerlerdeki küçük memleketleri istediği gibi kullanmak istemiştir. İtalya da, Akdeniz ve civarındaki ülkeleri istila etmek istediği için "Hayat Sahası" formülünü desteklemiştir. Almanya ve İtalya'nın bu amaçları sömürge kelimesi ile ifade edilemeyeceği için onun yerine "Hayat Sahası" tabiri ortaya çıkmıştır. Ayrıca eğer bir gün yeni bir dünya savaşı çıkarsa bunun temel nedeni "Hayat Sahası" tabiri ile ifade edilen Alman ve İtalyan ihtirası olacaktır⁴⁸³.

Peki, Asım Us, II. Dünya Savaşının baş mimarlarından Hitler hakkında ne düşünmektedir? Us'a göre Hitler başa geldiğinde Almanya'da bir işsizler ordusu vardı. Hitler bu işsizlere iş buldu. Birçok fabrika yeniden işler hâle geldi. Almanya'nın ihracat ve ithalât rakamları arttı. Diğer taraftan Hitler Almanya'nın elini ayağını bağlayan ve memlekete yüklü miktarda savaş tamirâtı borcu yükleyen Versay anlaşması aleyhine şiddetli bir mücadele başlattı. Almanya'nın istiklâlini kaldıran maddeleri ilga ettirdi. En sonra Avusturya'yı bir kişinin kanı ile dökülmeden ilhak etti. Südet Almanlarını kurtardı. Hitler bu başarıları savaş ile değilse bile silahlanma suretiyle elde etti. Almanya'da çalışmaz halde bulunan fabrikalar alınan silah siparişleri sayesinde yeniden açıldı. Milyonlarca işsiz buralarda iş buldu. Bu nedenle Nasyonal Sosyalizm bütün Alman halkını savaş için heyecanda tutan ve bütün başarılarını da bu heyecandan bekleyen bir rejimdir. Avrupa'da uzun ve devamlı bir barış ortamı olursa bu rejimin hemen hemen bütün

⁴⁸² Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s. 542; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 40-41.

⁴⁸³ Us, "Hayat Sahası", **Vakit**, 4 Haziran 1939, s.1.

mekanizmaları birdenbire durur. Silah üreten fabrikalar kapılarını kapatır. İşsizlik yeniden artar. Bu nedenle de Almanya’da bir barış buhranı ortaya çıkar⁴⁸⁴.

2.2. Asım Us’un Paris ve Londra Seyahatleri

CHP’de Müstakil Grup çalışmalarının başladığı bir sırada Asım Us ve altı gazeteci⁴⁸⁵ İngiltere’deki British Council Cemiyeti⁴⁸⁶ tarafından Londra’ya davet edilmiştir. Us, Türk-İngiliz anlaşmasının imza zamanına denk gelen bu gezi sayesinde İngiltere’yi daha yakından tanıma fırsatı bulacaklarını düşünmekte, 23 Mayıs 1939’da başlayan ve yaklaşık 3 hafta süren bu gezi neticesinde gördüğü yerler ve edindiği izlenimler hakkında *Vakit*’te ve hatıralarında ayrıntılı bilgiler vermektedir⁴⁸⁷.

Gazetecilerin ilk durağı Paris olmuştur. *Vakit*’te Paris halkının yaşayış şekli hakkında bilgi veren Us, Türkiye ile Fransa’nın barış cephesi içinde yer alabilmesi için Hatay meselesinin çözülmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu durumda Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında Akdeniz ve Balkanları içine alan üçlü bir barış cephesi kurulabilecektir. Ayrıca “İngiltere ve Fransa I. Dünya Savaşında Türkiye’yi kaybetmekle neler kaybettiklerini” artık anlamışlardır⁴⁸⁸.

Us ve beraberindekiler Paris’ten sonra Londra’ya gitmiştir. Us, İngiltere’nin Türkiye ile karşılıklı eşitlik esasında dayanan bir anlaşma yaptığını ve bu anlaşmanın yakında bir ittifak şeklini alacağını belirtmektedir⁴⁸⁹.

⁴⁸⁴ Us, “*Hitler Sulhten Korkuyor mu?*”, *Vakit*, 31 Ağustos 1939, s.1.

⁴⁸⁵ Bu gazeteciler Abidin Daver, Falih Rıfki Atay, Hüseyin Cahit Yalçın, Burhan Belge, Asım Us ve Muvaffak Menemencioglu’dur. *Vakit*, 14 Haziran 1939, s.1.

⁴⁸⁶ 1934’te “The British Committee for Relations with Other Countries” adıyla kurulan ve daha sonra adı “British Council” olarak kısaltılacak yapılanma; İngilizcenin desteklenmesi için yurt dışındaki üniversitelere burs tahsis edilmesi, yurt dışında Britanya kütüphanelerinin kurulması, seçkin Britanyalı konuşmacıların katıldığı seminerler dizisinin düzenlenmesi, önde gelen gazeteci ve profesyonellerin İngiltere’yi ziyaret etmeleri için destek olunması ve film gösterimleri olmak üzere beş başlıkta faaliyet göstermektedir. Ahmet Erman Aral, **Kültür Propagandasından Kültürel Diplomasiye: British Council’in Türkiye’deki Faaliyetlerinin 1940-1950 Ve 2005-2014 Dönemlerinde Karşılaştırmalı İncelemesi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 24; *Vakit*, 29 Mayıs 1939.

⁴⁸⁷ Us, “*Londra Yolunda*”, *Vakit*, 29 Mayıs 1939, s.1; Bu konu *Vakit*’te şöyle geçmektedir: *Başmuharririmiz Çoruh mebusu Bay Asım Us, Britiş Kansıy’in (British Ciounsil) ...Türk matbuat erkânından altı zat için sureti mahsusada tertip ettiği bir geziye iştirak etmek üzere dün akşamki ekspresle Londra’ya gitmiştir. Başmuharririmiz yaklaşık 3 hafta sürececek olan bu seyahatin faydalı intibalarını gazetemizin okuyucularına arz edecektir.* *Vakit*, 23 Mayıs 1939.

⁴⁸⁸ Us, “*Paris’in Pantekot Bayramı*”, *Vakit*, 5 Haziran 1939, s.2.

⁴⁸⁹ Us, “*Türk-İngiliz Dostluğuna Dair*”, *Vakit*, 7 Haziran 1939, s.2.

Gazetesine gönderdiği yazılarında İngiltere'nin barışı korumak için elinden geleni yaptığını fakat her an savaş çıkacakmış gibi de hazırlıklı olduğunu ve İngiltere Başbakanı ihtiyar Chamberlian'ın dünyayı büyük bir savaştan korumak için çaba sarf ettiğini ifade etmektedir. Londra'ya gelişlerinin ikinci gününde bir sirke giden gazeteciler burada İngiliz halkının savaş ve barış karşısındaki durumunu görme fırsatı bulmuştur. Us, sirkte gördüklerinin hep askerlik ve savaş ile alakalı olduğunu, on bir ve on beş yaşlarındaki çocuklardan oluşan süvari ve piyade kıtalarının oyun şeklinde güçlü savaş manevraları yaptıklarını aktarmaktadır. Amaç oyundan ve eğlenceden istifade ederek İngiliz halkını savaş ve savaş tehlikelerine karşı hazırlamaktır. Aynı yazısının devamında, İngiltere'nin en çok havadan gelecek saldırılardan endişe ettiğini ve bu saldırılara karşı da çok ciddi tedbirler aldığını ifade etmektedir⁴⁹⁰.

Bir başka yazısında ise, *Hakikat halde bir milletin manevi kıymet ve itibarını ölçmek için bir tek ölçü vardır. Bu ölçü de o milleti idare eden hükümetin ve o millete mensup olan insanların yabancı memleketlerden gördüğü muameledir* diyen Us, Londra'da kendilerine uzatılan ellerde dostluktan başka bir şey hissetmediklerini belirterek, hayatlarında hiçbir Türk ile konuşmamış İngilizlerin bile kalplerinde Türk milletine karşı sevgi ve hürmet duyguları olduğu kanaatindedir. İngilizlerdostluklarını sözden ziyade fiiliyatta da göstermişlerdir. İngilizler Türk gazetecilerine donanmalarındaki savaş silahlarının en mahrem noktalarını bile gezdirmiş, sadece ordu mensuplarının bulunmalarına izin verilen ve İngilizlerin en son sistem savaş silahları ile yaptıkları talimleri izleme fırsatı bulmuşlardır. İngiltere Başbakanı Chamberlian ile de görüştiklerini belirten Us; “muhterem İngiltere hükümet reisinin dünya vaziyeti hakkında en samimi hislerini ve fikirlerini dinledik” demiştir⁴⁹¹.

Us, 17 Mayıs 1940 günübu defa Türk heyeti⁴⁹² ile beraber Paris ve Londra'ya gitmiştir.Paris'te trenden indikleri gün Alman orduları, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg üzerine büyük bir taarruz hareketi başlattığı için⁴⁹³heyette seyahate devam etmek veya geri dönmek noktasında tartışma yaşanmıştır. Sonuçta seyahate devam etme kararı

⁴⁹⁰ Us, “*Harbe mi Sulha Mı?*”, **Vakit**, 8 Haziran 1939, s.2.

⁴⁹¹ Us, “*İftihara Değer Müşahedeler*”, **Vakit**, 14 Haziran 1939, s.1.

⁴⁹² Londra Seyahatine katılanlar: General Refet Bele, Hüseyin Cahit Yalçın, General Naci Tınaz, Amiral Fahri Ergin, Selim Sarper, Falih Rıfki Atay, Ahmet Şükrü Esmer, Ziya Gevher Etili, Necmettin Sadak, Muvaffak Menemencioğlu, Asım Us, Selim Rauf Sarper, Albay Rıza Yavuzalp, Milletvekili Şekip Engineri, Nadir Nadi, Nevzat Celal, Şevket Bilgin, Abidin Daver. Us, **Hatıra Notları**, s. 398.

⁴⁹³Us, “*Taarruz Haberi Paris'te Nasıl Duyuldu?*”, **Vakit**, 19 Mayıs 1940, s.1.

alınmış,Türk heyetinin savaşa rağmen geri dönmeyip seyahate devam etmesi İngiltere’de Türklerin taahhütlerine sadakat gösterdikleri şeklinde yorumlanmıştır⁴⁹⁴.

Paris’te bulunduğu günlerde Vakit’e gönderdiği bir yazısında savaşın seyri içinde uçakların öneminden bahsederek I. Dünya Savaşında savaş uçaklarının rolünün keşif vazifesinden ileri gidemediğini fakat bu defaki savaşta hava kuvvetlerinin toptan ve tanktan da ileriye geçtiğini ifade etmiştir⁴⁹⁵.

Paris’ten Vakit’e gönderdiği bir başka yazısında ise Almanya’nın Hollanda ve Belçika’ya saldırmasının nedeni hava hâkimiyeti meselesidir. Zira İngiliz uçakları kalite bakımından Alman uçaklarından ileri ise de adet bakımından henüz yeterli değildir. Bu nedenle Almanya saldırılarında birinci derecede hava kuvvetlerine yer vermektedir. Us’a göre Almanya’nın taarruz için bir müddet daha beklemesi İngiltere ve Fransa’nın,Amerika ile Kanada’ya ısmarlamış oldukları yeni savaş uçaklarının yetişmesine ve hava hâkimiyetinin müttefikler tarafına geçmesine neden olacaktır⁴⁹⁶. Temaslarını tamamlayan heyet30 Mayıs 1940 günüTürkiye’ye dönmüştür⁴⁹⁷.

2.3. Asım Us’un İkinci Almanya Seyahati

1942 yılında Alman Hükümeti, doğu cephesindeki askeri başarılarını ispat etmek amacıyla, bütünüyle propaganda amaçlı bir davet planlayarak bir Türk basın heyetini⁴⁹⁸, doğu cephesini ziyaret etmek üzere Almanya’ya davet etmiştir⁴⁹⁹.

17 Temmuz günü Alman sefiri Von Papen Tarabya’daki sefarethanede Almanya’ya gidecek gazetecilere bir öğle yemeği vermiştir. Yola çıkan grup 20 Temmuz günü Berlin’e ulaşmıştır⁵⁰⁰. Berlin’de önce tank mektebini ziyaret eden gazeteciler daha sonra çelik fabrikasına gitmişler,daha sonra Kassel, Frankfurt, Wiesbaden ve Lüksemburg’u gezmişlerdir. Lüksemburg’dan sonra Fransa’ya giderek Majino hattına geçmişlerdir. Us,hatıralarında Majino hattı ve bu hattın nasıl yarıldığı hakkında bilgiler vermiş,

⁴⁹⁴ Us, **Hatıra Notları**, s. 396.

⁴⁹⁵ Us, “*Bugünkü Harpte Hava Kuvvetleri*”, **Vakit**, 18 Mayıs 1940, s.1.

⁴⁹⁶ Us, “*Hitler’in Son Kozu*”, **Vakit**, 21 Mayıs 1940, s.1.

⁴⁹⁷ Us, **Hatıra Notları**, s. 383-396.

⁴⁹⁸Davet edilenler Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadak, Vakit gazetesi başyazarı Asım Us, Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi, Türk Sözü (Adana) gazetesinden Nevzat Güven ve Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper. **Vakit**, 17 Temmuz 1942, s.1.

⁴⁹⁹ Koçak, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi**, C.I, s. 646-647.

⁵⁰⁰ Us, **Hatıra Notları**, s. 470-471.

Almanların burada kullandığı savaş taktiğini Atatürk'ün Afyon cephesinde kullandığı taktiğe benzetmiştir⁵⁰¹. Almanların Paris sefaretî müsteşarı ile görüşen Us, müsteşarın kendisine, *Alman ordusu bir kere Kafkasya'yı geçer de Türkiye ile el ele verirse bütün zorluklar ortadan kalkar* dediğini nakletmektedir. Dönüş yolunda Münih, Viyana ve Sivastopol'da gördüğü savaşın acı manzarası hakkında bilgiler vermiş, kendileri Almanya'da iken Macaristan ve Bulgaristan'dan da davet aldıklarını belirtmiştir. Bu nedenle dönüşte 11 Ağustos günü Macaristan'da Macar Başbakanı ile görüşmüşler daha sonra da 12 Ağustosta Bulgaristan'da resmi törenle karşılanmışlardır⁵⁰².

Gazeteciler 16 Ağustosta yurda dönmüştür⁵⁰³. Gerek Macaristan'da gerekse Bulgaristan'da gazetecilere gösterilen samimiyetten duydukları memnuniyeti köşesinde ifade eden Us'a göre, kendilerini en çok sevindiren husus geçtikleri her memlekette Cumhuriyet Hükümetinin uyguladığı dürüst siyasetin tamamıyla anlaşılır olmasıdır⁵⁰⁴. Ayrıca Almanya'yı hemen hemen baştanbâşa dolaştıklarını fakat bu sırada eski püskü kıyafetli insanlara hiç rastlamadıklarını, halk arasında fizyolojik olarak da bir sefalet göze çarpmadığını belirtmekte, bu nedenle de Almanya'nın harp mahrumiyetleri etkisi altında birkaç senede çökeceğini zannedenlerin yanlış olduğunu ifade etmektedir⁵⁰⁵.

Asım Us, Almanya dönüşünde bu seyahatten edindiği intibalardan oluşan bir raporu Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na sundu. Rapora göre, gazeteciler Almanya, Macaristan ve Bulgaristan'da dostça karşılanmıştı. Almanya yeni bir Avrupa nizamı kurmaya çalışmaktaydı ve Almanlar kendi kendine yeten bir Avrupa haritası içine Türkleri de koymuştu. Bütün üretim araçlarını savaş sanayiine ve zirai üretime çevirmiş olan Almanya son derece katı bir ekonomi politikası takip etmekteydi. Yiyecek ve giyecek eşyaları vesikaya bağlanmıştı. Almanya kendi ülkesinde sivil ihtiyaçlar için kullanılmasına izin vermediği eşyayı Romanya, Macaristan ve Bulgaristan gibi ülkelere satmaktaydı. Amaç döviz bulmak ve gıda maddesi temin etmektir. Almanya'nın silahaltında olan asker sayısı 20 milyon civarındadır. Bu durum Almanya'nın ekonomik anlamda neden sıkıntı içinde olduğunu açıklamaya kâfidir. Bu nedenle Almanya zirai faaliyetlere büyük önem

⁵⁰¹ Us, **Hatıra Notları**, s. 472-474.

⁵⁰² Us, **Hatıra Notları**, s.475-482.

⁵⁰³ **Vakit**, 16 Ağustos 1942, s.1.

⁵⁰⁴ Us, "*Harp İçindeki Avrupa'da Bir Ay Süren Bir Seyahat*", **Vakit**, 18 Ağustos 1942, s.1.

⁵⁰⁵ Us, "*Almanya Disiplin Memleketi*", **Vakit**, 22 Ağustos 1942, s.1.

vermektedir. Çiçek bahçeleri bile patates tarlasına çevrilmiştir. Raporda Majino hattından da bahseden Us, Bulgaristan ve Macaristan hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir⁵⁰⁶.

2.4. MillîKorunma Kanunu

II. Dünya Savaşının çıkmasıyla beraber Türkiye'deki ekonomik durum bozuldu ve her yerde karaborsacılık başladı. Halkın en çok ihtiyaç duyduğu mallar karaborsaya düşünce fiyatlar aşırı yükseldi ve ülkede geçim sıkıntısı başladı. Bunun üzerine hükümet ekonomik krize çare bulmak için "MillîKorunma Kanunu Tasarısı"⁵⁰⁷ hazırlayıp Meclise sundu. 19 Şubat 1940'ta kanunun uygulanmasına karar verildi ve ilk olarak da satıcılara fatura vermek zorunluluğu getirildi⁵⁰⁸. Kanun ile genel veya kısmi seferberlik, devletin bir savaşa girme ihtimali ve Türkiye'yi de ilgilendiren diğer devletler arasındaki savaş hali gibi durumlarda Bakanlar Kuruluna sınırsız denebilecek yetkiler verildi⁵⁰⁹. Hükümetin bu yetkileri kullanabilmesi için kararnameler yeterli görüldü. Hükümetin ekonomiye müdahâle alanları genişledi ve özel teşebbüs neredeyse tamamen devlet vesayeti altına girdi⁵¹⁰. Kanuna göre ülkedeki bütün sanayi ve maden kuruluşları hükümetin denetimi altında olacak, hükümet gerekli görürse bu kuruluşlara veya ürettiği mallara bedelini ödemek suretiyle el koyabilecekti. Hükümetin belirlediği ürünler yine hükümetin belirlediği miktardan fazla stok yapılamayacaktı. Devlet ise millîsavunmanın bir gereği olarak stok yapabilecekti. Hükümet bütün fiyatları denetleyebilecek ve sıkıyönetim ilan ederek mülklere el koyabilecekti⁵¹¹.

Us'a göre, MillîKorunma Kanunu'nusavaş sırasında ve savaş tehlikesi halinde ülkenin millîmüdafaa ve millîiktisat kuvvetlerinin zaafa düşmesini önlemek için çıkarılmıştır. Ayrıca kanunu uygulamak için oluşturulan Koordinasyon Kurulu da, memlekette üretimi artırmak için özel teşebbüsleri devlet kuvveti ve himayesine

⁵⁰⁶ Us, **Hatıra Notları**, s. 483-490.

⁵⁰⁷ TBMMZC, 6. Dönem, 8. Cilt, 15 Ocak 1940, s. 62.

⁵⁰⁸ Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 63-68.

⁵⁰⁹ İbrahim Mert Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 32.54, 2013, s. 140.

⁵¹⁰ Akandere, **Millî Şef Dönemi**, s. 206-207.

⁵¹¹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 267; Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", (Edt) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 389.

katacak, iç ve dış ticaret alanında olağanüstü durumlardan doğan zararlı etkileri ortadan kaldırmak için gereken tedbirleri alacaktır⁵¹².

Us, başka bir yazısında ise, *Kanunun meriyete (yürürlük) girmesi Büyük Millet Meclisinin fevkalâde ahval içinde hükümete verdiği bazı fevkalâde salâhiyetlerin kullanılmasına lüzum hâsıl olması demektir ki bu da icabında askerî seferberliğe kadar gidecek bir sivil seferberlikten başka bir şey olmadığı* görüşündedir. Us'a göre savaşmayan ülkeler bile maddi ve manevi olarak savaşın etkilerine maruz kaldığını için TBMM, memlekette sivil bir seferberlik ilanına lüzum görmüştür. Bu seferberlik daha çok ekonomi alanında olacak ve şimdiye kadar özel teşebbüslerin hâkim olduğu işler üzerinde hükümet müdahâle edip gerekli tedbirleri alabilecektir. Bu tedbirler halkın hürriyetini kısıtlamak anlamına gelmemektedir. Amaç memleketin millîmüdafaa vasıtalarını güçlendirmek ve ekonomi alanında, şahsi teşebbüslerin suiistimali yüzünden halkın yaşadığı zorlukları hafifletmektir⁵¹³.

Kanunu bu noktada eleştiren Us, üretilen malların alınmaması ile karaborsaya davetiye çıkarıldığını düşünmekte veanılarında şöyle demektedir: *Hükümete MillîKorunma Kanunu ile el koyma salâhiyeti verilmiştir. Lazım bir salâhiyettir. Fakat yanlış tatbikat ile zararlı neticeler çıkıyor. Pamuk yağına el koyma bir misaldir. El konuyor. Narh da konuyor. Satın alınmıyor. Satılmıyor. Karaborsanın çıkmasına sebebiyet veriliyor*⁵¹⁴.

MillîKorunma Kanunu'nun ilk uygulandığı yer Zonguldak kömür havzası olmuştur. Çünkü kömür, savaş ve barış sanayisinin en zaruri hammaddesidir⁵¹⁵. Ayrıca hükümet Zonguldak'taki kömür üretimini artırmak için bölgedeki Maden Tatbikat Mektebindeki öğrenci sayısını da arttırmıştır. Aldığı birçok tedbirle hükümet yılda 350 bin ton fazladan kömür üretimini amaçlamıştır⁵¹⁶. Us, Zonguldak Havzasında kırk bin kadar maden işçisinin olduğunu fakat bu işçilerin sürekli çalışmadığını sadece paraya ihtiyaçları olduğu zaman çalıştıklarını geri kalan zamanlarda ise köylerinde oturduklarını bu nedenle de kömür üretiminin ayda 250 bin tonu geçemediğini belirtmektedir. Burada alınan tedbirden

⁵¹² Us, "Koordinasyon", **Vakit**, 25 İkincikânun (Ocak) 1940, s.1.

⁵¹³ Us, "Sivil Seferberlik", **Vakit**, 22 Şubat 1940, s.1.

⁵¹⁴ Us, **Hatıra Notları**, s.. 462-463.

⁵¹⁵ Baban Zade Şükrü, "Millî Korunma Kanunu", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, S.1, 1939, s.326.

⁵¹⁶ Orhan Tuna, "Türk İş Hukuku ve Millî Korunma Kanunu", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, S. 1, 1939,s.344-345.

maksat iş mükellefiyeti ile havzadaki işçinin mesaisinden azami derecede faydalanmaktadır. Böylece aylık üretim 250 bin tondan 300 bin tona çıkabilir⁵¹⁷.

1940-45 yılları arasında iş başında olan hükümetler bu kanuna dayanarak Anayasaya ters düşen, temel hak ve hürriyetlerle bağdaşmayan birçok karar almış ve bunları uygulamıştır⁵¹⁸. Buğday üretiminde yaşanan düşüş nedeniyle ekmek ihtiyacının karşılanması noktasında sıkıntılar yaşanınca hükümet ekmek tüketimini kontrol altına almak için 1942 yılından itibaren karne uygulaması başlatmıştır. Uygulamaya göre bir günlük, kişi başı ekmek tüketim miktarı belirlenmiş ve bu miktardan fazla ekmek almak yasaklanmıştır. Uygulama savaş sonuna kadar devam etmiştir⁵¹⁹.

Us'a göre ekmekte karne uygulamasını suiistimal edenlerolabileceği için ekmek almak amacıyla halka dağıtılan kartlar ekmeğin teminatıdır. Bazı memleketlerde halkın her hafta bir kuponunu diktatörlere vermek zorunda olduğunu hatırlatarak bu duruma kıyasla Türkiye'de verilen ekmeğin az değil çok olduğu düşüncesindedir.⁵²⁰

2.5. Varlık Vergisi Kanunu

II. Dünya Savaşı Türk halkını ciddi ekonomik sıkıntılarla baş başa bıraksa da bu durumun istisnaları da yok değildi. Karaborsa ve devlet müdahâlesi nedeniyle büyük çiftçiler, ithalâtçı ve tüccarlar ile devlet ihâleleri ile ruhsat işlemlerini yürüten memurlar aşırı kazanç sağlamaya başlamıştı. Halk bu savaş vurguncularına karşı büyük bir öfke duymaya başlayınca hükümet 11 Kasım 1942'de "Varlık Vergisi Kanunu" nu çıkardı⁵²¹. Kanun, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere alınacaktı⁵²².

Hükümete göre amaç enflasyonla mücadele edebilmek için tedavüldeki parayı azaltmak, savaştan faydalanarak çok fazla gelir elde edenlerden vergi almak ve devlet gelirlerini artırmaktı. Kanunun en çok eleştirilen noktası kazançlar için net bir ölçü koymaması ve alınacak verginin miktarını daha çok takdire bırakmış olmasıydı⁵²³.

⁵¹⁷ Us, "Havzada İş Mükellefiyeti", **Vakit**, 4 Mart 1940, s.1.

⁵¹⁸ Akandere, **Millî Şef Dönemi**, s. 208.

⁵¹⁹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 267-268.

⁵²⁰ Us, "Hükümetin Tedbirlerini Kolaylaştırmak Vazifemizdir", **Vakit**, 11 İkincikânun (Ocak) 1942, s.1.

⁵²¹ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 290.

⁵²² **TBMMZC**, 6. Dönem, 28. Cilt, 11 Kasım 1942, s. 29-30.

⁵²³ Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 187.

Us, hayatın genel vaziyeti içinde ülkedeki iktisadî zorlukların üstesinden gelmek için birçok idari ve adlî düzenlemelerin yapıldığını fakat bunların hiçbirinden istenen neticenin alınmadığını ifade ettiği yazısında Varlık Vergisi Kanunu'nun bu noktada önemli olduğunu çünkü CHP'nin inkılapçı karakteri ile harekete geçmek zorundan kaldığını belirtmektedir⁵²⁴. Stokçuların ve spekülasyoncuların memlekette iktisadî bir anarşi çıkardığını bu nedenle ülkede fakirler şöyle dursun orta halli vatandaşlar için bile gündelik kazançlarla yaşamının imkânsız hâle geldiğini düşünmektedir. Bu nedenle Saraçoğlu Hükümeti öncelikle enflasyona karşı mücadele kararı vermiştir. Hükümet normal usullerle bu mücadelede başarılı olamayacağını bildiği için bu kararı inkılapçı bir yoldan uygulamaya girişmiştir. Varlık Vergisinde temyiz ve itiraz hakları kabul edilmemiş olması da bundandır. Varlık Vergisi Kanununa destek veren Us, karaborsaya karşı en etkili yolun bu olduğunu düşünmektedir. Us'a göre CHP, inkılapçı karakteri olan bir partidir bu nedenle de halledemediği sorunlar karşısında bu özelliğini hayata geçirerek gerekirse zor kullanabilir. Sonuçta her şey ülke menfaatleri içindir⁵²⁵.

3. II. Dünya Savaşı

Avrupa'da savaş başladıktan kısa bir süre sonra 19 Ekim 1939'da Türkiye-İngiltere- Fransa arasında Üçlü Yardım Anlaşması imzalandı⁵²⁶. Anlaşmaya göre; Türkiye bir Avrupa devleti tarafından saldırıya uğrarsa İngiltere ve Fransa kendisine yardım edecekti. İngiltere ve Fransa Akdeniz'de bir Avrupa devleti tarafından saldırıya uğrarsa Türkiye bu devletlere yardım edecekti⁵²⁷.

Us, Türkiye'nin imzaladığı bu anlaşmalar sayesinde savaş haricinde kaldığını fakat iktisadi ve mali bir savaşla karşı karşıya olduğu inancındadır. İthalât ve ihracatımız azaldığından ithalât ile ihracat arasındaki denge bozulmuştur. Bu durum doğal olarak devlet bütçesindeki dengenin de bozulmasına neden olmuştur⁵²⁸.

9 Nisan 1940'ta harekete geçen Almanlar, Norveç ve Danimarka'yı işgal etti. 10 Mayıs'ta ise Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'a saldırdı. 10 Haziranda İtalya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan ederek Avrupa Savaşına dâhil oldu. Bütün bunlar yaşanırken Türkiye

⁵²⁴ Us, "Varlık Vergisi Kanununun Ehemmiyeti", **Vakit**, 12 İkinciteşrin (Kasım) 1942, s.1.

⁵²⁵ Us, "Hükümetin Aldığı Tedbirler", **Vakit**, 16 İkinciteşrin (Kasım) 1942, s.1.

⁵²⁶ Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, s.99.

⁵²⁷ Us, **Hatıra Notları**, s. 347.

⁵²⁸ Us, "İstihsal seferberliği", **Vakit**, 6 Nisan 1940, s.1.

tarafsızlığını korudu. Türkiye bir yandan dünyadaki gelişmeleri yakından takip ederken bir yandan da Türk ordusunun donanımı ile ilgili tedbirler aldı. Giyimde yerli malı kullanılması zorunlu hâle getirildi ve yabancı malların ülkeye sokulması yasaklandı⁵²⁹.

Avrupa’da çıkan savaşın ilk yılını değerlendirdiği yazısında Us şu değerlendirmeleri yapmıştır:*Avrupa harbinin doğurduğu cihan buhranı öyle bir manzara arz ediyor ki bu büyük badire içinde milletlerin mukadderatını ellerinde tutan hükümetlerin mevkii din adamlarının kıldan ince kılıçtan keskin tabiriyle tavsif ettikleri Sırat köprüsü üzerinde uhrevilerin acıklı haline benziyor.* Ayrıca Refik Saydam hükümetini bu kadar ağır mesuliyetli bir vazife içinde başarılarla dolu bir yıl geçirdiği için de tebrik etmektedir⁵³⁰.

1941 yılının ilk yarısında bütün Balkanlar Almanya’nın etkisi altına girdi. Böylece Bulgaristan ve Yunanistan’ı işgal eden Mihver Devletler Türkiye sınırlarına gelip dayandı. Bütün bunlar yaşanırken Türkiye’nin istekleri doğrultusunda 18 Haziran 1941’de Türkiye ile Almanya arasında bir Dostluk Anlaşması imzalandı⁵³¹. Bugünkü karmaşık âlem içinde anlaşmayı bir bakıma siyasi bir mucize olarak gören Us, bu anlaşmanın yakın doğuda barışın muhafazasına hizmet edeceğini düşünmektedir⁵³².

Türk-Alman Dostluk Anlaşmasından birkaç gün sonra Almanlar Sovyet Rusya’ya saldırarak Barbarossa Harekâtını başlattı⁵³³. Stalin, hiçbir müzakere yapılmaksızın Almanya’nın savaş ilan etmesinden dolayı bu savaşın Sovyet Rusya için mukaddes bir dava olduğunu belirtir. Us’a göre Sovyet Rusya ile Almanya arasında başlayan bu savaş yalnız iki ordunun değil iki rejiminde kuvvetini ve sertlik derecesini gösterecektir. Bu arada Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotof’un, Türkiye’nin savaş siyasetini eleştirerek *savaş mahrekine (yörüнге) dâhil oldunuz pişman olacaksınız* demesi üzerine Us, hadiselerin tam tersi yönde cereyan ettiğini, Türkiye’nin izlediği siyasetin kendini savaştan kurtardığını, Sovyet Rusya’nın siyasetinin ise kendilerini savaşa sürüklediğini belirtir ve *ekler, pişmanlık Türkiye’ye değil Rusya’yadır*⁵³⁴. Us, Türkiye’nin, Sovyet Rusya-Alman

⁵²⁹ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s.597; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 98-106; TBMMZC, 6. Dönem, 15. Cilt, 30 Aralık 1940, s. 213.

⁵³⁰ Us, “*Muvaffakiyetler İçinde Geçen Bir Yıl*”, **Vakit**, 27 İkincikânun (Ocak) 1940, s.1.

⁵³¹ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s.636-638.

⁵³² Us, “*Türk-Alman Dostluk Muahedesinin Manası*”, **Vakit**, 20 Haziran 1941, s.1.

⁵³³ Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 129.

⁵³⁴ Us, **Hatıra Notları**, s. 421-422.

savaşında tarafsızlığını koruyacağı fakat bu yeni savaş karşısında hissiz ve kayıtsız kalamayacağı kanaatine sahiptir⁵³⁵.

Savaş Avrupa’da tüm hızıyla sürerken Japonyakendisinde bulunmayan hammaddeleri elde etmek için Çin’e saldırdı. Japonya Uzakdoğu’yu kendisinin “ortak refah alanı” olarak tanımlamaktaydı. Bunun üzerine Amerika Japonlardan hem Çin hem de Çinhindi’ndeki askerlerini geri çekmelerini istedi. “Asya Asyalıdır” politikası benimseyen Japonya bu isteği reddetti. Bu nedenle Amerika ile Japonya arasındaki ilişkiler kesilme noktasına geldi. 7 Aralık 1941 günü Japonların Amerika’ya ait Pearl Harbor’daki hava üslerine saldırması üzerine, Amerika-Japonya savaşı başladı. Böylece yaklaşık iki yıldır devam eden Avrupa savaşı, Pasifik savaşı ile beraber bir dünya savaşı haline geldi⁵³⁶.

Asım Us, savaşın artık bir dünya savaşı haline geldiğini ve 1914-1918 Cihan Harbinden bile daha geniş alanlara yayıldığını belirttiği yazısında mücadele halinde olan bu iki büyük âlemden biri yıkılmadıkça savaş ateşinin sönmeyeceğini, ateş sönse bile medeniyet âleminde geriye kül ve kömürden başka bir şey kalmayacağını düşünmektedir⁵³⁷.

Bütün bu yaşananlara rağmen Türkiye’nin tarafsızlığını korumaya devam edeceğini çünkü Türkiye’nin sınırları dışında savaş ile elde etmek istediği hiç bir arzusu olmadığını düşünen Us, *Türkiye’nin bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da en fena ihtimalleri göz önüne alarak her an hâdiselere karşı hazırlıklı ve uyanıklıması gerektiği fikrini savunmaktadır*⁵³⁸.

3.1. Adana Mülakatı

1943 yılına gelindiğinde Mihver Devletleri savunmaya geçerken Müttefikler saldırıya başlamıştır. Fakat buna rağmen Mihver Devletleri hâlâ Türkiye için tehdit oluşturabilecek güçtedir. 12-24 Ocak 1943 tarihleri arasında Amerikan Başkanı Roosevelt ile İngiliz Başbakanı Churchill Kazablanka’da bir araya gelir. Görüşmelerde Türkiye’nin askeri bir üs haline getirilmesi ve Akdeniz’de Türk savunmasının oluşturulması

⁵³⁵ Us, “Sovyet-Alman Harbi Karşısında Türkiye”, **Vakit**, 23 Haziran 1941, s.1.

⁵³⁶ Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, s.147; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s.137-139.

⁵³⁷ Us, “Amerika-Japon Harbi Ne Netice Verebilir?”, **Vakit**, 9 Birincikanun (Aralık) 1941, s.1.

⁵³⁸ Us, “Türkiye’nin Bitaraflığı”, **Vakit**, 11 Birincikanun (Aralık) 1941, s.1.

konularında ısrarcı olan Churchill, Roosevelt'i Türkiye'nin savaşa dâhil olması konusunda ikna etmiştir⁵³⁹.

1943 yılında Almanya'nın Stalingrad Savaşı'nı kaybetmesi nedeniyle Türkiye üzerindeki baskısında önemli bir azalma oldu. Fakat Türkiye bu defa Müttefiklerin baskılarına maruz kaldı. Churchill'e göre Almanya'yı kat'i olarak yenmek için Balkanlara yönelik kesin sonuçlu bir harekât yapılmalıydı. 1943 yılını Almanları nasıl yenilgiye uğrattırız diye düşünmekle geçiren Müttefikler, Ortadoğu ile Balkanlar arasında bulunan Türkiye'nin savaşa katılmasıyla daha kısa sürede sonuç alınacağını düşünmekteydi⁵⁴⁰.

30 Ocak 1943 günü Türkiye'ye gelen Churchil, İnönü ile Adana'daki Yenice istasyonunda bir trende görüşmüştür⁵⁴¹. Görüşmelerde İnönü iki nokta üzerinde durmuştur. Birincisi Türkiye, Sovyetler Birliği'nin durumundan emin değildir. Almanya yenilirse Sovyetler Birliği, Avrupa'nın en güçlü devleti olacaktır. İkincisi ise Türkiye'nin savaşa katılabilmesi için büyük bir teçhizatlandırmaya ihtiyaç duymasındır⁵⁴². Churchill, Türkiye'nin modern silah yönünden yetersiz olduğunu kabul ederek Türk ordusunun donatılması teklifini kabul etmiştir. Bunun üzerine Türkiye'nin savunması için gerekli olan silah ve savaş araç gereçlerinin listesi İngiltere'ye verilmiştir⁵⁴³. Listeyi gören Churchill, istenen silahların savaş sonuna kadar bile Türkiye'ye verilemeyeceğini anlamıştır⁵⁴⁴.

Adana'daki bu görüşmeye "Sağırklar Diyalogu"da denir. Çünkü Churchill ile İnönü'nün tamamen zıt görüşlerde olmalarına rağmen görüşme sonunda her iki tarafın da amacına ulaştığı izlenimi verilmiştir⁵⁴⁵.

Us, Adana görüşmesi ile ilgili yazdığı yazısında, *memleketinin en büyük devlet adamı* diye bahsettiği Churchill'in "Türkiye'nin aziz misafiri olarak" Adana'ya geldiğini ve iki gün boyunca savaş ve barış meselelerinin gözden geçirildiğini ifade eder. Us'a göre savaşın ilk günlerinden beri İngiltere ile Türkiye arasında karşılıklı güven ve anlayışa dayanan bir dostluk bağı vardır. Bu anlayış ve dostluk bağları şimdiye kadar Türkiye'nin

⁵³⁹Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 47, Bahar 2011, s. 707.

⁵⁴⁰ Yalçın, "Adana Görüşmesi", s. 708.

⁵⁴¹ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s.643.

⁵⁴² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s.259.

⁵⁴³ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s.644.

⁵⁴⁴ Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, s. 260.

⁵⁴⁵ Yalçın, "Adana Görüşmesi", s. 709.

tarafsızlık siyasetine dayanmakta iken Adana’da savaş sonrası meseleler de konuşulmuş ve bu konular üzerinde de tam bir görüş birliği içinde olduğu anlaşılmıştır. Böylece Türk-İngiliz ittifakının hududu Adana konuşmalarında genişlemiştir. Adana görüşmelerinden sonra Türkiye’nin uluslararası siyasetinde bir değişiklik olmamıştır ve bu görüşmeden dolayı hiçbir devlet şüpheye düşmemelidir⁵⁴⁶.

3.2. Moskova Konferansı

Eylül 1943’e gelindiğinde Avrupa savaşında yeni bir durum ortaya çıktı. Müttefiklerin topraklarını istila etmesi sonucunda teslim olan İtalya, İngiltere ve Amerika ile anlaşma yaparak savaştan çekildi. Böylece Mihver Devletleri parçalandı. Fakat bu defa da İtalya, topraklarını kurtarmak için Almanya’ya savaş açtı⁵⁴⁷. Bu arada Almanların ünlü komutanlarından Hess, İngilizlere, Avrupa’da Sovyet Rusya’ya karşı serbest bırakılmaları şartıyla barış teklifinde bulundu. Hitler’in bu teklifi üzerine İngiliz hariciye nazırı Eden, Avam Kamarasında bu meseleyi açıkladı. Us’a göre İngiliz hariciye nazırının, Hess’in teklifini ifşa etmesi İngiltere’nin Sovyet Rusya’ya karşı olan samimiyetinin bir göstergesidir⁵⁴⁸.

Tüm bunlar yaşanırken Amerika, İngiltere ve Sovyet Rusya Dışişleri Bakanları 19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında Moskova’da bir araya geldi. Sovyet Rusya konferansta, Türkiye’nin savaşa girmesi konusunda ısrarcı oldu⁵⁴⁹. Us’a göre Rusların Türkiye’nin savaşa girmesi istemesinin en büyük nedeni, *Türkiye üstlerinden istifade suretiyle Boğazlardan İngiliz Savaş gemilerini Karadeniz’e sokmak, doğrudan doğruya Rusya’ya buradan yardım ederek doğudaki Alman Cephesi’nin yıkılmasının temin etmektir*⁵⁵⁰.

İngiltere de Türkiye’nin savaşa girmesi gerektiği konusunda Sovyet Rusya ile aynı fikirdeydi. Amerika ise Türkiye savaşa girdiği takdirde istedikleri askeri malzemeyi veremeyecekleri düşüncesiyle bu fikre karşı çıktı. Neticede Sovyet Rusya’nın tezi kabul edildi ve Türkiye’nin savaşa katılması gerektiği noktasındaki kararın Türkiye’ye bildirilmesi için Türk Dışişleri Bakanı Kahire’ye çağrıldı⁵⁵¹.

⁵⁴⁶ Us, “Adana Mülakatı ve Yakınşark Sulhü”, **Vakit**, 3 Şubat 1943, s.1.

⁵⁴⁷ Us, **Hatıra Notları**, s. 516; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 219-220.

⁵⁴⁸ Us, **Hatıra Notları**, s.517.

⁵⁴⁹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 352.

⁵⁵⁰ Us, **Hatıra Notları**, s. 522.

⁵⁵¹ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s. 645; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s.220-222.

Us, Moskova Konferansıyla İngiltere, Amerika ve SovyetRusya arasında savaşta olduğu gibi savaş sonrasında da bir anlaşma olacağını anlaşıldığını ve imkânsız gibi görünen bir neticenin ortaya çıktığını düşünmektedir. Bu netice ise Türkiye için hayati derecede önemlidir. Çünkü II. Dünya Savaşından sonra III. Dünya Savaşının önüne şimdiden geçilmiş demektir⁵⁵². Us'a göre yarınki Avrupa ancak İngiltere, Amerika ve SovyetRusya arasındaki müşterek mesai ile olacaktır⁵⁵³.

3.3. Birinci Kahire Konferansı

5-6 Kasım 1943 tarihleri arasında İngiliz Dışişleri Bakanı Eden ile Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu Moskova'da alınan kararlar hakkında konuşmak için Kahire'de bir araya geldi. Eden özellikle Balkanlardaki Sovyet emelleri konusunda Türkiye'nin endişelerini gidermeye çalışarak Sovyetlerin yayılcı bir politika izleyeceğini düşünmediğini belirtti. Eden'a göre, Sovyetlerin Türkiye'nin savaşa katılması yönündeki teklifi bile Balkanlarda yayılmak gibi bir amacı olmadığını göstergesiydi. Fakat Menemencioğlu Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi askeri açıdan zayıflatmak için bir an evvel savaşa çekmeye çalıştığı konusunda şüpheleri olduğunu ifade etti⁵⁵⁴.

Eden, Türkiye'den hava üslerinin Müttefikler tarafından kullanılabilmesi için izin istedi. Menemencioğlu ise buna izin vermenin savaşa girmekle aynı anlama geleceğini söyleyerek talepleri reddetti⁵⁵⁵. Eden Sovyetlerin, Türkiye'nin savaşa katılması yönündeki teklifinin bile Sovyet Rusya'nın Balkanlarda yayılmak gibi bir amacı olmadığını göstergesi olduğunu düşünmekteydi. Fakat Menemencioğlu'na göre SovyetRusya'nın Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki ısrarının nedeni Türkiye'nin ve Türk ordusunun savaşa yıpranmasını sağlamaktı⁵⁵⁶.

Us, 19 Kasım günü yazdığı yazısında Menemencioğlu'nun, 16 Kasım günü CHP Meclis grubunda milletvekillerine konu hakkında bilgi verdiğini ve daha sonra parti grubundaki müzakereler hakkında resmi bir tebliğ yayımlandığını belirtmiştir. Tebliğde şu ifadeler yer verilmiştir: *Kahire konuşmalarında neşrolunan tebliğde denildiği gibi iki vekil*

⁵⁵² Us, **Hatıra Notları**, s. 522.

⁵⁵³ Us, "Londra'dan Moskova Konferansına Bir Bakış", **Vakit**, 22 Birinciteşrin (Ekim) 1943, s. 1.

⁵⁵⁴ Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)", (Edt) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, İletişim Yay., İstanbul 2009, s.458.

⁵⁵⁵ Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, s.173.

⁵⁵⁶ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", (Edt) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, s. 458.

arasında dostluk ve ittifak havası içinde milletlerarası vaziyet mütalâa olunmuş ve ittifak muahedesi icabı olan meseleler de görüşülmüştür. Türkiye Hariciye Vekili İngiltere ile ittifak muahedesinin icaplarını muhafaza ederek Türkiye'nin hareket hattını izah etmiştir. Us, Hükümetin tek amacının Türkiye'yi mümkün olduğu kadar savaştan uzak tutmak olduğunu ve ortada Türkiye'yi savaşa sokacak bir durumun olmadığını düşünmektedir⁵⁵⁷.

Parti grubu toplantısından bir gün sonra İnönü, Falih Rıfki Atay, Necmettin Sadak, Parti Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal ve Asım Us'u Çankaya'ya öğle yemeğine davet etmiştir. Yemekte, bir gün önceki parti grubunda konuşulanlar hakkında fikir alışverişinde bulunulmuş, İnönü, Asım Us'a Moskova Konferansı kararları ve Kahire'deki görüşmeler hakkındaki fikrini sormuştur. Us, *Türkiye şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonrada tarafsızlık vaziyetinde kalmakta musır mı(ısrarcı) olacak yoksa İngiliz Türk ittifak Antlaşması'nın şartları dairesinde harbe girecek midir? Bunu öğrenmek istiyorlar. İngiliz -Amerikan -Sovyet teklifinin mahiyeti budur. Eğer savaşa girme kararı vereceksek bunun şartlarını konuşacaklar. Türkiye ile Sovyet Rusya'yı anlaştıracaklar. Değilsek alakayı kesecekler* cevabını vermiştir. Us'un fikrine katılan İnönü, dört sene boyunca savaşa girmemek için ellerinden geleni yaptıklarını, bunda da başarılı olduklarını ve mümkün olduğu kadar da savaştan uzak durmaya çalışacaklarını belirtmiştir. Ayrıca, *Bizi tazyik eden devletler süratle harbe girmemizi temin edecek şartları hazırlarlarsa vazifemizi yapacağız. Derhal savaşa girmemizde ısrar ederlerse yine toplanıp konuşacağız* şeklinde bir tutum takınmıştır. Bu görüşmede İnönü gazetecilerden, gazetelerinde çıkan yazılara dikkat etmelerini ve özellikle Sovyetler aleyhinde yazılar yazılmamasını istemiştir⁵⁵⁸.

3.4. İkinci Kahire Konferansı

Birinci Kahire Konferansından sonra 28 Kasım 1943'te Tahran'da bir araya gelen müttefikler (Roosevelt, Churchill ve Stalin) Türkiye'den savaşa katılması noktasında talepte bulunmaya karar verdi⁵⁵⁹. Konferansta alınan karar gereği Müttefikler, görüşme yapmak için İsmet İnönü'yü Kahire'ye çağırdı. İnönü Tahran Konferansı kararlarının kendisine bildirilmesi için çağrılıyorsa daveti kabul edemeyeceğini, eşit taraflar arasında

⁵⁵⁷ Us, "Moskova Kararlarından Sonra Türkiye'nin Harpteki Durumu", **Vakit**, 19 İkinciteşrin (Kasım) 1943, s.1.

⁵⁵⁸ Us, **Hatıra Notları**, s. 520-521.

⁵⁵⁹ Armaoğlu, , **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 353-354.

yapılan serbest tartışma usulü ile ortak davaya nasıl faydalı olunacağı müzakere edilecekse katılabileceğini bildirdi. İkinci şıkkın geçerli olduğu yönünde garanti verilen İnönü, 4-8 Aralık 1943 tarihleri arasında Kahire'ye giderek Roosevelt ve Churchill ile görüştü⁵⁶⁰.

Görüşmeler sırasında Müttefiklerin ağır baskısı ile karşılaşan İnönü, Türkiye'nin savunması için gerekli olan malzeme ve teçhizatın tamamlanması koşuluyla prensip olarak savaşa katılmayı kabul etti. Türkiye hazırlık aşamasını ordusunun ve hava kuvvetlerinin donanım ve eğitiminin tamamlanması olarak anlarken, İngiltere Türkiye'nin hazır olması konusunu sadece havaalanlarının hazır olması olarak görmekteydi⁵⁶¹. İnönü'nün istekleri Churchill ve Roosevelt tarafından kabul edilince konferans 7 Aralık 1943 günü sona erdi⁵⁶².

Asım Us, Hatıra Notları'nda 8 Aralık 1943 günü İnönü, Roosevelt ve Churchill'in konuşmaları hakkındaki Kahire tebliğinin neşredildiğini ve tebliğde Türkiye hakkında çok saygılı ibarelerin olduğunu nakletmektedir. Tebliğde savaş ihtimaline dair bir iz olmadığını belirten Us, 9 Aralık 1943 günü İsmet İnönü'nün Kahire dönüşünde Ankara'da kendisini karşılayanlara; "İki bayramı⁵⁶³ bir yapıyoruz, harbe girmiyoruz." dediğini de ifade etmektedir⁵⁶⁴.

Tahran Konferansında yeni bir savaş çıkma ihtimalinin ortadan kalktığını, Kahire Konferansı ile de bu hayırlı neticenin tamamlandığı ve böylece Türkiye'nin millîstikbalinin aydınlandığı düşünen Us, Kahire Konferansının resmi tebliğinde; "Kahire görüşmeleri İngiltere, Amerika, Rusya ve Türkiye arasındaki münasebetlerin ilerisi için çok faydalı ve verimli olduğu" şeklinde bir ibarenin yer aldığını ve büyük bir siyasi zafer olarak gördüğü Kahire Konferansının Türk milletinin hayatında yeni bir istiklal bayramı sayılabileceğini ifade etmiştir⁵⁶⁵.

⁵⁶⁰ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", (Edt) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, s. 462; Us, **Hatıra Notları**, s. 526; Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, s. 264.

⁵⁶¹ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)", (Edt) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, s. 462.

⁵⁶² Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s. 646.

⁵⁶³ İki bayramdan kasıt konferans günlerine denk gelen kurban bayramıdır. Us, "Dini Bayram İçinde Millî Bir Bayram Yaptık", **Vakit**, 12 Birincikanun (Aralık) 1943, s.1.

⁵⁶⁴ Us, **Hatıra Notları**, s. 527.

⁵⁶⁵ Us, "Dini Bayram İçinde Millî Bir Bayram Yaptık", **Vakit**, 12 Birincikanun (Aralık) 1943, s.1.

3.5. Savaşın Son Yılları

1944 yılında savaş kesin bir dönüm noktasına geldi. Müttefikler, ikinci cepheyi Fransa'da açtıktan ve Normandiya Çıkarmasıyla ilerlemeye başladıktan sonra Türkiye'nin Müttefiklerledaha net bir işbirliğine girme zamanının geldiğini düşünerek Türkiye'den Almanya ile bütün siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesmesini istedi. Almanya'nın savaşta durumunun gittikçe kötüleşmesi üzerine Müttefikler tarafından yapılan bu teklif Türk hükümeti tarafından kabul edildi⁵⁶⁶. Meclis 2 Ağustos Çarşamba gününü 3 Ağustos Perşembeye bağlayan gece Almanya ile politik ve ekonomik ilişkileri kesme kararı aldı⁵⁶⁷. Us, bu kararın savaş ilanı demek olmadığını ve Türkiye'nin Almanya'nın göstereceği tepkiye göre savaşa girebileceğini düşünmektedir⁵⁶⁸.

Hükümet 3 Ocak 1945'te de;“Japonya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizin 6 Ocak 1945 Cumartesi Pazara bağlayan gecenin yarısından itibaren kesilmesi” ne karar verdi⁵⁶⁹. Us, Japonya ile ilişkilerin kesilmesi ile ilgili olarak, Türkiye Cumhuriyetinin savaştan sonra hürriyet ve adalet prensipleri üzerine yeni bir dünya kurmak amacıyla olan Amerika'nın, müttefikimiz İngiltere tarafından da desteklenen isteğini yerine getirmekle insanlık vazifesini yaptığını ve Türkiye'nin böylece Birleşmiş Milletlerdeki yerini sağlamlaştırdığı fikrini savunmaktadır⁵⁷⁰.

3.5.1. Yalta ve Potsdam Konferanslarının Asım Us'un Yazılarına Yansıması

4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında toplanan Yalta Konferansında bir araya gelen Roosevelt, Churchill ve Stalin, savaşın son durumu, tutulacak yol ve savaş sonrası düzen konularında görüş alışverişinde bulunmuştur. Konferansta Almanya'nın dört işgal bölgesine ayrılması, Almanya'nın bir daha dünya barışını bozmayacak hale getirilmesi, 25 Nisan 1945 tarihinde Birleşmiş Milletlerin kurulması amacıyla bir konferansın toplanması ve bu konferansa Mihver devletlerine savaş açmış olan ülkelerin çağrılması kararlaştırılmıştır⁵⁷¹.

⁵⁶⁶ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s. 649.

⁵⁶⁷ **TBMMZC**, 7. Dönem, 13. Cilt, 2 Ağustos 1944, s. 11.

⁵⁶⁸ Us, “*Hükümetimizin Yeni Kararı*”, **Vakit**, 4 Ağustos 1944, s.1; Us, **Hatıra Notları**, s. 548.

⁵⁶⁹ **TBMMZC**, 7. Dönem, 15. Cilt, 3 Ocak 1945, s. 11; Us, **Hatıra Notları**, s. 563.

⁵⁷⁰ Us, “*Japonya İle Münasebetlerimizin Kesilmesi*”, **Vakit**, 5 Ocak 1945, s.1.

⁵⁷¹ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s.621-622; Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**,s. 175.

Us'a göre bu konferans birinci sulh konferansı sayılacak kadar önemlidir ve konferansın amacı Nazi Almanya'sı yıkılana kadar müttefikler arasında iş birliği yapmaktır. Konferansta alınan milletlerarası bir teşkilat kurulması kararı ise II. Dünya Savaşının doğuracağı her türlü siyasi ve ekonomik güçlükleri yok ederek savaştan sonra uluslararası barışı korumaya imkân verecek bir tılsım olacaktır⁵⁷².

Yalta Konferansında 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver Devletlere savaş ilan edilmesi yönündeki karar gereği TBMM, 23 Şubat 1945 günü yaptığı oturumda Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti⁵⁷³. Us, bu kararın Yalta Konferansı kararları çerçevesinde müttefiklerin arzularını yerine getirmek ve Birleşmiş Milletlere katılmak amacıyla alındığını⁵⁷⁴ ve bu kararın her türlü ihtimaller göz önüne alınarak verildiğini ve memleketin savaş karşısındaki durumunda herhangi bir değişiklik olmadığını düşünmektedir⁵⁷⁵.

24 Nisan 1945'te Berlin'i kuşatan Rus ordusu San Fransisko Konferansının toplandığı gün Amerikan orduları ile birleşti. Hitler'in 30 Nisan'da intihar etmesi üzerine devlet başkanı olan Amiral Dönitz, savaşa son vererek Amerika'ya teslim oldu. 5 Mayıs 1945 günü Avrupa savaşının bittiği ilan edildi⁵⁷⁶.

17 Temmuz 1945'de Berlin'deki Potsdam'da bir araya gelen Truman⁵⁷⁷, Stalin ve Churchill, öncelikle beş büyük devlet olan Amerika, İngiltere, Sovyet Rusya, Fransa ve Çin Dışişleri Bakanlarından oluşan bir konsey kurulmasına karar verdi⁵⁷⁸. Konferansta Sovyet Rusya Türkiye'nin zayıf olduğunu ileri sürerek Boğazlardan serbest geçiş için gereken güvenliği sağlayamayacağını belirterek Boğazlar konusunda talepleri olduğunu dile getirdi ve Boğazlardan üs istedi. Sovyet Rusya'nın bu istekleri kabul edilmedi⁵⁷⁹. Boğazlar meselesini Türkiye-Sovyet Rusya arasında ikili bir sorun haline getirmeye çalışan Sovyet Rusya'nın bu tavrı tepki çekti. Amerika ise Boğazların, uluslararası suyuolları statüsünde değerlendirilmesini istedi⁵⁸⁰. Vakit'teki köşesinde, *Görülüyor ki Berlin*

⁵⁷² Us, "Karadeniz Konferansı", **Vakit**, 9 Şubat 1945, s.1.

⁵⁷³ **TBMMZC**, 7. Dönem, 15. Cilt, 23 Şubat 1945, s. 131.

⁵⁷⁴ Us, **Hatıra Notları**, s. 565.

⁵⁷⁵ Us, "Harp İlanı Kararımızın Manası", **Vakit**, 24 Şubat 1945, s.1.

⁵⁷⁶ Us, **Hatıra Notları**, s. 571-572; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 331.

⁵⁷⁷ ABD Başkanı Roosevelt, 2 Nisan 1945'te ölünce yerine yardımcısı Truman Başkan seçilir. Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s. 626.

⁵⁷⁸ Us, "Berlin Konferansının Kararları", **Vakit**, 4 Ağustos 1945, s.1.

⁵⁷⁹ Us, **Hatıra Notları**, s. 577; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 365.

⁵⁸⁰ Sabit Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliğinin Türkiye'den İstekleri", **CTAD**, Yıl 9, S. 18, Güz 2013, s. 123.

konferansında üç büyükler Avrupa'nın barış meselelerini halletmemiş iseler de sulha varmak için üzerinde yürünecek yolu kesin ve aydın olarak tayin etmişlerdir diyen Us, bunun için beş büyük devletin dışişleri bakanları tarafından kurulacak meclisin en geç eylül ayı içinde toplanması gerektiğini vurgulamaktadır⁵⁸¹.

24 Temmuzda yapılan görüşmede Truman ve Churchill'in, Boğazların güvenliğinin üç büyük devlet tarafından sağlanması yolundaki önerisi, ABD'nin Boğazlar konusuna müdahil olmasını istemeyen Stalin tarafından reddedildi. Stalin, Sovyet Rusya'ya ait savaş gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçebilmesi için üç büyük devletle beraber Türkiye'ye baskı yapılmasını istedi. Fakat Sovyetlerin bu teklifi konferansta kabul edilmedi⁵⁸².

Konferans kararlarını değerlendiren Us, *Türkiye'nin hiçbir memlekette toprak isteği olmadığı gibi hiçbir memleketeye verecek toprağı da yoktur* diyerek Sovyet Rusya'nın taleplerine tepki göstermiştir. Konferansta alınan kararların dünya barışını sağlama noktasında büyük bir başarı olduğunu ve bu konferansın zihinlerde yaşayan üçüncü dünya savaşı tehlikesini de bertaraf ettiğini ve konferans kararlarının Türk milleti tarafından memnuniyetle karşılandığını ifade etmiştir⁵⁸³.

Avrupa'da savaş bitmesine rağmen Pasifik'te hâlâ devam etmekteydi. Amerika Japonya'yı teslim olmaya zorlamak amacıyla 6 Ağustos 1945 günü Hiroşima'ya, 9 Ağustos 1945 günü de Nagazaki'ye atom bombasını atınca, Japonlar 14 Ağustos günü kayıtsız şartsız teslim oldu⁵⁸⁴.

Us'a göre, atom bombası yalnız Uzakdoğu savaşında değil insanlık tarihinde de yeni bir sayfa açmıştır. Dünyadan savaşı kaldıracak olan şey San Fransisko' da hazırlanan Birleşmiş Milletler Anayasası değil, atom bombasıdır. Japonlardan sonra yeni istilacılar ortaya çıkarsa Amerika tarafından yeni atom bombaları yapılabilir ve bu bombalar insanlık âlemi için kurtuluş garantisidir⁵⁸⁵. Atom bombasını insanlık için bir kurtuluş vesikası olarak gören Us, bir nevi, istilacı ülkelerin atom bombasını hak ettiklerini ve bir daha böyle

⁵⁸¹Us, "Üçler Konferansından Beşler Meclisine", **Vakit**, 6 Ağustos 1945, s.1.

⁵⁸² İsmail Köse, "Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S. 19, 2015, s. 267.

⁵⁸³ Us, "Berlin Konferansının Kararları", **Vakit**, 4 Ağustos 1945, s.1.

⁵⁸⁴ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s.612-613.

⁵⁸⁵ Us, "Dünya Yüzünü Değiştirecek Olan Bomba", **Vakit**, 8 Ağustos 1945, s.1.

teşebbüslerde bulunacak ülke olursa yeniden bu bombanın kullanılabileceğini düşünmektedir.

Mihver Devletlerin ardından Japonya'nın da savaşta yenildiğini kabul edip teslim olmasından sonra 1939 yılında başlayıp 1945 yılına kadar süren II. Dünya Savaşı Müttefiklerin galibiyetiyle sona ermiştir⁵⁸⁶.

4. Yedinci Meclis Dönemi (1943-1946)

14 Ocakta yaptığı toplantıda seçimlerin yenilenmesi kararını alan altıncı Meclis son toplantısını 15 Ocak 1943'te yaparak dağıldı⁵⁸⁷. Yeni Meclisin 8 Martta toplanmasına karar verildi ve ülke seçim havasına girdi⁵⁸⁸.

Altıncı TBMM ilk toplantısını Avrupa'nın kargaşa içinde bulunduğu bir dönemde yapmış ve açılıştan birkaç ay sonra da kargaşa bir dünya savaşı halini almıştı. Us'a göre, *Dört seneden beri devam eden bu buhranlı zamanda milletimizin her türlü hak, emniyet ve istiklalini hiçbir sarsıntıya mahal vermeksizin korumuş olmasında altıncı TBMM'nin büyük bir şeref hissesi vardır.* Ayrıca yeni seçim ile MillîŞef'in etrafındaki Türk milletimillîvarlığı ve istiklalini korumak azmini gösterecektir⁵⁸⁹.

15-20 Şubat tarihlerinde ilk oy kullanma işlemleri yapılarak ikinci seçmenler seçildi. Daha sonra İsmet İnönü yayınladığı bir beyannameyle milletvekili adaylarını açıkladı. Bu seçimlerde bir ilke imza atılarak birçok seçim bölgesinde, milletvekili sayısının üzerinde aday gösterildi. Böylece ikinci seçmenler, adaylar arasından istediğini seçebilecekti. Ülke genelinde toplam 455 milletvekili seçilecekken CHP 533 aday göstermişti⁵⁹⁰.

İkinci seçmenlerin oy verme işlemi 28 Şubat'ta yapıldı ve 455⁵⁹¹ milletvekili Meclis'e girdi. Seçimi CHP açık ara önde kazandı⁵⁹². Us, bu seçimlerde 380 oy alarak

⁵⁸⁶ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, s.613.

⁵⁸⁷ **TBMMZC**, 6. Dönem, 30. Cilt, 14 Ocak 1943, s. 249.

⁵⁸⁸ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 273.

⁵⁸⁹ Us, "Mebus Seçimi", **Vakit**, 16 Şubat 1943, s.1.

⁵⁹⁰ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 273-274.

⁵⁹¹ Asım Us bu konuda 453 rakamını vermektedir. Us, "Yedinci Büyük Millet Meclisi", **Vakit**, 2 Mart 1943, s.1.

⁵⁹² Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s. 277.

yeniden Çoruh'tan milletvekili seçildi⁵⁹³. Bu dönemde Hariciye Encümeni azası⁵⁹⁴ ve Dışişleri Komisyon üyeliği⁵⁹⁵ görevlerinde bulundu.

Yeni Meclis Cumhurbaşkanlığına 435 oyla İsmet İnönü'yü, Meclis Başkanlığına da 427 oyla Abdülhalik Renda'yı seçti⁵⁹⁶. İnönü Hükümeti kurma görevini yeniden Şükrü Saraçoğlu'na verdi⁵⁹⁷.

Us, Çoruh'taki kültür seferberliğinin istenilen hızda ilerlemediği yönünde aldığı duyumlardan dolayı 1945 yılında bu ile giderek incelemelerde bulunmuştur. Seyahat sonunda edindiği izlenimleri bir rapor halinde⁵⁹⁸ CHP'ye sunmuştur. Raporunda Çoruh'taki okul ve öğretmenevi inşaatlarından Milli Eğitim Bakanlığı(MEB) programında olmayanların bile bitirildiğini bu nedenle Çoruh ili köylerinin kültür seferberliğinde, resmen vazifeli olduklarından daha fazla çalıştığını ifade etmiştir. Bazı okul binaları ile öğretmenevlerinin bitirilmesinde zorluklar yaşandığını belirten Us, bunun nedenini de üç yıl öncesinden tebligat yapılması gerektiği halde sekiz, dokuz ay hatta üç ay öncesinden tebligat yapılmış olmasına bağlamaktadır. İnşaatların bitirilememesinin bir diğer nedeni de bazı köy halkının maddi durumunun iyi olmamasıdır. Us'un önemle üzerinde durduğu bir diğer nokta ise maddi durumu iyi olan bazı köylerde okul inşaatı bittiği halde buralarda öğretmen bulunmamasıdır. Çünkü köyden çocuğunu enstitüye gönderen yoksa o köye öğretmen gönderilmezdi. Halkı fakir olan köyler içinde çocuklarını enstitüye gönderenler var ise MEB bu köylere okul yapmalarını emrederdi. Maddi durumu kötü olan halk ise üç yıl önceden yapılması gereken tebligat altı ay önce yapılıncı okul inşaatında büyük sıkıntılar yaşamaya başladılar. Bu soruna bir çözüm önerisi getiren Us, köyden enstitüye gitmiş olan öğrencinin öğretmen olarak mezun olduğu zaman kendi köyünde okul binası tamamlanmamış ise okul binası ve öğretmenevi bulunan fakat enstitüye öğrenci göndermediği için öğretmen verilmeyen bir köyde geçici bir süre çalışabileceğini

⁵⁹³ Asım Us'un TBMM VII. Dönem Seçim Mazbatası.

⁵⁹⁴ TBMMZC, 7. Dönem, 1. Cilt, 15 Mart 1943, s. 17.

⁵⁹⁵ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi**, VII. Dönem, C. I. TBMM Kültür, Sanat Yayın Kurulu Yay., Ankara 2009, s. 969.

⁵⁹⁶ TBMMZC, 7. Dönem, 1. Cilt, 8 Mart 1943, s.3

⁵⁹⁷ TBMMZC, 7. Dönem, 1. Cilt, 15 Mart 1943, s.10.

⁵⁹⁸ Us, Hatıra Notları'nda bu konuya bir cümle ile değinerek, *Çoruh bölgesi hakkında partiye bir rapor verdim* demektedir. Us, **Hatıra Notları**, s. 529.

düşünmektedir. Ayrıca okul ve öğretmenevi inşaatını kolaylaştırmak için lazım olan kerestelerin de devlet ormanlarından parasız olarak verilmesi gerektiğini dile getirmiştir⁵⁹⁹.

4.1. Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası

Alman ordularının her tarafta yenilmeye ve Sovyet Rusya'nın hızlı bir şekilde Almanların çekildiği yerleri işgal etmeye başladığı sıralarda 3 Mayıs 1944 günü Ankara adliyesinde bir hakaret davasının duruşması yapılmaktaydı. Dava iki öğretmen arasındaydı ve şöyle ortaya çıkmıştı⁶⁰⁰.

Boğaziçi Lisesinde öğretmenlik yapan Nihal Atsız, “Orhun” isimli bir dergi çıkarmaktaydı. Bu derginin 1 Mart 1944 tarihli on beşinci sayısında “Başbakan Saraçoğlu Şükrü’ye Açık Mektup⁶⁰¹” başlıklı bir yazı yazan Atsız, yazısında Türkçülüğün sadece sözde kaldığını belirterek Türklüğü küçümseyen ve Türklüğe hakaret anlamları taşıyan bir dizi olaydan bahsetmiştir. Ardından da komünistliğin sinsî bir şekilde geliştiğini, dergilerde komünistlik propagandası yapıldığını ve bu propagandayı yapanların başını da öğretmenlerin çektiğini yazan Atsız, liselerde bu fikri savunan “hastalar” vardır ve yükseköğretimde durum daha vahimdir, *Siz bunlara nasıl göz yumuyorsunuz, Türk milletinin zehirlenmesine müsaade ediyorsunuz, solculara yüksek makamlar veriyorsunuz* demiştir⁶⁰².

Atsız 1 Nisan 1944 tarihinde “Başbakan Saraçoğlu Şükrü’ye İkinci Açık Mektup” başlıklı ikinci mektubuna ise *Komünizm Türk halkının özel yapısına aykırıdır* diyerek komünizmi ülkeye sokmak isteyenlerin *soysuz ve namert* olduğunu ve komünistlerin *mühim mevkilere* geçerek, *tuttukları köprübaşlarından* Türkiye’yi tahrip etmeye çalıştıklarını dile getirmiştir. Komünistlerin Milli Eğitim Bakanlığında örgütlendiklerini, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in de bunlara göz yumduğunu belirtmiştir. Türkiye’de bulunan komünistlerin *Halk partisinin çok elastiki olan altı okundan Halkçılığı* olarak kendilerini *halkçı yurtsever* olarak ortaya atarlardiyerek bunları şöyle tanımlar: *İrk*

⁵⁹⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, , Muamelat Genel Müdürlüğü, 144-29-15/ 145.

⁶⁰⁰ Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 261.

⁶⁰¹ Turancı-Türkçü dergilerin bazılarında yazarlar yazılarının sonunda imzalarını soyadları “oğlu” kelimesi ile bitiyorsa başa alarak yazarlardı. Soyadı bu kelime ile bitmeyenlerse aile isimlerini kullanmaktaydı. Nihal Atsız’ın da Başbakan’a yazdığı mektuplarda soyadını başta yazarak “Saraçoğlu Şükrü” tabirini kullanması Başbakanı da kendilerinden biri olarak gördüklerini göstermektedir. Göktuğ İpek, “*Basında Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası*”, **Akademik Bakış Dergisi**, S. 55, Mayıs - Haziran 2016, s. 276.

⁶⁰² Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s.261-262; İpek, “*Basında Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası*”, s. 277.

*ve aile düşmanlığı, din ve savaş aleyhtarlığı, faşistliğe hücum perdesi altında milleti baltalama, yurdumuzdaki azınlıklara aşırı sevgi, her şeyi iktisadi gözle görüş onları açığa vuran damgalar*⁶⁰³.

Ayrıca Atsız, o dönemlerde Ankara Devlet Konservatuarında öğretmenlik yapan Sabahattin Ali'nin komünist olduğunu söylemiştir. Milli Eğitim Bakanının Sabahattin Ali'ye duyduğu sempati nedeniyle⁶⁰⁴ S. Ali'nin önemli mevkilerde bulunduğunu ve “batırmak istediği Türk milletinin parasıyla rahatça yaşamakta” olduğunu ifade etmiştir. Atsız, “Nasıl bir komünist olduğunu bilhassa ben çok iyi bilirim” dediği Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde folklor Doçenti olan Pertev Naili Boratav'ı, “Aydınlık” adında “azgın bir komünizm dergisi çıkararak Türk milletini baltalamaya çalışan” ve “vatan haini” dediği İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü Başkanı Prof. Sadrettin Celal Antel'i, Ankara Dil Kurumu azasından ve Türk Komünist Komitasının Harici Büro Azası Ahmet Cevat Emre'yi de komünistler listesine eklemiştir. Saydığı bütün bu komünistlerin önemli mevkilerde bulunduğunu ve bunların vazifelerine derhal son verilmesi gerektiğini belirterek, bu adamları bu vazifelerde tutan Maarif Vekilinin de bu utancı temizlemesi için istifa etmesi gerektiğini vurgulamıştır⁶⁰⁵.

Derginin her iki sayısı da başta üniversite gençliği olmak üzere halk tarafından tam anlamıyla kapışılır ve dergi yüksek fiyatlarla elden ele dolaşmaya başlar. Halk ve gençlik Nihal Atsız'ı çalgınca alkışlar ve gösterdiği cesarete hayran olur⁶⁰⁶.

Yazılarından dolayı 7 Nisan 1944'te Atsız'ın, Boğaziçi Lisesindeki görevine son verilmiş, Sabahattin Ali de kendisine hakaret edildiği gerekçesiyle, Atsız'ı mahkemeye⁶⁰⁷ vermiştir. Dava 26 Nisan 1944 günü Ankara'da görülmeye başlanmış, 3 Mayıs'ta yapılan ikinci duruşmada Atsız'a destek için mahkeme salonunda ve kapısında toplanan gençler “kahrolsun komünistler” sloganları atarak Ulus'a doğru yürüyüşe geçmiş ve ellerine geçirdikleri Sabahattin Ali kitaplarını yakmıştır. 9 Mayıs'ta karar açıklanmış, Atsız,

⁶⁰³ Nihal Atsız, “Başbakan Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup”, **Orhun**, S. 16, 1 Nisan 1944, s. 1-2.

⁶⁰⁴ Bu konuda Asım Us da Nihal Atsız ile aynı görüştedir. Anılarında, *Son vaziyete göre Sabahattin Ali, Falih Rıfkı ve Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ile arkadaşları tarafından himaye görüyordemek suretiyle Atsız'ı destekler mahiyette yazmıştır.* Us, **Hatıra Notları**, 536-537.

⁶⁰⁵ Atsız, “Başbakan Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup”, **Orhun**, s. 2-5.

⁶⁰⁶ Tekin Erer, **Basında Kavgalar**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul 1965, s.93-109.

⁶⁰⁷ Asım Us, anılarında Sabahattin Ali'nin, Atsız'ı mahkemeye vermek gibi bir niyeti olmadığını fakat Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in kendisini dava açmak konusunda ikna ettiğini yazmaktadır. Us, **Hatıra Notları**, s. 537.

Sabahattin Ali'ye hakareten 4 ay hapis cezasına çarptırılmış ve cezası ertelenmiştir. Ayrıca Atsız, Sebahattin Ali'ye 100 lira⁶⁰⁸ manevi tazminat ödemeye mahkûm edilmiş,Orhun Dergisi de Bakanlar Kurulu kararıyla 6 Mayıs'ta kapatılmıştır⁶⁰⁹.

Us, birkaç tahrikçinin yükseköğrenim gençliğini kışkırtarak mahkeme içinde ve dışında sloganlar attırmasını sağ ve sol ifratçılık (aşırıya gitme) olarak yorumlar. Sağ ifratçıların tuttıkları yolu açıklarken,*ülkede Kemalizm rejiminin dayandığı milliyetçiliği ırkçılık ile karıştıranlar, Türklüklerinden şüphe edilemeyecek vatandaşlar arasında nifak tohumu ekmeğe çalışanlar, dolayısıyla memleketimizi tehlikeli maceralara sürüklemek isteyen yabancı propagandalara âlet olanlar vardır* demektedir. Türkçülüğe ırkçılığı aşılıyarak bir takım siyasi ihtiraslar uyandırmak isteyenlerin Kemalizm prensiplerine bağlıymış gibi gözükerek manevi sahtekârlık yaptıklarını düşünmektedir. Sol ifratçılara gelince onların da aynı taktiği kullandığını, Halkçılık, Devletçilik ve İnkılapçılık prensiplerini kendi hesaplarına kullanarak istismar ettiklerini vurgular. Netice de sağ ve sol ifratçılar nizam düşmanlığında birleşerek ve gerçek vatanseverlik maskesi altına sığınarak millî rejimin zarar görmesine yol açacak faaliyetlerde bulunmaktadır. Yine her iki taraf anayasanın vatandaşlara verdiği hürriyet hakkını kullanarak millî nizami bozmaya çalışmaktadır⁶¹⁰.

Us, Nihal Atsız'ın Orhun adı ile çıkardığı dergide Milliyetçilik ve Türkçülük perdesi altında Turancılık ve ırkçılık fikirlerini neşretmeye çalıştığını böylece ülkede ırkçılık ve Turancılık diye bir fikir cereyanının olduğu ve bu cereyanın başında da kendisinin olduğu fikrinin yayılmasına çalıştığını iddia etmektedir⁶¹¹.

Asım Us'a göre Türkçülük kültür birliğidir. Türk kültürünü yabancı unsurlardan temizlemek, dilde, tarihte ve edebiyatta Türkçü olmaktır. Sınırlarımız dışındaki Türklerle aramızda sadece kültürel bağlar olabilir. Turancılık ve ırkçılık ise Türkleri parçalamak ve yabancı ülkelerin siyasetlerine alet etmek gibi tehlikeli sonuçları olabilecek hatalı yollardır.

⁶⁰⁸ Kabacalı, **Türk Basımında Demokrasi**, s. 165.

⁶⁰⁹ Uğur Mumcu, **40'ların Cadı Kazanı**, Tekin Yayınevi, Ankara 1992, s. 67-70; Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 264-265.

⁶¹⁰ Us, "*Vatanseverlik Maskesi Altında Sağ ve Sol İfratçılık*", **Vakit**, 9 Mayıs 1944, s.1.

⁶¹¹ Us, "*Hadisenin Sonu*", **Vakit**, 11 Mayıs 1944, s.1.

Turancılık-ırkçılık perdesi altında memleketin millî güvenliği aleyhine kurulmuş bir suikast teşkilatı ortaya çıkmıştır⁶¹².

Hatıra Notları'nda ise, *Bizim Türkçülüğümüz Türk milletini komşu devletler ile düşmanlığa götürmeyecek ve yabancı devletlerin emperyalist siyasetlerine alet ederek maceralara sürükleyemeyecek bir Türkçülüktür* diyen Us, tarihin hiçbir döneminde bütün dünya Türklerinin bir bayrak altında toplanamadığını ve bunu gerçekleştirmek için yapılan bütün teşebbüslerin de Türk milletlerinin zarar görmesiyle sonuçlandığını belirtmiştir⁶¹³.

4.2. Komünizm Tartışmaları ve Tan Olayı

Türk Basın tarihinin önemli figürlerinden olan Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel, "Serteller" olarak bilinir ve politik görüşlerinin solda olması ve Sosyalist bir dünya görüşünü benimsemeleriyle tanınırlar. Zekeriya Sertel 1924 yılında Yunus Nadi ile birlikte Cumhuriyet Gazetesini kurmuştur. Kısa bir süre sonra bu gazeteden ayrılan Sertel, 1930 yılında Son Posta gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Son Postagazetesindeki bir yolsuzluk haberinden dolayı hapse girmiş ve 1.5 yıl hapis yattıktan sonra bir genel aften yararlanarak hapisten çıkmıştır⁶¹⁴.

Zekeriya Sertel, Son Posta gazetesinden ayrıldıktan sonra yeni bir gazete çıkarmaya karar verdi. Sertel, gazete çıkarmak için Ahmet Emin Yalman ile anlaştıktan sonra o sıralarda İstanbul'da yayınlanan Tan Gazetesinin satılacağını haber aldı. İş Bankası tarafından özel sermayeyi savunmak için kurulan gazete halk tarafından beğenilmeyince banka gazeteyi satmaya karar vermişti. Sertel ve Yalman 1934 yılında gazeteyi bütün tesisleriyle satın aldı. Fakat daha sonra yazılarını beğenmediği ve sık sık gazetenin kapanmasına neden olan Yalman gazeteden ayrılınca *bağımsızlığımıza kavuşmuş gibiydim* diyen Sertel, başyazıları kendisi yazmaya ve gazeteyi kendi fikirlerine uygun bir duruma getirmeye başladı. Kendi deyimiyle "gazeteden Osmanlı dönemi artıklarını uzaklaştırmak ve onların yerine devrimci genç insanlar getirmek" le işe başladı. Gazeteye eşi Sabiha

⁶¹² Us, **Hatıra Notları**, s. 537-538.

⁶¹³ Us, **Hatıra Notları**, s. 539-540.

⁶¹⁴ Ali Ulvi Özdemir, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 49, Bahar 2012, s. 179-183.

Sertel, Esat Adil, Naci Sadullah, Aziz Nesin, Sabahattin Ali, Cevat Şakir gibi isimler de katıldı⁶¹⁵.

II. Dünya Savaşının bitmesinin ardından basına uygulanan sansür gevşeyince basın hayatına birçok solcu yayın girmeye başladı. Bunlardan biri de Tan Gazetesiydi. 1945 yılının sonuna doğru ise daha açık bir şekilde Sovyet taraftarı gazeteler, haftalık Görüşler ve günlük Yurt ve Dünya çıkmaya başladı⁶¹⁶.

GörüşlerDergisi'ni Sabiha ve Zekeriya Sertel çıkarmaktaydı. Serteller, o sıralarda yeni bir parti kurmak üzere olan Bayar grubu yani Dörtlü Takrir' ciler ile de görüşerek yeni çıkacak olan derginin bir "Cephe Dergisi" olması konusunda anlaşılardı. Ayrıca Bayar grubu dergiyi yazılarıyla da destekleyecekti. Dergiye yazı verecek olanlar arasında CHP'den ayrılmış olan Tefvik Rüştü Aras, Cami Baykurt gibi siyasetçiler de bulunmaktaydı⁶¹⁷.

Asım Us, CHP'nin sol ve sosyalist bir parti olduğunu fakat asla komünist bir parti olmadığını, bu partinin saltanata ve şahsi idareye ve memleketteki gerilik fikirlerine düşman olarak ortaya çıktığını düşünmekte ve ülkedeki sağcı partileri şu sözlerle açıklamaktadır: *Bize göre dini siyasete âlet eden ve memlekette yıkılan saltanatı ve şahsi idareyi kurmayı istihdaf eden (amaçlayan), yapılan inkılâbımızı geri çevirmek isteyen her parti sağcıdır. Bizim için sağcı partiler bunlardır. CHP'nin solculuğunu ise şöyle ifade eder:C.H.P'nin solculuğuna gelince, Komünist olmadığımızı her vakit söylemişizdir. Türkiye'de bir diktatörlük olmayınca solcu bir diktatörlük de olamaz demektir, komünist Sosyalizm de soldur, fakat Cumhuriyet Halk Partisinin solundadır. Bu itibarla Cumhuriyet Halk Partisine bağlı olan bir Türk vatandaşı için sol parti Komünist Sosyalist partisidir*⁶¹⁸.

Us'a göre memlekette idareden memnun olmayan Tan gazetesi, hükümeti düşürmeye çalışmakta ve "benim istediğim bir hükümet kurulsun" şeklinde bir

⁶¹⁵ M. Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım(1905-1950)**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968, s.209-213; Mithat Kadri Vural, "II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak Tan Gazetesi", **ÇTTAD**, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), s. 384.

⁶¹⁶ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 308.

⁶¹⁷ Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s. 186.

⁶¹⁸ Us, "Evet, CHP Sol ve Sosyalist Bir Partidir", **Vakit**, 7 Ağustos 1945, s.1.

davayakalkışmaktadır. Muhalefetiçin saygı isteyen bu gazetenin kendisini muhalefet partisi gibi saymasını ise saygısızlığın âlâsı olarak görmektedir⁶¹⁹.

İlk sayısı 1 Aralık 1945'te yayımlanan Görüşler'in kapağında "Mecmuamıza yardımlarını vaat edenler" başlığı altında Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Cami Baykurt ve Sabiha Sertel'in fotoğrafları yer almıştır. Kapak resminde bir el (Görüşler) perdeyi aralamakta perdenin arkasında 3 kişi (suiistimal, ihtikâr ve faşizm) görülmektedir. Zekeriya Sertel 2. sayfadaki "Haftanın Görüşleri" başlıklı yazısında Matbuat ve Basın Birliği kanunları eleştirmiştir. Ayrıca demokrasinin gelişmesi için yasalarda değişiklik yapılması gerektiği belirten Sertel, *dünyanın sola gittiği ve atom bombasının insanlığın başına yeni bir dert açtığını*, bu keşiften sonra Birleşmiş Milletler yasasının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁶²⁰.

Zekeriya Sertel'in ifadesiyle, *Dergide Zincirli Hürriyet başlığı altında tek şef ve tek parti sisteminin demokratik hak ve özgürlükleri nasıl zincire vurduğu, yazılar ve resimlerle ortaya dökülüyordu. Görüşler halkın yıllardan beri baskı altında boğulan özgürlük ihtiyacına cevap verdiği için çok geniş bir ilgi uyandırdı. Halk, bu dergide söylemek isteyip de söyleyemediklerini bulmuştu*⁶²¹. Bu sayı beklenmedik bir ilgi gördü. Aynı gün yapılan ikinci baskı da kısa sürede tükendi. Sabiha Sertel'e göre, *Görüşler asıl Ankara'da bir bomba gibi patladı. Halk Partisi özel bir toplantı yaptı. Gazetelere hücumla geçmeleri için yeniden emirler verildi. Bayilere, Tan, Yeni Dünya gazetelerinin, Görüşler Dergisi'nin sattırılmaması, devlet memurlarına, öğrencilere bu gazetelerin, okutturulmaması hakkında şifahi ve tahriri emirler verildi*⁶²².

Asım Us, Görüşler dergisi çıktıktan bir gün sonra yazdığı yazıda, kabının rengini kırmızıya boyayan bir derginin çıktığını ve eski Başbakan Celal Bayar'ı da başyazar olarak ilan ettiğini, bir gün sonra da bu haberi yalanladığını belirtmiştir. Kızıl renkli dergi (Görüşler) ile beyaz renkli gazetenin (Tan) muhalefet ticareti noktasında birleştiğini, nerede hükümete muhalif olan yahut öyle farz edilen bir oluşum olursa onu istismar etmeye çalıştıklarını dile getirmiştir⁶²³.

⁶¹⁹ Us, "Tenkit ve Muhalefet Numunelerinden", **Vakit**, 21 Eylül 1945, s.1.

⁶²⁰ Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s. 187-188.

⁶²¹ Z. Sertel, **Hatırladıklarım(1905-1950)**, s. 229.

⁶²² Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, Belge Yay., İstanbul 1987, s. 300-301.

⁶²³ Us, "Muhalefet Ticareti", **Vakit**, 2 Aralık 1945, s.1.

Bütün bu yaşananlar üzerine Celal Bayar Grubu, vaatlerinden vazgeçerek Görüşler'e yazı vermeyeceklerini belirtmişlerdir⁶²⁴. Bu arada Tan ile Tanin arasındaki tartışmalar da iyice şiddetlenmiştir⁶²⁵. Hüseyin Cahit Yalçın 3 Aralık günü Tanin'de "Kalkın Ey ehli Vatan" başlıklı yazısında şöyle demektedir:*Düşman istilası şimdi komünizm propagandası halinde içimize sızmaya başlamıştır. Vaziyet açıktır. Beşinci kol faaliyettedir ve hücumu geçmiştir. Büyük vatansever Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır: Kalkın ey ehli vatan! Mücadele başlıyor ve başlamak lazımdır.* Yalçın, Sertellerin ciddiyetten uzak, sırf hükümeti ve halkı tahrik için yazılmış, yaygaracı ve kavgacı neşriyatına karşı en güzel cevabı hükümetin değil eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşların vereceğini ifade etmiştir⁶²⁶.

Asım Us, 4 Aralıkta yazdığı "Maskeler Düştü" başlıklı yazısında,*Biz komünist değiliz, biz Bolşevik değiliz! Biz kızıl diktatörlük değil, memlekette garp demokrasisini istiyoruz diyenler birdenbire yüzlerindeki maskeyi attılar* dedikten sonra Zekeriya ve Sabiha Sertel'in çok önceden komünist propagandası yapmak için hazırlandıklarını ve bu kızıl ihtiraslarını örtmek için de CHP'den son zamanlarda ayrılmış olan Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'i maske olarak kullandıklarını söylemektedir. Us, bu isimlerden izin alınmadan milletvekillerinin nüfuzunun kullanılmaya çalışıldığını ve Ankara'dan gelen yalanlamalarla bu çirkin işin iç yüzünün aydınlandığını ve böylece kızılların yüzündeki maskenin düştüğünü belirtmektedir⁶²⁷.

Bundan sonra yaşananları, olayların tanığı Tekin Erer, "Basında Kavgalar" isimli kitabında şöyle nakletmektedir: *CHP İstanbul il teşkilatı tarafından 3 Aralık 1945 Pazartesi akşamı talebe yurtlarına gerekli talimat verilmiş ve ertesi sabah Tan gazetesi aleyhine bir nümayiş yapılacağı bildirilmişti. O zaman ben Tasvir gazetesinde istihbarat şefliği yapıyordum. 4 Aralık 1945 Salı sabahı erkenden üniversite bahçesine gittim. Ellerinde bayraklar olduğu halde talebeler yavaş yavaş toplanyorlardı. Birçoklarının ellerinde de Atatürk'ün ve İnönü'nün çerçevesi fotoğrafları vardı. Kısa zamanda kalabalık 10 -15 bin kişiyi buldu. Saat 9.30 da kalabalık bir sel gibi Beyazıt Meydanından Çarşıkapı istikametine yürüyüşe geçti.Tan gazetesine giderken Cağaloğlu yokuşunun başında*

⁶²⁴ S. Sertel, **Roman Gibi**, s. 301-302.

⁶²⁵ Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s. 188.

⁶²⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, "Kalkın Ey Ehli Vatan", **Tanin**, 3 Aralık 1945, s.1.

⁶²⁷ Us, "Maskeler Düştü", **Vakit**, 4 Aralık 1945, s.1.

*bulunan ve komünizme ait kitaplar satan ABC Kitabevi birkaç dakika içinde yok edildi. Bundan sonra Tan gazetesine girildi. Bir taraftan kahrolsun komünizm, Kahrolsun Serteller, Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti diye bağırıyor bir taraftan da gençler akın akın taşlarla demirlerle pencereleri kapıları aşağıya indiriyorlardı. Saat 10.30 da Tan gazetesinin ve matbaasının tahribi tamamı ile bitmişti*⁶²⁸.

Vakit'teki köşesinde yaşanan olaylar üzerine Sıkıyönetim Komutanlığının olaylara el koyduğunu, kanunların gerektirdiği takibat ve tahkikata başladığını ve bir daha böyle olayların olmaması için kitle toplantılarının yasaklandığını belirten Us, gençliğin heyecana kapılarak kanunun izin vermediği olayların yaşanmasına neden olmasına hayret edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü suç teşkil eden hadiseler için soruşturma yapılırken olayların tahrikçilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Üniversite gençliğini asil bir vatanseverlik heyecanı içine sevk eden sebepler görülmezse hastalığın asıl kaynağı faaliyetlerine devam edecektir⁶²⁹.

Başka bir yazısında ise, *Kızıl Tan'lar kızıl Yeni Dünya'lar, kızıl Görüşler örnek rejim olarak Balkanlarda yabancı işgali altına kurulan kızıl faşist idareleri Türk milletine demokrasi numunesi gibi gösteriyorlardı* diyen Us, bütün bunlara rağmen yarının idaresini ellerine alacak olan Türk gençliğinin aldatılmadığını düşünmektedir⁶³⁰.

Tan Matbaası Olayı, iktidar açısından önemli bir siyasi başarıydı. Bir taşla iki kuş vurulmuş, önce önemli bir muhalefet cephesi dağıtılmış ve bölünmüş sonra da CHP'den ayrılan muhalefet ile baş başa kalınmıştı. *Bayar ve arkadaşları da, bu siyasi ortam ve atmosfer içinde, ancak iktidar ile uzlaşarak ve onun dikte ettirdiği siyasi koşullara uymaları şartı ile siyasi arenada meşruiyetlerini sürdürebilme imkânına sahip olduklarını anlamışlardı.* Yoksa yeni parti kurma girişimi daha başlamadan bitebilir ve onlar da vatana ihanetle suçlanabilirlerdi⁶³¹.

Yaşananlardan dolayı Serteller cezalandırıldı. 8 Şubat 1946 günü Sultanahmet cezaevine gönderilen çiftin hakkında iki dava açıldı. Mahkeme, Tan Gazetesi yazarları ile sorumlu müdürü mahkûm etti. Cezaevinde dört ay kalan Serteller ve gazete çalışanları,

⁶²⁸ Erer, **Basında Kavgalar**, s.172-173.

⁶²⁹ Us, "Tahrikler Karşısında Gençliğin Heyecanı", **Vakit**, 6 Aralık 1945, s.1.

⁶³⁰ Us, "Moskova Radyosunun Hezeyanı", **Vakit**, 8 Aralık 1945, s.1.

⁶³¹ Koçak, **İkinci Parti**, C. I, s. 811.

Yargıtay'ın mahkûmiyet kararını onamaması üzerine serbest kaldılar. Fakat hiçbir gazete ve dergi bir daha yazılarına yer vermedi⁶³². Bunun üzerine Serteller 1950 yılında yurt dışına çıktı. Sabiha Sertel 1968 yılında, Zekeriya Sertel ise 1980 yılında hayatını kaybetti⁶³³.

4.3. Muhalefetin Doğuşu

II. Dünya Savaşından sonra yeryüzünde sadece iki büyük kuvvet kalmıştı. Biri, emperyalizmin baş temsilcisi olan ABD, diğeri ise sosyalist blokun lideri SSCB. Böyle bir ortamda Sovyetlerin, 17 Aralık 1925 anlaşmasını yeni şartlara uymadığı gerekçesiyle uzatmayacağını bildirmesi ve Montreux Anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini istemesi Türkiye'nin politik olarak Batı bloğuna yaklaşmasına neden oldu. 1945 yılı siyasi hayatta liberalleşmenin görülmesinin yansira Tan Olayı gibi gelişmelerle sola karşı baskının arttığı bir yıl oldu. Ayrıca İnönü'nün 19 Mayıs'ta verdiği nutukta demokrasi yolunda ilerleneceğini belirterek bu yolda yürüyeceklerine yeşil ışık yakması, CHP'nin 17 Haziranda yapılan ara seçimlerde aday göstermemesi, Nuri Demirağ'ın MillîKalkınma Partisi'ni⁶³⁴ kurmasına izin verilmesi, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun tek dereceli seçim ve üniversite özerkliği gibi konulardaki taleplere karşı çıkılmayacağını bildirmesi liberalleşme yolunda atılan adımlara örnek olarak gösterilebilir⁶³⁵.

İnönü'nün 1 Kasım 1945 günü Meclisin açılış konuşmasında söylediği, *Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları şevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasına tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır...Siyasi kanaat ayrılıklarından dolayı vatandaşlarımız arasında düşmanlık olmaması için bütün*

⁶³² Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s. 193-197.

⁶³³ Özdemir, *“İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi”*, s. 212.

⁶³⁴ CHP'nin başka partiler kurulmasına izin vermesinden sonra kurulan ilk muhalefet partisi, demiryolu müteahhidi ve sanayici Nuri Demirağ'ın kurduğu Millî Kalkınma Partisi olur. Devletçiliğe karşı olan parti liberal ekonomiyi, tek dereceli seçim sistemini, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi gerektiğini savunur. Parti, kuruluşundan kısa bir süre sonra kurucuları arasında çıkan fikir ayrılıkları nedeniyle seçimlerde hiçbir varlık gösteremez. Bir süre sonra kurucu Nuri Demirağ partiden ihraç edilir. Parti 1958 yılında genel kurulunu toplayamadığı için kendini feshetmiş sayıldı. Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.311.

⁶³⁵ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1990, s. 3-5.

*kuvvetimizle çalışacağız...*⁶³⁶ sözleri kendisinin bir muhalefet partisinin kurulmasından yana olduğunu göstermektedir.

İnönü'nün Türk siyasi tarihinde yeni bir dönemin açıldığına işaret eden bu sözlerini Us, "siyasî edebiyatımızda şaheser bir nutuk"⁶³⁷ olarak nitelemektedir. Temellerinin 1945 yılında atıldığı bu yeni dönemin baş aktörü Demokrat Parti olacaktır⁶³⁸. Muhalefetin ortaya çıkmasına etki eden amillere Asım Us'un siyasi çizgisi doğrultusunda bakmakta fayda vardır. Çünkü gerek CHP'nin çizgisinde yazı yazması gerekse parti üst yönetimine yakın bir aydın olması Türk demokrasi tarihi açısından önem arz eder.

4.3.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Türkiye'de muhalefetin ortaya çıkmasında ve örgütlenmesinde en önemli paya sahip olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu(ÇTK) 1945'in Ocak ayında Meclise geldi. Bu kanunun tartışılması sırasında ileride Türk siyasetinde önemli bir yer edinecek olan bir muhalefet lideri ortaya çıktı. Aydın milletvekili Adnan Menderes, Meclisteki konuşmalarıyla bütün dikkatleri üzerine çekti⁶³⁹.

Hükümetin tasarısına göre 5 bin dönümlük üst mülkiyet hakkı saklı olmakla beraber, toprağın yetmediği yerlerde topraksız ve az topraklı çiftçiye dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazi kamulaştırılabilecekti (17. madde). Kamulaştırma ise gerçek bedel üzerinden değil arazi vergisine matrah olan değer üzerinden yapılacaktı (21. madde). Toprak sahiplerinin sözcüleri tasarının tümüne karşı çıkmanın imkânsız olduğunu bildiklerinden bu iki maddeyi kaldırmak en azından yumuşatmak için çalışmalara başladı. 17. maddeye karşı çıkanların başında Adnan Menderes gelmekteydi⁶⁴⁰.

Menderes, Türk tarımının sorunlarını bilen büyük bir çiftçi olması hasebiyle, bu kanunla ilgili çalışan komisyona seçildi. 17. maddenin komisyonda iki defa görüşülüp son şekli verilmesine rağmen hükümet baskısıyla üçüncü kez görüşülmesi üzerine Menderes komisyondan istifa etti. Hükümet 17. maddeyi Meclise sununca Menderes, bu önergeyi

⁶³⁶TBMMZC, 7. Dönem, 20. Cilt, 1 Kasım 1945, s. 7.

⁶³⁷ Us, "Siyasî Edebiyatımızda Şaheser Nutuk", *Vakit*, 2 Kasım 1945, s.1.

⁶³⁸ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi*, s.5.

⁶³⁹ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Yay., Ankara 2003, s. 14.

⁶⁴⁰ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi*, s. 9-10.

Meclise yapılan bir baskı unsuru olarak gördü⁶⁴¹. ÇTK tasarısı, tek parti döneminde, Mecliste önemli bir direnişle karşılaşan ilk tasarı oldu⁶⁴².

Hükümetin amacı ÇTK'yı en kısa zamanda ve kendi istediği şekilde Meclisten geçirmektir. Kanun tasarısı hükümete ve idareye geniş yetkiler vermekle beraber hükümetin hedefi toprak reformunu müsadere görüntüsü altında gerçekleştirmek ve tarımda küçük toprak mülkiyetini pekiştirerek kırsalda küçük ve orta ölçekli çiftçiyle yeniden bir araya gelmektir. Çünkü II. Dünya Savaşı yıllarında CHP ile küçük ve orta ölçekli köylü gruplar arasında, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve diğer yasalar nedeniyle bir soğukluk girmişti⁶⁴³.

Asım Us, toprak kanunun tasarısını savunarak, memleketteki büyük çiftliklerde çiftlik sahiplerinin köylülere sadece ekilecek kadar tohum vermesini, köylülerin kendi çiftleri ve çubuklarıyla bu toprağı işleyerek hasat mevsiminde de mahsulün yarısını toprak hakkı olarak çiftlik sahiplerine vermelerini eleştirir. Bu durum toplumsal bir adaletsizliktir ve bu adaletsizliği de Cumhuriyet hükümeti ortadan kaldıracaktır. Toprak kanunu ile bu tür çiftlikler, toprağı asıl hak edenlere dağıtılacak, köylü kendi sahibi olduğu toprağı daha iyi bakacağı için üretim artacak ve halkın refah seviyesi yükselecektir⁶⁴⁴.

Bir başka yazısında ise Toprak Kanununa olumlu bakmakla birlikte yeterli bulmadığını ifade eden Us şu değerlendirmeyi yapmıştır: *Eğer hükümet büyük meclise ideal bir toprak kanunu tasarısı getirmiş olsaydı memlekette mevcut bütün ziraata kabiliyetli araziye hayatlarını topraktan çıkararak vatandaşlar arasında eşit olarak pay eden bir proje hazırlardı. Böyle olmadı*⁶⁴⁵.

Türkiye Cumhuriyetinin bir çiftçi devlet olduğunu belirten Us hatıralarında, *devletimizin büyük gayesi memlekette topraksız çiftçi bırakmamak ve Türkiye'yi Ziraat sahasında kalkındırmaktır* demektedir⁶⁴⁶. Tasarının amacı sadece topraksız veya az topraklı köylüye toprak dağıtmak değil, *asıl amaç toprak mülkünü Türk milletinin varlığına ve bağımsızlığına sağlam bir temel teşkil edecek surette memlekette*

⁶⁴¹ Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, s. 15.

⁶⁴² Koçak, **İkinci Parti**, C. I, s. 209.

⁶⁴³ Koçak, **İkinci Parti**, C. 1, s. 204.

⁶⁴⁴ Us, "*Toprak Kanunu Hakkında*", **Vakit**, 4 Nisan 1945, s.1.

⁶⁴⁵ Us, "*Toprak Kanunu*", **Vakit**, 7 Mayıs 1945, s.1.

⁶⁴⁶ Us, **Hatıra Notları**, s. 564.

*ekonomik bir nizam kurmaktır.*Böylece toprak üzerinde çalışarak yaşayan ve memleketin büyük nüfus kesafetini teşkil eden köylülerin hayat ve refah seviyelerini yükseltecek ve vatandaşlar arasında içtimaî adalet sağlanacaktır⁶⁴⁷.

Us, CHP'nin toplumsal sınıflar arasında mücadeleyi değil işbirliği ile çalışarak müşterek refaha doğru ilerlemeyi kendisine prensip olarak kabul ettiği ve ÇTK'nın büyük çiftlik sahipleri ile toprak işçileri ve topraksız köylüler arasında ahenkli bir çalışma sistemi kuracağı fikrindedir⁶⁴⁸.

Sonuçta ÇTK 11 Haziran 1945'te, Mecliste yapılan görüşmeler neticesinde 345 oyla kabul edildi⁶⁴⁹. Toprak kanununun onaylanmasını Türk milleti için "Toprak Bayramı" olarak gören Us'a göre, Türkiye nüfusunun % 80'inin ekmeğini topraktan kazandığı için bu kanunun asıl gayesi Türk milletinin maddi saadetini sağlamaktır⁶⁵⁰.

Fakat başta 17. madde olmak üzere kanunun diğer birçok maddesi de kâğıt üzerinde kalır, uygulanmaz. Asıl ilginç olan ise kanunu getiren ve sonuna kadar savunan Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu'nun, 1945 Ağustosunda görevinden ayrılmak zorunda kalınca yerine kanunun baş muhalifi ve büyük toprak sahibi Cavit Oral'ın Ziraat Vekili olmasıdır. 27 Mart 1950'de ÇTK'nın bazı maddeleri değiştirilmiştir. CHP'nin geri adım atmasından maksad 1950 seçimlerinde toprak ağaları ve onların emrinde çalışanların oylarını alabilmektir. Ama sonuç istenildiği gibi olmayacaktır⁶⁵¹.

Sert tartışmalar devam ederken ÇTK Tasarısı'nın Meclisteki görüşmelerine ara verilir ve 1945 bütçe görüşmeleriyle siyasi gündem bir anda değişir⁶⁵².

4.3.2. 1945 Yılı Bütçe Kanunu Görüşmeleri

ÇTK üzerindeki tartışmaların uzun süre devam etmesinden ziyade daha da önemlisi bu tartışmalar sırasında başlayan muhalefettir. Muhalefet, o zamanlar mali yıl Haziran ayında başladığı için Mayıs ayında yapılan 1945 yılı bütçe görüşmeleri sırasında iyiden iyiye açığa çıktı. Aydın milletvekili Adnan Menderes öncülüğünde başlayan küçük çaplı

⁶⁴⁷ Us, "Toprak Kanununun Asıl Amacı", **Vakit**, 3 Haziran 1945, s.1.

⁶⁴⁸ Us, "Çok Garip Bir Anlayış", **Vakit**, 13 Haziran 1945, s.1.

⁶⁴⁹ **TBMMZC**, 7. Dönem, 18. Cilt, 11 Haziran 1945, s. 213-230.

⁶⁵⁰ Us, "Toprak Bayramı", **Vakit**, 17 Haziran 1945, s.1.

⁶⁵¹ Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, s. 350-351.

⁶⁵² Koçak, **İkinci Parti**, C. I, s. 228.

muhalefet, yıllardır tek partili Cumhuriyet idaresi altında çalışan, aleyhte veya çekimser hiçbir oyun kullanılmadığı TBMM’de yeni bir oluşumun habercisidir⁶⁵³.

21 Mayıs’ta başlayan bütçe görüşmelerinin ilk gününde Menderes bir konuşma yaparak bütçe açığı, devlet borçları, fiyatların yüksekliği, hayat pahalılığı, vergi miktarlarının düşmesi ve memurların durumu hakkında hükümeti eleştirmiş ve şöyle demiştir:*Bu böyle olmakla beraber dünyada yeni açılmakta olan safhanın icaplarına ve gerçeklerine uyarak yepyeni bir zihniyetle hareket olunduğu takdirde hiç de müsait olmayan bu durum düzeleceği gibi kalkınmamızın bütün alanlarında devamlı ve müddetli puanlarımızın başarı ile tahakkukunu görmek de mümkün olabilecektir*⁶⁵⁴.

Us, Cumhuriyet maliyesinin bütün dünyayı yakıp yıkan savaş yıllarında bütün taahhütlerini yerine getirebilmesini, bir taraftan bir milyona yakın asker millî savunma hizmetinde hazır vaziyette bekletilirken diğer taraftan memleketin imar ve kalkınması yolunda ileri hamlelerine devam edebilmesini takdire değer bir başarı olarak görmektedir. Us, Mecliste bütçe ile ilgili eleştirilerde Başbakanın verdiği cevapları savunur: *Hükümet millî savunma, imar ve millî kalkınma istikametindeki gayretlerden ayrı olarak harp yıllarının darlıkları arasında 110 ton altın biriktirmiştir bu suretle bugün Merkez bankasının elindeki altın stokunun toplumu 200 tonu bulmuştur. Ayrıca yine Merkez bankasının elinde 52 milyon liralık döviz vardır. Bunla ikisi birleştirilince 35 mil yon altın lira değerinde bir varlık meydana gelir*⁶⁵⁵.

Us’a göre, memleket menfaatleri için fedakârlık yapmak ne kadar lüzumlu ise maddi ve manevi hiç bir faydası olmayan giderleri kaldırmak da o derece zaruridir. Çünkü bütçeye giren giderlerin hepsi sonuç itibarıyla halktan vergi şeklinde istenecektir. Bu nedenle hayat pahalılığının halk üzerindeki etkisini azaltabilmek için tasarruf yapmak gerekmektedir⁶⁵⁶.

⁶⁵³ Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s. 375.

⁶⁵⁴ **TBMMZC**, 7. Dönem, 17. Cilt, 21 Mayıs 1945, s. 228-230

⁶⁵⁵ Us, “1945 Bütçesi”, **Vakit**, 23 Mayıs 1945, s.1.

⁶⁵⁶ Us, “Devlet Bütçesinde Pratik Bir Tasarruf Şekli”, **Vakit**, 24 Mayıs 1945, s.1.

Bir hafta süren bütçe görüşmelerinden sonra 29 Mayıs'ta yapılan oylamada 373 milletvekilinden 368'i bütçeye kabul, 5'i ret oyu verdi. Bütçeye ret oyu verenler Adnan Menderes, Emin Sazak, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dır⁶⁵⁷.

28 Mayıs günü yapılan görüşmelerde Hikmet Bayur'un, *Ben kendi hesabıma bütçeyi tasdik etme oyunu, Hükümete güvenoyu addetmem, bizim ne Anayasamızda ve ne de başka bir yerde bunların bir olduğunu gösteren bir şey yoktur. Onun için Devlet mekanizması işlesin diye bütçeye beyaz kâğıt verebiliriz...*⁶⁵⁸ sözlerinden dolayı bütçenin kabulünden sonra kürsüye çıkan Başbakan Saraçoğlu, hükümete güvenoyu istemiştir. Yaşanan kısa süreli tartışmadan sonra hükümete güven oylaması yapılmış bu defa güvensizlik oyları, bütçeye ret oyu veren beş kişiye Recep Peker ve Hikmet Bayur'un da katılmasıyla yedi olmuştur⁶⁵⁹.

Us, bütçenin kabulü ile ilgili yazdığı yazıda, *Şimdiye kadar devam eden geleneğe göre genel bütçe için milletvekilleri tarafından çoğunlukla verilen oy aynı zamanda iş başında bulunan hükümet için de güven kararı yerine geçiyordu* demektedir ve bu defa bu geleneğin bozulduğunu ve Hikmet Bayur'un söylediği sözler nedeniyle Başbakanın hükümet için ayrıca güvenoyu istediğini belirtmektedir. Güvensizlik oyu veren yedi kişinin aynı düşüncede olmadıklarını, çoğunun oylarını hükümete karşı vermediklerini mesela Recep Peker'in Ticaret Bakanının değiştirilmesini istediğini, Emin Sazak ve Adnan Menderes'in Toprak Kanunu nedeniyle hükümete güvenoyu vermediklerini ifade eder. Güvenoyu verenlerin de görülen aksaklıkların bu hükümet tarafından düzeltilebileceğine inandıkları için verdiklerini, fakat verilen güvenoyunun Meclisteki tüm eleştirileri sıfıra indirmediklerini ve Hükümetin vazifesinin bu eleştirileri iyi değerlendirerek özellikle hayata ucuzlatmak meselesinde gereken tedbirleri almak olduğunu dile getirir⁶⁶⁰. Us, yeni yeni başlayan muhalefetin ne kadar büyüyebileceğini kestiremediği için ilk etapta yapılan muhalefetin ve verilen güvensizlik oylarının bir uyarı niteliğinde olduğunu ve hükümetin bu uyarıyı dikkate alması gerektiğini düşünür. Fakat muhalefet büyüdükçe Us da, koşulsuz şartsız, kurulan hükümetleri ve icraatlarını destekleyecektir.

⁶⁵⁷ TBMMZC, 7. Dönem, 17. Cilt, 29 Mayıs 1945, s. 506-512.

⁶⁵⁸ TBMMZC, 7. Dönem, 17. Cilt, 28 Mayıs 1945, s.467.

⁶⁵⁹ TBMMZC, 7. Dönem, 17. Cilt, 29 Mayıs 1945, s. 507-508.

⁶⁶⁰ Us, "Bütçenin Kabulü ve Hükümete Güven Kararı", **Vakit**, 31 Mayıs 1945, s.1.

Güvensizlik oylarında CHP'yi en çok şaşırtan ise uzun yıllar CHP Genel Sekreterliği yapmış olan Recep Peker'in kullandığı güvensizlik oyudur. Oylamanın yapıldığı günün akşamı İnönü başkanlığında yapılan toplantıda durum değerlendirmesi yapılmış ve hükümete ret oyu veren bu yedi kişinin birlikte hareket etmesinin CHP için büyük tehlike olacağı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle toplantıda Recep Peker'in kazanılması böylece oluşabilecek bir muhalefetin önüne geçilmesi yönünde karar alınmıştır⁶⁶¹.

4.3.3. Dörtlü Takrir

CHP'ye karşı başlayan muhalefet hareketinin belirginleşmesinde rol oynayan önemli gelişmelerden biri de "Dörtlü Takrir" olarak bilinen belgenin CHP Meclis Grubunda görüşülmesidir. 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grubuna İzmir milletvekili Celâl Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü'nün imzalarını taşıyan bir takrir verilmiştir⁶⁶².

Takrirde, dört milletvekili şunları istemiştir:

- *Millî hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesinin (denetiminin) Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması,*

- *Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması,*

- *Bütün Parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi*⁶⁶³.

Artık savaşın bittiğini belirten önerge sahipleri, köylü ve aydınların demokrasiye hazır hâle geldiğini, Meclis'in hükümeti fiilen kontrol etmesi gerektiğini, kişilere

⁶⁶¹Süleyman İnan, **Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Isparta 2002, s. 79.

⁶⁶²Osman Akandere, "*Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir'in Amacı ve Mahiyeti*", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 9, 2003, s. 7

⁶⁶³Erol Yüksel, **Millî Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi: Refik Koraltan**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2018, s. 155.

anayasada belirtilen hak ve özgürlüklerin tanınmasını ve birden fazla partiye dayanan siyasi faaliyetlerin gelişmesine izin verilmesini istemiştir⁶⁶⁴.

11 Haziranda İsmet İnönü başkanlığında toplanan CHP Genel İdare Kurulunda, gruba verilmiş olan dördü takrir hakkında yapılan görüşmeler neticesinde şu karara varılmıştır: “Türkiye için çok partili sisteme geçmek zamanı gelmiştir ve bu ikinci partinin Celal Bayar ve arkadaşları tarafından kurulması iyi olacaktır.” Rejimin liberalleşmesinden yana olan ve yeni bir parti kurulacaksa bunun CHP içinde değil CHP karşısında kurulmasını isteyen İnönü, *Çıksınlar, karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler* şeklinde bir açıklamayla gelişmeyi değerlendirmiştir⁶⁶⁵.

CHP Meclis Grubu, 12 Haziranda toplanıp önergeyi gizli olarak yedi saat görüştü. Önerge ve önerge sahiplerine karşı çok sert konuşmalar yapıldı. Takrir sahipleri şiddetle eleştirildi ve hatta kişiliklerine hakarete varan ağır sözler söylendi. Adnan Menderes görüşmeler esnasında uğradıkları hakaretler konusunda daha sonraki yıllarda yaptığı bir konuşmada “Yedi saat bize sadece küfür yağdırdılar” diyecektir. Önergenin, mevcut kanun ve kaidelerin değiştirilmesine yol açacağı ve bu çeşit tekliflerin görüşülme yerinin grup toplantısı değil, Millet Meclisi olduğu gerekçesiyle dört imza sahibi hariç ittifakla reddine karar verildi⁶⁶⁶.

Oysa 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramında konuşan İnönü şunları söylemişti: *Memleketimizin siyasi idaresi cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeğe devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. Büyük Meclisin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp erişirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşiyi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırması olmuştur. Büyük Meclis az zaman içinde büyük inkılaplar geçirmiş bir memleketin, sarsıntılara*

⁶⁶⁴ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul 2010, s. 233.

⁶⁶⁵ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s. 66-67.

⁶⁶⁶ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 233; Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 69; Akandere, "Dördü Takrir'in Amacı ve Mahiyeti", s. 12.

*uğramadan, daha ziyade ilerlemesini temin edecektir*⁶⁶⁷. Böylece 1945 yılı baharında CHP'nin yaptığı bütün hürriyet vaatleri yine CHP tarafından inkâr edilmiş oldu. Bu durum ya parti çoğunluğunun siyasi hürriyetleri birden bire vermek istememesi ya da bir muhalefet partisinin kurulması için önerenin kasten reddedildiği sonucuna varmamızı sağlar. Çünkü önerge kabul edilmiş olsaydı önerge sahiplerinin istekleri kabul edilmiş olacak ve CHP'ye karşı eleştirel bir tavır takınmalarına sebep kalmayacaktı⁶⁶⁸.

Asım Us, Dörtlü Takrir ile ilgili yazdığı yazısında, önerenin CHP tüzüğü ile anayasa ve bazı kanunlarda demokrasi istikametinde değişiklikler yapılmasını istediğini fakat açıkça hangi maddelerin ne şekilde değiştirilmesi gerektiğini göstermediğini düşünmektedir. Önerenin parti grubunda tartışıldıktan sonra reddedildiğini çünkü CHP tüzüğünde değişiklik yapma yetkisinin Parti Meclis Grubunda olmadığını, Anayasa değişiklikleri içinse belli usullerin olduğunu dile getirmiştir⁶⁶⁹.

Us, Celal Bayar ve arkadaşları tarafından verilen takririn reddedilmesinin nedeni olarak tekliflerinde açıklık olmamasını göstermektedir. Takrir sahiplerine, *Ne istiyorsunuz? Kanun tasarısı şeklinde açık ifade edinizdenmiştir*⁶⁷⁰. Ayrıca, 7 milletvekilinin hükümete güvensizlik oyu vermesinin yeni bir parti kurmak niyetinde oldukları anlamına gelmeyeceğini düşünmektedir. Şayet böyle bir niyetleri varsa bu kişiler CHP'den ayrılıp Anayasaya aykırı olmamak şartıyla yeni bir parti programı hazırlayabilirler. Zira bunların da TBMM'de temsilcisi bulunması gerekir. Bu nedenle yeni bir parti için yapılacak girişimler sadece yeni genel seçimler için hazırlık yapmaktan ibaret olabilir. Dünya savaşı bitmiş olsa bile tam bir barış ortamı hâlâ oluşmamıştır. Bunun için ikinci bir parti kurulması için etrafımızda yeni bir dünya düzeninin kurulmasını ve Avrupa'da hâlâ ayakta duran orduların dağılmasını beklemek daha doğru olacaktır⁶⁷¹.

Bu aşamada Dörtlü Takrir'in parti içi bir mesele olarak görüldüğünü ve Takrir verenlerin sadece parti içi mücadeleyi gündeme getirdiklerini söylemek mümkündür. Çünkü Haziran ayı başında yeni bir parti kurma düşüncesi, başta Takrir sahipleri olmak

⁶⁶⁷ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 56-57.

⁶⁶⁸ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 233-234.

⁶⁶⁹ Us, "*Celal Bayar'ın Kuracağı İkinci Parti*", **Vakit**, 5 Aralık 1945, s.1.

⁶⁷⁰ Us, **Hatıra Notları**, s. 669.

⁶⁷¹ Us, "*Ankara'da İkinci Bir Parti mi Kuruluyor?*", **Vakit**, 5 Haziran 1945, s.1.

üzere muhtemelen hiç kimsenin aklında yoktu⁶⁷². Fakat Takrir sahipleri takrirleri reddedildiği zaman başka alternatifler düşünmeye başladı⁶⁷³.

Hatıralarında Asım Us bu gelişmeleri şöyle değerlendirmiştir: *Siyasi hayatta muhalefet, iktidar mevkiinde olan bir idareyi yıkmak için harekete geçmektir. Bu alelade tenkitçilikten başka bir şeydir.* Ayrıca muhalefetin düzenli bir teşkilatı olması gerektiği, böyle olmazsa muhalefetin kargaşa yaratmak isteyen anarşi faktörü olacağı kanaatindedir. Us' a göre memleketini seven insan bu tür davranışlarda bulunmaz. Hele hele iç ve dış güvenliği tehlikeye atacak şekilde bir muhalefet olursa bunun adı namussuzluk olur⁶⁷⁴.

Bir başka yazısında ise son günlerde gazetelerde çıkan ve CHP'nin memlekette sınıf tanımayan ve sınıf menfaatlerini savunmayan bir parti olduğu bu nedenle sınıf haklarını savunan partiler kurulursa o zaman gerçek demokrasinin olabileceği yönündeki yazılara tepki gösterir. Us'a göre bu durum "Halk Partisi içindeki muhtelif sınıf ve zümreleri ayırıp birbirleri ile mücadele haline getirmek ve böylece memleketteki millî birliği bozmak" anlamına gelmektedir⁶⁷⁵.

25 Haziran tarihli yazısında ise, *Bugünkü Türkiye'nin kurtuluşu ancak geçmişteki Parti mücadelelerinin verdiği dersten ibret almış olan bir genç Türk neslinin eseridir* diyen Us, ikinci bir partinin kurulmasını isteyenleri "Millî birlik düşmanları" olarak görmekte ve şöyle demektedir: *Şimdi görülüyor ki yine bir imtihan devrine giriyoruz. Etrafımızda demokrat idarelerde Parti mücadelesinin faydasından, lüzumundan hatta zaruretinden bahseden insanlar türemiştir. Demokrasi adına Türklere parti mücadelelerini tavsiye edenler şayet gaflet içinde fikri muvazeneleri şaşırmış olanlar değilse mutlaka Türk milletinin birliğine düşman olanlar yahut bu düşmanlara hizmet edenlerdir.* Bu kişiler Türk milletinin kuvvetini birliğinde gördüklerinden onu dağıtmak için CHP'nin parçalanmasını istemektedirler. Memlekette yeni parti kurulmasını isteyen iyi niyetli vatandaşların bu noktaya dikkat etmesi gerekmektedir. Yeni partinin kurulmasını isteyenlere, *Memlekette Cumhuriyet halk partisi dışında ayrı bir partiye lüzum görenler ne yaparlarsa yapsınlar; fakat memlekette millî birliğin yegâne çimentosunu teşkil eden Cumhuriyet Halk Partisinin temellerine el dokundurmasınlar* uyarısında

⁶⁷² Koçak, **İkinci Parti**, C. I, s. 327

⁶⁷³ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 67.

⁶⁷⁴ Us, **Hatıra Notları**, s. 581.

⁶⁷⁵ Us, "Cumhuriyet Halk Partisi ve Sınıf Mücadelesi", **Vakit**, 16 Haziran 1945, s.1.

bulunmuştur⁶⁷⁶.Bütün bunlara bakıldığında Us, ikinci parti kurulmasından yana olanları bir bakıma hainlikle suçlamakta ve ikinci bir parti kurulursa Türk milletinin birlik ve beraberliğinin bozulacağını düşünmektedir.

“Hürriyet ve Anarşi” başlıklı yazısında ise meşrutiyet devrinde kurulan partilerden bahsederek (İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf) bu partiler arasındaki mücadelenin bir süre sonra anarşiye dönüştüğü ve bu anarşiden faydalanan düşmanların Balkanları ateşe verdiği, Rumeli’nin elimizden gittiği ve I. Dünya Savaşından sonra da imparatorluğun dağıldığı değerlendirmesini yapmıştır. Son zamanlarda hürriyet, parti, sınıf mücadelesi gibi tabirlerin ortaya çıktığını fakat geçmişte yaşadığımız tecrübelerden anarşinin hürriyet maskesi altında Türk milletinin varlığına nasıl suikast ettiğini bildiğimiz için TBMM’nin hürriyetin anarşiye dönmesine asla izin vermeyeceğini vurgulamıştır. Yazısının devamında,*Dost kıyafetine giren düşman, kuzu postuna bürünmüş kurt gibi nasıl açık bir düşmandan daha tehlikeli ise hürriyet perdesi altında anarşinin de açıktan taarruz eden millîbirlik düşmanlarından daha tehlikeli olduğunu yeni bir millîfelaket pahasına, bir daha tecrübe edecek değiliz* ifadelerini kullanmıştır⁶⁷⁷. Us, yeni bir parti kurulursa iktidarla girişeceği mücadelenin sonucunda (Osmanlı Devleti zamanında olduğu gibi) ülkenin parçalanmaya doğru gidebileceğini düşünmektedir.

Dünyada topluluk ile görülen işlerin azlığın çoğunluğa tabi olması şeklinde yürüdüğünü belirten Us, parti grubundaki dört arkadaşın bunun tam tersini yaparak azlığın fikirlerini çoğunluğa zorla kabul ettirmeye çalıştığı, bu dört arkadaşın memlekette bir rejim meselesi olduğunu zannettiğini bu nedenle de kendilerinin vehme kapıldığı fikrindedir⁶⁷⁸.

Dörtlü tavrın verildiği gün TBMM’de boş bulunan altı üyelik için 17 Haziranda seçim yapılacağı ve CHP’nin aday göstermeyeceği açıklanmıştır⁶⁷⁹.Karar,bizzat İnönü’nün isteği üzerine alınmış, bu duruma en çok şaşırıanlar ise ikinci seçmenler olmuştur. Çünkü bunların hepsi CHP’liydi ve seçimlerde bağımsız adaylara oy verip veremeyecekleri konusunda bir fikirleri yoktu. Neticede seçime katılan adayların çoğu partiler oldu⁶⁸⁰.Seçimlerin hepsini de CHP’li adaylar kazandı⁶⁸¹.

⁶⁷⁶ Us, “*Millî Birlik Düşmanları*”, **Vakit**, 25 Haziran 1945, s.1.

⁶⁷⁷ Us, “*Hürriyet ve Anarşi*”, **Vakit**, 26 Haziran 1945, s.1.

⁶⁷⁸ Us, “*Türkiye İçin Bir Rejim Meselesi Var mıdır?*”, **Vakit**, 4 Ekim 1945, s.1.

⁶⁷⁹ Koçak, **İkinci Parti**, C. I, s. 352.

⁶⁸⁰ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 63-64.

Us, hatıralarında bu konuyla ilgili olarak şu notu düşmüştür: *Bu, memleketimizin umumi seçim sisteminde yeni bir gelişme hamlesidir. Bu defaki seçim mücadelesi, partiler arasında değil, şahıslar arasında olacaktır. Halk Partisi'nin idaresinden memnun olmayanlar için çalışma sahası açılmıştır*⁶⁸². Us, halk partisinden memnun olmayanların, parti çatısı altında toplanmasından ziyade bireysel mücadele halinde olmasından yanadır. İktidar karşısına çıkacak göstermelik ve etkisiz bir muhalefet yeterlidir.

4.4. Demokrat Partinin Kuruluşu

II. Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanması nedeniyle batılı ülkelerin siyasal rejimlerinde demokrasi ön plana çıkmaya başladı. Bu nedenle bu ülkelerin toplumsal, ekonomik ve siyasal örgütlenme biçimi Türkiye için de ulaşılmaması gereken bir hedef haline geldi. Türk basını 1945 yılının ilk günlerinden itibaren demokratik gelişmelere karşı daha duyarlı olmaya başladı⁶⁸³. Yeni dünya düzeninin çok partili Cumhuriyete yönelmesi nedeniyle Türkiye'nin de bu akıma uyması zorunlu hâle geldi. Bu sıralarda CHP içinde başlayan kırırdanmalar "İnönücüler" ve "Bayarcılar" adı altında iki grubun ortaya çıkmasını neden oldu⁶⁸⁴.

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün Mecliste başlayan muhalefeti gazete sütunlarına taşındı. 5 Ağustosta San Francisco Anlaşmasının onaylanması için toplanan Mecliste bir konuşma yapan Menderes'in sarf ettiği sözler⁶⁸⁵ tartışmaların yaşanmasına neden oldu. Bu tartışmayı CHP milletvekili ve Ulus Gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay ile Fuat Köprülü arasındaki gazete manşetlerine taşınan tartışmalar takip etti. 13 ve 14 Eylül tarihlerinde muhalefeti destekleyen Vatan gazetesinde Menderes'in iki makalesi yayımlandı. Menderes gazetede direkt Bakan Saraçoğlu'nu hedef aldı⁶⁸⁶.

Esas olarak Dörtlülük'teki ana fikirlerin işlendiği bu yazılardan sonra CHP Parti Divanı 21 Eylülde yaptığı toplantıda oybirliğiyle bu iki milletvekilinin partiden ihracına karar verdi. Arkadaşlarının partiden çıkarılmalarının tüzüğe aykırı olduğunu ileri süren

⁶⁸¹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, C. II, İletişim Yay., İstanbul 2007, s. 557.

⁶⁸² Us, *Hatıra Notları*, s. 574.

⁶⁸³ Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın*, s. 95-96.

⁶⁸⁴ Goloğlu, *Millî Şef Dönemi*, s. 429.

⁶⁸⁵ TBMMZC, 7. Dönem, 19. Cilt, 5 Ağustos 1945, s. 171.

⁶⁸⁶ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 71-73.

Refik Koraltanda,2 Ekimde Vatan gazetesine bir beyanat verince⁶⁸⁷ o da partiden ihraç edildi. Kısa bir süre sonra ise Celal Bayar'ın da milletvekilliğinden⁶⁸⁸istifa etmesiyle bu dört milletvekili parti kurabilecek duruma geldi ve dörtlü, parti programını hazırlamaya başladı⁶⁸⁹.

Asım Us'a göre, Menderes ve Köprülü'nün partiden ihraçlarının nedeni dörtlü takrir değil "milletvekilleri seçim ile değil tayin ile meclise girmişlerdir" diyen bir gazete (Vatan) ile iş birliği yapmış olmalarıdır. Bayar da, iki arkadaşının partiden çıkarılmalarının doğru olmayacağı düşüncesiyle istifa etmiş ve kendisi bu konuda alınganlık göstermiştir. Bayar'ın CHP'den ayrılıp ikinci bir parti kurmasının mevzubahis olamayacağını belirten Us, Bayar'ın kararını bir kez daha gözden geçirip istifasını geri alacağını umduğunu dile getirmiştir⁶⁹⁰. Refik Koraltan'ın da aynı şekilde Vatan gazetesinde, arkadaşları hakkında verilen kararı eleştiren yazılar yazması ve bu yazıların parti disiplinine aykırı görülmesi nedeniyle partiden çıkarıldığını düşünmektedir⁶⁹¹. Yeni partinin ayak sesleri net bir şekilde duyulmasına rağmen Us, hâlâ yeni bir partinin kurulmayacağını düşünmektedir. Çünkü Bayar, hâlâ CHP üyesidir.

Us'a göre Bayar'ın istifa etmesinin nedeni Menderes ve Köprülü'nün partiden çıkarılmalarının sebebinin verdikleri takrir olduğunu zannetmesi ve parti içinde milletvekili olarak görev yapamayacağını düşünmesidir. Yazısının devamında,*Celal Bayar'ın milletvekilliğinden istifa ettiği halde Halk Partisi ile alakasını muhafaza etmesi ancak bu suretle yorumlanabilir demektir*⁶⁹².

Bu arada Us, Tan Gazetesi yazarı Sabiha Sertel ile gazete sütunlarında tartışmaktadır. Us'a göre Tan gazetesi bir zamandan beri hürriyet ve demokrasi davası açmıştır. Bu nedenle,Sertel'in Türkiye'de hürriyet ve demokrasi sisteminin sadece anayasada kaldığı ve demokrasinin olabilmesi için yeni partilerin kurulması gerektiği şeklindeki yazılarına sert tepki gösterir. Ayrıca Sertel'in İngiltere'deki sağ demokrasi ile Rusya'daki sol demokrasiyi örnek gösterdiğini *ve kendisini daima solcu olarak ilan ettiğine*

⁶⁸⁷ Yüksel, **Millî Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi: Refik Koraltan**, s.167.

⁶⁸⁸ Celal Bayar ilk etapta CHP'den istifa etmez. Kendisine nedeni sorulduğunda, *CHP'den ayrılmak benim için son derece zordu. Bu kendi evimden ayrılmak gibi bir şeydi. Onu ancak bütün kararlarımız verildikten sonra yapabildim* demiştir. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 74.

⁶⁸⁹ Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, s. 18-19; Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 74.

⁶⁹⁰ Us, "Celal Bayar'ın İstifası", **Vakit**, 1 Ekim 1945, s.1.

⁶⁹¹ Us, "Celal Bayar'ın Kuracağı İkinci Parti", **Vakit**, 5 Aralık 1945, s.1.

⁶⁹² Us, "CHP'de Bir Ayrılık Hareketi mi Başlıyor?", **Vakit**, 2 Ekim 1945, s.1.

göre bu iki demokrasiden ikincisini tercih ettiğini anlatmış oluyor demektir. Vakit'teki yazısında Sertel'e, *Rusya'da komünist partisinden başka bir partiye müsaade edilir mi? Moskova'da veyahut Rusya'nın herhangi bir şehrinde bu günkü Stalin Hükümetini tenkit eden muhalif bir gazete çıkabilir mi?* diye soran Us, Sertel'in Rus demokrasisini ileri bir demokrasi olarak gördüğünü fakat Rusya'da komünist partiden başka hiçbir partinin kurulmasına izin verilmediğini göz ardı ettiğini dile getirmektedir. Türkiye'de ise böyle bir yasak yoktur. CHP karşısına başka partiler kurulmuştur fakat bu partiler tutunamamıştır. Demek ki sorun rejimde değildir⁶⁹³. Şimdiye kadar gazete sütunlarında kimseyle polemige girmemeyi tercih eden Us, yeni parti kurulacağı yönündeki haberlerin artması ve tek parti idaresine karşı olanların seslerini daha yüksek bir tonda çıkarmaya başlaması üzerine bu tavrını bir kenara bırakır. Başta Serteller olmak üzere eski ortağı Ahmed Emin Yalman ile de sık sık polemige girer. CHP'nin sert bir şekilde eleştirilmesine sessiz kalmaz.

İnönü, 1 Kasım 1945 günü Meclisi açarken yaptığı konuşmada sarf ettiği, *Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır* sözleri ile Bayar ve arkadaşlarını açığa parti kurmaya davet etmiştir. Ayrıca 1947 seçimlerinin tek dereceli olarak yapılabileceğini ve milletin çoklukla verdiği oyların iktidarı belirleyeceğini belirten İnönü muhalefetin bir grup şeklinde değil bir parti şeklinde ortaya çıkmasını siyasi hayatın gelişmesi için daha zaruri görmüştür⁶⁹⁴.

İnönü'nün bu konuşmasından bir ay sonra 1 Aralık 1945'te Celal Bayar yeni bir parti kuracaklarını ilan etti⁶⁹⁵ ve 3 Aralıkta da CHP'den istifa ettiğini açıkladı⁶⁹⁶.

Yeni parti kurulacağı haberinden sonra yazdığı yazısında Us şu yorumu yapmıştır: *Memlekette gerçek bir muhalefet ancak genel seçimde milletten oy almış milletvekilleri tarafından kurulabilir, bugün ise ortada bir tek muhalif milletvekili bile yoktur. Var olanlar da Cumhuriyet Halk partisinin adaylığı ile seçilmiş oldukları halde türlü sebeplerle çokluktan ayrılmış bulunan birkaç milletvekilinden ibarettir. Hal böyle olunca gerek Cumhuriyet Halk partisinden ayrılanların ve gerek onların dışında bulunan gayri memnunların ne yapmak istediklerini halk efkârına tanıtmaları ve bundan sonra yapılacak*

⁶⁹³ Us, "Bayan Sertel'in Cevapsız Bıraktığı Soru", *Vakit*, 30 Ağustos 1945, s.1.

⁶⁹⁴ TBMMZC, 7. Dönem, 20. Cilt, 1 Kasım 1945, s. 7-9; Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 74-75; Yüksel, *Millî Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi: Refik Koraltan*, s. 192.

⁶⁹⁵ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 76.

⁶⁹⁶ Yüksel, *Millî Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi: Refik Koraltan*, s. 195.

seçimlerde muhalefet için milletten yetki almaları lazım gelir. Yazısının devamında memleket idaresini üstüne alanların işlerinde başarılı olabilmeleri için dikkat, maharet, bilgi ve gayrete ihtiyaç duyduklarını bu nedenle muhalefetin de aynı özelliklere sahip olması gerektiğini vurgular. Us'a göre ölçsüz bir muhalefet ihanete doğru gidebilir. Çünkü ihanet illaki yabancı bir devlet hesabına millîmenfaatleri feda etmek değildir. Ölçsüz muhalefet de aynı neticeyi verebilir. Daha sonramuhalefet ile ihaneti aynı keseye koyar ve şöyle der:Bu takdirde muhalefet ile hıyanet ayrı ayrı istikametlerden gelen yolcuların bir gün bir noktada birleşmeleri gibi bir şeydir⁶⁹⁷.

Bayar'ın yeni bir parti kuracaklarını açıklamasından sonra,*arkadaşları ile açıktan açığa yeni bir parti kurmak niyetinde olduğu şimdi anlaşılıyor* diyen Us, Bayar'a başarı dileğinde bulunarak Bayar'ın, kuracağı partinin siyasi karakterini açıklamasını bekleyeceğini belirtmiştir⁶⁹⁸.

7 Ocak 1946 günü Bayar parti tüzük ve programını basına açıkladı⁶⁹⁹. Refik Koraltan da partinin kuruluş dilekçesini, İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a sundu. Uran aynı gün resmi işlemleri tamamlayarak DP'nin kuruluş belgesini Koraltan'a verdi. 85 maddeden oluşan DP programının ana prensipleri liberalizm ve demokrasidir. DP programı CHP programından çok da farklı değildir. DP'liler hedeflerinin demokrasiyi geliştirmek, asıl amaçlarının ise hükümetin faaliyetlerini kontrol etmek ve bireysel özgürlüklerin önünü açmak olduğunu ifade etmişlerdir⁷⁰⁰.

Us, DP'nin CHP'ye rakip olarak ortaya çıktığını fakat henüz toprağa atılan çekirdek gibi dikim ve ekim devresinde olduğunu, bu tohumun filizlenmesi için aylar geçmesi gerektiği düşüncesindedir. DP programının CHP programından iç ve dış siyaset açısından pek farklı olmadığını fakat millîkalkınma prensiplerinde farklılığın olduğunu belirttiği yazısında,*Adnan Menderes Demokrat Partisi Cumhuriyet Halk Partisine nispetle sağda mıdır? Yoksa solda mıdır? yolunda sorulan bir suale cevap verirken: Bizim Partimiz bazı meselelerde Cumhuriyet Halk Partisinin iki parmak solunda ve bazı meselelerde ise iki parmak sağındadır* şeklindeki ifadeler yer vermiştir. DP'nin sınıf mücadelelerine yol açabilecek bir nizama meylettğini ve DP'nin programında işçi sendikalarını kabul ettiğini

⁶⁹⁷ Us, "Muhalefet Ticareti", **Vakit**, 2 Aralık 1945, s.1.

⁶⁹⁸ Us, "Celal Bayar'ın Kuracağı İkinci Parti", **Vakit**, 5 Aralık 1945, s.1.

⁶⁹⁹ **Vakit**, 8 Ocak 1946, s.2.

⁷⁰⁰ Yüksel, **Millî Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi: Refik Koraltan**, s.198-202.

söyleyen Us, Menderes'in iki parmak sol demekle bunu ifade ettiğini belirtmektedir. Toprak Kanunu görüşmeleri sırasında Menderes ve Koraltan'ın topraksız tarım işçilerine toprak verme meselesinde sağcı temayüller göstererek sermayenin korunmasını istemelerinin de iki parmak sağda oldukları anlamına geldiğini ifade etmiştir⁷⁰¹.

Celal Bayar'ın da sağ-sol konusundaki sorulara muhatap olduğunu belirten Us, Bayar'ın gazetecilere şöyle dediğini nakleder:*Bütün toprak bize çevrilmiş. Sağa dönsem faşist derler, sola dönsem komünist. Ortada kalsam Halk Partisi'nden niçin ayrıldınız, diyorlar*⁷⁰².

Asım Us'a göre CHP dışında şimdiye kadar halktan destek gören bir siyasi partinin çıkmamasının nedeni, Osmanlı Devletinin; Meşrutiyetten sonra kurulan siyasi partilerin, kendi aralarındaki mücadelelerinin azgınlığı içinde can vermesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin şimdiye kadar tek partiyle idare edilmesinin asıl nedeni budur⁷⁰³.

CHP, DP'yi hükümeti denetleyecek bir araç olarak gördüğü için ilk etapta DP'nin kuruluşunu olumlu karşıladı. Fakat CHP idaresinden memnun olmayan kesimlerin hızla DP'ye geçmesi, CHP tabanından da kitlesel olarak DP'ye katılımların olması ve DP'nin ülke çapında hızlı bir şekilde büyümesi CHP'nin bu partiye karşı tavrının değişmesine ve sertleşmesine neden oldu. DP, 21 Nisanda yapılan ara seçimler ile 26 Mayıs'ta yapılan belediye seçimlerine katılmadı. Çünkü DP, iktidarı, seçimlerde tarafsız davranmamak ve seçim güvenliğini sağlayamamakla suçlamaktaydı⁷⁰⁴.

4.5. Tek Dereceli Seçim

1943 yılında yapılan genel seçimde normal şartlar altında 1947 yılına kadar görev yapacak olan Milletvekilleri seçilmişti. Fakat 1945 ve 1946 yıllarında ülkede yaşanan hızlı değişim nedeniyle muhalefet partilerinin kurulmasına izin verilince 26 Nisan 1946 günü toplanan CHP Meclis grubu belediye seçimi ile genel seçimlerin erkene alınması noktasında karar aldı. 29 Nisanda da Meclis, belediye seçimlerinin Eylül ayından Mayıs⁷⁰⁵ ayına alınmasına karar verdi. Amaç DP'nin örgütlenmesini tamamlamadan hazırlıksız

⁷⁰¹ Us, "Demokrat İşe Başlarken", **Vakit**, 17 Ocak 1946, s.1.

⁷⁰² Us, **Hatıra Notları**, s. 591.

⁷⁰³ Us, "Türk Milleti İçin Bir Olgunluk İmtihanı", **Vakit**, 5 Mayıs 1946, s.1.

⁷⁰⁴ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.312.

⁷⁰⁵ **TBMMZC**; 7. Dönem, 22. Cilt, 29 Nisan 1946. s. 237.

yakalamak ve CHP'nin dört yıl daha iktidarda kalmasını sağlamaktı. DP, Meclisten erken seçim kararının çıkmasına engel olamadığı için seçimleri boykot etme kararı aldı. Ayrıca seçim güvenliği ve iktidarın yanlı davranması gibi nedenler de DP'nin seçimlere katılmamasının diğer nedenleriydi. DP, seçimleri dikkatle izleyip usulsüzlük ve baskıları protesto etti⁷⁰⁶.

Us, DP'nin seçimlere katılmama kararını teessüfle karşıladığını ifade ettiği yazısında, *Bu günkü haller ve şartlar olağanüstü kurultayın toplanmasını gerektirmiştir. Şayet kurultay bir dereceli seçime karar verecek olursa Büyük Millet Meclisinin milleti temsil etmek yetkisinin zaafa uğrayacağı ve artık mümkün olan süratle seçime gitmekten başka çare kalmayacağı şüphe götürür mü?* şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Yazısının devamında savaş sonrası dünyada olup bitenler hakkında bilgi verdikten sonra dünyanın büyük bir kararsızlık içinde olduğunu ve Türk milletinin mukadderatını ellerinde tutanların bu kararsızlık içinde bir an önce milletten tam güven almış bir Meclise dayanmaları gerektiğini ifade etmektedir⁷⁰⁷.

Bu arada CHP'nin 10 Mayıs'ta olağanüstü kurultayı toplanmış ve kurultayda tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiştir. Ayrıca İnönü'nün değişmezlik sıfatının kaldırılmasına da karar verilmiştir. Vakı'teki köşesinden bu kararın kaldırılmasının hiçbir anlam ifade etmediğini belirten Us, İnönü'nün daima partinin başında ve yine değişmez başkan olarak kalacağı düşüncesindedir. Programlarda yazılan unvanlar değişir fakat Türk milletinin kalbinde tarihin yazdığı hakikatleri değiştirmek kimsenin iktidarı dâhilinde değildir. İnönü yalnız CHP'nin değil Türk milletinin değişmez başkanıdır⁷⁰⁸. Bunun yanında, *parti genel başkanına (değişmez) denilmesi bir diktatörlük kuvveti vermek için değil millî kahraman olan yüksek şahsiyetlere karşı duyulan bir minnettarlık eserinin sonucu olduğu düşüncesine sahiptir*⁷⁰⁹.

DP, belediye seçimlerine katılmadığı halde Afyon ve Isparta gibi şehirlerde seçimi kazandı. Us, "DP'nin Seçimlerdeki Manevrası" başlıklı yazısında demokratların bu hareketleriyle mahirane bir oyun oynadıklarını, bu şehirlerde karşısında bir aday

⁷⁰⁶ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.312-313; Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 15; Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 109; **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1946.

⁷⁰⁷ Us, "Demokrat Parti'nin Teessüfle Karşılanan Demeci", **Vakit**, 11 Mayıs 1946, s.1.

⁷⁰⁸ Us, "İnönü Türk Milletinin Değişmez Başkanıdır", **Vakit**, 12 Mayıs 1946, s.1.

⁷⁰⁹ Us, "Ankara'da Tarihi Günler", **Vakit**, 9 Mayıs 1946, s.1.

olmadığını zanneden CHP adaylarının gafil avlandıklarını düşünmektedir. Böylece DP'liler hiçbir yerde seçimi kazanamazsa bu durum kendileri için bir mağlubiyet olmayacak, fakat kazandıkları yerler olursa nerelerde kuvvetli olduklarını anlayacak ve genel seçimlerde ona göre bir plan çizeceklerdi⁷¹⁰.

Meclis ise 5 Haziranda⁷¹¹ tek dereceli seçim sistemini kabul etti. DP, çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sisteminin ve gizli oy açık sayım ilkesinin getirilmesini talep etti. DP'nin bir diğer talebi de seçimlerin adli kontrol altında yapılmasıydı. CHP bunlara yanaşmadığı gibi genel seçimlerin de erkene alınmasına⁷¹² karar verdi⁷¹³.

Us'a göre, II. Dünya Savaşından hiçbir sarsıntı yaşamadan çıkan Türkiye bu durumun bahtiyarlığı içindedir ve ülkenin bir an evvel de milletin güvenini yenileyen bir Meclise ihtiyacı vardır⁷¹⁴.

Bir başka yazısında ise tek dereceli seçim sisteminin kabulünden sonra genel seçimlerin mevsimini değiştirmenin zorunlu olduğunu çünkü milyonlarca seçmenin kış aylarında köylerinden kalkarak seçim yerlerine gidemeyeceklerini dile getirmiştir. Kışın seçim yapılamayacağına ve seçimleri yaza kadar uzatmak mümkün olmayacağına göre erkene almak daha mantıklıdır. Genel seçimlerin tarihi kıştan önceye alınınca belediye seçilerinin tarihini de erkene almak gerekir. Bu konuda muhalefetin tepkilerini yersiz bulan Us, tam tersi muhalefetin bu durumdan memnun olması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü belediye meclisi üyelerinin tamamı CHP'ye bağlı vatandaşlardır. Belediye meclislerinde yeni seçim yapılmadan genel seçime gidilirse muhalefet asıl bu durumdan şikâyetçi olmalıdır. Muhalefet “Belediye meclis üyelerinin tamamı CHP kontrolünde iken yapılan seçime nasıl güvenilebilir?” gibi bir şikâyet dile getirebilir. Bu nedenle Hükümet ileride şikâyet mevzuu olabilecek bu vaziyeti ortadan kaldırmak için seçimleri erkene alma kararı vermiştir. Bu nedenle de DP, yaptığı itirazlarda haksızdır⁷¹⁵. Ayrıca tek dereceli seçim kararından sonra, iki dereceli seçim sistemiyle toplanmış olan yedinci Meclisin memleketi temsil etme gücü zayıflamış ve Meclisin manevi hayatı bitmiş olacağı için bir an evvel

⁷¹⁰ Us, “*Demokrat Parti'nin Seçimlerdeki Manevrası*”, **Vakit**, 4 Haziran 1946, s.1.

⁷¹¹ **TBMMZC**, 7. Dönem, 24. Cilt, 5 Haziran 1946, s. 39-48.

⁷¹² **TBMMZC**, 7. Dönem, 24. Cilt, 10 Haziran 1946, s. 125-128.

⁷¹³ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.313.

⁷¹⁴ Us, “*Tek Dereceli Seçim Kararından Memnun Olmayanlar*”, **Vakit**, 29 Nisan 1946, s.1.

⁷¹⁵ Us, “*Meclisteki Tartışmalar Münasebetiyle*”, **Vakit**, 30 Nisan 1946, s.1.

seçimlerin yenilenmesi gerekmektedir⁷¹⁶. Us'a göre tek dereceli seçim Türk milleti için yeni bir olgunluk imtihanıdır. Bu imtihandan başarı ile geçmek millet için siyasi bir zafer olacaktır⁷¹⁷.

Belediye seçimlerinin sona ermesinden sonra seçimlerde gizlilik ve serbestlik sağlanamadı diyen Manisa Milletvekili Hikmet Bayur'a tepki gösteren Asım Us, oy kullanan hiçbir vatandaşın “ benim oy pusulamı sandığa koyarken orada bulunanlar elimden aldılar.., kime oy verdiğimi okudular” şeklinde bir şikâyet gelmediğini belirtir. DP'nin seçimlerde serbestlik ve gizlilik olması için sandıkların olduğu yerde kapalı bir oda olması gerektiği şeklindeki teklifini gereksiz bulur. Milyonlarca vatandaş için memleketin her yerinde böyle bir teşkilat yapmanın imkânsız olduğunu ayrıca böyle bir tedbire neden olacak ciddi bir sebebin de olmadığını ifade eder. Herkes oy pusulasını istediği yerde yazıp kapalı olarak sandık başına getirebilir. Seçimde serbestlik ve gizlilik böylece temin edilmiş olur⁷¹⁸.

DP, ilk etapta istekleri kabul edilmediği için genel seçime katılıp katılamama konusunda kararsızlık yaşasa da neticede seçime katılma yönünde karar aldı⁷¹⁹. Zaten hükûmet de, yeni yasalar uyarınca seçimlere katılmayı reddetmesi halinde DP'yi kapatma tehdidinde bulunmuştu⁷²⁰. Us, DP'nin bugünkü haller ve şartlar içinde seçime katılmayı vatanın yüksek menfaatleri uğrunda göze aldığı büyük bir fedakârlık gibi gösterdiğini ve bir nevi mazlum tavrı takındığını düşünmektedir. Seçime katılmak fedakârlık değil vatani bir vazifenin yerine getirilmesi demektir⁷²¹.

Seçim yarışına katılan DP'nin yaptığı ve binlerce insanın katıldığı mitingler CHP'yi paniğe sevk etti. Ayrıca DP'nin Mareşal Fevzi Çakmak'ın desteğini alması ve Çakmak'ın DP listesinden bağımsız aday olması Halk Partilileri iyice ürküttü. Çünkü Atatürk'ün yakın arkadaşı olan ve İstiklal Savaşında önemli roller oynayan Çakmak, halk nazarında büyük

⁷¹⁶ Us, “Demokrat Parti Neden Telaşlanıyor?”, **Vakit**, 1 Mayıs 1946, s.1.

⁷¹⁷ Us, “Türk Milleti İçin Bir Olgunluk İmtihanı”, **Vakit**, 5 Mayıs 1946, s.1.

⁷¹⁸ Us, “Seçimde Serbestlik ve Gizlilik”, **Vakit**, 14 Haziran 1946, s.1.

⁷¹⁹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.313.

⁷²⁰ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1994, s. 153.

⁷²¹ Us, “Demokrat Parti'nin Beyanamesi Etrafında”, **Vakit**, 20 Haziran 1946, s.1.

bir saygınlığa sahipti. Böylece DP kendi tarihi kahramanını da bulmuş oluyordu. Çakmak'ın desteğini alan DP, seçim mücadelesini iyice sertleştirdi⁷²².

Çakmak'ın adaylığı konusunda yazdığı yazıda Us, Fevzi Çakmak'a CHP tarafından beş defa milletvekili adayı olması yönünde teklif götürüldüğünü ve Çakmak'ın hepsini de istirahat etmek istediğini söyleyerek reddettiğini bu durumun etrafta dolaşan CHP'nin, Mareşal'i kendi köşesinde işsiz güçsüz bıraktığı yönündeki iddiaları çürüttüğünü belirtmektedir. Çakmak'ın CHP'nin tekliflerini reddedip DP'nin teklifini kabul etmesi üzerine bu durumun "bir yanlış anlamadan ibaret olduğuna ihtimal vermek istiyoruz" demiştir. Yazısının devamında, *Mareşal'in CHP ile bir anlaşmazlığı mı var? Yoksa Mareşal DP'yi seçimde bir yer kazanmış göstermek için kendi adını bayrak olarak mı kullanmaktadır?* gibi sorular sormuştur. Us'a göre bu soruların, milletin istikbalini şiddetle alakadar eden bir seçim arifesinde cevap bulması ve bu konuda halkın aydınlatılması gerekmektedir⁷²³.

15 Temmuzda bir görüşme yapmak için Fevzi Çakmak'ın köşküne giden Asım Us, Mareşal'e neden adaylık için CHP'yi değil de DP'yi seçtiğini sormuştur. Mareşal, resmi hayattan çekildikten sonra herhangi bir partiye girmek istemediğini, bağımsız adaylık teklifinin de DP'den geldiğini belirterek, *Bu teklifi kabul edişim Demokrat partiye girmek demek olmadığı gibi Halk partisi ile Demokrat parti arasında bir fark gözettiğimden dolayı da değildir...* demiştir. Rolünün ise partiler arasında bir denge unsuru olarak çalışmak olduğunu, iki parti hakkındaki kesin kararını ise seçimden sonra toplanacak olan TBMM'deki parti vaziyetlerine göre vereceğini ifade etmiştir⁷²⁴.

Us'a göre Çakmak'ın CHP'den değil de DP'den aday olmasının nedeni kendisinin Cumhurbaşkanı olmak istemesidir. Çünkü CHP'den aday olursa Cumhurbaşkanı olma ihtimali yoktur. Ayrıca Çakmak'ın bu şekilde sahneye çıkarılması ile millî mücadelenin iki kahramanı birbirine rakip haline getirilmiştir. Bu durum orduya yansiyabilir ve DP bu suretle orduyu siyasete karıştırabilir⁷²⁵.

⁷²² Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s.16; Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 114.

⁷²³ Us, "*Mareşal Çakmak'ın Adaylığı*", **Vakit**, 30 Haziran 1946, s.1.

⁷²⁴ Us, "*Mareşal Diyor ki:*", **Vakit**, 15 Temmuz 1946, s.1.

⁷²⁵ Us, **Hatıra Notları**, s. 608-609.

Vakitteki köşesinden her fırsatta DP'yi eleştiren Us, DP'lileri gözlerini iktidara dikmekle suçlar. Oysaki DP liderlerinin her fırsatta “ amacımız iş başına geçmek değil, sadece memlekette demokrasinin yerleştiğini görmektir” dediklerini belirten Us, DP'nin propagandacılarının her fırsatta CHP'yi kötülediklerini, aslı astarı olmayan iftiralar attıklarını ve adeta memleketi anarşiye doğru sürüklediklerini düşünmektedir⁷²⁶.

5. Sekizinci Meclis Dönemi (1946-1950) ve Tek Parti İktidarının Sonu

1946 seçimleri yaklaştığında DP kurulalı daha altı ay olmuştu ve parti seçime hazır değildi. DP, 16 ilde seçime katılmadı ve 465 Milletvekili seçilecek olmasına rağmen sadece 273 aday gösterebildi. Bu kişilerin de seçimi kazanmalarını garantilemek için birden çok seçim bölgesinden aday gösterdi. 21 Temmuz 1946 günü yapılan ilk tek dereceli seçim neticesinde 465 milletvekilliğinden 395'ini CHP, 66'sını DP kazandı. 4 de bağımsız aday Meclise girdi. Seçimler adli denetim dışında açık oy, gizli sayım ve çoğunluk esasına göre yapılmıştı. DP, seçimlerde hile ve yolsuzluk yapıldığını iddia etti. DP'ye göre seçmenler baskı altına alınmış, sayım işlemi sırasında usulsüzlükler yapılmış ve DP'nin aldığı oylar tutanaklara eksik geçirilmişti. Seçim sırasında görev başında olan birçok idare amirinin kısa bir süre önceye kadar CHP'nin il ve ilçe parti başkanları olması bu iddiaları güçlendirmektedir. Bu nedenle de bazı yolsuzlukların olması ihtimal dâhilindedir. İtirazlardan bir sonuç çıkmadı ve 1946 seçimleri Cumhuriyet tarihinin en şaibeli seçimi olarak tarihe geçti⁷²⁷.

Seçim sonuçları ilk etapta DP lehinedir fakat daha sonra hızlı bir şekilde bu sonuçlar değişmeye başlamış, DP'nin galibiyeti kısa bir süre içinde mağlubiyete dönüştürülmüştür. Seçimlerden sonra oyların yakılması mecburiyetinden dolayı da CHP'nin seçimlere müdahale edip etmediği kesinleşmemiştir⁷²⁸.

İnönü ise yıllar sonra yapacağı açıklamada seçimde yapılan hilelerden haberi olmadığını, bu konuyu Başbakan Saraçoğlu ile Dâhiliye Vekili Hilmi Uran'a sorduğunu ve onlardan da haberleri olmadığını yönünde bir cevap aldığını ifade edecektir. Daha sonra Hilmi Uran'ın vekillikten çekilmesinin ardından seçim hilelerinin partinin üzerinde

⁷²⁶ Us, “Demokrat Parti'nin Yüklendiği Büyük Mesuliyet”, **Vakit**, 19 Temmuz 1946, s.1.

⁷²⁷ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.313; Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, s.449.

⁷²⁸ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 122-123.

kaldığını belirten İnönü, 1946-50 yılları arasında, 1946 seçimlerinin yarattığı havayı silmek ve seçim emniyetini sağlamak için çok uğraştığını dile getirecektir⁷²⁹.

Us'a göre, bu seçimlerde hangi partinin kazandığının bir önemi yoktur. Önemli olan şey tek dereceli seçim usulünün kabul edilmesi ile amaçlanan millîhedefin halkın bütün kesimi tarafından anlaşılması olmasıdır. Bunun delili olarak da seçimlerin hiçbir olay yaşanmadan her tarafta gizli ve serbest bir şekilde yapılmasını göstermektedir⁷³⁰.

Başka bir yazısında ise DP'nin planlarının bozulduğunu ve Fevzi Çakmak'ın birden fazla ilde adının liste başına yazılmak suretiyle CHP'yi yenmeyi amaçladıklarını ifade eder. Us'a göre Mareşal'in ismi etrafında çevrilen seçim manevraları DP'ye bir miktar oy kazandırmıştır, fakat Çakmak sadece bağımsız olarak seçimlere girseydi şimdikinden daha fazla oy alabilirdi⁷³¹.

Us, seçimde usulsüzlük yapıldığı yolundaki iddialar üzerine, çok partili memleketlerde bu tür iddiaların olabileceğini, muhalefetin en doğru ve en dürüst seçimlerde bile mutlaka itiraz edecek bir nokta bulunduğu kanaatindedir. Ayrıca DP, CHP'nin ve bazı memurların vazifelerini kötüye kullandıklarını öne sürmektedir. Bununla da yetinmeyen DP, seçim kanununda da noksanlık olduğunu iddia etmektedir. Tek dereceli seçim sistemi memleketimizde ilk defa uygulandığına göre bir takım yetersizliklerin olması normaldir. Hâlbuki CHP'yi suçlayana DP de bazı usulsüzlükler yapmıştır. Örneğin Fevzi Çakmak'ı yedi seçim bölgesinde aynı anda aday göstermiştir. Bu konuda kanuni bir engel yoktur fakat siyasi olarak sakıncalı bir durumdur. Çünkü bu isimler yedi seçim bölgesinin hepsinde de kazanırsa aday birini tercih edeceğinden diğer altı yerdeki seçim boşuna yapılmış bir seçim olacak ve bu bölgelerde yeniden seçim yapılması zorunlu hâle gelecektir⁷³².

Yeni Meclis, seçim sonrası karışıklıklar devam ederken 5 Ağustosta toplandı. CHP, Cumhurbaşkanlığına İnönü'yü, Meclis Başkanlığına da Kazım Karabekir'i aday gösterdi. DP'nin Cumhurbaşkanı adayı ise Fevzi Çakmak'tır. Meclis Başkanlığına da Yusuf Kemal Tengirşenk'i aday göstermiştir. İki partinin de kendi adaylarına oy verdiği seçim

⁷²⁹ Sebahattin Selek, "Demokrasiye Geçiş", **Milliyet**, 1 Ocak 1975, s.6.

⁷³⁰ Us, "Yeni Bir Devrin Eşiğindeyiz", **Vakit**, 22 Temmuz 1946, s.1.

⁷³¹ Us, "Demokrat Parti'nin Planı Bozulmuştur", **Vakit**, 23 Temmuz 1946, s.1.

⁷³² Us, "Seçim Sona Erdikten Sonra", **Vakit**, 24 Temmuz 1946, s.1.

sonunda Kazım Karabekir Meclis Başkanlığına seçildi. 388 oyla yeniden Cumhurbaşkanı seçilen İnönü ise, yeni kabineyi kurma görevini otoriter iktidar anlayışıyla bilinen Recep Peker'e verdi⁷³³.

İnönü yemin etmek için kürsüye geldiğinde DP'liler yerlerinden kalkmamıştı. İnönü'nün yabancılar da dâhil büyük bir alkış aldığı belirtilen Us, DP'lilerin yerlerinden kalkmayarak devlet başına saygısızlık yaptıklarını, aslında bu saygısızlığın Türk milletine karşı yapılmış olduğunu düşünmektedir⁷³⁴.

Asım Us, bu seçimlerde toplam 61.595 oy alarak yeniden Çoruh'tan milletvekili seçildi⁷³⁵. Dönem boyunca Meclis Dışişleri Komisyonu üyesi yaptı. 1949 yılında ise ayrıca Millî Savunma Komisyonu üeliğine seçildi⁷³⁶.

Asım Us'un, Vakit Matbaasında basılan "Ekmekçi Kadın" isimli kitabın üzerine matbaanın adını yazmadığı için Matbuat Kanununun 7. maddesine aykırı harekette bulunduğu gerekçesiyle 26 Ağustos 1948 günü dokunulmazlığının kaldırılması konusu Mecliste görüşülmüş fakat karar dönem sonuna bırakılmıştır. 27 Ağustosta ise Yeni Gazete'nin⁷³⁷ 15 Nisan 1948 tarihli sayısındaki "Gördes Belediye Seçimleri", 2 Mayıs 1948 tarihli sayısındaki "Gördes Belediye Seçimleri Etrafında" ve 8 Mayıs 1948 tarihli sayısındaki "Gördes'te Bir Hadise" başlıklı yazılarında, Gördes Kaymakamı tarafından gönderilen cevap yazılarını süresinde ve tam olarak yayımlamadığı için Matbuat Kanununa aykırı hareket etmekten dokunulmazlığının kaldırılması konusu Mecliste görüşülmüş fakat karar yine dönem sonuna bırakılmıştır⁷³⁸.

5.1. 1947 Yılı Bütçe Kanunu Görüşmeleri

İktidarla muhalefet arasında en önemli anlaşmazlık Aralık ayında başlayan 1947 yılı bütçe görüşmeleri sırasında yaşandı⁷³⁹. Menderes, bütçenin hazırlanmasında karışık usullerin terk edilip açık ve tetkiki kolaylaştıracak usullerin getirilmesi gerektiği, iki

⁷³³ TBMMZC, 8. Dönem, 1. Cilt, 5 Ağustos 1946, s. 2-3; Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 17.

⁷³⁴ Us, **Hatıra Notları**, s.612.

⁷³⁵ Asım Us'un TBMM VIII. Dönem Seçim Mazbatası.

⁷³⁶ Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi**, VIII. Dönem, C. III, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay., 2012, s. 309.

⁷³⁷ Vakit Gazetesi 8 Eylül 1947 gününden itibaren, Yeni Gazete ile birleşerek "Vakit-Yeni Gazete" adıyla çıkmaya başladı. **Vakit-Yeni Gazete**, 8 Eylül 1947, s.1.

⁷³⁸ Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi**, VIII. Dönem, C. II, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay., 2012, s. 416-417.

⁷³⁹ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 20.

milyarı bulan devlet borçlarının azaltılması için bir tedbir alınmadığı, zamlar, hayat pahalılığı, çiftçinin yeteri kadar desteklenmediği, bürokrasinin çok yaygınlaştığı, vergi sisteminin değiştirilmesi gerektiği vs. noktalarında bütçeyi şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Menderes'in konuşmasından sonra kürsüye gelen Başbakan Recep Peker'in; *Muhterem arkadaşlarım, Demokrat Parti adına dinlediğiniz Adnan Menderes'in sesinde kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıklar içinde şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden ruh hâletinin akislerini dinledik...* şeklindeki sözlerine DP'liler sert tepki göstererek salonu terk etmiştir⁷⁴⁰.

Bu hareket, çok partili demokrasi rejimini yerleştirme çabalarının karşılaşacağı bunalımların başlangıcı olmuştur. Meclisi terk eden DP, bu boykotunu dokuz gün sürdürmüş, bu durum çok partili rejimin gelişmesini tehlikeye sokacak bir hal alınca İnönü, duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır. Böylece İnönü ilk ciddi arabuluculuk görevini üstlenecektir⁷⁴¹.

DP'nin Meclisi terk etmesi üzerine yazdığı yazıda, DP'nin bu hareketiyle obstrüksiyon(engelleme) yaptığını ifade eden Us, *bu tarz bir ifadeyi bahane ederek müzakere salonunun terk edilmesiyle Demokratlar Başbakanın verdiği hükümde haklı olduğunu göstermiştir* demektedir. Muhalefete düşen vazife, bütçe görüşmeleri sırasında memleketin genel havasını karartacak hareketlerden uzak durmak, CHP'den farklı olan görüşlerini ifade etmek, hükümet programına göre ayarlanan işlerin daha iyiye doğru gitmesi için özel düşünceleri varsa bunları açık ve net bir şekilde söylemektir. Menderes çok eleştiri yapmasına rağmen 14 gün devam eden bütçe görüşmelerinin bir dakikasına bile katılmamıştır diyen Us, DP'lilerin bütçede hayali kusurlar aradığı düşüncesindedir. Yazısında DP'ye, memleketi baştanbaşa saran demiryollarını, kurulan fabrikaları, işlenen yer altı servetlerini, Merkez Bankasında bulunan yüzlerce ton altın stokunu hatırlatarak Türkiye Cumhuriyeti'nin maliyesindeki sağlamlığı göstermek için bundan daha kuvvetli deliller olamaz demiştir. *Güneş kadar açık olan bu hakikat karşısında Cumhuriyet maliyesini bütçede kötülemek ancak ruhi bir maraz olarak kabul edilebilir* sözleriyle

⁷⁴⁰ TBMMZC, 8. Dönem, 3. Cilt, 18 Aralık 1946, s. 15-24.

⁷⁴¹ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 20; Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 157.

dePeker'in Menderes'e karşı söylediği sözleri desteklemiştir⁷⁴². Us'a göre DP'nin amacı memleket hayrına faydalı eleştiriler yapmak değil propaganda gösterisi yapmaktır⁷⁴³.

DP'li vekiller Meclis salonunu terk etmişti etmesine ama her zaman yaptıkları gibi ertesi gün geri dönselerdi olay orada kapanırdı. Bu nedenle ne yapmaları gerektiği konusunda kararsız kalan DP idarecileri durumu kurtaracak bir yol aramaya başladı. Sorun, İnönü'nün arabulucu olmasıyla çözülebilir fikrî ortaya atıldı. Beklenen oldu ve İnönü, 22 Aralık gecesini Bayar ve Köprülü'yü Çankaya'ya davet etti. Toplantıya Recep Peker de katıldı ve her iki taraf da yaşananlardan dolayı üzüntülü olduklarını ifade ettiler. Diğer gece Bayar ve Köprülü'yü tekrar Çankaya'ya çağıran İnönü, yayımlayacağı tebliğ hakkında ikiliye bilgi verdi ve Meclis çalışmalarının sükûnet içinde yapılması taraftarı olduğunu dile getirdi. Yayımlanan tebliğde İnönü; karşılıklı saygı ve iyi niyetin ortaya çıktığına her iki tarafla yaptığı görüşmelerden sonra kesin olarak emin olduğunu belirterek, şikâyetlerin son bulmasını ve Meclisin normal çalışmasına devam etmesini her iki taraftan da rica etmiştir. Bunun üzerine DP'li vekiller 27 Aralıkta Meclis salonuna girerek bütçe görüşmelerine katılmaya kaldıkları yerden devam ettiler. 30 Aralıkta oylanan bütçeye 354 güvenoyuna karşılık 48 güvensizlik oyu verildi. Oylama bitince yapılan konuşmalardan sonra partiler arasında oluşan dostluktan dolayı Mecliste adeta bir bayram havası esti⁷⁴⁴.

Us, Demokratların Meclisi terk etmesinin hiçbir ciddi sebebe dayanmayan bir dargınlık olduğunu, kendilerinin de yaptıkları işin samimiyetine inanmadıkları için halka olayla ilgili bir açıklama yapma gereği duymadıklarını dile getirdiği yazısında, psikopat kelimesinin “deli” değil, “çok sinirli” anlamına geldiğini fakat DP'nin Recep Peker'i protesto ederken ona hak verecek tarzda hareket ettiğini belirtmiştir. Us'a göre DP'liler terk ettikleri yerin Meclis olduğunu ve buradan çekilmenin vazifeden kaçmak demek olduğunu düşünmemektedir⁷⁴⁵. Zaten DP'nin resmi bir beyanname yayımlamamasının nedeni de yaptıkları hareketin makul ve mantıklı olmadığını anlamalarıdır⁷⁴⁶.

Us, DP'nin bir azlık partisi olduğunu unutmaması ve kanuni haklarının dışında millet adına bir takım iddialarda bulunmaktan vazgeçmesi gerektiğini düşünmektedir.

⁷⁴² Us, “*Demokrat Parti'nin Mecliste Obstrüksiyonu*”, **Vakit**, 20 Aralık 1946, s.1.

⁷⁴³ Us, **Hatıra Notları**, s. 625.

⁷⁴⁴ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 158-161.

⁷⁴⁵ Us, “*Muhalefet Partisinin de Halk Efkârına Karşı Bir Mesuliyeti Vardır*”, **Vakit**, 21 Aralık 1946, s.1.

⁷⁴⁶ Us, “*Demokrat Parti Milletvekillerinin Kararsızlığı*”, **Vakit**, 23 Aralık 1946, s.1.

Ayrıca DP, iktidar partisine saygı göstermeli ve iktidara ulaşmak için de yıkıcı istekleri bir tarafa bırakmalıdır⁷⁴⁷.

5.2. 12 Temmuz Beyannamesi

DP'nin ilk büyük kongresi 7 Ocak 1947 tarihinde partinin birinci kuruluş yıldönümünde Ankara'daki Yeni Sinema binasında toplandı. Kongre başkanlığına DP İstanbul il Başkanı Kenan Öner seçildi⁷⁴⁸.

Kongre memleketteki bazı önemli konuları derinlemesine inceleyerek karara bağlama işini “Ana Davalar Komisyonu” adıyla kurduğu bir kurula verdi. Komisyon başkanlığına da Adnan Menderes getirildi⁷⁴⁹. Kongrede Ana Davalar Komisyonunun raporu “Hürriyet Misakı” adı verilerek kabul edildi. Rapordaki başlıca üç madde şunlardır: *Anayasa ruhuna ve metnine uymayan, yani antidemokratik kanunların kaldırılması, vatandaş oyununun teminat altına alınması, devlet başkanlığının parti başkanlığından ayrılması*⁷⁵⁰.

Ayrıca komisyon bu maddelerin uygulanmaması halinde DP'nin Meclisten çekileceği yönünde bir karar aldı⁷⁵¹. İnönü bu kararlardan hiç memnun olmadı ve misakı sert bir dille eleştirdi. İnönü'ye göre Meclisi ipotek altına almaya çalışmak işleri kolaylaştırmak şöyle dursun iyice zorlaştıracaktı. Zira İnönü, misaktaki tehditkâr tavrı beğenmemişti⁷⁵².

Us'a göre, DP'nin istediği hürriyet, millî ekonomi siyasetini terk edip serbest ekonomi siyasetine geçmekti. Ayrıca bu siyasi teşekkülün asıl hüviyeti, Ana Davalar şeklinde bir tertibin arkasına saklanmıştı. Kongrede kabul edilen üç maddenin amacı da iktidarı ele geçirmek için her çareye başvurmaktı⁷⁵³.

Us'a göre ilk kongresini Ankara'da yapan DP, ülkedeki aşırı sağcıdan aşırı solcuya kadar CHP'ye ve hükümete muhalif bütün gayrimemnun kesimi kendi çatısı altında

⁷⁴⁷ Us, “*Son Hadise Demokrat Parti İçin Bir İbret Dersi Olmalıdır*”, **Vakit**, 29 Aralık 1946, s.1.

⁷⁴⁸ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 161-162.

⁷⁴⁹ İnan, **Muhalefette Adnan Menderes**, s. 191.

⁷⁵⁰ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 164.

⁷⁵¹ İnan, **Muhalefette Adnan Menderes**, s. 192.

⁷⁵² Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 164-165.

⁷⁵³ Us, **Hatıra Notları**, s. 628.

toplamıştır. Ayrıca DP programı da CHP programının taklidi gibidir. Programın yenilik ifade eden noktaları da Halk Partisinin kabul edemeyeceği şeyler değildir⁷⁵⁴.

CHP ile DP arasındaki gerginlik DP'nin birinci kongresinden sonra git gide arttı. CHP'nin baskı politikasını sürdürmek için sıkıyönetimi uzatmak istemesi Mecliste sert tartışmalara neden oldu. DP milletvekili Sadık Aldoğan'ın "sıkıyönetimin mutlakiyet idaresine rahmet okutacak zalimane bir idare tarzıdır⁷⁵⁵" şeklindeki sözlerinden sonra ortam iyice gerildi. Meclis Başkanı, Aldoğan'dan sözlerini geri almasını istedi. Aldoğan bunu kabul etmeyince kanuni bir müesseseye hakaret ettiği gerekçesiyle 15 gün süreyle Meclisten uzaklaştırılmacezası aldı⁷⁵⁶. Us'a göre, Sadık Aldoğan'ın Meclisten çıkarılmasına neden olacak yüz kızartıcı taşkınlıklar yaşanmış, fakat tartışmaların sonuna doğru söz alan Celal Bayar sıkıyönetimin uzatılmasına sebep olan olağanüstü vaziyeti inkâr etmemiştir⁷⁵⁷.

21 Temmuz seçimlerinden sonra gittikçe artan anlaşmazlık ve gerilim nedeniyle rejimin çıkmaza doğru sürüklenmesi tehlikesi ortaya çıkınca uzlaştırıcı bir girişimin bu duruma son vereceği yönünde bir kanaat oluşmaya başladı. Zira Hükümet geri adım atma taraftarı değildi. Demokratlar ise özellikle Hürriyet Misakı'ndan sonra geri adım atmayı kendileri için siyasal bir ölüm olarak görmekteydi. Haziranın ilk günlerinde Demokrat Parti Grubu, Meclise bazı kanun teklifleri sundu. DP, polis vazife ve yetkileri kanunu ile iskân kanunu gibi bazı antidemokratik kanunların değiştirilmesini ve siyasal partilerin de radyodan faydalanmasını istedi. Bu kanun tasarıları, DP'nin ilk kongresinde kurulan Ana Davalar Komisyonu'nun aldığı kararlara da uygundu. Bu kararlara göre, tasarılar reddedildiği takdirde, DP Genel İdare Kurulu, grubu Meclisten çekebilirdi. Bu nedenle endişe iyice arttı ve bunalım doruğa çıktı⁷⁵⁸.

Us, DP'nin antidemokratik gördüğü bazı kanunların değiştirilmesi için yaptığı teklifleri, *DP, ihtilalci zihniyeti bir tarafa bırakarak Mecliste normal bir muhalefet partisi rolünü yapmak kararını vermiştir* şeklinde yorumlamıştır⁷⁵⁹.

⁷⁵⁴ Us, "Demokrat Parti'nin Genel Kongresi", **Vakit**, 7 Ocak 1947.

⁷⁵⁵ TBMMZC, 8. Dönem, 5. Cilt, 28 Mayıs 1947, s. 240-241.

⁷⁵⁶ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 27.

⁷⁵⁷ Us, "Sıkıyönetim İdaresi Etrafında Tartışmalar", **Vakit**, 30 Mayıs 1947, s.1.

⁷⁵⁸ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 28-29.

⁷⁵⁹ Us, "Bir Mülakat Etrafında Dolaşan Rivayetler", **Vakit**, 12 Haziran 1947, s.1.

Bütün bu yaşananlardan sonra 7 Haziranda Bayar'la İnönü arasında başlayan görüşmeleryaklaşık bir ay sürdü⁷⁶⁰. Bu görüşmelerin bazısında Başbakan Recep Peker ve yardımcısı Mümtaz Ökmen de bulundu. Bayar her görüşmede hükümetin uyguladığı baskıdan şikâyet etti fakat hükümet bunu asla kabul etmedi. Bu nedenle İnönü uzlaştırıcı bir rol oynayarak şikâyetleri gidermeye çalışacağını belirtti⁷⁶¹.

Asım Us, DP'nin Meclisten çekilmek için tahrik faaliyetleri yaptığını fakat DP içinde bazı ileri gelenlerin azlığın çokluğa tahakkümü olamayacağını anlayarak bu tahrik programını durdurduğunu, Meclisin meşruluğu aleyhine yapılan telkinler ve ihtilalcilik metodunu andıran bu tahriklerden vaz geçtiğini düşünmektedir. Us'a göre İnönü'nün Celal Bayar'ı görüşme için çağırmasının nedeni Bayar'ın Mecliste sıkıyönetim ile alakalı söylediği sözlerden sonra iki parti arasındaki uçurumun bir nebze olsun kapanmış olmasıdır. Yani Demokratlar tarafından atılan bu iyi niyet adımlarına CHP de aynı şekilde karşılık vermektedir. İki parti arasındaki ilişkilerin iyiye doğru gitmesi açısından bu mülakat ileri bir adımdır. Fakat görüşmelerde bahis mevzuu olan iki parti arasında bir anlaşma formülü bulmak değildir. Mülakatın mevzuu daha ziyade DP'nin hükümetle alakalı olan sözlerini icra makamının en yetkili uzvu ile birlikte dinlemekten ibarettir⁷⁶². Us'a göre Bayar'ın Çankaya'ya çağırılmasının nedeni Bayar'ın Mecliste sıkıyönetim ile alakalı söylediği sözlerdir. Us, İnönü'nün arabuluculuk yaparak iki partiyi uzlaştırmaya çalışacağına ihtimal vermemektedir.

DP yanlısı gazetelerde bir kabine buhranı olduğu şeklinde yazılar çıkmaya başlayınca Us, bu yazılara sert tepki göstererek DP'nin bu yönde bir dedikodu çıkarmasının iki nedeni olduğunu vurgular. Birincisi, DP, Cumhurbaşkanı'nın kendileri ile görüşmesini istismar etmek istemektedir. Bu tür dedikoduların amacı hükümetin halk arasındaki itibarını sarsmaktır. İkincisi ise DP'nin her zaman ileriye sürdüğü tek parti zihniyetinin devam ettiği şeklindeki ithamları hadiseler ile teyit edebilmektir. Bu nedenle çıkarılan bu dedikodular CHP aleyhine bir tuzaktır⁷⁶³.

12 Temmuz günü Cumhurbaşkanlığı tarafından yayımlanan ve Türk siyasal tarihine "12 Temmuz Beyannamesi" olarak geçen bildiri çok partili rejimin yerleşmesi için

⁷⁶⁰ İsmet İnönü, **Defterler**, C. I, (Yay Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008, s. 454-468.

⁷⁶¹ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 29.

⁷⁶² Us, "Muhalefet Lideri ile Yapılan Mülakat", **Vakit**, 17 Haziran 1947, s.1.

⁷⁶³ Us, "Siyasi Bir Tuzak mı?", **Vakit**, 10 Temmuz 1947, s.1.

atılanönemli bir adımdır⁷⁶⁴. Beyannamede Hükümet ve muhalefet ile yaptığı görüşmelerden bahseden İnönü, taraflardan hangisinin haklı hangisinin haksız olduğunun bir önemi olmadığını ifade eder. Bu görüşmeleri, *memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kat'i ümit veren en mühim merhâle sayıyorum* diyen İnönü, iki partiye de eşit mesafede olduğunu belirtir. Muhalefetin kanuni bir siyasi partinin metotları ile çalışması gerektiğini dile getirerek, *muhalefetin iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır* demektedir. Hükümetin meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız ve eşit muamele mecburiyetini siyasi hayatın emniyeti için temel şart olarak gören İnönü, asıl amacının, iki parti arasında emniyetin yerleşmesi olduğunu belirtir. Zira bu emniyet bir bakıma memleketin de emniyeti anlamına gelmektedir. Muhalefet, iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından emin olacak, iktidar da muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden emin olacaktır⁷⁶⁵.

İnönü Beyannamede artık muhalefete baskı yapılmayacağını belirterek ima yoluyla da olsa, o döneme kadar baskı yapıldığını kabul etmiş ve dolaylı olarak DP'den yana tavır takınmıştır⁷⁶⁶. 12 Temmuz Beyannamesi ile İnönü, ağırlığını parti içindeki ılımlılardan yana koymuştur. Tek parti seçeneği terk edilmiş ve muhalefete eylem serbestliği ve tek partiyle eşitlik olanağı verilmiştir⁷⁶⁷. Böylece hem DP'nin hem de diğer partilerin varlığı güvence altına alınmıştır⁷⁶⁸. Artık sahaya inen İnönü bir hakem rolü üstlenerek iki takımı da maçı kurallarına uygun bir şekilde oynamaları noktasında uyarmış, demokrasiye geçişin kavgasız gürültüsüz bir şekilde olmasını ve gelişmelerin tesadüflere bırakılmamasını istemiştir⁷⁶⁹.

13 Temmuzda yazdığı yazısında Beyannameyi öven Us, *Karanlık geceler içinde ümitsiz yaşayan bir adam birden bire sihirli bir emek yardımı ile aydınlık bir dünyaya çıkınca ne hal alırsa bu beyannameyi okuyanın ruhu da öyle geniş bir ferahlık duyuyor* demektedir. Us'a göre içinde bulunulan karışık vaziyeti bu kadar maharet ile düzene koymak çok büyük bir başarıdır. Tarihi bir muhakeme ve tarihi bir karar olan bu Beyanname, tarafsız adalet hükmünün bir şaheseridir. Cumhurbaşkanı her iki tarafı da

⁷⁶⁴ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 30.

⁷⁶⁵ **Vakit**, 12 Temmuz 1947, s.1.

⁷⁶⁶ İnönü, **Defterler**, C. I, s. 468.

⁷⁶⁷ Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 153.

⁷⁶⁸ Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, s. 93.

⁷⁶⁹ Hüseyin Şeyhanhoğlu, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 16, 2012/2, s. 90.

dinledikten sonra ortak bir temas noktası bulmuş ve kararını öyle vermiştir. Cumhurbaşkanının beyannamede söylediği “ben devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi (eşit) derecede vazifeli görürüm” sözünü kanun hudutları içinde gelişmek isteyen bir siyasi partinin devlet başkanlığı makamından bekleyebileceği en kuvvetli teminat olarak görmüştür. Çokpartili hayatın doğum devresinin anormal şartlar altında geçen birinci safhası bu beyanname ile kapanmış ve karşılıklı saygıya dayanan yeni bir safha açılmıştır⁷⁷⁰.

Ayrıca Beyannamede, iki taraf da birbirini şikâyet etme noktasında Cumhurbaşkanı tarafından haklı bulunmuş ve İnönü iki taraf arasında köprü kurmaya çalışmıştır. Us’a göre Recep Peker’in DP’nin ihtilal metotları ile çalıştığını söyleyerek buna karşılık sıkı emniyet tedbirleri alması Bayar tarafından baskı unsuru olarak görülmektedir. Bayar’ın ileri sürdüğü baskı şikâyetleri Peker Hükümetinin aldığı emniyet tedbirlerinin DP üzerinde yaptığı tepkidir. Meclis üzerindeki tahrikler ortada iken hükümetin bu tahriklere karşı tedbir alması gayet doğaldır. Belki hükümet aldığı bu tedbirlerde biraz ileri gitmiş, bu durum da DP üzerinde baskı tesiri yapmış olabilir. O halde beyannameden sonra hükümet, aldığı emniyet tedbirlerini DP üzerinde baskı unsuru haline getirmemeli, DP de iç ve dış emniyeti sağlamak noktasında hükümete yardımcı olmalıdır⁷⁷¹.

Hatıralarında yaşananlardan sonra Cumhurbaşkanının olaylara müdahale ettiğini ve haklı-haksız meselesi üzerinde durmayarak olaylardan üzüntü duyduğunu dile getirdiğini belirten Us, şu görüştedir: *Türkiye’de ciddi bir muhalefet olmak iktidar olmaktan daha üstün bir şereftir. Bu nedenle Demokrat Parti liderlerinden beklenen, geçici bir zevk için tahripkâr ihtiraslara kapılmaktan ise ciddi bir muhalefet partisini kurmak yolunda muvaffak olmaya çalışmaktır*⁷⁷². Kurulan her muhalefet partisinin iktidara gelmek amacıyla olduğunu göz ardı eden Us, CHP’nin iktidarı kaybetme ihtimalinden olsa gerek iktidarda olmayı geçici bir heves olarak gördüğünü belirtmekte ve daha üstün bir şeref olarak gördüğü muhalefete ise CHP’yi yakıştıramamaktadır.

⁷⁷⁰ Us, “Cumhurbaşkanımızın Parti Münasebetleri Hakkındaki Kararı”, **Vakit**, 13 Temmuz 1947, s.1.

⁷⁷¹ Us, “Cumhurbaşkanımızın Karşılıklı Şikâyetlerde Haklı Bulduğu Noktalar Nelerdir?”, **Vakit**, 14 Temmuz 1947, s.1.

⁷⁷² Us, **Hatıra Notları**, s. 627.

5.2.1 12 Temmuz Beyannamesinin Sonuçları

12 Temmuz Beyannamesi'nin siyasi hayatta derin etkileri oldu. CHP'de sertlik yanlısı Recep Peker ve belirli bir grup tasfiye edilirken DP'de de bölünmeye doğru giden bir çatışma ortamı başladı. DP'ye CHP'den katılan bir grup Beyannameyi desteklerken, DP'ye dışarıdan katılan milletvekilleri ise daha sert bir muhalefet yapılması taraftarıydı⁷⁷³.

Bunalımın atlatılması ile sertlik yanlısı Recep Peker'in de sonu geldi. 26 Ağustosta CHP Meclis grubundan güvenoyu isteyen Peker, 35 kişinin⁷⁷⁴ güvensizlik oyu vermesi üzerine 4 Eylülde gruptan kabineyi değiştirmek için izin istedi. Bu defa da 47 kişigüvensizlik oyu verdi⁷⁷⁵.

Us'a göre, CHP milletvekilleri içinde hükümete güvenoyu verilememesi ilk defa karşılaşılan bir durumdur. Fakat bundan da önemlisi Halk Partisi içinde ilk defa hükümete karşı 12 Temmuz Beyannamesi esaslarından farklı hareket edilmesi gerektiğini düşünen ve aralarında tanınmış simaların da bulunduğu bir cephenin ortaya çıkmasıdır. 35 milletvekilinin muhalif oy vermesinin CHP'yi parçalayabileceğini iddia edenler vardır. Böyle bir ihtimal ancak İnönü ile Peker arasında bir anlaşmazlık olması halinde gerçekleşebilir ki böyle bir durum da yoktur. Zira Peker'in anlaşmazlık halinde hükümetten çekilebileceğini söylemesi Halk Partisinin parçalanmasını bekleyenlerin yanıldığını gösterir⁷⁷⁶.

Hatıralarında ise, *12 Temmuz beyannamesine kadar Halk Partisi bir millîbirlik teşekkülü idi. Cumhur reisi Parti Başkanlığı vazifesini bırakıp partiler arasında bir hakem vaziyeti almasıyla Halk Partisi'nin bu karakteri sona ermiştir. Şimdi Halk Partisi sadece iktisadi ve siyasi hedefler güden bir teşebbüs olmuştur* yorumunu yapmaktadır⁷⁷⁷. Us, CHP'nin parçalanmasını ihtimal dâhilinde görmese de beyannameden sonra CHP içinde bazı fikir ayrılıklarının olduğunu kabul etmektedir.

⁷⁷³ Şerif Demir, *"Bir Liderin Doğuşu: Adnan Menderes (1945-1954)"*, **Başbakan Adnan Menderes' in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi, Menderes Sempozyumu**, Aydın Menderes Üniversitesi Yayını, Aydın 2012, s. 21-22.

⁷⁷⁴ Güvensizlik oyu veren bu 35 kişi, demokrasi tarihinde "35'ler" olarak anılacak kişilerdir. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 200.

⁷⁷⁵ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s.31.

⁷⁷⁶ Us, *"Parti Grubunda Güvenoyundan Sonra"*, **Vakit**, 28 Ağustos 1947, s.1.

⁷⁷⁷ Us, **Hatıra Notları**, s. 638-639.

Güvensizlik oylarının üzerine fazla dayanamayacağını anlayan Peker, 9 Eylülde sıhhi sebeplerden dolayı istifa ettiğini açıkladı⁷⁷⁸. İnönü ise bu konuda, *Başbakan geldi. Benim yeni politikamı takip etmek kudretini kendinde bulmadığını söyledi. Meclis'in açılmasına kadar (belki Eylül'e kadar) devam etmesinde mutabık kaldık demektir*⁷⁷⁹. CHP'de “müfritler-ılımlılar” mücadelesinin sonunda Peker tasfiye edildi ve 1944 yılından itibaren esen yeni hava, bu havaya uyanlarla uymayanları karşı karşıya getirdi. Bu durum İnönü'nün bir tarafı tutmasıyla sona erdi⁷⁸⁰.

İstifadan sonra muhalefet ve demokrasi yanlıları rahat bir nefes aldı. Birkaç gün sonra İnönü, yanına DP milletvekili Nuri Özsan'ı da alarak Doğu seyahatine çıktı. Bu, bir bakıma “partilerin balayı yolculuğu” oldu. İnönü yeni hükümeti kurma görevini muhalefete karşı daha ılımlı görüşleri olan Hasan Saka'ya verdi. Saka, Recep Peker'in aksine Hükümet Programını Meclise getirmeden önce DP'ye verdi. Bir süre sonra Bayar, “iki parti arasındaki kardeşçe münasebetleri” öven bir konuşma yaptı⁷⁸¹.

17 Kasım 1947'de CHP'nin 7. Olağan Kurultayı toplandı ve burada İnönü, Parti Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığının bir şahısta toplanması meselesini ilk defa gündeme getirerek, *Cumhurbaşkanı bulunduğum müddetçe kurultayın seçeceği bir zatın bütün yetkileriyle parti genel başkanlığını yapması lüzumlu bir mahiyet almıştır. Bu zatın genel başkan adını taşıması radikaldir. Üzerine aldığı ağır vazifeyi yapması için bütün otoriteyi ona temin eder. Bu şıkkı parti menfaati için daha faydalı görürüm* şeklinde bir açıklama yaptı. Yani İnönü, Parti Genel Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığının birbirinden ayrılmasını ve kendisi Cumhurbaşkanı kaldığı süre boyunca kurultayın seçeceği birisinin parti Genel Başkanlığı yapmasını teklif etti Fakat Kurultayda, Genel Başkanın Cumhurbaşkanı olması halinde, parti yönetiminin kurultayın seçeceği Genel Başkan Vekiline bırakılması kararı alındı. Neticede İnönü, Genel Başkan seçimi için kullanılan 645 oydan 595'ini alarak yeniden CHP Genel Başkanı seçildi⁷⁸².

Kurultay'dan sonra yazdığı yazıda Us, kurultay müzakereleri sırasında acı-tatlı bir takım tartışmaların yaşandığını ve bu tartışmaların parti içinde kesin bir ayrılıkla

⁷⁷⁸ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s.31.

⁷⁷⁹ İnönü, **Defterler**, C. I, s. 471.

⁷⁸⁰ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 208-209.

⁷⁸¹ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s.31-32.

⁷⁸² Hakan Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25, 2012 Güz, s. 113-121.

neticeleneceğini zannedenlerin olduğunu belirtmiş ve İnönü'nün yeniden Genel Başkan seçilmesi ile bu zanların boşa çıktığını ifade etmiştir. Us, Parti içinde Hilmi Uran'ın 325 oyla Genel Başkan Vekili seçilmesini parti içindeki rekabet halinde olan iki grup arasında, gelecek kurultaya kadar devam edecek olan bir ateşkes olarak görmektedir⁷⁸³. Ayrıca İnönü Cumhurbaşkanı olduğu müddetçe Genel Başkanlık vazifesini fiilen zaten yapamayacaktır. İnönü, CHP'nin bir üyesidir ve kendisinin siyasi hayatı CHP mukadderatı içindedir⁷⁸⁴. Kurultay müzakereleri CHP'nin şimdiye kadar alışık olmadığı fırtınalı bir hava içinde geçmiş ve Halk Partisi içinde bir nevi ikilik hali ortaya çıkmıştır⁷⁸⁵.

12 Temmuz Beyannamesi, sadece Halk Partisinde ikilik yaratmakla kalmadı DP'de de ciddi sarsıntılara neden oldu. Bu sarsıntı ikinci büyük kongreye kadar devam etti ve bazı eski Demokratların yeni bir parti kurmasına neden oldu⁷⁸⁶.

İnönü'nün sertlik yanlılarını bir tarafa bırakıp reformculardan yana olmasına rağmen CHP'nin parçalanmaması CHP içindeki disiplinin bir göstergesidir. Fakat bu uzlaşmacı çizgi Demokratlar için ciddi sorunlar yarattı. Örneğin DP liderlerini fazla ılımlı bulan bazı milletvekilleri partiden ayrıldı⁷⁸⁷.

5.3. Demokrat Parti'nin Bölünme Süreci

CHP'deki "müfritler-ılımlılar" mücadelesi DP'de daha sert bir şekilde görüldü. DP'deki müfrit-ılımlı ayrılığı olaylarla değil şahısların karakterleriyle başladı. Örneğin Bayar ne kadar sabırlı ve hesaplı ise Kenan Öner tam tersi fevri ve hesapsızdı. Menderes'teki soğukkanlılık Fevzi Çakmak'ta yoktu. Çünkü DP kurucuları CHP içinden gelmişlerdi. Diğerleri ise ömürleri boyunca hep CHP'ye karşı olmuşlar DP'ye de bu yüzden katılmışlardı. Bu nedenle DP'nin müfritlerine göre 12 Temmuz Beyannamesi, "DP'nin kurucular tarafından İnönü'nün kucağına terk edilmesi" anlamına gelmekteydi⁷⁸⁸.

⁷⁸³ Us, "Kurultay Sona Erdikten Sonra", **Vakit-Yeni Gazete**, 6 Aralık 1947, s.1.

⁷⁸⁴ Us, "Cumhurbaşkanı'nın Partiler Arasında Hakemlik Rolü", **Vakit-Yeni Gazete**, 9 Aralık 1947, s.1.

⁷⁸⁵ Us, "Partiler Arası Münasebetler Meselesi", **Vakit-Yeni Gazete**, 21 Aralık 1947, s.1.

⁷⁸⁶ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s.33.

⁷⁸⁷ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 312.

⁷⁸⁸ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 210-211.

DP'ye ilk başkaldıranlar Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan ve Mustafa Kentli oldu. Bölükbaşı bazı parasal meselelerden dolayı istifa etti. Aldoğan⁷⁸⁹ise sürekli partinin onaylamadığı tarzda konuşmalar yapmaktaydı⁷⁹⁰. Zira Aldoğan 10 Mart 1948'de parti disiplinine aykırı hareketten dolayı partiden ihraç edilecektir⁷⁹¹. Kentli ise yaptığı çıkışlar nedeniyle partiden ihraç edildi. Fakat bu olaylar ferdi boyutta kaldı ve toplu bir hareket haline gelmedi. Köprülü ise CHP ile çok sıkı fıkı olduğu için sürekli eleştirildi. İnönü'nün Doğu gezisine DP'li bir milletvekilinin katılması ve Bayar'ın valilerin tertiplemediği ziyafetlere iştirak etmesi müfrit grubu iyice çileden çıkardı. Çünkü müfritlere göre CHP ile yakınlık, davaya ihanetle aynı anlama gelmekteydi. Zaten DP'ye de CHP'ye düşman oldukları için girmişlerdi⁷⁹².

Müfritlerin yönetici kadroya karşı muhalefeti CHP'nin 1947 Kurultayından sonra iyice arttı. Nedeni de yönetici grubun 12 Temmuz Beyannamesine sarılmasına rağmen İnönü'nün parti başkanlığından ayrılmasını sağlayamamış olmalarıydı⁷⁹³.

Tüm bunlar yaşanırken 27 Aralık 1947 günü DP'nin İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, İl Yönetim Kurulunun hem Başkanlığından, hem de üyeliğinden istifa etti. Öner'i üstü kapalı bir şekilde eleştiren Menderes, *Aramızda yorulanlar, duranlar, sapanlar, ayrılanlar olursa, bunların kitle ve saf halindeki yürüyüşümüzün manasını iyice kavrayamamış olmalarına hükmetmek lazımdır* sözleriyle parti içinde bölünmelerin olabileceğini ifade emiştir⁷⁹⁴.

Gerçekten de Öner'in amacı DP'de "Kurucular Sultanı"⁷⁹⁵ dediği tahakküme boyun eğmemek ve yeni bir parti kurmaktı. Kuracağı parti için de sembol isim olarak Mareşal Fevzi Çakmak'ı düşünmekteydi. Çünkü Mareşal, DP kurucularının İnönü ile içli dışlı olmalarına kızmaktaydı. Öner'in düşündüğü bir diğer isim de Hikmet Bayur'du. Meclise

⁷⁸⁹ Asım Us da Sadık Aldoğan'ın yaptığı açıklamalara tepki göstererek, *Aldoğan'ın Afyon'da şahsi kin ve garez hislerine kapılarak söylediği taşkınca sözlerin fikir mücadelesini baltaladığını ve CHP'nin gösterdiği iyi niyet eserlerine karşı uygunsuz bir karşılık olduğunu ifade eder. Us, "Partiler Arası Münasebetler Meselesi", Vakit-Yeni Gazete, 21 Aralık 1947, s.1.*

⁷⁹⁰ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 211.

⁷⁹¹ İnan, *Muhalefette Adnan Menderes(1945-1950)*, s.248.

⁷⁹² Toker, *Tek Partiden Çok Partiye(1944-1950)*, s. 211-212.

⁷⁹³ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi*, s.33.

⁷⁹⁴ İnan, *Muhalefette Adnan Menderes(1945-1950)*, s. 250-251.

⁷⁹⁵ Kenan Öner, DP'nin dört kurucusu için *Acayip Kurucular, Kurucuların Baskıları* tabirlerini de kullanacaktır. Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, (Yay. Haz. Cemil Koçak), İletişim Yay., İstanbul 1993, s. 517.

giremeyen Bayur da bu içli dışlı hallere kızmakta ve *Hürriyet Misakını suya düşürenlerden hayır beklenmez* demektedir⁷⁹⁶.

Tüm bunlar yaşanırken DP Genel Merkezinde şiddetli bir anlaşmazlık çıktı. Yönetim Kurulu seçimlerini yenileyen DP Meclis Grubu, Fuat Köprülü'yü bir daha Grup Başkan Vekilliğine seçmedi⁷⁹⁷. Köprülü'nün yerine Hulusi Fuat Demirelli seçildi. Us, DP Grubunda bazı milletvekillerinin Köprülü aleyhinde konuştuklarını ve bu konuşmaların seçimin neticesini etkilediğini ifade ettiği yazısında, Köprülü'nün görevinden istifa etmemiş olduğu halde istifa etmiş farz edilerek yeni seçime dâhil edilmesinin Köprülü'nün başkan vekilliğinden düşürülmüş olduğunun zannedilmesine neden olduğunu belirtir. Bu durum partinin merkez idaresi tarafından tetkik edilir ve seçim partinin tüzük hükümlerine aykırı bulunur. Bunun üzerine Bayur DP'nin Meclis Grup Başkanlığından istifa eder⁷⁹⁸.

Böylece Genel İdare Kurulu ile Meclis Grubu arasında hukuki bir anlaşmazlık baş göstermiştir. Beş günlük bir pazarlık sonucunda konu halledilmiş gibi görünse de çatışma Şubat ayı sonunda tekrar patlak vermiştir⁷⁹⁹. DP içindeki bu çatlakla alakalı yazdığı yazıda Bayur'ın DP'nin Meclis Grubu Başkanlığından bir kez daha istifa ettiğini belirten Us, Bayur'ın bu konu ile alakalı bir açıklama yaptığını ve bu açıklama ile DP'nin ikiye ayrılmış olduğunu itiraf ettiğini düşünmektedir. DP bundan sonra bir tasfiye yoluna gidecek ve bu tasfiye DP içinde müfrit ve mutedil denilen üyeleri ayıracaktır. Us'a göre partiden ayrılan muhalifler toplanarak kendi aralarında ikinci bir muhalefet partisi kurabilirler⁸⁰⁰.

Asım Us'un belirttiği gibi gerçekten de Mart ayında tasfiyeler başladı. İlk etapta beş milletvekili partiden ihraç edildi: Afyon Milletvekili General Sadık Aldoğan, İstanbul Milletvekili Kemal Silivrili, Muğla Milletvekili Necati Erdem, Muğla Milletvekili Mithat Sakaroğlu ve İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni. Bu ihraçlar üzerine Genel İdare Kurulundan altı kişi⁸⁰¹ üyelikten çekildi. Bu altı kişi yayımladıkları bir beyanname ile bu ihraçların DP'nin kuruluş gayesi ile uyuşmadığını dile getirdi. Amaçları partiden ihraç

⁷⁹⁶ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 214-219.

⁷⁹⁷ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 34.

⁷⁹⁸ Us, "*Demokrat Parti İçindeki Buhran*", **Vakit-Yeni Gazete**, 9 Şubat 1948.

⁷⁹⁹ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 34.

⁸⁰⁰ Us, "*Demokrat Parti İçinde İkilik ve Tasfiye Meselesi*", **Vakit-Yeni Gazete**, 29 Şubat 1948, s.1.

⁸⁰¹ Bu altı kişi; Yusuf Kemal Tengirşenk (Sinop), Enis Akaygen (İstanbul), Emin Sazak (Eskişehir), Ahmet Tahtakılıç (Kütahya), Ahmet Oğuz (Afyon) ve Hasan Dinmez' dir. Us, **Hatıra Notları**, s.656.

edilenlerle aynı fikirde olduklarını ifade etmekte. Us, parti haysiyet divanının aldığı bu ihraç kararlarının DP içindeki kargaşa halini ortadan kaldırmadığını tam aksine durumu daha da çetrefilli bir hâle getirdiği fikrindedir⁸⁰².

Bunun üzerine Meclis Grubu ihraçları tanımadı ve Grup Başkanlığına Celal Bayar yerine Fuat Hulusi Demirelli'yi seçti⁸⁰³. Bu durum üzerine Asım Us, DP Genel İdare Kurulu ile Meclis Grubu arasındaki irtibatın tamamıyla kesildiğini ve bu tasfiye işinin bir kördüğüm haline geldiğini düşünmektedir⁸⁰⁴.

Genel Merkezin buna cevabı yeni ihraçlar oldu. Böylece DP Meclis Grubu, üyelerinin yarısını kaybetti. Kriz atlatıldığında Genel Merkeze bağlı otuz bir milletvekili kalmıştı⁸⁰⁵. Sonuçta DP'nin Meclisteki grubu yarı yarıya azaldı fakat DP, daha tutarlı bir parti haline geldi⁸⁰⁶.

Us'a göre DP içindeki ikiliğin asıl nedeni partinin yüksek idaresini ellerinde tutan unsurlar arasında fikir ayrılığından ziyade his ayrılığının olmasıdır. DP kurucuları ile partiye sonradan giren milletvekilleri arasında siyasi bir nüfuz rekabeti vardır. Bu nüfuz rekabetleri parti Meclis grubu ile parti Genel İdare Kurulu arasındadır. Meclis grubu ile parti Genel İdare Kurulunun her ikisinin de parçalanmıştır. Bu nedenle Genel İdare Kurulu ve Haysiyet Divanının kararlarına itiraz edenlerin mücadelelerine devam etmek istedikleri takdirde ayrı bir muhalefet partisi kurarak teşkilatlarını oluşturmaları ve yapılacak seçimler ile de güçlerini ispat etmelerigerecektir⁸⁰⁷.

Başka bir yazısında ise DP'nin fikir birliğinden ziyade iktidara karşı düşmanlık amacıyla kurulduğunu belirtir. DP'yi kuranlar arasındaki fikir ayrılıklarının daha partinin ilk kurulduğu günlerde ortaya çıktığını fakat kurucuların amacı hükümeti yıkmak olduğu için ilk zamanlarda kurucuların karşılıklı fedakârlıklarda bulduklarını dile getirir. Fakat

⁸⁰² Us, “*Buhran Tasfiye Edilecek Yerde Daha Ziyade Derinleşti*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 12 Mart 1948, s.1; Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s. 34.

⁸⁰³ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 35.

⁸⁰⁴ Us, “*Kördüğüm Şeklini Alan Buhran*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 13 Mart 1948, s.1.

⁸⁰⁵ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 35.

⁸⁰⁶ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 312.

⁸⁰⁷ Us, “*İkinci Bir Muhalefet Partisi Kurulabilmek İçin*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 27 Mart 1948, s.1.

12 Temmuz Beyannamesi bardağı taşıran son damla olur. Bu gidişle üçüncüden sonra dördüncü hatta beşinci parti de kurulabilir⁸⁰⁸.

5.3.1. Millet Partisi

DP'den ayrılanlar, kendilerini boşlukta hissetmeye başlayınca bir kaç milletvekili Mayıs ayından itibaren yeni bir yapılanmaya giderek "Müstakil Demokratlar Grubu" adı altında bir grup kurmuştur⁸⁰⁹. Mehmet Aşkar (Afyon), Asım Gürsal (Muğla), Ali Rıza Kırsever (Çanakkale), Şahin Laçın (Afyon), Bahattin Öğütmen (Edirne), Mehmet Öktem (Edirne) tarafından kurulan Müstakil Demokratlar Grubu, 18 Mayıs 1948'de yayımladıkları tebliğde amaçlarının demokrasinin daha çabuk gelişmesi ve bütün icaplarıyla gerçekleşmesi için samimi ve muvazaasız çalışmak gayesiyle böyle bir grup kurduklarını dile getirmişlerdir⁸¹⁰.

Bunların dışında kalanlar ise yeni bir parti kurma çalışmalarına başlamıştır. Temmuz ayında resmen kurulan Millet Partisi'nin (MP) Fahri Başkanı Fevzi Çalmak, fiili Başkanı da Hikmet Bayurolmıştır. Fevzi Çakmak'ın 12 Temmuz Beyannamesinden sonra DP kurucuları ile arası açılmış ve Çakmak DP içindeki müfrit kanattan taraf olmuştur. Yeni partinin kurucuları arasında Enis Akaygen, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan da bulunmaktadır. Yeni parti sadece CHP'ye karşı değil DP'ye karşı da şiddetli bir muhalefete başlamıştır. MP'ye göre DP, Halk Partisiyle danışıklı bir siyaset izlemekte ve "millete ihanet edip milletin öz malı olan muhalefeti iktidara" satmaktadır. Bütün bu iddialara DP'nin tepkisi sert olmuştur. Menderes; "Elbiseler, rütbeler hiçbir zaman cesaretin, hamiyetin, itidal, dirayet ve zekânın şaşmaz ölçüsü olmamıştır" diyerek direk Mareşal'i hedef alan açıklamalar yapmıştır⁸¹¹.

DP parçalandıktan sonra kalan enkazdan bir kısmının Müstakil Demokratlar Grubunu diğer bir kısmının da Fevzi Çakmak'ı siper yaparak Millet Partisi'ni kurduğunu düşünen Us'a göre, *Millet Partisi bir gün parçalanacak olursa onun enkazından teşekkül edecek olan dördüncü parti 'Dünya partisi' adını alacaktır.* Millet Partisi, Fevzi Çakmak'ın şahsi nüfuzuna güvenmekte ve onun fahri başkanlığının gölgesine

⁸⁰⁸ Us, "Hikmet Bayur'a Birkaç Soru", **Vakit-Yeni Gazete**, 12 Mayıs 1948, s.1.

⁸⁰⁹ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 35.

⁸¹⁰ Ağaoglu, **Siyasi Günlük**, s. 181-182.

⁸¹¹ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 35-36; Şeyhanlıoğlu, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi", s. 91.

sıgınmaktadır. Üçüncü partiyi kuranların amacı Mareşalin unvanından faydalanmaktır. Bu nedenle de onu fiili başkan yapmamışlardır. Mareşal harp oyunlarını çok iyi bilir fakat politika oyunlarının acemisidir diyen Us, Çakmak'ın DP listesi ile İstanbul milletvekili olarak seçildiği halde neden DP'ye girmeyip ayrı bir parti kurmak istediğinin izah edilmesi gerektiği kanaatindedir. Bu karanlık nokta aydınlatılırsa o zaman Millet Partisi'nin hakiki hüviyeti anlaşılabilir olur⁸¹².

DP'nin yanında CHP'ye de sert muhalefet eden yeni partinin fahri kurucusu Çakmak ise, *Ben 12 Temmuz Beyannamesini bir muvazaa vesikası addetmiştim. Bugün de aynı fikirdeyim. İnönü Devlet Başkanlığından çekilmelidir* şeklinde bir açıklama yapmıştır⁸¹³. MP, iktidar politikalarını eleştiren bir çizgide olsa da CHP'nin işine yaramıştır. Çünkü böylece muhalefet parçalanmış ve güçlü bir DP muhalefetine önü kesilmiştir⁸¹⁴.

Hatıra Notları'nda, *Millet Partisi Demokrat Parti'nin idarecilerini atarak teşkilatına el koymak için uğraşıyordu* diyen Us, Fevzi Çakmak'ın Hasköy taraflarında halka hitap ederken yaptığı bir konuşmada DP için “milleti aldattılar” şeklindeki sözlerine katılmaz. Mareşalin yanıldığını çünkü DP'nin kendisini Cumhurbaşkanı yapmak için uğraştığını fakat çoğunluğu sağlayamadığı için bunu gerçekleştiremediğini ifade eder⁸¹⁵.

5.4. Demokratların Sertleşen Muhalefeti ve Yeni Seçim Kanunu

DP yöneticileri kendi bünyelerinden koparak oluşan yeni muhalefet partisinin haksız olduğunu ispat etmek için iktidara karşı daha sert bir politika izlemeye başladı. DP, sonbaharda yapılacak olan ara seçimlere katılmak için Memurin Muhâkemat Kanunu'nun⁸¹⁶ değiştirilmesini istedi⁸¹⁷.

⁸¹² Us, “Üçüncü Parti; Millet Partisi!”, **Vakit-Yeni Gazete**, 24 Temmuz 1948, s.1.

⁸¹³ Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s. 207.

⁸¹⁴ Şeyhanlioğlu, “12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi”, s. 91.

⁸¹⁵ Us, **Hatıra Notları**, s.659- 662.

⁸¹⁶ Bu kanuna göre, bir memurun vazifesi dolayısıyla kanuna aykırı bir harekette bulunduğu iddia edilir ve ceza kanunu hükümleri dairesinde hakkında gerekli olan muamele yapılmak üzere yargılanması istenilirse bu işe savcılık müdahâle etmeden önce Memurin Muhâkemat Kanunu gereğince bir ön tahkikat açılır. Bu tahkikatın neticesinde yetkili makamlar tarafından memurun suçlu olduğu anlaşılırsa ondan sonra iş adli makamlara devredilir. DP bu kanunun değiştirilmesini ve seçim emniyetini bozan memurlar hakkında doğrudan Cumhuriyet savcılarını tarafından kovuşturma yapılmasını ister. Us, “Seçim Kanunu ve Memurlar”, **Vakit-Yeni Gazete**, 25 Nisan 1948, s.1.

⁸¹⁷ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 36.

Us, bu kanunun tamamen kaldırılmasından ziyade sadece seçim gününde yani yirmi dört saatliğine uygulanmamasının daha doğru olacağını düşünmektedir. Böylece memurlar için yeteri derecede bir uyarı yapılmış olacaktır. Bu uyarıyı dinlemeyerek seçimlere müdahâle eden memurlar hakkında o zaman savcılar harekete geçebilir⁸¹⁸.

İyiden iyiye bozulan ekonomik durum DP'nin muhalefetini daha da sertleştirmesine neden oldu. Memlekette buğday ve şeker kıtlığı ortaya çıktı. DP, yıllarca buğday ihraç eden bir ülkenin ekmeksiz kalma gibi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmasını sert bir şekilde eleştirdi. Hükümetin ekonomik konularda hiç değilse üç ay sonrasını görmesi gerektiğini dile getiren Bayar, "Hükümetin bu kadar basiret göstermesi" gerektiğini ifade ederek hükümetin dengesizlik yüzünden bu hallere düştüğünü ve denetimin ancak dürüst seçimlerle sağlanabileceğini savundu. Böylece yargı denetimi meselesi ekmek sorununa bağlanmış oldu⁸¹⁹.

Asım Us buğday meselesi hakkında Mecliste kendisini savunan eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın "insaf sahibi olanlar buğday politikası diye bir şey olmadığını takdir ederler" şeklindeki sözlerine sert tepki göstermiştir. Ticaret Bakanlığı yapmış bir kişinin böyle bir söz söylemesinin inanılır gibi olmadığını, buğday politikamızın olmadığını iddia etmenin "devletin ekonomi siyaseti yoktur" demekle aynı anlama geldiğini belirttiği yazısında bir özeleştiri yaparak geçmiş hükümetlerin bu konuda hataları olduğunu ve II. Dünya savaşı yıllarında hesapsız bir şekilde yapılan buğday ihracatının buğday sıkıntısına neden olduğunu ifade etmiştir⁸²⁰.

Menderes 29 Nisanda Giresun'da yaptığı bir konuşmada hayat pahalılığından şikâyet ederek Saka Hükümetini eleştirmiştir: *Saka hükümetinin programında ehemmiyetli bir nokta olarak geçim zorluğu ile mücadele edileceği yazılmakta idi. Bugüne kadar bu maddenin tahakkuku yolunda bir tedbirin alınmadığına şahit olmak şöyledursun aksine olarak geçim zorluğununmütemadiyen artmakta olduğunu görmekteyiz. Esasen geçim zorluğu ile mücadele etmek elbette fahiş hataları ile bu afeti getirmiş olanların kârı ve harcı olamazdı*⁸²¹.

⁸¹⁸ Us, "Seçim Kanunu ve Memurlar", **Vakit-Yeni Gazete**, 25 Nisan 1948, s.1.

⁸¹⁹ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 36-37.

⁸²⁰ Us, "Türkiye'nin Buğday Politikası Yok mudur?", **Vakit-Yeni Gazete**, 29 Nisan 1948, s.1.

⁸²¹ **Vakit-Yeni Gazete**, 29 Nisan 1948, s.1.

DP'nin, 30 Mayıs 1948 günü Ankara'da yaptığı mitinginde konuşan Celal Bayar şöyle demiştir: *Millet hakiki manası ile millî iradesine sahip olmalıdır. Bu iradeye sahip olmanın tek yolu seçim emniyeti ve seçim namusudur.*

Fuat Köprülü ise Ankara mitinginde şu sözleri sarf etmiştir: *Vatandaşları en ufak bir tereddüte bile meydan vermeyecek bir seçim kanunu istiyoruz. İstedığımız anayasanın Türk vatandaşlarına temin ettiği bütün hakların tam olarak gerçekleşmesidir....Milletin olgunluğunu hiçe sayanlar, onunla eğlenmek küstahlığını gösterenler, bu muhteşem manzara karşısında utanmalıdırlar⁸²²*. DP'nin ağır topları her fırsatta seçim emniyeti noktasında hükümeti eleştirmiş ve bu konuda bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.

Recep Peker'den sonra iktidara gelen Hasan Saka Hükümeti, ne önceki hükümet gibi muhalefete sert çıkabilmiş ne de yeteri kadar taviz verip eleştirilmekten kurtulabilmiştir. Bu nedenle Saka, 8 Haziranda istifa etmiş, İnönü yeni Hükümet kurma görevini yeniden Hasan Saka'ya vermiştir. Saka, Nihat Erim'i de içine alan yeni bir kabine kurmuşsa da durumu kurtaramamıştır⁸²³. Us, Nihat Erim'in Peker Hükümetine karşı Halk Partisi içinde açılan mücadelenin başında tanındığını ve demokrasi hareketinin yeni şartlar içinde gelişmesi için Mecliste sürekli faaliyette bulunduğunu düşünmektedir⁸²⁴. Us'a göre Hasan Saka kabinesinin en büyük kusuru Peker Hükümetinin gereğinden fazla hareketli ve hatalı gidişine karşılık en kesin vaatlerini bile yerine getirmekte tereddüt göstermesi ve adeta hareketsiz bir şekilde kalmasıdır. Yani hükümetin *herhangi bir meselede karar almak için hadise dalgalarının kabineye kadar gelip çarpmasını beklemesi hatadır*⁸²⁵.

Us, Hasan Saka Hükümetinin yapması gerekenleri şu sözlerle ifade etmektedir: *İkinci Hasan Saka hükümetinin bugün önünde bulunduğu mühim mesele Mecliste tadil edilmekte olan seçim kanununu dürüst bir şekilde tatbik ederek ara seçimleri yapmak ve seçim emniyeti hakkında halk efkârını tatmin etmektir. Ayrıca hükümet memleketin genel havasını bozan ekonomik zorluklarla mücadele etmek için de etkili tedbirler almalıdır*⁸²⁶.

⁸²² **Vakit-Yeni Gazete**, 31 Mayıs 1948, s.1.

⁸²³ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 37.

⁸²⁴ Us, "İkinci Hasan Saka Kabinesi", **Vakit-Yeni Gazete**, 11 Haziran 1948., s.1.

⁸²⁵ Us, "Birinci Hasan Saka Kabinesinden İkinci Hasan Saka Kabinesine", **Vakit-Yeni Gazete**, 13 Haziran 1948, s.1.

⁸²⁶ Us, "Anayasada Tadilat Rivayetleri", **Vakit-Yeni Gazete**, 14 Haziran 1948, s.1.

Bu arada Ocak ayında seçim kanununu değiştirmek için Halk Partisi Grubundan yetki alan Hükümet çalışmalarını tamamlayıp tasarıyı Temmuz ayında Meclise sundu. Görüşmelerde⁸²⁷ parti temsilcilerinin seçim kurullarına katılmaları kabul edildi. Fakat DP, tasarıyı yetersiz bularak seçimlerde yargıç denetiminin şart olduğunu belirtti. Tasarı onaylanacağı gün DP'liler Meclisi terk etti ve Bayar yaptığı bir açıklamayla seçim güvensizliği nedeniyle sonbahardaki ara seçimlere katılmayacaklarını duyurdu⁸²⁸.

DP'nin seçimlerde gizli oy açık tasnif noktasında şartların yerine getirildiğini gördükten sonra bu defa seçim kurullarına hâkimlerin başkanlık yapmasını istediğini belirttiği yazısında Us, yapılan tartışmalar sonucunda DP'nin bu iddiasında haksız olduğunu anladığını fakat muhalefet icabı haksızlığını kabul edemediğini dile getirmiştir. DP bu defa da seçim kurullarına kabul edilen parti temsilcilerinin seçim komisyonlarında bulunmamasını bahane ederek Meclisi terk etmiştir⁸²⁹. Hâkimlerin seçim kurullarının başkanı olması seçimlerde adli kontrolü sağlamayacaktır. Bilakis seçim suçlarını muhakeme etmekle vazifeli olan hâkimleri suç ortağı durumuna düşürecek⁸³⁰.

Us, DP'nin yaptığı bu itirazlardan dolayı 12 Temmuz Beyannamesine aykırı davrandığını ve yaşananların hiç de DP lehine olmadığını düşünmektedir⁸³¹. Ayrıca DP, yaptığı mitinglerde sürekli bir nakarat şeklinde söylediği seçim emniyeti meselesini seçimlere girmemek için bir bahane olarak kullanmakta ve seçimlere girmemesinin sorumlusu olarak da CHP'yi göstermektedir. DP'nin seçimlerde istediği hâkim güvenliği meselesi, hâkimleri doğrudan doğruya seçim işlerine karıştırmak demek olduğu için teklif TBMM'de kabul edilmemiştir⁸³².

MP de ara seçimlere katılmayınca CHP seçimlerde tek başına kaldı. Hükümet seçimlere katılma oranını İstanbul için %19 olarak açıkladı. Çok sönük geçen seçimleri doğal olarak CHP kazandı ve yine birçok usulsüzlük şikâyetleri oldu. Bu nedenle ülkenin her yerinde dürüst ve hilesiz bir seçime duyulan istek iyiden iyiye arttı. Tüm bu

⁸²⁷ TBMMZC, 8. Dönem, 12. Cilt, 9 Temmuz 1948, s. 1097-1110.

⁸²⁸ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 36-37.

⁸²⁹ Us, "Demokrat Parti Ara Seçimlere Girecektir", **Vakit-Yeni Gazete**, 12 Temmuz 1948, s.1.

⁸³⁰ Us, "Yeni Seçim Kanunu", **Vakit-Yeni Gazete**, 9 Temmuz 1948, s.1.

⁸³¹ Us, "Demokrat Parti ve Ara Seçimler", **Vakit-Yeni Gazete**, 16 Temmuz 1948, s.1.

⁸³² Us, "Demokratlar Ara Seçimlere Girmemek İçin Bahane mi Arıyor?", **Vakit-Yeni Gazete**, 24 Haziran 1948, s.1.

yaşananlardan dolayı yıpranan Hasan Saka Hükümeti 14 Ocak 1949'da istifa etti ve yeni hükümeti Şemsettin Günaltay kurdu⁸³³.

Son ara seçimlerin çok sönük geçmesi nedeniyle seçim kanunu meselesi halledilmedikçe çok partili rejimin sağlam temellere oturtulamayacağını anlayan CHP Grubu 1949 Aralık ayında seçimlerin yargı güvencesinde yapılmasını kabul etti. Tasarı 7 Şubat 1950 günü Mecliste görüşülmeye başlandı, neticede DP'nin istediği gibi gizli oy, açık tasnif ve yargı denetimi ilkeleri kabul edildi. Seçim kurullarını başkanlığına Hâkimlerin getirilmesi ve Yargıtay ve Danıştay üyelerinden kurulu bir Yüksek Seçim Kurulu'nun kurulması kararlaştırıldı. 16 Şubat 1950 günü yapılan son oylamada⁸³⁴ tasarı DP ve CHP'nin lehte oy kullanmasıyla kabul edildi. Daha sonra Meclis yeni seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılmasına karar vererek 24 Martta⁸³⁵ kendini feshetti⁸³⁶.

5.5. 1950 Genel Seçimleri

1950 seçimlerine giderken ülkede siyasi meselelere ilgi hiç görülmemiş bir şekilde artmıştır. Nisan ayında aday listelerini açıklayan DP, Yargıtay Başkanı Halil Özyörük ve Ali Fuat Cebesoy gibi iki ağır topun desteğini alarak durumunu kuvvetlendirmiş, İnönü ise tarafsız Cumhurbaşkanı rolünü terk ederek DP'ye karşı yürütülen kampanyada ön saflara geçmiştir⁸³⁷.

Bu bağlamda İnönü Manisa'da yaptığı seçim konuşmasında CHP'nin yirmi yedi seneden beri bu memlekette hiçbir şey yapmadığı yolundaki DP söylemlerine tepki göstermiştir. Bu iddiaya tepki gösteren bir diğer isim de Asım Us'tur. Us, muhaliflerin seçim propagandası yaparken "Bir kere Halk Partisini düşürelim de ondan sonrası Allah kerimdir" düşüncesi ile hareket ettiklerini ve ülkede yirmi yedi yılda hiçbir şey yapılmadı diyen Demokrat çığırtkanlarının istiklal savaşı kazanıldıktan sonra memleketin ne halde olduğunu unuttukları inancındadır⁸³⁸.

⁸³³ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s. 37-38; Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s. 227.

⁸³⁴ Tasarıya 346 Milletvekilinden 336'sı kabul 10' u ret oyu verir. **TBMMZC**, 8. Dönem, 24. Cilt, 16 Şubat 1950, s. 710.

⁸³⁵ **TBMMZC**, 8. Dönem, 25. Cilt, 24 Mart 1950, s. 1038-1048.

⁸³⁶ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s.43-44.

⁸³⁷ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s.44.

⁸³⁸ Us, "Tenkitlerimizde İnsaflı Olalım", **Vakit-Yeni Gazete**, 7 Mayıs 1950, s.1.

Bu süreçte yaşanan beklenmedik bir olay en çok da DP'nin işine yarmış, Fevzi Çakmak 10 Nisan 1950 günü aniden vefat etmiştir⁸³⁹. Us, Mareşalin ölümünün bütün memlekette büyük bir üzüntü yarattığını ve bu durumdan iftihar duymamız gerektiğini düşünmektedir. Çünkü MillîMücadeleyi yaratan millî kuvvetler ruhu bütün feyzi ile memlekette hâlâ yaşamaktadır ve Fevzi Çakmak'ın kahramanlık menkıbeleri hâlâ unutulmamıştır⁸⁴⁰.

Çakmak'ın vefatına rağmen CHP kontrolündeki radyonun normal müzik yayını sürdürmesi büyük tepkilere neden olmuştur. Ankara ve İstanbul radyo evlerinin önünde toplanan gençler gösteriler yapmış ve bazı tutuklamalar olmuştur. Böylece Çakmak'ın ölümü CHP karşısındaki DP'ye katkı sağlamıştır⁸⁴¹.

Us'a göre Çakmak'ın adını politik mücadelelere alet edenler vardı. Çakmak'ın hasta yatağında ve kendini bilmez bir halde bulunduğu sırada onun imzası ile Millet Partisi adına seçim beyannamesinin hazırlanmış olması bunun en bariz delilidir. Çakmak'ın ölümünün ardından İstanbul caddelerinde yapılan taşkınlıklar ve seçim mücadelesinin yeni başladığı bir dönemde sokaklarda ortaya çıkan ölçsüz hareketler yarın daha büyük sorunlara neden olabilir⁸⁴².

Mareşalin cenaze töreninde Atatürk inkılaplarına ve Cumhuriyet kanunlarına aykırı hareketlerden doğan hadiseleri demokrasi rejimi için bir tehlike olarak gören Us, millîtarîhimizin her safhasında fesatçılar ve tahrikçilerin Türk halkının dindarlık ve vatanseverlik duygularını istismar ettiğini düşünmektedir. Açıktan açığa inkılap düşmanlığı yapmak cesaretini kendilerinde bulamayanlar Çakmak'ın tabutunu siper yaparak Atatürk inkılaplarına yaylım ateşi açmıştır⁸⁴³.

Bu arada Demokratlar bir strateji değişikliği yaparak DP üzerindeki baskıdan sorumlu tuttukları bürokrasiye saldırmayı bırakmıştır. DP, parti ile devlet arasındaki farkı vurgulayıp ülkedeki sorunlar yüzünden bürokrasiyi değil CHP'yi suçlamaya başlamış, böylece bürokrasinin desteğini sağlamaya çalışmıştır⁸⁴⁴.

⁸³⁹ Şeyhanlıoğlu, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi", s. 91.

⁸⁴⁰ Us, "Politikacıları Yüksek Tahsil Gençliğinden Ayırmalı", **Vakit-Yeni Gazete**, 13 Nisan 1950, s.1.

⁸⁴¹ Şeyhanlıoğlu, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi", s. 91.

⁸⁴² Us, "Politikacıları Yüksek Tahsil Gençliğinden Ayırmalı", **Vakit-Yeni Gazete**, 13 Nisan 1950, s.1.

⁸⁴³Us, "Millî Bünyede Ârazı Görülen Hastalık", **Vakit-Yeni Gazete**, 20 Nisan 1950, s.1.

⁸⁴⁴ Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 155.

DP seçim kampanyasının özünü "Söz Milletindir" sloganına bağlamıştır⁸⁴⁵. DP'nin seçim kampanyası herhangi bir yenilik içermemiş, 1946 yılından beri savunduğu görüşleri tekrar etmiştir. Seçimler yaklaştıkça Fahri Belen, Refet Bele gibi önemli şahsiyetler de DP'ye katılmıştır⁸⁴⁶.

CHP ise "Takdir Milletindir" seçim sloganını kullanmıştır⁸⁴⁷. CHP seçim kampanyası süresince İnönü'nün dış politikadaki başarıları üzerinde durmuş ve ülkedeki ağır dış sorunları ancak İnönü ve deneyimli kadrosunun halledebileceğini, CHP'yi Atatürk'ün kurduğunu, bu partinin devrimlerin uygulayıcısı ve savunucusu olduğunu ve zamanı gelince de ülkeye demokrasiyi getirdiğini savunmuştur. CHP yıllardır süren iktidarı boyunca yıpranmış ve ülkede tek parti yönetiminden memnun olmayan büyük bir kesim ortaya çıkmıştı. Fakat yine de seçimi kazanacağından emin olan CHP, sadece İnönü ve Günaltay'ı iki yerden birden, DP ise seçimi kazanmasını istediği kişileri iki yerden birden aday göstermişti⁸⁴⁸.

Seçimi kazanacağına kesin gözüyle bakan CHP, Mecliste muhalefetin varlığını devam ettirebilmesi için DP'ye birkaç sandalye ayırmayı bile düşünmüştü⁸⁴⁹. CHP'nin seçimi büyük bir çoğunlukla kazanacağına kesin gözüyle bakan Us, İnönü'nün yeniden Cumhurbaşkanı seçileceğini düşünmektedir. Çünkü İnönü seçim kampanyası boyunca gittiği her yerde büyük sevgi tezahüratlarıyla karşılanmıştır. Bu durum CHP ve İnönü'nün kesin bir şekilde kazanacağını göstermektedir⁸⁵⁰.

Seçim neticesinde DP oyların %53.35'ini alarak 408⁸⁵¹ Milletvekili kazandı. CHP 69, MP ise 1 Milletvekili çıkarabildi. Aradaki fark % 15 olmasına rağmen çoğunluk sisteminden dolayı (kazanan hepsini alır) kazanılan Milletvekilli sayısında büyük bir uçurum oluşmuştu. Bu durum seçim sistemini hep kendi çıkarları için kullanan CHP'nin eseri idi⁸⁵².

⁸⁴⁵ Çığatay Benhür, "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, 2007, S. 17, s. 72.

⁸⁴⁶ İnönü, **Defterler**, C. I, s. 536.

⁸⁴⁷ Benhür, "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin...", s. 72.

⁸⁴⁸ İnönü, **Defterler**, C. I, s. 536.

⁸⁴⁹ Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 155.

⁸⁵⁰ Us, "Halkçı İstanbul'un Bayramı", **Vakit-Yeni Gazete**, 10 Mayıs 1950, s.1.

⁸⁵¹ Us, Hatıra Notları'nda DP'nin 417 milletvekili kazandığını yazmaktadır. Us, **Hatıra Notları**, s. 689.

⁸⁵² Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 155-156.

Çoğunluk sistemine şimdiki seçimlere kadar hiçbir eleştiri getirmeyen Us, CHP'nin iktidarı kaybetmesinden sonra bu sistemi eleştirerek partilerin aldıkları oy ile çıkardıkları milletvekili sayıları arasında büyük bir uçurum olduğunu ve bu durumun seçimlerde bir adalet meselesi ortaya çıkardığı fikrindedir. DP ile CHP arasındaki oy farkı % 10 olmasına rağmen çıkarılan milletvekili sayıları arasındaki farkın % 600'dür. Seçimlerde adalet olsaydı CHP'nin milletvekili sayısı 69 değil en az 200 olurdu. Bu durum seçmene yapılan bir haksızlıktır. DP kendilerine verilen her on bin oy için bir vekil çıkardığı halde CHP elli bin oy için bir vekil çıkarabilmiştir. Seçim kanunu hazırlanırken nisbi temsil sistemi tartışılmış, bu sistemin daha adil olduğu kesin olmakla beraber uygulamada zorluklarla karşılaşılacağı düşüncesiyle kabul edilmemiştir. Kabul edilmemesiyle de büyük bir hata yapıldığı anlaşılmıştır⁸⁵³.

Halk Partisinin seçimi kaybetmiş olmasına rağmen millî iradenin tecellisini metanetle karşılayacağını ve bundan sonra kendisine düşen kontrol vazifesini hakkıyla yerine getireceğini, DP'nin II. Dünya savaşının insanlar üzerinde bıraktığı maddi ve manevi ıstırapları iktidara geçmek amacıyla kullandığını düşünmektedir. Us'a göre DP, halkta, iktidar el değiştirmedikçe bu ıstırapların sona ermeyeceği kanaatini uyandırdığı için seçimi kazanabilmiştir. Şimdi DP'ye düşen millete yaptığı vaatlerini yerine getirmek ve söz verdiği işleri yapmaktır⁸⁵⁴.

CHP'nin 1950 seçimlerini kaybetmesi ve bu kayıp neticesinde İnönü'nün Cumhurbaşkanlığından çekilmesi demokrasi davasının yürümesi bakımından Halkçılar hesabına kaydedilecek bir zaferdir diyen Us, DP'nin seçim başarısını CHP'ye bağlamakta ve DP'nin Halk Partisinin çıkardığı kanun ile seçimleri kazanabildiği fikrini savunmaktadır⁸⁵⁵.

Us'a göre CHP'nin seçimi kaybetmesi ekonomik nedenlere bağlıdır. *Kanlı bir savaşa girmedik ama kansız bir savaşın bütün ıstıraplarını çektik* diyen Us, savaştan sonra ekonomik anlamda zor günler geçiren halkın muhalefetin etkisi altında kaldığını ve halkı zor günlerden kurtarma sözü veren DP'ye bu nedenle oy verdiğini düşünmektedir⁸⁵⁶.

⁸⁵³ Us, "Seçimlerde Adalet Meselesi", **Vakit-Yeni Gazete**, 25 Mayıs 1950, s.1.

⁸⁵⁴ Us, "Söz Sırası Bitti, İş Sırası Geldi", **Vakit-Yeni Gazete**, 16 Mayıs 1950, s.1.

⁸⁵⁵ Us, "Zaferden Farksız Bir Mağlubiyet", **Vakit-Yeni Gazete**, 17 Mayıs 1950, s.1.

⁸⁵⁶ Us, "İktidarın Uğradığı Mağlubiyet ve Sebepleri", **Vakit-Yeni Gazete**, 18 Mayıs 1950, s.1.

22 Mayıs'ta toplanan 9. Meclis, Celal Bayar'ı 387 oyla Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan'ı da 385 oyla Meclis Başkanlığına seçmiştir. Adnan Menderesde hükümetini kurmakla görevlendirilmiştir⁸⁵⁷. Böylece 27 yıl süren tek parti iktidarı, gelişmesine izin verdiği muhalefet tarafından mağlup edilmiştir⁸⁵⁸.

Us, Celal Bayar'ın DP kurucuları arasında başrol oynadığını, DP içinde çıkan anlaşmazlıkların onun sayesinde bertaraf edildiğini ve partiyi bir arada tutan çimento görevi gördüğünü, Bayar'ın muhalefet partisinin ruhu olduğunu bu nedenle de Cumhurbaşkanı seçilmesinin doğal olduğunu düşünmektedir⁸⁵⁹.

Us'a göre halk DP'den üç şey beklemektedir. Birincisi hayat pahalılığına çare bulması, ikincisi antidemokratik kanunların değiştirilmesi ve memlekette kişi hürriyetinin teminat altına alınması (ki Halk Partisi bu konuda birçok şey yapmasına rağmen DP'yi bir türlü tatmin edememiştir), üçüncüsü ise devletçilik meselesidir. Zira DP, devlet eliyle kurulan iktisadi müesseselerin verimsizliğinden şikâyet etmekteydi⁸⁶⁰.

Asım Us, 1950 seçimlerinde yeniden aday gösterilmemiş⁸⁶¹ aktif siyasi hayatı DP'nin iktidara gelmesiyle sona ermiştir. Çok partili siyasi hayat geçilmesinin ardından ülkede yaşanan değişim ve dönüşümden basın da nasibini aldı. Gazeteler daha dinamik ve heyecanlı haberler yaparak kamuoyu oluşturmaya başlayınca Vakit Gazetesi bu yeni duruma ayak uyduramadı. Gazete eskiden gördüğü ilgiyi kaybetmeye başladı. Milletvekilliği sona erse de Us, yazmaya devam etti. 1956 yılında Hakkı Tarık'ın 1967'de de Hasan Rasim'in vefatı Asım Us'u çok sarstı. Kendisi de 11 Aralık 1967'de vefat etti. Böylece bir döneme damgasını vuran Us kardeşler ve Vakit Gazetesi basın hayatından silinmiş oldu.

⁸⁵⁷ TBMMZC, 9. Dönem, 1. Cilt, 22 Mayıs 1950, s. 5-9; Yüksel, **Millî Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi: Refik Koraltan**, s. 237.

⁸⁵⁸ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi**, s.45.

⁸⁵⁹ Us, "Celal Bayar Cumhurbaşkanımız", **Vakit-Yeni Gazete**, 22 Mayıs 1950, s.1.

⁸⁶⁰ Us, "İktidardan Halkın Bekledikleri", **Vakit-Yeni Gazete**, 24 Mayıs 1950, s.1.

⁸⁶¹ **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1950, s.1.

SONUÇ

II. Meşrutiyetten çok partili hayata kadar Türk siyasi tarihindeki birçok olaya şahit olan Mehmet Asım Us, kaleme aldığı yazıları ile Cumhuriyet tarihine ışık tutan bir aydındır. Bizzat gördüğü ve yaşadığı olayları gazeteci, siyasetçi ve müellif perspektifinden aktarması dönem için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Genel olarak yazılarında politik bakış açısı hâkim olsa da aslında aktardıkları birinci elden kaynak niteliğindedir.

II. Meşrutiyet yılları öğrencilik zamanına denk geldiği halde, örgütçü hiçbir faaliyette bulunmamıştır. Mülkiye'den Jön Türk hareketinive milliyetçi görüşleri benimsemiş bir aydın olarak mezun olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönem yaşadığı bunalımları da milliyetçiliğe geçilmemiş olmasına bağlamıştır. Bu dönemde Türk milliyetçiliğinin, mütareke yıllarında Millî Mücadelenin, Cumhuriyet döneminde de Atatürk devrimlerinin savunucusu olmuştur. Siyasi çizgisi genç Cumhuriyetle hep paralel gitmiştir.

Us'lar bir aile olarak daima CHP iktidarının yanında olmuştur. Gerek Hakkı Tarık gerekse Hasan Rasim, ağabeylerinin izinden giderek yazılarıyla siyasi iktidarı desteklemişlerdir. Vakıf Gazetesi bir aile ortamı gibi Us'ları bir arada tutmuş ve birbirlerine kenetlemiştir. Mehmet Asım Vakıf Gazetesi'nin kurucusu olarak kardeşlerine daima sahip çıkmış, Hakkı Tarık'ın Matbuat Kanunu'na karşı çıkması hariç, onlarla keskin fikir ayrılıkları yaşamamıştır.

Polemikçi bir yazar olmayan Us, yazılarını olayların içyüzünü iyice araştırarak kaleme almıştır. Siyasi konular ağırlıkta olmakla beraber hemen hemen her konuda yazmıştır. Gazetecinin bir fotoğraf makinesi veya bir ayna gibi hadiseleri bire bir aktarmasının yanlış olduğunu düşünmüştür. Ona göre olaylar karşısında herkesin kafasında şekillenen resim farklıdır. Bu nedenle bir gazeteci olaylara farklı bakış açılarıyla bakabilmeli ve duygularını samimi olarak ifade edebilmelidir.

Yazılarında vatan ve millet kavramlarını daima ön planda tutmuş, ülkenin parçalanmasına ve fikir ayrılıklarının çıkmasına neden olabilecek her türlü düşünce ve harekete karşı çıkmıştır. 1927 yılında milletvekili olduğunda gazeteciliği bırakmamış ve iki görevi bir arada yürütmüştür. Politik kimliğinin oluşmasında yaşadığı dönemin siyasi

olaylarının etkisi büyüktür. Bu konudaki düşüncelerini gazetesindeki köşesine yansıtarak tek parti iktidarının ateşli bir savunucusu olmuştur.

CHP'nin kalemi güçlü gazetecileri mebus yaparak kendi ideolojisini yayma politikasından Mehmet Asım da nasibini almış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında en çok güvenilen gazeteci siyasetçilerden biri olmuştur. Mehmet Asım, döneminin en çok satan gazetelerinden Vakit'in başyazarıolaraksık sık Mustafa Kemal'in sofralarında bulunmuş ve onun güvenini kazanmıştır. Hem kalemi güçlü bir gazeteci ve milletvekili olmak hem de Atatürk'ün sofralarında bulunabilmek herkese nasip olacak vasıflar değildir.

Serbest Fırka kurulacağı zaman bu haberi kamuoyuna ilk duyuran da kendisi olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal böylesine hassas bir konunun yanlış anlaşılmalara mahal vermeyecek bir şekilde halka izahından yanaydı. Mehmet Asım ise bu vazife için biçilmiş kaftandı. Bundan dolayı Atatürk bu görev için CHP iktidarının sözcüsü durumundaki MehmetAsım'ı seçmiştir. Hatay meselesinde de Atatürk tercihini Asım Us'dan yana kullanmış ve İnönü hükümetine karşı yaptığı eleştirileri "Asım Us" takma adıyla Kurun Gazetesi'nde ardı ardına yazdığı makalelerle dile getirmiştir.

II. Abdülhamit döneminde basına baskı yapıldığından ve sansür uygulandığından şikâyetçi olmasına rağmen 1931 Matbuat Kanunu'nun basın hayatına birçok kısıtlama getirdiğini göz ardı etmiş ve kanunu desteklemiştir. Ülkenin birlik ve beraberliğini bozmaya çalışan kışkırtıcı yayınlara karşı gereken önlemlerin alınması gerektiğini, gerek gazetelerin ve gerekse gazetecilerin hürriyet adına aşırı isteklerinin ülkede anarşi ortamının çıkmasına neden olabileceğini savunmuştur. Atatürk inkılaplarının tam olarak yerleşmediği bu dönemde muhalif her sese karşı çıkmış aykırı fikirlerin ikilik yaratarak ülkenin parçalanmasına neden olacağı korkusu yaşamıştır.

1935 yılında gazeteci arkadaşlarıyla beraber Almanya'ya gitmiş ve Hitler'le görüşmüştür. 1942 yılında davet üzerine tekrar Almanya'ya gitmiş bu buradaki gözlemlerini bir rapor halinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na sunmuştur. Raporunda Almanya'nın üretim araçlarını savaş sanayiine ve zirai üretime çevirerek sıkı bir ekonomi politikası uyguladığını, temel ihtiyaç maddelerinin bile vesikaya bağlandığını belirtmiştir. Rapora göre döviz bulmak ve gıda maddeleri temin etmek zorunda olan Almanya, kendi halkının kullanmasına izin vermediği eşyayı Romanya ve Macaristan gibi ülkelere ihraç

etmeye başlamıştır.Us, İnönü döneminde Paris ve Londra seyahatlerinde de bulunmuştur. Bu ülkelere gitmekteki amacı gezip görmekten ziyade bilgi toplamak olduğu için usta bir gazeteci olarak seyahatten önce muhataplarına soracağı soruları hazırlamış ve onların göstermek istediklerinden ziyade gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışmıştır.II. Dünya Savaşı dönemine denk gelen bu seyahatler sayesinde gittiği ülkelerde gördüklerini gazetesinde günü gününe yazarak bir bakıma Türkiye'nin takip edeceği dış politikaya katkı sunmuştur.Çünkü resmi bir görevlinin gidip de gezemeyeceği yerleri Türk gazetecilerin gezmelerine izin verilmiş ve özellikle Almanya'nın II. Dünya Savaşındaki gücü hakkında önemli bilgilere ulaşmıştır.

Aşırı uçlarda asla gezmeyen Us, aşırı sağ ve aşırı solu ifratçılık olarak görmüş her zaman itidalli olmayı tercih etmiştir. Devrimlerin yeteri kadar kökleşmediği ve halkın siyasi olgunluğa erişmediği gerekçesiyle DP'nin kurulmasına karşı çıkmıştır. Ona göre II. Dünya Savaşı henüz bitmiş ve dünyada tam bir barış ortamı oluşmamışken yeni heyecanlar aramaya gerek yoktur. Ülkede ikilik çıkmasından ve ülkenin parçalanma tehlikesi geçirmesinden her zaman korkan Us, bunu yazılarında da sık sık dile getirmiştir. Osmanlı gibi büyük bir devletin yıkılışına şahit olması bu korkularında haklı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Us'a göre Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının bir nedeni de son dönemlerinde yaşanan parti mücadeleleriydi.Bu düşünce onu tek parti iktidarının savunucusu yapmış, çok partili hayata geçmeyi millet ve memleket hayrına görmemiştir. Bundan dolayı demokrasiye geçmek için henüz erkendir.

Ciddi bir muhalefet olmayı iktidar olmaktan daha üstün bir şeref olarak gören Us, DP'lilere geçici zevkler uğruna ihtirasa kapılmaktansa işini iyi yapan bir muhalefet partisi kurmalarının daha doğru olacağı yönünde tavsiyede bulunmuştur. Us, bir bakıma iktidarı paylaşmak istememiştir. Gerek Atatürk gerekse İnönü dönemlerinde tek parti siyasetinden ayrı bir çizgide olmamasına rağmen DP'nin kurulmasına tepki göstermiştir. İnönü döneminde tek muhalefet ettiği konu bu olmuştur. DP'nin sürekli savunduğu seçimlerde yargı denetimine karşı çıkmış bu durumun hâkim ve savcılarını siyasete alet etmek demek olduğu ve seçim suçlarına bakmakla vazifeli olan hâkimlerin suç ortağı haline geleceği fikrini savunmuştur.

Dörtlü Takriri azlığın çokluğa kabul ettirmeye çalıştığı fikirler olarak görmüş ve takririn reddedilme nedenini “yeterince açık olmaması” şeklinde ifade etmiştir. 12

Temmuz Beyannamesi'ni İnönü'nün tarafsız olarak hazırladığı bir şaheser olarak görmüş ve bu beyanname ile Cumhurbaşkanı'nın ülkeyi içinde bulunduğu karışık vaziyetten ustaca çıkardığını ifade etmiştir.

DP'nin 1950 seçimlerini kazanması üzerine daha önce hiç eleştirmedığı çoğunluk sistemini eleştirmiş ve bu sistemin adil olmadığını ifade etmiştir. CHP'nin daha önceki seçimlerde bu sistemi kullanarak iktidara geldiği gerçeğini bir tarafa bırakarak 1950 seçimlerinde seçmene haksızlık yapıldığını ve nisbi temsil sistemine geçilmemesi ile büyük bir hata yapıldığı görüşünü savunmuştur. Us'a göre DP, II. Dünya Savaşı'nın insanlar üzerinde bıraktığı olumsuz etkiyi kullanarak iktidara gelmiştir. Ayrıca DP iktidara gelmesini de CHP'ye borçludur. Çünkü CHP seçim kanununun değiştirmeseydi DP iktidar olamazdı.

Us, yurt dışı gezilerinde olduğu dönemler hariç Meclis çalışmalarının çoğuna katılmış olmasına rağmen Meclis'te pek fazla söz alarak görüş beyan etmemiştir. 23 yıllık milletvekilliği boyunca Mecliste sadece altı defa konuşma yapmıştır. Mecliste aktif bir siyaset yaptığını söylemek mümkün değildir. Gazeteciliği daha ön planda tutmuştur. Meclisteki ve CHP gurubundaki görüşmelerin çoğuna katılmakla beraber bu görüşmeler hakkındaki düşüncelerini gazetesinde dile getirmiş ve alınan kararların topluma duyurulması bakımından önemli bir görev üstlenmiştir.

Doğru ve dürüst yayın ilkelerinden asla sapmamış, her şart ve koşulda üyesi olduğu CHP ve politikalarını savunarak kalemini mensubu olduğu partinin hizmetinde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

II. SÜRELİ YAYINLAR

A- Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları (Zabıt Ceridesi)

B- GAZETE ve DERGİLER

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Kadro

Milliyet

Sebilürreşad

Son Posta

Tanin

Vakit (Kurun)

III- KİTAPLAR ve MAKALELER

A- Kitap ve Tezler

AĞAOĞLU, Samet, **Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, (Yay. Haz. Cemil KOÇAK), İletişim Yay., İstanbul 1993.

AHMAD, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, (Çev. Sedat Cem KARADELİ), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2014.

AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, (Çev. Yavuz ALOGAN), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1994.

AKANDERE, Osman, **MillîŞef Dönemi,Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)**, İz Yay., İstanbul 1998.

AKBAYAR, Nuri - KOLOĞLU, Orhan,**Gazeteci Bir Aile Us'lar**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yay., Ankara 1996.

AKŞİN, Sina, **Türkiye'nin Yakın Tarihi 2**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yay., Ankara 1997.

ARAL, Ahmet Erman, **Kültür Propagandasından Kültürel Diplomasiye: British Council'in Türkiye'deki Faaliyetlerinin 1940-1950 ve 2005-2014 Dönemlerinde Karşılaştırmalı İncelemesi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Timaş Yay., İstanbul 2016.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

AVŞAR, Abdülhamit, **Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü, Serbest Cumhuriyet Fırkası**,Kitabevi, İstanbul 1998.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

_____, **Tek Adam**, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

AYHAN, Bünyamin, **Atatürk ve Basın**, Palet Yay., Konya 2009.

BAHA Tefik, **Felsefe-i Ferd**, (Çev. Burhan ŞAYLI), Umut Matbaacılık, İstanbul 1997.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet, **Basın Tarihinin Kara ve Ak Günleri**, Sıralar Matbaası, İstanbul 1960.

BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

BERİŞ, Hamit Emrah, **Tek Parti Döneminde Devletçilik**, Liberte Yay., Ankara 2009.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962.

BİNARK, İsmet, **Parlamento Tarihi VII. Dönem 1943-1946**, C.II, TBMM Kültür, Sanat Yayın Kurulu Yay., Ankara 2009.

_____, **Türk Parlamento Tarihi, VII. Dönem**, C. I. TBMM Kültür, Sanat Yayın Kurulu Yay., Ankara 2009.

ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar**, Hür Türkiye Dergisi Yay., İstanbul 1962.

ÇAVDAROĞLU, Hüseyin Avni, **Öncesi ve Sonrası ile Lozan**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

ÇETİNKAYA, Hikmet, **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**, Çağdaş Yay., İstanbul 1995.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi**, , IV. Dönem 1931-35, C.II. TBMM Vakfı Yay., Ankara 1996.

ÇUFALI, Mustafa, **Türk Parlamento Tarihi**, VIII. Dönem, C. II, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 2012.

_____, **Türk Parlamento Tarihi**, VIII. Dönem, C. III, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 2012.

DAĞISTAN, Ali – SOFUOĞLU, Adnan, **İşgalden Katılıma Hatay**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008.

DEMİREL, Ahmet, **Tek Partinin İktidarı, Türkiye’de Seçimler ve Siyaset(1923-1946)**, İletişim Yay., İstanbul 2014.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2001.

ERDOĞAN, Elif, **Yusuf Sıtkı Mardin’in Hayatı ve Eserleri**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2012.

ERER, Tekin, **Basında Kavgalar**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul 1965.

ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, C.V., Eser Matbaası, İstanbul 1977.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1990.

ERÜRETEN, Bahir Mazhar, **Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yay., Mart 1999.

GEZGİN, Hakkı Süha, **Edebi Portreler**, (Haz. Beşir Ayvazoğlu), Kapı Yay., İstanbul 2013.

GOLOĞLU, Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri(1924-1930)**, Başnur Matbaası, Ankara 1972.

_____, **MillîŞef Dönemi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017.

_____, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017.

GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM- V. Dönem (1935-1939)**, C. I, TBMM Vakfı Yay., Ankara 2001.

_____, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM- V. Dönem (1935-1939)**, C. II, TBMM Vakfı Yay., Ankara 2001.

GÜRKAN, Nilgün, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın(1945-1950)**, İletişim Yay., İstanbul 1998.

GÜZ, Nurettin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 1993.

İNAN, Süleyman, **Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmış Doktora Tezi, Isparta 2002.

İNÖNÜ, İsmet, **Cumhuriyet’in İlk Yılları II**, Yenigün Haber Ajansı, Basım Yeri Yok, 1998.

_____, **Defterler**, C. I, (Yay. Haz. Ahmet DEMİREL), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.

İNÜĞÜR, Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yay., İstanbul 1993.

İPEKÇİ, Abdi, **İnönü Atatürk’ü Anlatıyor**, Dünya Yay., İstanbul 2004.

KABACALI, Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1990.

_____, **Türk Basınında Demokrasi**, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999.

KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul 2010.

KARPAT, Kemal, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul 2015.

KİNROSS, Lord, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Çev. Necdet SANDER), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.

KOÇ, İ. Ceyhan, **Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.

KOÇAK, Cemil, **İkinci Parti, Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, C. I, İletişim Yay., İstanbul 2010.

_____, **Türkiye'de MillîŞef Dönemi (1938-1945)**, C.I, İletişim Yay., İstanbul 1996.

_____, **Türkiye'de MillîŞef Dönemi(1938-1945)**, C. II, İletişim Yay., İstanbul 2007.

_____, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yay., İstanbul 2014.

KUTAY, Cemal, **Türkçe İbadet**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin KIRATLI), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

Mehmed Asım-Ahmed Cevad, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Coğrafya Dersleri**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1338-1340.

_____, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Hesap Dersleri**, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1333.

_____, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Kıraat ve Muhasebat-ı Ahlakiye**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1338-1340.

_____, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Resim Dersleri**, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1338.

_____, **Anadolu Yavrusunun Kitabı, Tarih-i Osmani**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1338-1340.

MUMCU, Uğur, **40'ların Cadı Kazanı**, Tekin Yayınevi, Ankara 1992.

MÜCELLİDOĞLU, Ali Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C.III. , Mars Matbaası, İstanbul 1968.

OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yay., İstanbul 1980.

ÖZERDİM, Sami N., **Yazı Devriminin Öyküsü**, Yenigün Yayıncılık, Basım Yeri Yok, 1998.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi**, III. Dönem, (1927-1931), C. III.TBMM Vakfı Yay., Ankara 1995.

PARLA, Taha, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, İletişim Yay., İstanbul 1991.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih(1918-1994)**, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1996.

SERTEL, M. Zekeriya, **Hatırladıklarım(1905-1950)**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968.

SERTEL, Sabiha, **Roman Gibi**, Belge Yay., İstanbul 1987.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Anılar**, C. II, Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul 1973.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara 1969.

ŞİMŞİR, Bilal, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.

TİMUR, Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Yay., Ankara 2003.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

TUNÇAY, Mete, **TC'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)**, Cem Yayınevi, 3. Basım, İstanbul 1992.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yay., İstanbul 2006.

US, Asım, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, Vakıf Matbaası, İstanbul 1964.

_____, **Hatıra Notları**, (Haz. İsmail DERVİŞOĞLU), Kitabevi, İstanbul 2012.

UYSAL, Zeynep, **Us Kardeşler ve Vakıf Gazetesi**, İstanbul Basın Kurumu Tesisleri, İstanbul 1991.

ÜNAL, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi**, Kamer Yay., İstanbul 1998.

YALMAN, Ahmed Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.I, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.

_____, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. II, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.

_____, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. III, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.

YAMANER, Şerafettin, **Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim, Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 1998.

YÜKSEL, Erol, **Milli Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi: Refik Koraltan**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2018.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**,(Çev. Yasemin SANER GÖNEN) İletişim Yay., İstanbul 2000.

B- Makaleler(Gazetelerin sayfa numaraları metin içindedir)

Ahmed Emin, “*Gazetemiz*”, **Vakit**, 22 Teşrinievvel (Ekim) 1917.

AKANDERE, Osman, "*Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir'in Amacı ve Mahiyeti*" , **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 9, 2003, ss. 5-28.

ATSIZ, Nihal, “*Başbakan Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup*”, **Orhun**, S. 16, 1 Nisan 1944, ss.1-25.

AYDAR, Hidayet, “*Ezanın Tarihi ve Başka Dillerde Okunması Meselesi*”, **Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, Haziran 2016, ss.5-48.

AYDIN, Mustafa, “*İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)*”, (Edt) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, İletişim Yay., İstanbul 2009, ss.458.

AYDOĞAN, Erdal – MAHMUTOĞLU, Tansu Barış, “*Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri*”, **Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 10, ss. 113-142.

BABANZADE, Şükrü, “*Millî Korunma Kanunu*”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi**, S. 1, 1939, ss. 318-329.

BARIŞ, Yetkin, “*1945-1950 Arası Demokratikleşme Sürecinde Basın*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 17-18. 2010, ss.1-38.

Başvekil İsmet, “*Fırkamızın Devletçilik Vasfı*”, **Kadro**, Sayı 22, Teşrinievvel (Ekim) 1933, ss. 4-6.

BENHÜR, Çağatay, “*14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları*”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, 2007, S. 17, ss. 61-75.

COŞKUN, Nusret Sefa, “*Matbuat Hatıraları*”, **Son Posta**, 14 Birincikanun (Aralık) 1939.

ÇETİN, Atilla, “*İbrahim Alâeddin Gövsa*”, **TDVİA**, C. XIV, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1996, ss. 158-160.

DEĞERLİ, Esra S., “*Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı*”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, S. 2, ss.115-134.

DEMİR, Şerif, “*Bir Liderin Doğuşu: Adnan Menderes (1945-1954)*”, **Başbakan Adnan Menderes' in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi, Menderes Sempozyumu**, Aydın Menderes Üniversitesi Yayını, Aydın 2012, ss. 3-46.

DİKİCİ, Ali, “*İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi Ve Buna Gösterilen Tepkiler*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. 10, 2010, ss.77-104.

DOKUYAN, Sabit, “*İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliğinin Türkiye'den*

İstekleri”, **CTAD**, Yıl 9, S. 18 (Güz 2013), ss. 119-135.

ERDEM, Şerafettin Can, “*Tayfur Sökmen*”, **TDVİA**, C. 37, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2009, ss. 391-392.

ERTEM, Barış, “*Atatürk’ün Balkan Politikası ve Atatürk Dönemi’nde Türkiye-Balkan Devletleri İlişkileri*”, **Akademik Bakış Dergisi**, S. 21, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2010, ss.1-24.

GÖKÇİMEN, Semra, “*Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi*”, **Yasama Dergisi**, S.10, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 2008. ss. 5-59.

HALICI, Şaduman, “*Vagon-Li Olayı: Türkçeye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.11, ss.63-77.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, “*Hüseyin Cahit Yalçın*”, **TDVİA**,C.43, TDV İslam Araştırmaları Merkezi,İstanbul 2013, s. 300-301.

İPEK, Göktuğ, “*Basında Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası*”, **Akademik Bakış Dergisi**, S. 55, Mayıs - Haziran 2016, ss. 272-287.

KARAKOÇ, Ercan, “*Atatürk’ün Hatay Davası*”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 50, Yaz 2009, ss. 97-118.

KOLOĞLU, Orhan, “*Vakit*”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. VII, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994, ss.359.

KÖSE, İsmail, “*Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri*”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S.19, 2015, ss.241-276.

KURŞUN, Zekeriya, “*İbrahim Hakkı Paşa*”,**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)**, C. 21, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2000, ss. 311-314.

KÜNDEYİ, Mustafa Abdullah, “*Hatay Devleti Başbakanı Doktor Abdurrahman Melek’in Yeni Mecmua’daki Yazıları Üzerine*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 34(2), 2018, ss. 281-310.

Mehmed Asım, “*Dört Köşeli*”, **Tanin**, 6 Teşrinisani 1326 (19 Kasım 1910).

_____, “*Meclis Açıldı*”, **Tanin**, 3 Teşrinisani 1326 (16 Kasım 1910).

_____, “*Kabinenin Demirbaşı*”, **Tanin**, 20 Teşrinisani 1326 (3 Aralık 1910).

_____, “*Lalayı Hürriyet*”, **Tanin**, 25 Kanunievvel 1326 (7 Ocak 1911).

_____, “*Meşrutiyet Tellalı*”, **Tanin**, 18 Kanunievvel 1326 (31 Aralık 1910).

_____, “*İmtiyazat Mikrobu*”, **Tanin**, 30 Teşrinievvel 1326 (12 Kasım 1910).

_____, “*Eskilerin Kıymetini Bilelim*”, **Vakit**, 22 Teşrinievvel (Ekim) 1917.

_____, “*İzmir İşgalinin Neticeleri*”, **Vakit**, 18 Mayıs 1919.

_____, “*Yunan Hezimet*”, **Vakit**, 19 Kanunisani (Ocak) 1921.

_____, “*Kat’i Darbe*”, **Vakit**, 17 Nisan 1921.

_____, “*İntizar Devri*”, **Vakit**, 14 Nisan 1921

_____, “*Sakarya Zaferi*”, **Vakit**, 15 Eylül 1921.

_____, “*Kat’i Darbe*”, **Vakit**, 17 Nisan 1921.

_____, “*Ceza Saati*”, **Vakit**, 4 Eylül 1922.

- _____ , “*Taarruz Sırası Bizimdir*” , **Vakit**, 27 Nisan 1923
- _____ , “*Pelle Tashih Ediyordu*” , **Vakit**, 12 Mayıs 1923.
- _____ , “*Üçüncü Bir Adli Formül*” , **Vakit**, 10 Mayıs 1923.
- _____ , “*İki Meselenin Halli*” , **Vakit**, 24 Mayıs 1923.
- _____ , “*İki Meselenin Halli*” , **Vakit**, 24 Mayıs 1923.
- _____ , “*Lozan’da Bir Mübadele*” , **Vakit**, 28 Mayıs 1923.
- _____ , “*Tenkidât Üzerine*” , **Vakit**, 1 Haziran 1923.
- _____ , “*İktisadi Meseleler ve Tahlili*” , **Vakit**, 5 Haziran 1923.
- _____ , “*Tahliyeden Sonra*” , **Vakit**, 25 Eylül 1923.
- _____ , “*Oldu mu? –Oldu! Oldu!*” , **Vakit**, 22 Temmuz 1923.
- _____ , “*Neler Kazandık*” , **Vakit**, 23 Temmuz 1923.
- _____ , “*Sulhu Gazi Paşamızın Altın Kalemî İmzaladı*” , **Vakit**, 25 Temmuz 1923.
- _____ , “*Meclis Açılıyor*” , **Vakit**, 11 Ağustos 1923.
- _____ , “*Cumhuriyet’in İlânından Sonra*” , **Vakit**, 31 Teşrinievvel (Ekim) 1923.
- _____ , “*23 Nisan*” , **Vakit**, 23 Nisan 1925.
- _____ , “*Namazda Türkçe*” , **Vakit**, 7 Nisan 1926.

- _____, “*Cumhuriyet Yolunda*”, **Vakit**, 29 Teşrinievvel (Ekim) 1926.
- _____, “*Hususi Mülahazalarım*”, **Vakit**, 1 Şubat 1928.
- _____, “*Mukaveleler ve Ta’dilleri*”, **Vakit**, 30 Kanunisanı (Ocak) 1928.
- _____, “*Hususi Mülahazalarım II*”, **Vakit**, 2 Şubat 1928.
- _____, “*Yeni Harfler*”, **Vakit**, 3 Ağustos 1928.
- _____, “*Nereye Gidiyoruz?*”, **Vakit**, 11 Teşrinisani(Kasım) 1928.
- _____, “*İngilizler ve Müslümanlık*”, **Vakit**, 8 Mayıs 1928.
- _____, “*Gazi’nin İzahı*”, **Vakit**, 11 Eylül 1930.
- _____, “*Tezvirçiler ve Tahrikçiler*”, **Vakit**, 20 Eylül 1930.
- _____, “*Serbest Fırkanın Namzetleri*”, **Vakit**, 6 Teşrinievvel (Ekim) 1930.
- _____, “*İzmir İntihabatı*”, **Vakit**, 21 Teşrinievvel(Ekim)1930.
- _____, “*Doğru Yoldan Şaşmayalım*”, **Vakit**, 19 Ağustos 1930.
- _____, “*Menemen’de İrtica Hareketi*”, **Vakit**, 25 Kanunievvel (Aralık) 1930.
- _____, “*Vaziyet Ciddidir*”, **Vakit**, 26 Kanunievvel (Aralık) 1930.
- _____, “*Vatan İşinde Vazifesizlikler*”, **Vakit**, 31 Kanunievvel (Aralık)1930.
- _____, “*İsmet Paşa Kabinesine İtimat*”, **Vakit**,11 Mayıs 1931.

- _____, “*Hastalığın Teşhisi*”, **Vakit**, 27 Haziran 1931.
- _____, “*Yeni Matbuat Kanunu*”, **Vakit**, 28 Temmuz 1931.
- _____, “*Üçüncü Millet Meclisi*”, **Vakit**, 28 Mart 1931.
- _____, “*Gazi Hz. 'nin Nutku*”, **Vakit**, 12 Mayıs 1931.
- _____, “*Matbuat Hürriyeti Hudutsuz mudur?*”, **Vakit**, 4 Temmuz 1931.
- _____, “*İktisadi, Mal Sahada Millî Müdafaa*”, **Vakit**, 21 Teşrinisani (Kasım) 1931
- _____, “*Fevkalade Günlerdeyiz*”, **Vakit**, 23 Teşrinisani (Kasım) 1931.
- _____, “*Siyaset Âleminde Kıyamet!*”, **Vakit**, 1 Kanunievvel (Aralık) 1931.
- _____, “*Halk Evleri*”, **Vakit**, 22 Şubat 1932.
- _____, “*Türkiye Milletler Cemiyetinde*”, **Vakit**, 11 Temmuz 1932.
- _____, “*Hıyanet mi Tenkit mi?*”, **Vakit**, 14 Temmuz 1932.
- _____, “*İktisadi Vaziyet*”, **Vakit**, 11 Eylül 1932.
- _____, “*Takas Usulü ve Vesika Ticareti*”, **Vakit**, 16 Eylül 1932.
- _____, “*Gazi Hazretlerinin İşaretleri*”, **Vakit**, 14 Eylül 1932
- _____, “*Yataklı Vagon Hadisesi*”, **Vakit**, 27 Şubat 1933.
- _____, “*Razgrad Hadisesinin Tahlili*”, **Vakit**, 24 Nisan 1933.

_____, “İmzadan Sonra”, **Vakit**, 12 Şubat 1934.

_____, “Balkan Misakı Büyük Bir Siyası Muvaffakiyettir”, **Vakit**, 13 Şubat 1934.

MEHMETEFENDİOĞLU Ahmet - GÜREL Cemal Necip, “Yavuz - Havuz Davası”, **Tarih Okulu Dergisi**, Eylül 2014, Yıl 7, S. XIX, ss. 233-267.

OKAY, M. Orhan, “Celâl Sahir Erozan”, **TDVİA**, C.VII, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993, ss. 245-246.

ORAN, Baskın, “Dönemin Bilançosu”, (Edt) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, İletişim Yay., İstanbul 2009, ss. 385-389.

ÖZ, Eyüp, “Yasak Bir Hafızayla Yüzleşmek: Menemen Olayı İrtica mı, Komplo mu?”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S. 5, 2015 Bahar, ss. 409-440.

ÖZDEMİR, Ali Ulvi, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 49, Bahar 2012, ss. 179-216.

ÖZKAYA, Yücel "Gazi Mustafa Kemal Paşanın 1927 İstanbul Ve Sonraki Gezileri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 4, 1994, ss.185-212.

ÖZTÜRK, Emine, “Millî Türk Talebe Birliğinde Değişen Milliyetçilik Anlayışı Ve Anti-Komünizm (1965- 1971)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 25, 2016/3, ss.103-126.

ÖZTÜRK, İbrahim Mert, “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: MillîKorunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 32.54, 2013, ss.135-166.

SELEK, Sebahattin, “Atatürk-İnönü Ayrılığı”, **Milliyet**, 9 Ocak 1975.

SELEK, Sebahattin, “Demokrasiye Geçiş”, **Milliyet**, 1 Ocak 1975.

ŞAHİN, Burhan, “Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C.16, No. 2, Ekim 2008, ss. 607-614.

ŞEN, Yunus , “Havuz- Yavuz Olayı”, **Popüler Tarih Dergisi**, Haziran 2001, ss.38-41.

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, “12 Temmuz Beyannamesi’nin Siyasal Etkileri ve Önemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 16, 2012/2, ss.77-100.

TELLAL, Erel, “SSCB’yle İlişkiler”,(Edt) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I., İletişim Yay., İstanbul 2009, ss.314-324.

TONGUL, Neriman , “Türk Harf İnkılabı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 33-34, Mayıs-Kasım 2004,ss. 103-130.

TOSUN, Hüseyin, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi Boğazlar Sorununda Son Aşama", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 4.13 (1994), ss. 87-112.

TUNA, Orhan, "Türk İş Hukuku ve MillîKorunma Kanunu", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, S. 1, 1939, ss. 330-351.

UÇMAN, Abdullah, “Teyfik Fikret”, **TDVİA**, C. 41, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2012, s. 9-13.

ULUSAN, Şayan, “*Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi, Öncesi Ve Sonrası*”, **ÇTTAD**, VII /16-17, (2008/Bahar-Güz), ss.237-258.

US, Asım, “*Büyük Önderimizin Gazetemize Verdiği Onur*”, **Kurun**, 22 İkinciteşrin (Kasım)1934.

_____, “*Soyadı Çekişmeleri*”, **Kurun**, 5 Birincikanun (Aralık) 1934.

_____, “*Atatürk*”, **Kurun**, 27 İkinciteşrin (Kasım)1934.

_____, “*Hükümet ve Fırka*”, **Vakit**, 20 Temmuz 1934.

_____, “*Ulusal Benliğe Onur Veren Seçgi*”, **Kurun**, 2 Şubat 1935.

_____, “*Hitler’le Konuştuk*”, **Kurun**, 7 Mayıs 1935.

_____, “*Duygular ve Düşünüşler*”, **Kurun**, 11 Mayıs 1935.

_____, “*Tek Parti*”, **Kurun**, 12 Mayıs 1935.

_____, “*Parti ve Devlet*”, **Kurun**, 14 Mayıs 1935.

_____, “*Dördüncü Kurultayın Sonu*”, **Kurun**, 19 Mayıs 1935.

_____, “*Balkan Basın Birliği*”, **Kurun**, 16 Haziran 1936.

_____, “*Montreux Yolunda*”, **Kurun**, 21 Haziran 1936.

_____, “*Boğazlar Konferansı Nasıl Açıldı?*”, **Kurun**, 27 Haziran 1936.

_____, “*İngiliz ve Rus Tezleri Arasındaki Zıtlık*”, **Kurun**, 30 Haziran 1936.

_____, “*Türkiye'nin Boğazlar Meselesindeki Rolü Neden İbarettir?*”, **Kurun**, 29 Haziran 1936.

_____, “*Dünya Siyasetine Toplu Bir Bakış*”, **Kurun**, 15 Ağustos 1936.

_____, “*Türkiye Bütün Vaziyete Hâkimdir*”, **Kurun**, 13 Temmuz 1936.

_____, “*Diplomasimizin Zaferi*”, **Kurun**, 17 Temmuz 1936.

_____, “*Ulu Önder Söylüyor*”, **Kurun**, 21 Temmuz 1936.

_____, “*Montreux'dan Dönüş*”, **Kurun**, 30 Temmuz 1936.

_____, “*Antakya ve İskenderun*”, **Kurun**, 24 Eylül 1936.

_____, “*Bu Muahedenin Revizyonu Lâzımdır*”, **Kurun**, 2 Birinciteşrin (Ekim) 1936.

_____, “*Fransa'nın Dostlarına Hitap Ediyoruz!*”, **Kurun**, 22 İkincikânun (Ocak) 1937.

_____, “*Zavallı Fransa*”, **Kurun**, 23 İkincikânun (Ocak) 1937.

_____, “*Türkiye Cumhuriyeti Şeref ve Haysiyetini, Hak ve Menfaatini Korumanın Yolunu Bilir*”, **Kurun**, 24 İkincikânun (Ocak) 1937.

_____, “*Günü Biten İntizar*”, **Kurun**, 25 İkincikânun (Ocak) 1937.

_____, “*Hâlâ İntizar*”, **Kurun**, 26 İkincikânun (Ocak) 1937.

_____, “*Davamızı Kazandık*”, **Kurun**, 27 İkincikânun (Ocak) 1937.

_____, “*Hatay'ı Mesut Bir İstikbal Bekliyor*”, **Kurun**, 2 Şubat 1937.

_____, “*Cumhuriyet'in Tekâmülü*”, **Kurun**, 5 Şubat 1937.

_____, “*Kabinede Değişiklik*”, **Kurun**, 29 Eylül 1937.

_____, “*Celal Bayar’a Yardım*”, **Kurun**, 1 Ekim 1937.

_____, “*Yaşasın Hatay Devleti*”, **Kurun**, 4 Eylül 1938

_____, “*Büyük Yas*”, **Kurun**, 11 Teşrinisani(Kasım) 1938.

_____, “*İsmet İnönü*”, **Kurun**, 13 Teşrinisani (Kasım) 1938.

_____, “*Siyasi Bir Olgunluk İmtihani*”, **Kurun**, 16 Teşrinisani(Kasım) 1938.

_____, “*Atatürk’e Ait Bir Hatıra*”, **Vakit**, 18 Haziran 1939.

_____, “*Sulh Cephesinde Türkiye ve Fransa*”, **Vakit**, 26 Haziran 1939.

_____, “*Memleketin Siyasi Hayatında Yeni Bir Tekâmül Merhalesi*”, **Vakit**, 27 İkincikânun (Ocak) 1939.

_____, “*İntihabat Niçin Yenileniyor*”, **Vakit**, 28 İkincikânun (Ocak) 1939.

_____, “*Orta Avrupa Hadiselerinin İstikameti*”, **Vakit**, 18 Mart 1939.

_____, “*İtalya-Arnavutluk Harbi*”, **Vakit**, 8 Nisan 1939.

_____, “*Alman-İtalyan Askeri İttifakı*”, **Vakit**, 23 Mayıs 1939.

_____, “*Londra Yolunda*”, **Vakit**, 29 Mayıs 1939.

_____, “*Hayat Sahası*”, **Vakit**, 4 Haziran 1939.

_____, “Paris’in Pantekot Bayramı”, **Vakit**, 5 Haziran 1939.

_____, “Türk-İngiliz Dostluğuna Dair”, **Vakit**, 7 Haziran 1939.

_____, “Harbe mi Sulha Mı?”, **Vakit**, 8 Haziran 1939.

_____, “İftihara Değer Müşahedeler”, **Vakit**, 14 Haziran 1939.

_____, “Hitler Sulhten Korkuyor mu?”, **Vakit**, 31 Ağustos 1939.

_____, “Koordinasyon”, **Vakit**, 25 İkincikânun (Ocak) 1940.

_____, “Muvaffakiyetler İçinde Geçen Bir Yıl”, **Vakit**, 27 İkincikânun (Ocak) 1940.

_____, “Sivil Seferberlik”, **Vakit**, 22 Şubat 1940.

_____, “Havzada İş Mükellefiyeti”, **Vakit**, 4 Mart 1940.

_____, “İstihsal seferberliği”, **Vakit**, 6 Nisan 1940.

_____, “Bugünkü Harpte Hava Kuvvetleri”, **Vakit**, 18 Mayıs 1940.

_____, “Taarruz Haberi Paris’te Nasıl Duyuldu?”, **Vakit**, 19 Mayıs 1940.

_____, “Hitler’in Son Kozu”, **Vakit**, 21 Mayıs 1940.

_____, “Türk-Alman Dostluk Muahedesinin Manası”, **Vakit**, 20 Haziran 1941.

_____, “Sovyet-Alman Harbi Karşısında Türkiye”, **Vakit**, 23 Haziran 1941.

_____, “Amerika-Japon Harbi Ne Netice Verebilir?”, **Vakit**, 9 Birincikanun (Aralık) 1941.

_____, “Türkiye’nin Bîtarafılığı”, **Vakit**, 11 Birincikanun (Aralık) 1941.

_____, “Hükümetin Tedbirlerini Kolaylaştırmak Vazifemizdir”, **Vakit**, 11 İkincikânun (Ocak) 1942.

_____, “Harp İçindeki Avrupa’da Bir Ay Süren Bir Seyahat”, **Vakit**, 18 Ağustos 1942.

_____, “Almanya Disiplin Memleketi”, **Vakit**, 22 Ağustos 1942.

_____, “Varlık Vergisi Kanununun Ehemmiyeti”, **Vakit**, 12 İkinciteşrin (Kasım) 1942.

_____, “Hükümetin Aldığı Tedbirler”, **Vakit**, 16 İkinciteşrin (Kasım) 1942.

_____, “Adana Mülakâtı ve Yakınşark Sulhü”, **Vakit**, 3 Şubat 1943.

_____, “Londra’dan Moskova Konferansına Bir Bakış”, **Vakit**, 22 Birinciteşrin (Ekim) 1943.

_____, “Moskova Kararlarından Sonra Türkiye’nin Harpteki Durumu”, **Vakit**, 19 İkinciteşrin (Kasım) 1943.

_____, “Dini Bayram İçinde Millî Bir Bayram Yaptık”, **Vakit**, 12 Birinci Kanun (Aralık) 1943.

_____, “Parti Matbuat Komisyonu Raporu Neşredilirken”, **Vakit**, 6 Nisan 1944.

_____, “Vatanseverlik Maskesi Altında Sağ ve Sol İfratçılık”, **Vakit**, 9 Mayıs 1944.

_____, “Hadisenin Sonu”, **Vakit**, 11 Mayıs 1944.

- _____, “*Hükümetimizin Yeni Kararı*”, **Vakit**, 4 Ağustos 1944.
- _____, “*Japonya İle Münasebetlerimizin Kesilmesi*”, **Vakit**, 5 Ocak 1945.
- _____, “*Karadeniz Konferansı*”, **Vakit**, 9 Şubat 1945.
- _____, “*Harp İlanı Kararımızın Manası*”, **Vakit**, 24 Şubat 1945.
- _____, “*Toprak Kanunu Hakkında*”, **Vakit**, 4 Nisan 1945.
- _____, “*Toprak Kanunu*”, **Vakit**, 7 Mayıs 1945.
- _____, “*Devlet Bütçesinde Pratik Bir Tasarruf Şekli*”, **Vakit**, 24 Mayıs 1945.
- _____, “*1945 Bütçesi*”, **Vakit**, 23 Mayıs 1945.
- _____, “*Bütçenin Kabulü ve Hükümete Güven Kararı*”, **Vakit**, 31 Mayıs 1945.
- _____, “*Toprak Kanununun Asıl Amacı*”, **Vakit**, 3 Haziran 1945.
- _____, “*Ankara’da İkinci Bir Parti mi Kuruluyor?*”, **Vakit**, 5 Haziran 1945.
- _____, “*Cumhuriyet Halk Partisi ve Sınıf Mücadelesi*”, **Vakit**, 16 Haziran 1945.
- _____, “*Millî Birlik Düşmanları*”, **Vakit**, 25 Haziran 1945.
- _____, “*Hürriyet ve Anarşi*”, **Vakit**, 26 Haziran 1945.
- _____, “*Bayan Sertel’in Cevapsız Bıraktığı Soru*”, **Vakit**, 30 Ağustos 1945.
- _____, “*Çok Garip Bir Anlayış*”, **Vakit**, 13 Haziran 1945.

- _____, “*Matbuat Kanunununun 50. Maddesi*”, **Vakit**, 15 Haziran 1945.
- _____, “*Toprak Bayramı*”, **Vakit**, 17 Haziran 1945.
- _____, “*Hürriyet Adına Müfrit İstekler*”, **Vakit**, 20 Haziran 1945.
- _____, “*Berlin Konferansının Kararları*”, **Vakit**, 4 Ağustos 1945.
- _____, “*Üçler Konferansından Beşler Meclisine*”, **Vakit**, 6 Ağustos 1945.
- _____, “*Evet, CHP Sol ve Sosyalist Bir Partidir*”, **Vakit**, 7 Ağustos 1945.
- _____, “*Dünya Yüzünü Değiştirecek Olan Bomba*”, **Vakit**, 8 Ağustos 1945.
- _____, “*Tenkrit ve Muhalefet Numunelerinden*”, **Vakit**, 21 Eylül 1945.
- _____, “*Siyasî Edebiyatımızda Şaheser Nutuk*”, **Vakit**, 2 Kasım 1945.
- _____, “*Muhalefet Ticareti*”, **Vakit**, 2 Aralık 1945.
- _____, “*Maskeler Düştü*”, **Vakit**, 4 Aralık 1945.
- _____, “*Tahrikler Karşısında Gençliğin Heyecanı*”, **Vakit**, 6 Aralık 1945.
- _____, “*Moskova Radyosunun Hezeyanı*”, **Vakit**, 8 Aralık 1945.
- _____, “*Celal Bayar’ın Kuracağı İkinci Parti*”, **Vakit**, 5 Aralık 1945.
- _____, “*Celal Bayar’ın İstifası*”, **Vakit**, 1 Ekim 1945.
- _____, “*CHP’de Bir Ayrılık Hareketi mi Başlıyor?*”, **Vakit**, 2 Ekim 1945.

- _____, “Türkiye İçin Bir Rejim Meselesi Var mıdır?”, **Vakit**, 4 Ekim 1945.
- _____, “Muhalefet Ticareti”, **Vakit**, 2 Aralık 1945.
- _____, “Celal Bayar’ın Kuracağı İkinci Parti”, **Vakit**, 5 Aralık 1945.
- _____, “Demokrat İşe Başlarken”, **Vakit**, 17 Ocak 1946.
- _____, “Tek Dereceli Seçim Kararından Memnun Olmayanlar”, **Vakit**, 29 Nisan 1946.
- _____, “Meclisteki Tartışmalar Münasebetiyle”, **Vakit**, 30 Nisan 1946.
- _____, “Demokrat Parti Neden Telaşlanıyor?”, **Vakit**, 1 Mayıs 1946.
- _____, “Türk Milleti İçin Bir Olgunluk İmtihanı”, **Vakit**, 5 Mayıs 1946.
- _____, “Ankara’da Tarihi Günler”, **Vakit**, 9 Mayıs 1946.
- _____, “Demokrat Parti’nin Teessüfle Karşılanan Demeci”, **Vakit**, 11 Mayıs 1946.
- _____, “İnönü Türk Milletinin Değişmez Başkanındır”, **Vakit**, 12 Mayıs 1946.
- _____, “Demokrat Parti’nin Seçimlerdeki Manevrası”, **Vakit**, 4 Haziran 1946.
- _____, “Seçimde Serbestlik ve Gizlilik”, **Vakit**, 14 Haziran 1946.
- _____, “Demokrat Parti’nin Beyannamesi Etrafında”, **Vakit**, 20 Haziran 1946.
- _____, “Mareşal Çakmak’ın Adaylığı”, **Vakit**, 30 Haziran 1946.

_____, “*Mareşal Diyor ki:*”, **Vakit**, 15 Temmuz 1946.

_____, “*Demokrat Parti'nin Yüklendiği Büyük Mesuliyet*”, **Vakit**, 19 Temmuz 1946.

_____, “*Yeni Bir Devrin Eşiğindeyiz*”, **Vakit**, 22 Temmuz 1946.

_____, “*Demokrat Parti'nin Planı Bozulmuştur*”, **Vakit**, 23 Temmuz 1946.

_____, “*Seçim Sona Erdikten Sonra*”, **Vakit**, 24 Temmuz 1946.

_____, “*Demokrat Parti'nin Mecliste Obstrüksiyonu*”, **Vakit**, 20 Aralık 1946.

_____, “*Muhalefet Partisinin de Halk Efkârına Karşı Bir Mesuliyeti Vardır*”, **Vakit**, 21 Aralık 1946.

_____, “*Demokrat Parti Milletvekillerinin Karasızlığı*”, **Vakit**, 23 Aralık 1946.

_____, “*Son Hadise Demokrat Parti İçin Bir İbret Dersi Olmalıdır*”, **Vakit**, 29 Aralık 1946.

_____, “*Demokrat Parti'nin Genel Kongresi*”, **Vakit**, 7 Ocak 1947.

_____, “*Sıkıyönetim İdaresi Etrafında Tartışmalar*”, **Vakit**, 30 Mayıs 1947.

_____, “*Bir Mülakat Etrafında Dolaşan Rivayetler*”, **Vakit**, 12 Haziran 1947

_____, “*Muhalefet Lideri ile Yapılan Mülakat*”, **Vakit**, 17 Haziran 1947.

_____, “*Siyasi Bir Tuzak mı?*”, **Vakit**, 10 Temmuz 1947.

_____, “*Cumhurbaşkanımızın Parti Münasebetleri Hakkındaki Kararı*”, **Vakit**, 13 Temmuz 1947.

_____, “Cumhurbaşkanımızın Karşılıklı Şikâyetlerde Haklı Bulduğu Noktalar Nelerdir?”, **Vakit**, 14 Temmuz 1947.

_____, “Parti Grubunda Güvenoyundan Sonra”, **Vakit**, 28 Ağustos 1947.

_____, “Kurultay Sona Erdikten Sonra”, **Vakit-Yeni Gazete**, 6 Aralık 1947.

_____, “Cumhurbaşkanı’nın Partiler Arasında Hakemlik Rolü”, **Vakit-Yeni Gazete**, 9 Aralık 1947.

_____, “Partiler Arası Münasebetler Meselesi”, **Vakit-Yeni Gazete**, 21 Aralık 1947.

_____, “Demokrat Parti İçindeki Buhran”, **Vakit-Yeni Gazete**, 9 Şubat 1948.

_____, “Demokrat Parti İçinde İkilik ve Tasfiye Meselesi”, **Vakit-Yeni Gazete**, 29 Şubat 1948.

_____, “Buhran Tasfiye Edilecek Yerde Daha Ziyade Derinleşti”, **Vakit-Yeni Gazete**, 12 Mart 1948.

_____, “Kördüğüm Şeklini Alan Buhran”, **Vakit-Yeni Gazete**, 13 Mart 1948.

_____, “İkinci Bir Muhalefet Partisi Kurulabilmek İçin”, **Vakit-Yeni Gazete**, 27 Mart 1948.

_____, “Seçim Kanunu ve Memurlar”, **Vakit-Yeni Gazete**, 25 Nisan 1948.

_____, “Türkiye’nin Buğday Politikası Yok mudur?”, **Vakit-Yeni Gazete**, 29 Nisan 1948.

_____, “Hikmet Bayur’a Birkaç Sual”, **Vakit-Yeni Gazete**, 12 Mayıs 1948.

_____, “İkinci Hasan Saka Kabinesi”, **Vakit-Yeni Gazete**, 11 Haziran 1948.

_____, “*Birinci Hasan Saka Kabinesinden İkinci Hasan Saka Kabinesine*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 13 Haziran 1948.

_____, “*Anayasada Tadilat Rivayetleri*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 14 Haziran 1948.

_____, “*Demokratlar Ara Seçimlere Girmemek İçin Bahane mi Arıyor?*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 24 Haziran 1948.

_____, “*Yeni Seçim Kanunu*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 9 Temmuz 1948.

_____, “*Demokrat Parti Ara Seçimlere Girecektir*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 12 Temmuz 1948.

_____, “*Demokrat Parti ve Ara Seçimler*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 16 Temmuz 1948.

_____, “*Üçüncü Parti; Millet Partisi!*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 24 Temmuz 1948.

_____, “*Tenkitlerimizde İnsaflı Olalım*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 7 Mayıs 1950.

_____, “*Politikacıları Yüksek Tahsil Gençliğinden Ayırmalı*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 13 Nisan 1950.

_____, “*Millî Bünyede Ârazı Görülen Hastalık*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 20 Nisan 1950.

_____, “*Halkçı İstanbul’un Bayramı*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 10 Mayıs 1950.

_____, “*Seçimlerde Adalet Meselesi*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 25 Mayıs 1950.

_____, “*Söz Sırası Bitti, İş Sırası Geldi*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 16 Mayıs 1950.

_____, “*Zaferden Farksız Bir Mağlubiye*”, **Vakit-Yeni Gazete**, 17 Mayıs 1950.

_____, “İktidarın Uğradığı Mağlubiyet ve Sebepleri”, **Vakit-Yeni Gazete**, 18 Mayıs 1950.

_____, “Celal Bayar Cumhurbaşkanımız”, **Vakit-Yeni Gazete**, 22 Mayıs 1950.

_____, Us, “İktidardan Halkın Bekledikleri”, **Vakit-Yeni Gazete**, 24 Mayıs 1950.

_____, Us, “Atatürk’e Ait Bir Hatıra”, **Sebilürreşad**, C.1, No:14, Eylül 1948, s. 220.

UZUN, Hakan, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”, **ÇTTAD**, XII/25, 2012 Güz, ss.101-139.

_____, “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 6, Sayı 3, Eylül 2009, ss.57-81.

VURAL, Mithat Kadri, “II. Dünya Savaşı Türkiye’inde Bir Muhalefet Örneği Olarak Tan Gazetesi”, **ÇTTAD**, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), ss.381-395.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Kalkın Ey Ehli Vatan”, **Tanin**, 3 Aralık 1945.

YALÇIN, Osman, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 47, Bahar 2011, ss. 701-731.

IV. İnternet Siteleri

1. <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/> (ET: 21.05.2018)
2. <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/> (ET: 28.06.2018)
3. <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1924.aspx> (ET: 15.08.2019)
4. <https://www.cumhuriyetarsivi.com/cumweb/html/> (ET:27.06.2019)
5. <https://www.hurriyet.com.tr/index/> (ET: 05.12.2018)
6. <https://www.mkutup.gov.tr/tr/Sayfalar/default.aspx> (ET: 25.09.2018)

7. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html (ET: 12.12.2018)

EKLER

EK-1: Us kardeşler. Soldan sağa Mehmed Asım, Hasan Rasim, Hakkı Tarık.

EK-2: Mehmed Asım ve Hakkı Tarık.

EK-3: Asım Us, Rasim Us, Hakkı Tarık Us ve anneleri Sıdıka Us .

EK-4: İngiltere’de Biritish Councilin daveti üzerine Londra’ya giden Türk gazetecileri heyeti, İngiliz gazeteci ve görevliler.

Ek-5: Asım Us’un Çoruh tetkik seyahati raporu.

Ek-6: Atatürk’ün Hatay meselesi ile ilgili olarak “Asım Us” takma adıyla Kurun Gazetesi’nde yazdığı makaleler.

EK-1: Us kardeşler. Soldan sağa Mehmed Asım, Hasan Rasim, Hakkı Tarık.

Taha Toros Arşivi, No: 11561750.

EK-2: Mehmed Asım ve Hakkı Tarık.

Taha Toros Arşivi, No:11-561745.

EK-3: Asım Us, Rasim Us, Hakkı Tarık Us ve anneleri Sıdıka Us .

Kurun, 22 Kasım 1934, s.1.

EK-4: İngiltere’de British Council’in daveti üzerine Londra’ya giden Türk gazetecileri heyeti. Resimde soldan itibaren oturanlar Türk matbuat heyetinden Abidin Daver, Falih

Rıfki Atay, Londra elçisi Tevfik Rüştü Aras, Taymis murahhas azası Mr. Chon Walter, Hüseyin Cahit Yalçın, Burhan Belge ve Asım Us. Ayakta duranlar Taymis muharrirlerinden Mr. İ. Mc Donald, Mr. C. S. Kent, Bay Muvaffak Menemenciöđlu, Mr. F. P. Bishop, Mr. Cravers ve Biritish Counsil'de matbuat Şefi Mr. E. D. O'Brien ile Türk heyetine Londra'daki seyahatlerinde refakat eden Mr. F. Scott ve Mr. İ. Ruasel'dir,

Vakit, 14 Haziran 1939, s.1.

Ek-5: Asım Us'un Çoruh tetkik seyahati raporu.

13-12-45 145
45

Çoruhda tetkik seyahatine gitmezden evvel buradaki kültür seferberliğinin arzu edilen hız ile ilerlemediği hakkında malumat almışdım. Bu itibar ile bu gerilik sebebi ne olduğunu hastalanarak vazifesinden izin ile ayrılmış olan vali Cenaba vekalet eden Mülkiye müfettişlerinden Cemal Babacdan öğrenmek istedin. Vali Vekili Cemal Babac Çoruh kaza ve köylerinin kültür seferberliğinde geri geri kaldığı yolundaki malumatın doğru olmakdan ziyade mahalli hususi yetlere dayanan bir vaziyeti ifade ettiğini ve programa dahil inşaatın mutlak surette 15 Eylül 1945 tarihine kadar bitirilmesi için her türlü tedbirler alınıp ve alakalı merciler bütün gayretleriyle faaliyetlerine devam etmekte bulunmuş olduğunu söyledi.

Mahalli hususiyetlere dayanan vaziyete gelince, programa bağlı olarak Çoruh ilinde elli köyü alakadar eden okul ve öğretmen evi ve işlek inşaatı vardır. Bunlardan ayrı olarak Milli Eğitim Bakanlığınca programa alınmadığı halde başlamış, hatta bitirilmiş okullarda bulunmaktadır. Bu bakımdan Çoruh ili köyleri kültür seferberliğinde hakkında resmen vazifeli olduğundan fazla çalışmıştır. Programa bağlı olarak okul binaları ve öğretmen evlerinden bazılarının bitirilmesinde zorluk çekilmesinin sebebi 3803 sayılı kanununun 16 nci maddesine göre bu nevi inşaatla bağlanması için üç yıl evvelden tebliğat yapılması lazım geldiği halde Milli Eğitim bakanlığı tarafından ÇORUH iline bazı köy okulları ve öğretmen evlerinin inşaatı için sekiz, dokuz ve hatta üç ay evvel tebliğat yapılmış olmasıdır. HOPANIN aşığı Kapisre, NAPSÖT köylerinde yapılacak okul ile yeni köyde mevcut okuldan ayrı olarak ikinci bir okul inşası evvelce 1948 eylülünde bitirilmesi tebliğ edilmiş iken 9-46 mayısında yapılan ikinci bir tebliğ ile bu okulların mutlak 1945 eylülünde bitirilmesi emir edilmiştir. Bundan dolayı bu inşaatın beş aylık bir müddet içinde bitirilmesi zorlaşmıştır. Diğer taraftan yine Hopada MOSHORA köyü vardır. Bu köy 36 evdir. Bu evlerden altısı pek fakirdir, yedisi gurbettedir, geriye kalan 23 ev sıkıntı içinde okul inşaatını bitirmek için çalışmaktadır. Burada da binanın kârgir kısmı bitmiştir. Çatı ile uğraşılmaktadır.

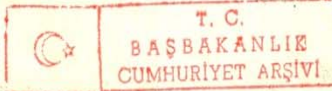
Çoruh ilinde inşası tamamlanan ve inşa edilmekte olan okul binalarından sonra 9-46 ve müteakip ders mollarınca kadarkı bitirilmesi gereken köy okullarının yapma işleri altmış bir köyde başlamıştır. Bunlardan bir kısmı bu yıl içinde bitirilmiş olacaktır.

Okul binalarını yapmış olan köylerden bazıları öğretmen gönderilmesini istemektedir. Fakat bu köylerden enstitüde öğrenci gitmiş olduğu için buralara öğretmen verilmeyecektir.

Bazı köylerin böyle okul yapmış oldukları halde öğretmeni bulamaması, diğer bazılarının enstitüde öğrencileri olduğu halde okul binaları yapmakta zorluk çekmeleri sebebi şudur : Köylerden bazılarının büyüktür, nüfusu oldukça kalabalıktır, halk varlıktır. Bunlar kendiliklerinden okul binası yapıyorlar. Fakat bu köylerden öğretmen olmak için enstitüye gocuğunu gönderen kimse olmadığından yapılan okul öğretmensiz kalıyor. halkın kültür seferberliğinde şevki kırılıyor, bunun tersine olarak köylerden bazılarının küçüktür, nüfusu azdır. gocuğunu zorunda olan köylülerden biri gocuğunu yetiştirmek için bir çaresini bulmuş, diğer bir köyün ve yahut kazalarının ilk okuluna göndermiş, orada ilk tahsilini bitirdikten sonra da enstitüye vermiştir. Bu öğrenci için Milli eğitim bakanlığı okul yapılmasını fakir köye emir ediyor. Köylü tahii olarak okul yapmaya çalışıyor. Fakat bu işi zorlukla yapıyor ve sayet üç sene evvelden tebliğat yapılması lâzım gelirken beş, altı ay gibi kısa bir zaman içinde bir okul binası yapmak emri verilmiş ise bu zorluk çok büyük olur. Şu halde kanunun emir ettiği şekilde köylüyü yapacağı okul için üç sene evvelde haberdar etmek ve hazırlamak için vakit vermek lazımdır.

4 - Bu nokta üzerinde bilhassa duruyorum. Zira daha Çoruh ilinde gelecek yıl lar

030	10	1144	29	15
-----	----	------	----	----

İçin programa alınacak 172 okul binası vardır. Okulsuz olan bu köyler kültür seferberliğine katılırken büyük ve nüfus fazla olan köyler ilk plana alınır, küçük ve nüfusu az ve fakir köyler ikinci planda tutulur, ve ikincilere birincilerden ziyade müddet verilirse inşaat programı için mükelleflere kolaylık gösterilmiş olur. 4274 sayılı kanuna göre yapılması gereken bir okul ve işlik, bir öğretmen evi için gereken para Çoruh köylerinde bin lirayı geçmektedir. On sekiz ile elli yaş arasındaki erkek kadın köylüler 25 gün mükellefiyete tabidir. Çoruh bölgesindeki köyler içinde 25 evli olanlar bulunduğu gibi 100 evli olanlar da vardır. Bu itibar ile her köyün okul binası ve öğretmen evi yapmak yolunda üzerine aldığı mükellefiyette nüfus başına farklı olur. Büyük köylerde oturanlar yükü hafif, küçük köylerde oturanların yükü ağır olur. meselâ ARDANOÇ da yapılacak köy 160 nüfusludur. bu köy 7800 lirası bir okul yapmış ve bitirmiştir. Bu köyde beher aileden 290 lira alınmıştır. Fazla olarak bu köy halkı malzemeyi taşımak için altı ay mütemadiyen çalışmıştır. Fakat yine ardanoçun merkezi olan Tutamlıda okul yapmak mükellefiyeti olarak beher çiftçi aileye düğün berg 90 lira ile 120 lira arasındadır. Bu köy altı ay değil, yalnız üç ay çalışmıştır.

Borçka kazasında 100 evli demirciler köyü ile 150 evli düz köy birleşerek beş dershaneli öğretmen evi ile bir işlikde üstü kapanacak dereceye gelmiştir. 250 evli olan bu iki köyün topluca nüfusu 2000 kişidir. Okul işlik öğretmen evi için şimdiye kadar 16000 lira sarf edilmiştir. daha 6000 lira sarfına ihtiyaç vardır. bu köylerde nüfus başına isabet eden para mükellefiyeti 11 liradan ibarettir. demirciler ile düz köyde okuma çağında 300 çocuk vardır. fakat bunlardan enstitüye gönderilmiş bir genç yoktur. gönderilmemiş olmasının sebebi de şimdiye kadar ilk okulları olmadığı için ilk tahsilini bitirmiş köylü bir çocuk olmamasıdır. Demirciler ile düz köyden enstitüye öğrenci gitmemiş olunca bunların fedakarlık yaparak yapmış oldukları okula öğretmen gönderilmesi zor olacaktır.

Matigal nahiyesine bağlı Bağköy de bir öğretmen vardı. Bu sene üçüncü sınıftan 48 öğrenci çıkarak dördüncü sınıfa geçmiştir. Köylüler kendiliklerinden bir iki ilk okul yapmışlar. Buna bir öğretmen evi ile bir işlik ilâve edeceklerdir. Dördüncü sınıfa geçen 48 öğrencinin tahsillerine devam edebilmesi için bir öğretmen gönderilmesini istiyorlar.

Halbuki bu köyden daha enstitüye öğrenci alınması, buna mukabil Şavşet kazasının tepe köyü 14 evlidir ve 174 nüfusu vardır. Bu köyden enstitüye öğrenci alınması için okul yapmak emri verilmiştir. fakat nüfusu az, aynı zamanda fakir olan bu köyde inşasına başlanan ilk okulun ne zaman biteceği belli değildir. Onun için bu köyden enstitüye gitmiş olan öğrenci öğretmen olarak çıktığı zaman kendi köyünde ilk okul binası tamamlanmadık olursa hiç olmazsa geçici surette okul binası ve öğretmen evi ve işlik bulunduğu halde enstitüye öğrenci göndermemiş olduğu için öğretmen verilmeyen bir köye verilmesi yerinde olur.

Çoruh ilinde göze garpan bu vaziyet diğer illerde de varsa kültür seferberliğinde valiler ile Milli eğitim bakanlığı arasında ahenkli bir iş birliği bulunmadığı anlaşılır. Ahenkli bir iş birliği kurulabilmek için ise ilk okul binaları, öğretmen evleri ve işliklerin inşası işi her senenin programına alınırken daha evvelden valiler ile anlaşmış olmaya lüzum vardır. İnşaatı zaman zaman kalabalık ve halkı varlıklı köylerde nüfusu az ve fakir köylerden evvel işe başlamak üzere tertiplenmelidir. Bir taraftan inşaat işlerini bu yolda programlaştırırken diğer taraftan okulları yapılacak köylerden enstitülere öğrenci alınmalıdır. Yoksa 14 evli bir köyden tesadüf olarak çıkan bir öğrencinin bir kaza merkezinde ilk tahsilini bitirmesi ve oradan enstitüye gitmesi bu köyün 100 veya 200 evli bir köyden evvel programa alınmasına sebep olursa dâima inşaatın vaktinde bitirilmesinde güçlükler çıkacağında şüphe etmemelidir.

030	10			144/29/15
-----	----	--	--	-----------

145
45

Köylerde ilk okul öğretmeni evi yapılmasını kolaylaştıracak tedbirlerden biri de lazımlu keresteleri devlet ormanlarından parasız vermektir. Orman işletmeleri okul ve işlik binaları için lazımlu kerestelerin metre kübünü 10 lira öğretmen evleri içinse 35 lira hesabile vermektedir. Öğretmen evine lazımlu keresteleri okullardan ayırması ve okul binaları için masraf olarak 10 lira alacak yerde ağaçların kesilmesini ve taşınmasını köylülere bırakarak parasız ve masrafsız vermek suretile bilhassa küçük köylünün yükünü hafifletmelidir. Okul binalarını ve öğretmen evlerini yapmış olan köylülere köylerinden enstitüye öğrenci gitmemiş olsa dahi öğretmen göndermek tedbirini almalıdır. 4274 numaralı kanun köylüleri bir ilk okul bir işlik bir öğretmen evi yapmaya mecbur tutduğu hâlde kasabalar ahalisine böyle bir kanuni mecburiyet konmaması bazı bucak merkezleriyle ilçe merkezlerinin ilk okulsuz kalmasına sebep oluyor. Bu cümleden olarak bu gün Hopada bir okul binası yoktur. Bu kanuni eksikliğin ortadan kalkması için hususi idareler tarafından şimdiye kadar lazımlu ilk okul binaları yapılmış olan kasabalar ve şehirler için de bundan faydalanacak olan ahaliye ilk okul inşaatı kanunu bir mükellefiyet haline getirmelidir.

Çorum Milletvekili
Abdur İhsan İhsan

BAŞBAKANLIK		
Hususi Kanun ve Kararlar		
Tarih	Numara	Ek
13.12.1945	1921	

030	10			145	29	45
-----	----	--	--	-----	----	----

3

Ek-6: Atatürk'ün Hatay meselesi ile ilgili olarak "Asım Us" takma adıyla Kurun Gazetesi'nde yazdığı makaleler.

1. Makale: "*Fransa'nın Dostlarına Hitap Ediyoruz!*", 22 İkincikânun (Ocak) 1937.

Türk efkâr-ı umûmîyesi artık Fransız devlet ricalini Hatay meselesinde muhatap olmak kabiliyetinden uzak görüyor. Fransa'nın başına her nasılsa baş diye üşüşmüş olan bu efendiler Türk enerjisini takdirden uzak adamlardır. Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti konseyi henüz Hatay meselesini konuşmaya başlamamıştır. Bunun sebebi ilk tahminler hilâfına olarak Türk ve Fransız tezleri arasında büyük bir ayrılık bulunmasıdır.

Fransız Başvekili Blum'un Türkiye hariciyesine âdeta şahsî nokta-i nazar olmak üzere bildirmiş olduğu, mana ve maksat çıkarılması güç avukatça yazısı da çok haklı olarak Türk efkârı- umûmîyesini bedbinliğe (kötümserlik), teessür ve teessüfe götürmüştür. Nasıl ki Anadolu Ajansının dünkü tebliği gayet açık bir surette bu ruhî ve hissî haleti tebarüz ettirmiştir. Hakikatte Fransız Başvekilinin 1921 muahedesinden bahsederken bir taraftan Sancağa ait hususî idare vasıflarını saydığı halde aynı muahede içerisinde zikredilmiş olan bayrak meselesine hiç temas etmemesi, sonra Suriye ile Lübnan'a istiklâl verildiği halde aynı derecede hukukî vaziyeti haiz olan İskenderun ve havalisi için bir nevi "manda" şekli tasavvur etmesi Paris müzakerelerine nispetle uzlaşma yolunda bir ilerleme değil, tam tersi bir gerilemedir. Bunun için Türk efkâr-ı umumiyesi artık Fransız devlet ricalini Hatay meselesinde, hattâ iki devletin bütün hayatî ve esasî meselelerinde muhatap olmak kabiliyetinden uzak görürse mazur tutulmak lâzım gelir.

Acaba Fransız devlet adamlarının bu işi böyle çıkmaza sokmaktan maksatları ne olabilir? Doğrusunu söylemek lâzım gelirse biz bunu anlıyoruz. Anladığımızın tefsiri de şudur: Fransa'nın başına her nasılsa baş diye üşüşmüş olan bu efendiler idare etmekte oldukları büyük Fransız milletinin nasıl idare olunacağını bilemedikleri gibi Hatay meselesi ile millî alâka güden yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını müdafaa ve icabında onları istihsal için göstereceği filî enerjiyi de takdirden uzak bulunmaktadır.

Bu itibarla meselenin halli henüz menfi ibre cihetinde ise bunu sâdece Fransız ricalinin kıyasetsizliklerinde (anlayışsızlık) ve firasetsizliklerinde aramak pek tabiidir. Şu

kadar var ki bundan sulhsever beşeriyetin beklemediği bir takım hâdiseler çıkarsa vaziyetin mes'uliyetini yalnız Fransa'nın başında bulunan fakat yukarıda işaret ettiğimiz gibi, muhatap olmak kabiliyetinden de uzak bulunan üç beş kişinin sırtına yüklemekten fayda ve müsbet netice beklemek caiz değildir. Bizce bu mes'uliyet bu dalgın ve gafil Fransız ricalinden ziyade Fransa'yı cihan sulhu için kıymetli bir unsur halinde bulundurmak fikrinde olan ve arsulusal sulh dostluğu ile kendilerini göstermekte bulunan devletleri alâkadar eder. Onun için biz artık Fransız ricaline hitap etmeğe lüzum görmüyoruz; bundan sonra yine Fransızların kendi menfaatleri namına dostları ve müttefikleri olan devletlerin hakikati yakından görerek vaziyetin icabına göre hareket etmelerini istiyoruz.

2. Makale: “Zavallı Fransa”, 23 İkincikânun (Ocak) 1937.

Paris'te Kedorseğ denilen bir yer vardır ki Fransa'nın Hariciye Nezareti olarak tanınmıştır. Bu yer acaba Fransız milletinin ve devletinin menfaatlerini, dûrendiş (tedbirli) bir şekilde sezerek, yerinde metanet ve yerinde suples gösteren uzgören diplomatların çalıştığı mahal midir? Yoksa bir takım vahi fikir ve formüllere saplanarak hakikati, dosyaların nazariyatına feda edecek kadar gaflet gösteren kısa görüşlü bürokratların mecmâğı (toplanılacak yer) midir?

İsmi, asırların hatıraları arasına karışan Kedorseğ'in yeşil masalarında oturanlar, hukuku beşer beyannamesini neşreden büyük I Fransız inkılâpçıların fikir, hürriyet aşkı ve ahlâk varisleri midir, yoksa Fransa'dan kovulan papazları sırf hasis menfaatler için, terakki yolunda yükselen memleketlerde himayeye yeltenen ve onların muzir (zararlı) ve yıkıcı faaliyetini müdafaaya çalışan mutaassıplar mıdır?

Kedorseğ şeref ve haysiyet için hayatını istihkar etmekten çekinmeyen Fransız milletinin, dürüstlük ruhiyle çalışan ve bu milletin haricî siyasetini o suretle idare eden evlâtlarının büroları mıdır, yoksa mahiyeti ve hukukiyeti pek şüpheli küçük bir borç için diğer milletlerin benliğine taarruz ve donanma kuvvetiyle o | memleketin bir adasını işgal ettiren nobran ve kabadayılardan yuvası mıdır? Hürriyet ve istiklâl için çırpınan Hatay Türklerine, ücretli Fransız askerlerinin yaptıkları zulümleri okurken bu ve bunun gibi daha birçok sualler hatırıma hücum etti. Bir tarafta Fransa'nın haricî siyaseti, diğer tarafta dûrendişlikve suples (esnek), açık fikirlilik ve terakki, milletlerin şeref ve haysiyeti. Ne tezat!

Kedorseğ'e bir isim vermek icap ederse, "Gaflet ve inadıyla, hayalperestlik ve cakacılığı (gösterişten hoşlanan) ile Fransız milletinin hayatî menfaatlerini payîmâl (perişan edilmiş) eden müessese" namı münasip olur. Umumî Harbin galipleri arasında Avrupa kıtasında kuvveti en fazla gibi görünen Fransa, bugün 18 sene sonra Amerika dâhil ancak bütün dünyanın | yardımı ile mağlûp edilmiş olduğunu gördüğü eski muarızının (muhalefet eden) bazicesi (oyuncak) olacak vaziyete düşmüş, gaflet ve hayalperestliğinden dolayı eski müttefiki olan şimali garbisindeki komşusunu darılttıktan sonra ondan medet dilenmeğe başlamış ve şarktaki komşusunun, bütün kendi cilvelerine rağmen, mütemadi

(sürekli) tahkir ve tezliline (horlama) maruz kalmıştır. Neden mi? Bu sualin müheykel (heykel gibi) cevabı Kedorseğ'dir.

Zavallı Fransa, bugün kendisine pek mütemayil bir dostunu daha kaybetmek ürederdir. "Akılsızlıktan dolayı milletine hıyanet" koleksiyonu zenginleşecek diye Kedorseğ, bihakkın sevinebilir.

3. Makale: “Türkiye Cumhuriyeti Şeref ve Haysiyetini, Hak ve Menfaatini Korumanın Yolunu Bilir”, 24 İkincikânun (Ocak) 1937.

Üzerinde haklı olarak durduğumuz bir nokta. Bu sütunlarda sık sık, bahsedildiğimiz bir hakikati şimdi bir kere daha tekrar edelim: Fransa hükümetini müşkül vaziyete sokmak, Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir zaman hatırından geçmez. Siyasetimizde şimdiye kadar böyle bir zehaba mahal verecek hiçbir emare yoktur. Ancak bilinmek lâzımdır ki, Türkiye bu emel üzerinde yürürken yalnız Fransa'nın hatırı için değil, aynı zamanda hatırlarına çok riayet ettiği başka devlet ve milletlerin dostluklarına da büyük kıymet verdiği için siyasetini tespit etmiştir. Bu hakikat Fransa tarafından anlaşılmıyorsa bunu, kendisine dost devletler sarih surette anlatmalıdırlar.

Böyle yapılmayacak olursa artık, bu o demektir ki dost tanıdığımız ve dostluklarına kıymet verdiğimiz o devletler Türk şeref ve haysiyetine, Türk izzet-i nefesine karşı Fransa'nın ihmalkâr bir vaziyet ve meslek takınmasında beis görmüyorlar. O halde biz de gerek Fransa'ya gerek Fransız siyasetini tenvir etmeye her nedense yanaşmayan o devletlere Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi şeref ve haysiyetini, kendi hak ve menfaatini korumanın yolunu bildiğini söylemek isteriz. Ancak işin bu şekilde dökülmesi Türkiye'yi, hiç de arzu etmediği bir siyaset sahasına sevk edebileceği ve bunun tesirleri başka taraflara dokunabileceği endişesidir ki bizi, azamî ihtiyatla harekete sevk etmektedir. Binaenaleyh meseleyi bu raddeye getirmemek için dostlarımızın kendilerine teveccüh eden vazifeyi yapmaları pek lüzumlu olduğu kanaatindeyiz. Biz, dostluğa lâyıf ve lâzım olduğu kadar hürmette, hak ve menfaatlere azamî riayette kusur etmiyoruz. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'ne eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bir temadisi nazarı ile bakılarak ona karşı dejenere bir politika takip olunduğunu ve hâlâ bu sevdada yaşayan diplomatların siyasette hükümran olduklarını görürsek bunun yalnız isabetsiz değil aynı zamanda tehlikeli bir meslek olduğunu söylemekten de kendimizi alamayız.

4. Makale: “Günü Biten İntizar”, 25 İkincikânun (Ocak) 1937.

Başvekil İsmet İnönü on beş gün evvel CHP Meclis grubunda Hatay meselesi üzerinde konuşurken şöyle demişti:

— On beş gün bekleyiniz.

Biz bu sözü Cumhuriyet hükümeti teşebbüsünün umut verici bir hedefe erişmesi maksadı ile makul yollarda sükûnet, sabır ve ciddiyet ile çalışmasına mani olabilecek umumî bir Türk heyecanını muvakkaten durdurmak için bir devlet emri olarak telâkki ettik.

Türk milleti emniyet ettiği büyüklerinin ve devletinin her emrini yüksek itimat ile karşılar; nitekim on beş gün bitmiş, on altıncı güne girmiş bulunuyoruz, yine bekliyoruz. Neyi? Türkiye Cumhuriyeti namına bütün Türk milletine on beş gün intizar tavsiye eden büyük devlet adamımız ismet İnönü'nün yeni sözlerini!.. |

Türk milleti bugünden sonraki hareketini yine o sesin vereceği talimata uyduracaktır. Gerçi Cenevre'de Hatay meselesi üzerinde vuku bulagelmekte olan temasların, müzakerelerin, münakaşaların varabileceği neticeler artık öteden beri hakikat üzerini duran Türkiye görüşleri ile zaten hakikati görebilecekleri tahmin olunan büyük devletlerin geniş ve derin görüşlerinin geniş ölçüde yaklaştığını göstermektedir. Ne yazık ki buna rağmen hâlâ biz Türkler kendimizi tereddütten kurtarıp kolaylıkla görülebilecek açık müspet sahaya geçemiyoruz.

Bunun sebebini biz Türklerden değil, bizi, Türkleri asırlardan beri aldatagelmekte olan bir eski siyasetin Türkiye Cumhuriyet devleti üzerinde tazelenirler, tavlandırılarak yürütülebileceği sebükmağzlığında (akılsız) hâlâ anûd (inatçı) olanlara sormalıdır. Meselâ böyle kafalı bir adama misal mi istersiniz: İşte Klod Farer! Yine Fransız olan akıllı bir muharrir bu zavallının bu kadar akademik bir cahil olabilmesini taaccüp ile zikretmedi mi? Bu Klod Farer bizim bütün Türk matbuat âleminin yakından tanıdığı İzmit de Atatürk ile karşı karşıya geldiği zaman bayılarak onun dizlerine çökmüş ve kendisini kolonya serpererek ayıltan Atatürk'e baygınlığının sebebini de şöyle izah etmişti:

— Size ve Türklüğe karşı ifa için bana verilen vazifenin ne kadar hainane ve cahilane olduğunu sizinle karşı karşıya gelir gelmez düşünmek ve bunu düşünmekten mütevellit nedamet beni sizin ayaklarınızın dibinde bayılttı!

Bu geçmiş bir vakadır. Fakat tarihî bir hakikattir. Yaşamakta |olan Klod Farer'in henüz hatırası yerinde ise şüphesiz bunu en güzel kendisi saklamıştır. O hikâyenin izahını bizde ona bırakırız.

Biz Türk - Fransız dostluğu için böyle bunakların sözleri |ve bunların zavallı kafasına uyanların teşebbüs ve faaliyeti ile reel bir neticeye varılabileceğini asla düşünmedik. Daima ehemmiyet vermek istediğimiz nokta yüksek Fransız milleti içinde Fransa'nın mondiyal menfaatlerini, hususi ile şarktaki durumunun emniyet faktörlerini takdir edebilecek makul ve dûrendiş (tedbirli) insanların bulunabileceğidir. Bir de, bu dünya müşterek hayatı dünya sakinlerinden herhangi mevcudiyetin kendi başını kullanmaksızın ihlâle cesaret edemeyeceğini |pekiyi bildiğimizdendir. |

Şimdi ne olmuştur? Ne oluyor? Ve ne olacaktır? Buna dair henüz hiçbir şey bilmiyoruz. Hiçbir şey! Ve bu sorularımızın cevaplarını ne Fransız matbuatından ve ajanslarından ve ne de dünya matbuat |ve ajanslarından aldığımız haber ile tatmin edemeyiz. Mazur görülmeliyiz. Çünkü bu nevi haber ve havadisler ile o kadar çok aldatıldık ki içimizden: "Ey cihan, bize bir şey telkin etmekten ise hiçbir şey |söylememeniz evlâdır. Sizin sözlerinize inanmış olmak gafletinden korkuyoruz." demek mecburiyetini duyarız.

İşte bu sebeptendir ki Türkiye Cumhuriyeti devletine ve onun hükümetine hitap ediyoruz:

-On altıncı gündeyiz. Vaziyet nedir? Bizi, Türk milletini yeniden tenvir ediniz!

5.Makale: “Hâlâ İntizar”, 26 İkincikânun (Ocak) 1937.

Dün “Günü Biten İntizar” başlığı altında yazdığımız yazılar milletçe okunmuştur. Bugün arada bahsettiğimiz sayılı günlerin on yedincisini yaşıyoruz. Yine bu sebepten bu yazılarımızın üstüne de “Hâlâ İntizar” başlığını koyuyoruz. Bunda haksız olmadığımızı şu günlerde cihan efskar-ı umumiyesince anlaşılacak hakikatler gösterecektir.

Biz bu satırları yazarken şüphe edilmemelidir ki Cenevre’de cereyan edegelmekte olan müzakere ve münakaşaları bundan fazla olarak Ankara’nın Hatay meselesi üzerinde bütün ciddiyetle durum, düşünce ve kararını açıklamamış ve sezmemiş değiliz. Cenevre’de Fransız murahhas heyeti ile karşı karşıya bulunan Türk murahhas heyetinin bütün devletler yüksek mümessilleri ile çevrelenmiş oldukları halde hâlâ müşkül barikatlarla karşılaştıklarını ve hakikatte temelsiz olan bu maniaları (engelleri) yıkmak için kafa ve nefes tükettiklerini tahmin ediyoruz. Yoksa iş daha çok zaman evvel aydınlatılır ve şüphesiz dünya bundan çok büyük huzur ve memnuniyet duyardı. Dünkü makalemizde Cumhuriyet hükümetinden verilmesini rica ettiğimiz izah vetenvirin de bu dakikaya kadar gecikmesinin manasını burada aramak lazımdır.

Ne demek? Fransa ile Türkiye arasında on beş sene evvelinden başlayıp bugüne kadar sürtünme halinde devam edip gelen ve son birkaç gün zarfında büyük dostlarımızın makul bir hâl tarzına sokmak için sarf ettikleri gayretler sayesinde bir anlaşma yoluna girer gibi görünen, fakat bütün Fransız matbuatınca Türk-Fransız dostluğunun bir tezahürü olmak üzere izah edilmek istenen Hatay meselesine ait son anlaşma şeklini hâlâ bir takım tefsiri güç diplomatik formüllerle suya düşürmeye çalışan sinsiler mi var?

Bu yazıyı yazarken mütemadiyen zihnimizi işgal eden sual budur. Fakat bu sualin cevabını bulmaya yarar hiçbir kat’i malumata malik de bulunmuyoruz. Ancak Fransızlar Türklere gayet müsait davrandıklarını cihan efskar-ı umumiyesine gösterir görünürken çok mühim ve esaslı olduğu halde teferruata ait ufacak bir mesele zannını uyandıran bir noktayı kalaylıkla kabul ettirtebileceği farz edilen bir formülle Türkleri ve onun dostlarını aldatabiliriz zehabına düşerlerse işte o vakit Fransız murahhasları bir defa daha gülünç, yalnız gülünç değil biraz da acınacak hale düşerler. Fransa ve bütün dünya şu hakikati bilmekte gecikmemelidir: Türkiye Cumhuriyeti hükümeti aldatılır bir varlık değildir. Onu

aldatabilirim zehabında bulunanların, işte asıl onların kendileri için telafisi çok güç olacak derecede aldanmış olduklarına ve olacıklarına şüphe edilmemelidir.

Türkiye Cumhuriyeti çok haklı olduğu Hatay davasını ortaya atarken bunun bütün avakibini (sonuçlarını) düşünmemiş olduğunu kim iddia edebilir? Dava arsulusal olmuştur. Davasında haklı olan Türkiye'dir. Artık dinlenilecek sözün kimin ağzından çıktığına çok dikkat etmelidir. Türkün sözü, Türkün haklı ve yerinde sözü Türkün kendisidir. Ona riayet etmemek, onu tanımamak, onu hiçe saymak, buna cesaret göstereceklerin düşünemedikleri akıbetle karşılaşacaklarına asla şüphe etmemelidir.

İşte bizim bu dakikada söyleyeceğimiz bundan ibarettir.

